

Om sanningen skall fram

Polisförhör med misstänkta för grova brott

Linnaeus University Dissertations

No 117/2013

OM SANNINGEN SKALL FRAM

Polisförhör med misstänkta för grova brott

OLA KRONKVIST

LINNAEUS UNIVERSITY PRESS

Om sanningen skall fram. Polisförhör med misstänkta för grova brott.
Akademisk avhandling för filosofie doktorsexamen i socialt arbete vid
Institutionen för socialt arbete vid Linnéuniversitetet, Växjö, 2013.

ISBN: 978-91-87427-06-0

Tryck: Elanders Sverige AB, 2013

Abstract

Kronkvist, Ola (2013). *Om sanningen skall fram. Polisförhör med misstänkta för grova brott (If truth be known. Police interviews with suspects of serious crime)*, Linnaeus University Dissertations No 117/2013. ISBN: 978-91-87427-06-0. Written in Swedish with a summary in English.

This thesis has explored the context of police interviews with suspects of serious crimes. Focus group studies, a case study and additional interviews have shown several aspects of information flow, decision making, interviewing tactics, human rights and tacit knowledge as these interviews are planned, performed and evaluated.

The informants, homicide investigators, describe their work as an information generating and information evaluating process. They apply a series of methods, e. g. different forms of tactics in the use of investigative information during the police interviews. Based on the informants' description and the case study, their methods seem to have research evidence in general, where such is available. The informants specifically stress the important role of planning and evaluation.

The investigative process generates a vast amount of situations where decision making is needed. In these, the bases for the decisions are mainly the information flow of the investigation, which tends to be obscure and in constant change. The investigators' decision making is thereby exposed to the risk of confirmation bias. The informants express an ambition to work objectively and to presume the suspects' innocence. However, this generates a psychological conflict, which might affect the human rights of the suspect in negative ways. The informants describe several ways to handle this conflict.

The informants describe that they have several concerns when making decisions. These can be categorized as legal, organizational and tactical concerns. Taken together, legal rule conflicts and the organizational ambition to lead the investigators in a target oriented way using quantitative measures, result in strong incitements for investigations to be finalized when they are good enough, rather than when they are good.

The informants describe their profession as one where it is possible to develop expertise and where tacit knowledge plays an important role. When previous research on tacit knowledge is combined with the interview results, there seems to be a level between the tacit and the explicit knowledge. I have called this low-key knowledge. This low-key knowledge can be verbalized in the proper context in communication among those initiated in the subject at hand. The low-key knowledge also seems to risk being over-voiced in certain contexts.

Key words: police interview, interrogation, police investigation, human rights, tacit knowledge, policing, decision making, confirmation bias.

Förord

Avhandlingen beskriver och analyserar de sammanhang i vilka polisutredare av grova brott verkar när de planerar, genomför och utvärderar förhören med de misstänkta. Särskild uppmärksamhet har riktats på informationsflöde, beslutsfattande, taktik och försvaret av den misstänktes mänskliga rättigheter. Ambitionen att beskriva förhörens hela kontext har lett till att jag, i mina analyser, hämtat inspiration och kunskaper från en rad akademiska fält. Förutom socialt arbete har även ämnen som psykologi, juridik och pedagogik bidragit med kunskaper, teori och förklaringar till mitt material. Den tvärvetenskapliga ansatsen har ibland inneburit kompromisser, men jag hoppas att respektive ämne ändå givits rättvisa.

Min forskarutbildning påbörjades på psykologiska institutionen på Göteborgs universitet, där jag ingick i forskargruppen CLIP (Criminal, Legal and Investigative Psychology). Där gjordes, och görs fortfarande, viktigt arbete för att experimentellt testa bland annat inverkan av olika förhörstekniker och aspekter av beslutsfattande i rättslig kontext. Detta arbete har i stor utsträckning inspirerat forskningsfrågorna i denna avhandling. Institutionen för socialt arbete vid Linnéuniversitetet i Växjö kunde erbjuda mig möjligheter att utveckla dessa i en tvärvetenskaplig forskningsmiljö med mer kvalitativa metodval. Här togs jag väl emot av bland andra Tapio Salonen och Matts Mosesson.

Under tiden jag arbetat med avhandlingen har en lång rad personer bistått mig på olika sätt. Framför allt har mina informanter varit helt ovärderliga. Ni har lovat anonymitet, vilket jag givetvis håller. Ni vet själva vilka ni är. Tack!

Kerstin Svensson och Rolf Granér, mina handledare. Ni har synnerligen tålmodigt och professionellt bistått mig på alla tänkbara sätt. Snabb och detaljerad respons på en text kan många gånger, men att göra det för tredje och fjärde gången på samma text kräver något alldeles extra. Era kreativa idéer och breda kunskaper har dessutom lett arbetet in på nya intressanta spår och till nya förklaringar.

Tack också till Betty Rohdin som sett till att min forskarutbildning varit finansierad och till alla som kommenterat och diskuterat mina texter på olika stadier. Detta har skett i såväl seminarieverksamheten på institutionen för socialt arbete som på polisforskningsseminarierna och när jag presenterat texter på konferenser. Mängder av viktiga kommentarer och synpunkter har givits av såväl doktorandkollegor som seniora forskare och andra deltagare. Jag kan knappast nämna alla, men utan Robert Andersson, Magdalena Elmersjö, Per Gustavsson, Sara Hultqvist, Lotta Lebeda, Paul Larsson, Jan Mill, Christer Nyberg och Otto Petersson hade avhandlingen definitivt varit fattigare.

Karl Ask stod för en outhärlig och utvecklande genomlysning av mitt manus på slutseminariet. Peter Skoglund har gjort en grundlig juridisk genomgång som resulterade i flera kvalitetshöjande förändringar.

Sara, tack för ditt tålamod och din noggranna korrekturläsning. Att vara sambo med en svensklärare är bra och att vara sambo med just dig är perfekt på alla vis. Tack Svante för att du haft tålamod när pappa varit upptagen och för allt kul bus som fått mig på bra humör! <3

Växjö, januari 2013

Ola Kronkvist

Index

Förkortningar	7
1. Inledning	9
Avhandlingens uppläggning	10
Bakgrund	12
Utredningsprocessen	14
Det initiala utredningsarbetet	15
Det fortsatta utredningsarbetet	20
Planering och utvärdering av förhör	24
Det avslutande utredningsarbetet	24
2. Bakgrund, syfte och metod	28
Bakgrund	28
Syfte	30
Forskningsansats och forskarroll	31
En kvalitativ, reflekterande ansats med empirin i fokus	31
Jag, en insider	32
Metod	33
Fokusgrupperna	33
Fallstudien	36
De kompletterande intervjuerna	38
Skrivprocessen	38
Validering	39
Avgränsningar	39
Den mellanmännsliga kommunikationen	39
Den juridiska regleringen	39
Valet av informanter	40
Metodproblem och dess eventuella påverkan	40
Bortfall	40
Fokusgruppsintervjuer	41
Fallstudier	42
Individuella intervjuer	43
Etiska överväganden	43
Teori och teoretiska verktyg	44
Sammanfattning	45
3. Polisutredningen, beslutsytor över formella bottnar	47
Definitioner	48
Polisutredningens syften enligt lagstiftaren	49
Grundläggande juridiska principer för polisiärt utredningsarbete	51
Behovs- och proportionalitetsprincipen PL 8	51
Legalitetsprincipen PL 8	52
Ändamålsprincipen PL 8	52
Hänsynsprincipen RB 23:4, FUK 5, PL 17	52
Skyndsamhetsprincipen RB 23:4, RB 20:2 3st	53

Objektivitetsprincipen RB 23:4.....	53
Oskuldspresumtionen EKMR artikel 6:2	54
Juridiska och praktiska konfliktsituationer	55
Kraven på skyndsamhet vs. objektivitet.....	55
Kraven på oskuldspresumtion vs. målet att föra en misstänkt fram till åtal	58
Confirmation bias, ett mångfacetterat psykologiskt fenomen	62
Need for closure.....	63
Behovet av en positiv självbild	64
Kognitiv dissonans.....	65
Groupthink.....	66
Priming.....	66
Kontinuerligt beslutsfattande	67
Externa och interna faktorer som påverkar utredningsarbetet.....	69
Brist på metodstöd	79
Sammanfattning	80
4. Mordet på Nils, en fallstudie av ett rån-mord	83
Inledning.....	83
Den (re)konstruerade sanningen.....	85
Utredningsarbetet	88
Det inledande utredningsarbetet	88
De första förhören	90
Häktningsförhandlingarna	92
En ny misstänkt.....	93
Den andra omgången förhör	95
De avslutande förhören	102
Generell analys.....	109
Epilog.....	111
Åtalet	111
Tingsrättens dom.....	111
Hovrättens dom.....	112
Sammanfattning	112
5. Forskning och metodutveckling om polisförhör	115
Grundläggande syften med förhöret	115
Att värdera tillförlitlighet	117
Erkännandets roll	120
Taktiker och mottaktiker	125
Förhör när den misstänkte vill berätta.....	126
Förhör när den misstänkte inte vill berätta.....	129
Den misstänktes mottaktiker.....	138
Polisarbetet som evidensbaserad praktik.....	140
Sammanfattning	142
6. Polisförhör med misstänkta i praktiken	145
Gör förhørsledare som de säger?.....	146

Förberedelse av förhör.....	147
Kunskaper om ärendets innehåll.....	147
Inventering och analys av graverande utredningsinformation	149
Alternativa förklaringar till graverande utredningsinformation.....	150
Arbete med att testa tillförlitligheten i utredningsinformationen	151
Planering av vilken utredningsinformation som skall användas, när och hur.....	152
Genomgång av rekvisit, alternativbrott och bevisläge	153
Förberedelsefasens beslutsytor	153
Hänsynstaganden i förhørsarbete.....	155
Huvudsakliga juridiska och/eller organisatoriska hänsyn	155
Andra juridiska hänsyn	158
Andra organisatoriska hänsyn.....	159
Huvudsakliga taktiska hänsyn	160
Teman	169
De inledande förhören.....	169
Kommunikationen i förhørsrummet	172
Försvarets roll	175
Tillförlitlighetsbedömningar, andra möjligheter	176
Förhör med tolk.....	178
Tusenfrågorstekniken	179
Dokumentation av förhørsarbetet.....	181
Sammanställning av teman i relation till hänsyn	182
Utvärdering av förhör.....	184
Hur har kommunikationen fungerat?	184
Vilken utredningsinformation har avslöjats?	186
Vilka motsägelser har uppkommit?	186
Vad vet eller tror den misstänkte?.....	186
Vilka nya uppgifter har inkommit och hur kan de kontrolleras?	187
Hur ser rekvisitbilden ut för brott och alternativbrott?.....	187
Beslutsfattande och makt i förhørsrummet.....	188
Sammanfattande analys.....	192
7. En ovanligt högljudd tyst kunskap?.....	196
Vad är kunskap och hur tyst skall den vara för att få kallas tyst?	197
Lågmäld kunskap, ett komplement till decibelmetaforen.....	204
Hur tyst och lågmäld kunskap kan överröstas.....	206
Borde den tysta kunskapen förbli tyst?.....	210
Hur skiljer man på adekvat respektive inadekvat tyst och lågmäld kunskap?.....	211
Den professionella utredaren	215
Att studera tyst kunskap.....	216
Sammanfattning.....	218
8. Sammanfattning och diskussion.....	221
Sammanfattning.....	221
Beslutsytorna i den juridiska, organisatoriska och taktiska kontexten...	222

Särskilt konfliktfyllda beslutsytor	223
Hur förhören planeras, genomförs och utvärderas	223
Kunskap i olika ljudvolym och dess föränderlighet	226
Diskussion.....	226
Hur sanningen slutar konstrueras, den förhandlingsbara kvaliteten	226
Den omöjliga objektiviteten	228
De professionella kunskaperna	229
Övertron på kvantitativa mått	232
Utveckling av förhørsverksamhet.....	233
Utbildning	233
Utredningsstöd	235
Organisation	236
Mänskliga rättigheter	236
Annan utvärdering.....	237
Ansvar och kontroll	238
Motivation.....	239
Framtida forskning	240
Summary	246
Dilemmas in decision making within a legal, organizational and tactical context.....	246
Decision surfaces in conflict	247
How the interviews are planned, performed and evaluated	248
Knowledge in different volume and how it changes.....	251
Referenser.....	254
Offentligt tryck, rättsfall m.m.....	276
Bilaga 1	
Bilaga 2	

Förkortningar

Bet.	Betänkande
BrB	Brottsbalk
Ds	Departementsskrivelse
EKMR	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
FAP	Rikspolisstyrelsens föreskrifter och allmänna råd för polisverksamheten, Synonymt med RPSFS
FL	Fordonslag
FL	Förvaltningslag
FN	Förenta Nationerna
FUK	Förundersökningskungörelse
HL	Häkteslag
ICCPR	International Covenant on Civil and Political Rights (FN)
JK	Justitiekanslern
JO	Justitieombudsmannen
JuU	Justitieutskottet
LuL	Lag med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare
NJA	Nytt juridiskt arkiv
OSL	Offentlighets- och sekretsslag
PF	Polisförordning
PL	Polislag
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalk
RH	Rättsfall från hovrätterna
RF	Regeringsform
RPS	Rikspolisstyrelsen
RPSFS	Rikspolisstyrelsens författningssamling
Rskr	Riksdagsskrivelse
SOU	Statens offentliga utredningar
SÖ	Sveriges internationella överenskommelser
TSA	Tidskrift för Sveriges advokatsamfund
TSFS	Transportstyrelsens föreskrifter och allmänna råd
UN	United Nations
ÅFS	Åklagarmyndighetens föreskrifter och allmänna råd

1. INLEDNING

Sanningen är en sällsynt gäst i våra rättssalar.

Anonym utredare

Så uttryckte sig en polisutredare i en intervju med journalisten Lars Borgnäs. En del av uttalandet blev också titeln på Borgnäs bok om sökandet efter Catrine da Costas mördare, ett av de mest uppmärksammade svenska rättsfallen i modern tid (Borgnäs, 2004).

Uttalandet kan tyckas avmätt och cyniskt, som om utredaren helt kapitulerat inför lögn och orätt. Det är emellertid inte säkert. Sanningen är relativ, och i rättssalen presenteras i normalfallet minst två huvudsakliga och motstridiga berättelser som ställs mot varandra, åklagarens och försvarets. Att dessa två motstridiga berättelser får ställas mot varandra inför kvalificerade bedömare utgör grundtanken för den tvåpartsprocess som är utmärkande för straffrättsliga processer i en rättsstat. Motsatsen skulle vara att endast en berättelse finns, vilken skall accepteras eller förkastas. En sådan process brukar kallas inkvisitorisk och betraktas allmänt som omodern och rättsosäker.

Den sanning åklagaren presenterar i rätten är en (re)konstruktion. Den är i allt väsentligt resultatet av den polisiära förundersökningen. Denna sanning utgör en kvalificerad gissning om hur ett händelseförlopp gått till, åtminstone i de delar som utgör rekvisit¹ i ärendet. För att en misstänkt skall kunna fällas för ett brott skall denna konstruerade sanning vara så kvalificerad, att den i de väsentliga delarna inte kan ställas utom rimligt tvivel². Försvarets sanning

---

¹ Rekvisit är det som i juridisk mening utgör brottets "byggstenar" och kan vara såväl subjektiva (som t.ex. uppsåtsfrågor) som objektiva (som t.ex. skada/vinning).

² Enligt Diesen (1994) skall ett sådant tvivel vara rationellt och konkret, vilket innebär att en alternativ (friande) förklaring skall kunna baseras på fakta i utredningen. Jfr. NJA 1980 s 725

grundar sig å andra sidan antingen i en (re)konstruktion av den misstänktes upplevelse av händelseförloppet eller på en version av händelseförloppet, vanligtvis konstruerad för att helt eller delvis frita den misstänkte från straffrättsligt ansvar. Givetvis förekommer även variationer och kombinationer. En berättelse kan, i juridisk mening, vara objektivt sann respektive falsk i vissa delar och subjektivt sann eller falsk i andra.

Försvaret behöver egentligen inte presentera någon egen sanning för rätten. Det räcker att försvaret kan påvisa att det finns rimligt tvivel i skuldfrågan, vilken bygger på åklagarens sanning. Dessa rimliga tvivel påvisas vanligen genom att värdet av den förelagda bevisningen ifrågasätts och/eller genom att alternativa händelseförlopp, ibland med alternativa gärningsmän, målas upp för rätten. Om något av de alternativa händelseförloppen kan vara möjligt inom rimlighetens gräns, kan inte åklagarens version ställas utom rimligt tvivel och den misstänkte frias. Detta är en viktig aspekt av tillförlitlighetsbedömningen. Rätten behöver inte tro på den misstänktes berättelse för att denne skall frias, det räcker att de inte tror på åklagarens berättelse tillräckligt mycket.

Jag har i denna avhandling studerat hur sanningen (re)konstrueras i den polisiära utredningsprocessen i grövre brottsmål i allmänhet, och genom polisförhören med de misstänkta i synnerhet. Avhandlingen har sin huvudsakliga empiri i fokusgruppsintervjuer, en fallstudie av ett misstänkt rånmord och en serie kompletterande intervjuer. Resultaten analyseras och diskuteras utifrån tillgänglig forskning, relevant teori och utifrån de olika hänsyn informanterna (samtliga yrkesverksamma polisutredare av grova brott) gett uttryck för att de tar i sitt vardagliga arbete.

Avhandlingens uppläggning

Avhandlingen är indelad i åtta kapitel. I detta inledande kapitel beskriver jag utifrån min empiri hur en ändamålsadekvat utredningsprocess kan gå till och några av de problem och möjligheter som utredarna ställs inför under resans gång. Ändamålsadekvat innebär här en utredning som förmår att ta reda på vad som hänt, vilka de centrala aktörerna är och skapa ett användbart underlag för den fortsatta rättsprocessen, samtidigt som den utgår från den misstänktes mänskliga rättigheter och tar tillvara alla de grundläggande principerna för polisarbete som beskrivs i polislagen och rättegångsbalken. Dessa principer handlar förutom objektivitet, även om hänsyn, skyndsamhet, legalitet samt behov och proportion. Beskrivningen i detta kapitel syftar till att ge en kortfattad översikt över avhandlingens huvudsakliga innehåll och resultat. Jag har valt att använda fotnoter för att förklara stickspår, ange fördjupningsområden och för de mer omfattande juridiska referenserna. Övriga referenser återfinns i

löpande text. Jag undviker att översätta engelska termer. Dessa kursiveras istället och förklaras vid behov i löpande text eller fotnot.

I kapitel två beskriver jag avhandlingens bakgrund, syfte och metod. Jag diskuterar även problem och utmaningar som är förknippade med dessa och min roll som insiderforskare. Därefter beskriver och analyserar jag i kapitel tre de grundläggande principerna för en polisutredning, vilka beslutssituationer som uppstår och vad som påverkar dessa. Detta sker utifrån tidigare forskning, en juridisk-/organisatorisk kontext och den empiri jag samlat in. Som teoretiska verktyg i analyserna använder jag *confirmation bias* som paraplybegrepp för att diskutera olika former av bias som kan uppstå och påverka utredarens beslutsfattande i riktning mot en tidigare formad hypotes. Jag använder mänskliga rättighetsregimen³ som ett rättsligt paradigm delvis överordnat den mer specifika nationella lagstiftningen. Jag använder också Lipskys beskrivningar av gatubyråkratens organisatoriska roll för att åskådliggöra utredarnas diskretionära makt i förhållande till de beslut som fattas. Dessa teoretiska verktyg tar jag sedan med mig genom resten av avhandlingen.

Sedan följer tre kapitel som mer specifikt behandlar polisförhören med de misstänkta. I kapitel fyra presenterar jag, i kronologisk ordning, min fallstudie med fortlöpande analyser av utredningens förhör och övriga informationsflöde. Detta ger en empirisk bakgrund för det kontinuerliga informationsflödets roll i utredningsarbetet och hur det fortlöpande påverkar beslutsfattandet i och utanför förhørsrummet. I avslutningen av detta kapitel komparerar jag förhørsledarens stil med aktörernas verbala utrymme i förhørsrummet och den misstänktes samarbetsvilja.

I kapitel fem beskriver och diskuterar jag forsknings- och metodutvecklingsläget avseende förhör med misstänkta, och kopplar samman detta med relevant juridisk reglering. Den forskning som presenteras i kapitlet, som huvudsakligen bedrivits inom kognitiv psykologi, har haft stort inflytande på de normativa råd som förts ut till polisorganisationen inom områden som taktisk användning av utredningsinformation, möjligheten att undvika falska erkännanden och att göra korrekta tillförlitlighetsbedömningar.

I det sjätte kapitlet beskriver och problematiserar jag resultaten från intervjuerna och fallstudien i relation till varandra och till tidigare forskning. Först behandlas hur empirin visar att förhören förbereds. Därefter beskrivs de hän-synstaganden och teman som framkommer i empirin och som har relevans för förhörens genomföranden liksom hur förhören utvärderas. Sist analyseras hur beslutsfattande och makt utövas och kan förstås i interaktionen mellan för-

---

³ Med mänskliga rättighetsregimen avses här internationella deklarationer, konventioner, principdokument och traktat med tillhörande praxis och doktrin i vilka mänskliga rättigheter behandlas.

hörsledare och misstänkt. En tabell över förhørsledarens kognitiva aktivitetsnivå i förhållande till beslutsfattandet presenteras och diskuteras utifrån bland annat Foucaults maktteorier och Asplunds teori om social responsivitet.

För att nå en ytterligare förståelse för förhørsledarens arbetssituation ur ett kunskaps- och färdighetsperspektiv visar jag sedan i kapitel sju hur förhørsledarens tysta kunskap kommer till uttryck i förhørsrummet och hur den förhåller sig till annan kunskap. Detta sker utifrån bland annat Polanyi och Kleins teorier om hur tyst kunskap kan utvecklas, förmedlas och leda till expertkompetens.

Avslutningsvis, i kapitel åtta, knyter jag samman helheten och diskuterar avhandlingens fynd. Jag ger utifrån dessa råd för utvecklingsarbete och framtida forskning. Avhandlingen har två bilagor. I den första redovisas den juridiska regleringen av polisförhör med misstänkta. I den andra redovisar jag de underlag som använts i intervjustudierna.

Bakgrund

Polisiära utredningar i brottmål är en synnerligen omfattande verksamhet som varje år berör hundratusentals människor i Sverige. Under 2011 anmäldes drygt 1,4 miljoner brott⁴ och nästan 12 % av befolkningen blev personligen drabbade (BRÅ, 2011). Samma år redovisades drygt 170 000 polisutredningar till åklagare med förundersökningsprotokoll⁵. Omkring 5 100 av de ca 26 000 polisanställda har utredningsarbete som sin primära arbetsuppgift⁶. De flesta polisanställda utför dock utredningsåtgärder i någon form och enligt polisens återrapporteringsstatistik ägnades 2011 närmare 9 500 årsarbetstider åt utredningsarbete (Rikspolisstyrelsens ekonomisektion, 2012)⁷. Brottets-utredande är en av de huvudsakliga arbetsuppgifterna för polisverksamheten, som har en total årsbudget på cirka 20 miljarder kronor (Regeringen, 2012)⁸. Det saknas nationellt sammanställd statistik över hur många människor som berörs direkt

---

⁴ En dryg tredjedel av dessa rörde tillgreppsbrott. Observera att siffrorna anger antalet anmälda brott och inte antalet faktiskt begångna brott. För en del brott finns mörkertal genom att inte alla anmäls (t.ex. mindre stölder, skadegörelse och våld i nära relation). För brott som rör dödligt våld är förhållandet det motsatta. Fler brott anmäls än som faktiskt begås (BRÅ, 2011).

⁵ Drygt 560 000 ärenden behandlades 2011, men med behandlat avses här slutredovisade ärenden med inledd förundersökning. Detta är inte samma sak som att ett verkligt utredningsarbete företagits, då det bland dessa även inkluderats ärenden som lagts ner, helt utan eller, efter någon enstaka utredningsåtgärd. Antalet förundersökningsprotokoll till åklagare kan också vara missvisande, då ärenden som föranlett omfattande utredningsaktiviteter kan läggas ned och därmed inte slutredovisas med förundersökningsprotokoll (Rikspolisstyrelsens ekonomisektion, 2012).

⁶ Ca 4 000 poliser och 700 civilanställda av totalt ca 20 000 poliser och 6 000 civilanställda.

⁷ Denna statistik bygger på sammanställd självrapportering från respektive tjänsteman.

⁸ Rättsväsendets totala budget för 2012 är knappt 38 miljarder kronor, av vilket polisverksamheten tar nästan hälften (Regeringen, 2012).

eller indirekt av utredningsverksamheten, men varje ärende innefattar ett eller flera brottsoffer och ofta flera vittnen och misstänkta.

Den polisiära förundersökningen består av flera parallella processer där information samlas in fortlöpande, värderas, omvärderas, struktureras, används och återanvänds för att slutligen sammanställas i den (re)konstruktion av ett händelseförlopp som åklagaren senare presenterar i rätten. Allt detta sker i en organisatorisk och juridisk kontext som i olika avseenden kommer att påverka arbetets informationsflöden. Dessa informationsflöden, och hur information hämtas in och används i förhör med misstänkta, har varit den ursprungliga fokusen för mina undersökningar.

Den misstänkte har rätt att betraktas som oskyldig tills dess hans eller hennes skuld har bevisats i rätten (se t.ex. EKMR art. 6:2). Denna rättighet har visat sig svår att tillgodose, inte minst då det samtidigt finns juridiska krav på att misstankarna mot en person skall formuleras på goda grunder. Dessutom resulterar en polisutredning förhoppningsvis i att åtal kan väckas mot den som är skyldig till brottet och att en påföljd kan utdömas. Övertygande bevisning krävs, samtidigt som utredarna inte får vara övertygade om den misstänktes skuld. Detta psykologiska moment 22 har intresserat mig särskilt. För att skapa förståelse för problematiken har jag spårat och analyserat besluts-situationer som utredningspersonalen ställs inför, som i olika avseenden påverkar den misstänktes position. Jag har också sökt efter taktiker, strategier och resonemang som på olika sätt relaterar till denna konflikt. I avhandlingen används begreppet "taktik" i betydelsen: en i förväg beslutad metod eller serie metoder för att uppnå ett önskat delresultat. En taktik kan utgöras av en eller flera tekniker och flera taktiska moment kan kopplas samman till en strategi, som då syftar till att uppnå ett önskat slutresultat.

Polisiär förhörsmetodik med misstänkta vid grova brott och tillförlitlighetsbedömningar i samband med dessa har beforskats från olika håll tidigare. Inte minst har fenomenet med falska erkännanden (se t.ex. Gudjonsson, 2003), hanteringen av utredningsinformation (se t.ex. Dando & Bull, 2011; Hartwig, 2005), utredarens problem att värdera information opartiskt (se t.ex. Ask, 2006; Innes, 2002) och kommunikationen i förhørsrummet (se t.ex. Holmberg, 2004; Jakobsson Öhrn, 2005; Kebbell, Alison, Hurren, & Mazerolle, 2010) varit föremål för forskarnas intresse på senare år. Vi kan genom denna forskning konstatera att det finns risk för falska erkännanden och att denna risk ökar under vissa betingelser. Vi kan vara relativt säkra på att förhørsledarens förmåga att korrekt värdera tillförlitligheten i en misstänkts utsaga är generellt låg men att den ökar dramatiskt om förhørsledaren använder sin utredningsinformation taktiskt. Vi vet också att det finns stora svårig-

heter i att undvika *confirmation bias*⁹ i utredningsarbetet och att även denna svårighet ökar under vissa betingelser, t.ex. inverkan av stress. Dessutom vet vi att en mer human, snarare än dominant¹⁰, approach gentemot den misstänkte är associerad med en högre grad av informationsutbyte och en lägre grad av förnekande.

Sammantaget ger detta några glimtar av hur ”den goda förhørsledaren” utifrån ovan nämnda forskning bör agera och några av de fallgropar denne bör se upp med. När jag som student och senare som doktorand i rättspsykologi satte mig in i denna forskning väcktes känslan av att verkligheten trots allt var än mer komplicerad. Jag har en bakgrund som pedagog och polis, och såg vid flera tillfällen problem, både med hur denna kunskap förmedles till professionella polisutredare och hur vissa områden var näst intill överbeforskade medan andra lämnats helt därhän. Jag såg också hur dessa kunskaper i vissa fall kunde stå i konflikt med gällande lagar, föreskrifter, rutiner och praktiska förutsättningar. Samtidigt fann jag en potential i dessa forskningsresultat som stöd för att inte bara effektivisera och kvalitativt förbättra utredningsprocesserna utifrån ett informations-perspektiv, utan också för att göra det lättare att i utredningsprocesserna tillvarata de misstänkta mänskliga rättigheter.

Utredningsprocessen

Utredningsprocesser, oavsett om det handlar om en polisutredning, en barnavårdsutredning inom socialtjänsten, en personutredning inom kriminalvården eller för den delen en politisk utredning, utmärks av några viktiga minsta gemensamma nämnare. Alla dessa utredningar har en initiering genom att det föreligger ett behov om ökad kunskap. Själva utredningsarbetet genomförs sedan av en eller flera personer, i regel på delegation från någon uppdragsgivare. I denna delegation finns ett inbyggt förtroendeförhållande. Utredningsarbetet har ett uttalat syfte, att inhämta relevant kunskap för att kunna dra slutsatser och oftast för att utifrån dessa slutsatser kunna fatta olika beslut om åtgärder. Polisutredningen kan, efter övergången från en explorativ och förutsättningslöst informationsinsamlande stadium, liknas vid en hypotes-testande process, inte olik den som en forskare genomför (se t.ex. Wagenaar, van Koppen, & Crombag, 1993).

---

⁹ Bekräftelsebias, sökandet efter bekräftelse av en förförståelse snarare än sökandet efter ny information.

¹⁰ I Ulf Holmbergs avhandling (2004) ingår ett antal delstudier i vilka de misstänkta (dömda) uppfattning om förhørsledarens stil jämförs med bland annat graden av förnekande. Dominant approach kan, utifrån Holmbergs identifierade variabler, exemplifieras av aggression, stressande kommunikation, bryskhet och noncharlans, medan human approach kan exemplifieras av hjälpsfullhet, försök till samarbete, uttryckande av positiva attityder, personligt intresse och empati.

I förtroendeförhållandet mellan uppdragsgivare och utredare finns ett explicit krav eller en implicit förväntan om objektivitet och/eller opartiskhet. Utredarens uppgift är att närma sig problemområdet i en balansstrategi där de egna förutfattade meningarna och de hypoteser som upplevs som mest naturliga inte tillåts styra utredningsarbetet så mycket att alternativa förklaringsmodeller exkluderas. Samtidigt är det just utredarens kunskaper och erfarenheter som gör utredaren kvalificerad för uppdraget. Dessa krav och förväntningar är inom polisiärt utredningsarbete tydligt reglerade i lag (se t.ex. RB 23:4). Då förutsättningarna för utredningsarbete är snarlika i olika kontexter hoppas och tror jag att professionella utredare från flera olika verksamhetsfält kan dra nytta av mina resultat. Detta gäller inte minst utredare som interagerar med klienter i samtal och där utredningsarbetet kan innehålla och/eller resultera i verklig eller upplevd repression.

Det initiala utredningsarbetet

Mot bakgrund av detta blir den ideala polisutredaren likt en historieforskare som använder abduktiv metod¹¹ för att beforska ett bestämt historiskt skeende. Utredningen initieras genom att ett misstänkt brott kommer till polisens kännedom, en händelse, ett bestämt historiskt skeende. Den första åtgärden blir då att kritiskt granska själva initieringen. Är uppgifterna entydiga om vad som egentligen har hänt? Kan det finnas alternativa förklaringar till vad som orsakat själva effekten?

I det initiala utredningsarbetet pågår flera processer parallellt och samordningsintresset är stort. Huvudprocesserna som framkommit i min empiri är:

- Brottpsatsundersökning
- Rättsmedicinska undersökningar (av såväl offer som misstänkta)
- Inre spaning i såväl polisiära som allmänna dataregister
- Övrig registerspaning (till exempel positionering av mobiltelefoner via respektive operatör och ekonomisk kartläggning via banktransaktioner och inköp)
- Inledande förhör med vittnen, brottsoffer och misstänkta
- Juridiska och administrativa processer i form av bedömningsarbete, registrering, resursfördelning och diarieföring.

Med indrag återges nedan en konstruerad berättelse i sju steg för att illustrera de huvudsakliga processer och hänsynstaganden som kan förekomma i en utredning av ett grovt brott. Denna berättelse är uppbyggd så att den presenterar några av denna avhandlings viktigaste resultat.

---

¹¹ Abduktion kan beskrivas som att kontinuerligt röra sig mellan teori och empiri. På detta sätt växer en förståelse gradvis fram.

1. *En man hittas död på marken med en kraftig sårskada i huvudet. Mannen kan a) ha blivit mördad genom ett slag mot huvudet b) ha dött en naturlig död och sedan ramlat och slagit i huvudet c) råkat ut för en olycka till exempel genom att en istapp fallit från ett högt tak d) angripit någon som sedan försvarat sig genom att slå mannen i huvudet e) varit i ett slagsmål, blivit besegrad och sedan dött av sina skador f) något annat. Straffrättsligt kan då brottsrubriceringarna variera mellan mord, dråp, vållande till annans död genom grov misshandel eller ej brott. Även om gärningen i sig innebär ett brott kan en gärningsman gå fri från straff alternativt få ett lindrigare straff om denne i någon mån haft nöd- eller nödvärnsrätt.*

Polisutredaren, liksom historieforskaren, behöver utifrån sina kunskaper och erfarenheter identifiera olika tänkbara orsaker till effekten och sedan välja ut de troligaste hypoteserna att jobba vidare med. Informationsinsamlandet sker sedan från en rad olika källor. I en polisutredning används framför allt vittnesmål och olika former av teknisk bevisning vilket kan jämföras med historieforskarens vittnesmål (huvudsakligen via skriftliga källor) och tekniska ”bevisning” genom arkeologiska utgrävningar och studier av historiska artefakter. Varje information behöver sedan värderas kritiskt, då de kan vara missvisande eller behäftade med felkällor.

2. *Ett vittne säger att han sett en man i mörka kläder angripa offret med ett basebollträ och sedan springa från platsen efter att ha slängt basebollträet i ett buskage. Brottpsatsundersökarna har inte kunnat hitta basebollträet på angiven plats. Ett annat vittne uppger sig ha sett en man i blå jacka och ljusa jeans springa från platsen. Ett tredje vittne säger att han inte sett någon springa från platsen. I det här läget vet utredaren egentligen bara att offret har dött och att han har en sårskada i huvudet. En rimlig hypotes är att offret blivit slaget, av till exempel ett basebollträ, men då detta inte hittats kan den hypotesen i nuläget inte få fullständigt stöd i teknisk bevisning. Att inte basebollträet hittats kan i sin tur bero på att a) det inte existerat, vittnet har sett fel eller ljuger b) vittnet såg fel, det var en grov träpinne alternativt ett basebollträ, men det kastades inte på den angivna platsen c) någon har efter brottet tagit basebollträet från buskaget d) något annat. Beträffande gärningsmannens kläder kan utredningen också leda till olika hypoteser till exempel a) ett av vittnena har sett fel b) de två första vittnena har sett fel c) de två första vittnena har sett rätt, men har sett olika personer d) något eller några av vittnena ljuger e) något annat.*

Förhörstekniskt behöver utredarna använda en metodik som minimerar graden av påverkan från felkällor i vittnets berättelse, samtidigt som vittnets

minne stöds. Målet är att nå hög grad av såväl fullständighet som tillförlitlighet. För detta ändamål kan utredarna välja att använda den så kallade kognitiva intervjumetoden, vilken beskrivs i kapitel fem.

I värderingen av informationen ställs utredaren, liksom ofta historieforskaren inför motstridiga uppgifter. De motstridiga uppgifterna kan ha flera orsaker. Någon eller några kan medvetet försöka vilseleda utredaren, det är också tänkbart att motstridiga uppgifter beror på missuppfattningar grundade i perceptuella eller minnesmässiga fel. Att en uppgiftslämnare bedöms som trovärdig innebär inte att dennes uppgifter är tillförlitliga i alla delar. Skenbart motstridiga uppgifter kan också förekomma som en konsekvens av att det saknas sammanknypande information. I arbetet med de olika hypoteserna behöver därför varje enskild detalj prövas kritiskt och bedömas utifrån hur sannolikt det är att detaljen är felaktigt förekommande eller har en alternativ förklaring samtidigt som ytterligare kunskap söks parallellt. Om utredarna i detta fall hittat ett basebollträ i buskaget ökar sannolikheten avsevärt att vittnet som pekat ut platsen har sett rätt. Om de däremot hittar en grov trädgren kan de återigen tänka sig alternativa förklaringar. Om polisens tekniker kan hitta hudrester och blodspår på grenen har ytterligare sammanbindande information tillkommit som höjer sannolikheten för att hypotesen grundat på det första vittnets uppgifter är korrekt.

Det hypotesprövande arbetet präglas av såväl induktiva som deduktiva processer som i sin tur bygger på mer eller mindre komplicerade bedömningar av sannolikhet baserade på gamla och nya kunskaper och erfarenheter. Dessa bedömningar gör utredaren i olika grad medvetet och i olika grad under inverkan av inre och yttre påverkan. Forskare har inriktat sig på två huvudsakliga och i viss mån avgränsbara områden för *investigator bias*. Det första området handlar om hur utredaren bedömer trovärdighet och tillförlitlighet i enskilda utsagor från de inblandade och det andra området handlar om hur utredaren gör bedömningar av styrkan i övrig utredningsinformation. Det första området utmärker sig av att utredaren i de fallen ofta är en aktiv del i processen i sin roll som förhørsledare eller förhörsvittne. Det andra området utmärks av att utredaren har en mer passiv roll då bedömningarna görs, och är utan möjlighet att interagera med informationskällan.

På en normativ nivå kan också två huvudinriktningar urskiljas. Den första tar fasta på de felaktigheter som kan uppstå och vad som kan göras för att undvika dessa medan den andra tar fasta på vilka metoder som är mest adekvata för att generera tillförlitlig utredningsinformation. Dessa inriktningar samverkar i stor utsträckning och en gränsdragning dem emellan kan knappast göras skarp. Ett genomgående problem förefaller dock vara att omsätta forskningsresultat till praktisk användning.

Generellt kan sägas att polisiära förhørsledare inte är särskilt träffsäkra i att bedöma tillförlitligheten i en misstänkts redogörelse. Förmågan att avslöja lögn¹² är flerbottnad, och lejonparten av de experimentstudier som gjorts på området är utförda i laboratoriemiljö i USA där försökspersonen fått bedöma tillförlitligheten i videoinspelade utsagor. I dessa studier framgår tydligt att poliserna, och andra yrkesgrupper forskarna menar har tillförlitlighetsbedömningar som en del av sina arbetsuppgifter (t.ex. tulltjänstemän och frivårdsinpektörer), inte presterar signifikant bättre resultat än kontrollgrupperna, ofta bestående av universitetsstudenter (se t.ex. Ekman, O'Sullivan, & Frank, 1999).

Det initiala utredningsarbetet präglas därmed av ett induktivt och explorativt angreppssätt som i sin omedelbara förlängning blir hypotesgenererande. När utredarna sedan fått fram ett antal hypoteser vidtar ett mer deduktivt angreppssätt, där arbetet går ut på att falsifiera de olika hypoteserna. Längre fram i utredningsarbetet kommer någon eller några få huvudhypoteser att dominera arbetet. Denna fas beskrivs också som deduktivt hypotesprövande. I detta arbete kan utredarna ha stor hjälp av förhören med de misstänkta. När de misstänkta i sina förhör kommer med olika alternativa förklaringar kan utredarna testa rimligheten i olika händelseförlopp del för del.

De inledande förhören kommer att präglas av utredarens behov av en snabb grovsortering av information. Skyndsamhetsprincipen är en av de grundläggande principerna i utredningsarbetet (RB 23:4, 2st) och viktig av flera skäl. Brott är i flera avseende en färskvara och de blir mer komplicerade att utreda ju längre tid som gått. Dessutom behövs skyndsamheten för att utredaren skall kunna iakta en av de andra grundläggande principerna, den om hänsyn (RB 23:4, 1st, FUK 5, PL 17). De inblandade skall inte behöva utsättas för onödigt långa väntetider och i de fall utredarna riktat misstankar mot en oskyldig person skall denne så snabbt som möjligt kunna avföras från utredningen. Samtidigt behöver utredaren hushålla med informationen som lämnas till den misstänkte, för att denne inte skall kunna anpassa sin berättelse i överensstämmelse med utrednings-informationen och därmed försvåra tillförlitlighetsbedömningen. Vi återgår till exemplet.

3. *En man har blivit misstänkt för mordet genom ett internt tips. Knarkspan kände till honom sedan tidigare och en spanare hade sett honom i det aktuella området strax efter brottet. Han var uppenbart stressad och hade blod på ena tröjärmen. Ett av vittnena har identifierat honom i en konfrontation som en man som springande lämnat*

---

¹² I avhandlingen definieras begreppet lögn som: "Ett framgångsrikt eller misslyckat, men medvetet försök, att utan förvarning skapa en tro hos en annan som man själv anser vara osann" (se t.ex. Vrij, 2008). Detta kan även sägas innefatta att dölja eller förfalska en sanning (jfr. vittneseden RB 36:11).

brottsplatsen. Blod från offret har säkrats på den misstänktes högra tröjärm och en slagning i polisens register har visat att offret tidigare anmält den misstänkte för misshandel. Om utredaren väljer att avslöja all denna information för den misstänkte kan han relativt enkelt konstruera en berättelse som stämmer överrens med denna information och som fritar honom från skuld. Han kan till exempel säga:

– Jag hade mycket bråttom till bussen och sprang förbi brottsplatsen. Jag såg en man ligga blodig på gatan och böjde mig därför ner för att hjälpa honom. Då jag böjde mig ned och tog tag i den blodige mannen fick jag lite blod på mina kläder. Jag såg då att det var min gamle kompis som jag visserligen tidigare varit i bråk med, men som jag nu inte hade något otalt med. Samtidigt hörde jag sirener och tänkte då att hjälp var på väg, det fanns därför ingen anledning att stanna kvar. Jag kanske blir misstänkt om jag stannar här och dessutom har jag ju bråttom till bussen. Därför sprang jag från platsen.

Denna berättelse är kanske inte så trovärdig, men det behöver den inte heller vara. Det räcker ju att den inte kan ställas utom rimligt tvivel för att den misstänkte skall frias från ansvar av rätten.

Om en sådan berättelse kommer spontant, utan att den misstänkte fått ta del av någon utredningsinformation, är detta en indikation på att den misstänkte kan vara oskyldig och att utredningsresurserna skall fokuseras på annat håll. Om utredaren låter den misstänkte berätta fritt och sedan begär en mer detaljerad berättelse i de moment där utredningsinformation finns, är det troligt att den misstänkte, om han är skyldig, kommer att uttala sig på ett sätt som är inkonsekvent med utredningsinformationen och som då gör det enklare att avgöra att dessa delar av utsagan inte är helt sanningsenliga.

Relativt tidigt under utredningsprocessen kommer utredaren ändå att tvingas avslöja essentiell utredningsinformation för den misstänkte, åtminstone i de fall ärendet skall gå till en häkttingsförhandling. För att den misstänkte skall bli häktad för brottet krävs normalt en högre misstankegrad än vid ett anhållande. Misstankegraden skall normalt kunna höjas från *skäligen misstänkt till på sannolika skäl misstänkt*. Det finns inga möjligheter att informationen som rätten skall grunda sitt häkttningsbeslut på kan hållas hemlig för den misstänkte. Det skulle allvarligt försvåra den misstänktes möjlighet att förbereda sitt försvar och därför vara oförenligt med bland annat Europakonventionen för de mänskliga rättigheterna artikel 6. Detta innebär inte att all tillgänglig information måste avslöjas. Utredaren kan i ett samtal med åklagaren (som är förundersökningsledare i dessa ärenden) föreslå vilken information som skall användas vid häktningen. Åklagaren kan sedan besluta att utelämnas information under häkttningsförhandlingen om denne anser att det räcker med en be-

gränsad information för att nå upp till den högre misstankegraden och därmed ett beslut om häktning.

Flera av avhandlingens informanter beskriver häktningsförhandlingen som en avdelare mellan det initiala utredningsarbetet och det fortsatta. Före häktningsförhandlingen arbetar utredarna under viss tidspress, då utredningsinformation som styrker misstankegraden *på sannolika skäl* normalt behöver genereras. Efter häktningsförhandlingen går utredningen in i ett lugnare tempo där utredarna kan arbeta på en högre detaljnivå med mer kvalitativa aspekter av utredningsinformationen. En annan logisk avdelare, som inträffar i avhandlingens fallstudie, är då skäligen misstänkta personer först gör entré i utredningen. Det är nämligen då som en huvudhypotes för utredningen kan börja ta form.

Då tidspress visat sig påverka beslutsfattande i riktning mot *need for closure*¹³ (se t.ex. Kruglanski & Freund, 1983) är den initiala delen av utredningen särskilt sårbar för fenomenet. Det blir emellertid svårt att komma till rätta med detta problem även senare under utredningsarbetet när den tidspressen släppt. Detta eftersom ett antal felaktiga beslut eventuellt fattats och det visat sig psykologiskt svårt att omvärdera tidigare felaktiga beslut. Individen är snarare benägen att söka bekräftelse på en uppfattning än nya fakta som kan motsäga ett tidigare beslut (se t.ex. Festinger, 1957).

Det fortsatta utredningsarbetet

Efter häktningsförhandlingen går utredningsarbetet in i en ny fas. Den tidigare tidspressen är lindrigare och förutsatt att de misstänkta blivit häktade kommer utredarna att arbeta mer deduktivt än induktivt. En huvudhypotes har formats och information som på olika sätt kan verifiera eller falsifiera denna kommer att samlas in och värderas. Parallellt kommer utredarna att utreda om det finns några tänkbara alternativa förklaringar till huvudhypotesen, att de misstänkta är skyldiga till brottet. De misstänkts rätt att betraktas som oskyldiga skall utredarna bland annat tillvarata genom att iakttäta objektivitetsprincipen (RB 23:4), genom att även de spår som talar till den misstänktes fördel utreds.

Under tiden mellan den första häktningsförhandlingen och det att åtal väcks går delar av utredningens informationshantering in i ett vänteläge. Det handlar framför allt om att den tekniska och den rättsmedicinska undersökningen behöver inväntas. Ofta hinner utredarna få vissa preliminära resultat inför

---

¹³ *Need for closure* kan översättas med individens behov av att snabbt komma till ett beslut, att avsluta den kognitivt belastande process beslutsfattandet innebär. Detta beskrivs i kapitel tre.

häktningförhandlingen, men de slutgiltiga kan komma att dröja i flera månader. Även analyser av mobiltelefontrafik med geografiska positioneringar är ett tidsödande och komplicerat arbete som kan dröja. Vissa resultat kan utredarna ta del av efterhand under utredningens gång. Det är då möjligt att ta upp och använda dem i förhören.

Det huvudsakliga arbetet är nu som sagt deduktivt med induktiva inslag. Det innebär bland annat att utredarna håller förhör för att kontrollera den tillgängliga informationen och för att söka ny. Om utredarna till exempel har ett loggat mobilsamtal från den misstänkte på en viss position till en person behöver eventuellt även denna persons mobiltelefon positioneras och personen kan behöva förhöras om samtalet. Det är vanligt att det förekommer motstridiga vittnesuppgifter och dessa motstridigheter behöver elimineras genom ytterligare utredning. Vittnesuppgifter kan behöva stärkas på olika sätt, till exempel genom vittneskonfrontationer.

Genom detta arbete identifieras motsägelser i de misstänkts berättelser. När utredarna anser sig ha fått fram nya uppgifter för den misstänkte att ta ställning till kan de förbereda och genomföra ytterligare förhör med honom. Den misstänkte kan då komma att ändra sin berättelse för att ligga i linje med de nya uppgifterna. Den ändrade berättelsen innebär normalt att utredaren får ytterligare upplag för fortsatt utredning genom att nya kontroller behöver göras för att verifiera eller falsifiera uppgifterna.

4. *Utredarna har via förhör med offrets sambo fått fram att den misstänkte och offret träffats dagen före brottet. De kom då i gräl om pengar som offret ansåg att den misstänkte var skyldig honom. Den misstänkte hotade i samband med detta den avlidne genom att säga "Nu får du allt se dig om över axeln var du än går, för jag skall plocka dig din jävel, när du minst anar det!". Den misstänkte hade tidigare i förhör sagt att han visserligen var osams med den avlidne, men avdramatiserat osämjan och sagt att de inte träffats på flera dagar. Utredarna har också fått svar från Statens Kriminaltekniska laboratorium (SKL) att teknikerna säkrat blodrester på en beslagtagen trädgren som hittats i en rabatt nära platsen. Blodet kommer från offret. Utredarna kan nu på goda grunder stryka hypotesen om att offret avlidit genom en olyckshändelse. De har dock fortfarande inget som binder den misstänkte särskilt hårt till trädgrenen och därmed brottet. De bestämmer sig ändå för att hålla ett nytt förhör med honom.*

I detta förhör ber förhørsledaren den misstänkte redogöra noga för alla personer han träffat dagen före brottet. Den misstänkte berättar då om en rad möten, men utelämnar mötet med den avlidne. För-

hörsledaren frågar om han är säker på att han inte träffat någon ytterligare person. Den misstänkte svarar att han kanske kan ha glömt någon. Förhørsledaren säger att han fått en uppgift om att den misstänkte träffat den avlidne. Den misstänkte vet i detta läge inte hur förhørsledaren fått denna uppgift, men kan gissa att det är offrets sambo som berättat. Han bestämmer sig för att ändra sin berättelse och säger att han träffat den avlidne, att de bråkade lite, men berättar inte om hotet.

Utredarna har fått den misstänkte att ändra sin berättelse. Det är något som sänker hans generella trovärdighet. Utredarna har åstadkommit detta utan att avslöja vare sig att sambon stått för uppgifterna eller att de känner till hotet som uttalats. De har inte heller avslöjat att de hittat mordvapnet och att de lyckats koppla detta till offret genom blodspår. Dessa uppgifter kommer med all sannolikhet att räcka för att rätten skall besluta om omhändertagning.

I nästa förhör får den misstänkte återigen lämna en berättelse om sina förehavanden under tiden för brottet. Han konfronteras sedan med ytterligare bevisning, det kan till exempel röra sig om vittnesuppgifter, positionering av hans mobiltelefon eller teknisk bevisning. På detta sätt får den misstänkte undan för undan reda på all utredningsinformation.

Den misstänktes försvarare är närvarande vid alla förhör och den misstänkte uppmanas att förklara förekomsten av bevisningen. På detta sätt kan utredarna, den misstänkte och dennes försvarare arbeta gemensamt för att utreda om det finns några alternativa förklaringar till förekomsten av utredningsinformationen. Undan för undan kommer all tillgänglig information att delges den misstänkte och försvaret. Om detta sker stegvis, och på ett sätt så att den misstänkte får tillfälle att yttra sig om det aktuella området både innan och efter det att information delges honom, kommer det att bli relativt enkelt att analysera tillförlitligheten i den misstänktes utsagor.

Då förundersökningsperioden är inkvisitorisk till sin natur med det uttalade syftet att ärendet skall kunna läggas fram för en samlad prövning inför rätten i det fall åtal väcks (RB 23:2), behöver utredarna försvararens perspektiv för att kunna tillvarata den misstänktes rättigheter. Advokaten skall enligt Advokatsamfundets vägledande regler för god advokatssed (2011) tillvarata sin klients intressen men får inte "främja orätt". Enligt RB 21:7 skall försvararen också "med nit och omsorg tillvarata den misstänktes rätt och i detta syfte verka för sakens riktiga belysning". Genom att involvera försvaret tidigt i utredningen och iakttä bestämmeelserna i RB 23:18 förses försvaret fortlöpande med den utredningsinformation som inte längre kan skada utredningsarbetet och får

därmed möjlighet att tillsammans med sin klient föreslå ytterligare utredningsåtgärder. Om försvaret tidigt tillåts formulera alternativa förklaringar till förekomsten av viss utredningsinformation kan detta dels bidra till att en oskyldigt misstänkt tidigt kan avföras från utredningen och dels reducera risken att det under rättegången dyker upp invändningar om brister som förundersökningen inte lyckats belysa.

5. *Den misstänkte meddelar via sin advokat att han vill förhöras igen. Han skall "lägga alla korten på bordet". Utredarna har i detta läge delgett den misstänkte i stort sett all utredningsinformation. Den misstänkte har ändrat sin berättelse flera gånger och vill nu lämna den version han är beredd att ta med sig till tingsrättsförhandlingen. Den misstänkte medger att han befunnit sig på platsen och att han faktiskt slagit offret i huvudet med den trädgren som polisens tekniker funnit på platsen. Teknisk bevisning i form av blodspår från offret på trädgrenen och på den misstänktes tröja i kombination med vittnesmål gör det meningslöst att förneka detta. Den misstänkte hävdar istället att han handlat i nödvärn¹⁴. Offret skall ha hotat honom till livet med en kniv och den misstänkte menar att han bara försvarat sig. Den misstänkte får fritt och detaljerat berätta om händelseförloppet. Förhørsledaren koncentrerar sedan sina frågeställningar kring hur den misstänkte uppfattat hotet och varför han bestämt sig för att gå till ett våldsamt angrepp med en trädgren. Därefter fokuserar förhørsledaren sina frågeställningar kring de vapen som förekommit. Trädgrenen, hur kom den till platsen och varför? Kniven, var kom den ifrån, hur såg den ut, exakt hur användes den i hotet och var hamnade den sedan? Därefter berättar förhørsledaren att teknikerna inte funnit någon kniv vid brottsplatsundersökningen och ber den misstänkte att ytterligare försöka redogöra för var kniven kan ha hamnat. Den misstänkte säger då att han fått panik, tagit kniven och slängt ned den i en dagvattenbrunn. Den misstänkte får sedan noggrant redogöra för exakt var.*

Efter detta förhör genomför polisens tekniker tillsammans med gatukontoret omfattande undersökningar av dagvattenbrunnarna i området. Ingen kniv eller några knivliknande föremål kan hittas. Expertis tillfrågas om huruvida en kniv kan ha spolats vidare i dagvattenledningarna, men detta bedöms som mycket osannolikt.

Den misstänkte förhörs en sista gång och delges direkt resultatet av undersökningen av dagvattenbrunnarna. Han hävdar då att kni-

---

¹⁴ Nödvärn är en straffrihetsgrund som regleras i BrB 24:1.

ven i själva verket kan ha varit av trä eller plast och därför ha flutit iväg. Den misstänkte menar därmed att han handlat i så kallat putativt (upplevt) nödvärn.

Så småningom kommer utredarna till ett läge där det inte längre är meningsfullt eller försvarbart att följa upp fler ledtrådar eller fördjupa detaljnivån i utredningen. När detta inträffar beror på ett antal faktorer. Det är utredningstaktiskt ett läge när de inte kan förvänta sig ytterligare meningsfulla resultat. Det är också ett läge där tillgången på resurser ställs mot nyttan med en utredningsåtgärd eller där hänsynen till de inblandade och deras omgivning gör att man avstår från ytterligare utredning.

Planering och utvärdering av förhör

Inför och efter varje förhör med en misstänkt vid grövre brott behöver utredningsgruppen sammanträda för att planera och utvärdera förhørsarbetet. Den ensamme mordutredaren som arbetar efter eget huvud och som slänger fram bevisning under förhöret på ren intuition är en myt, åtminstone i de utredningssammanhang jag undersökt. Varje förhör föregås av en planering om vilken utredningsinformation som finns tillgänglig, med vilken styrka den kan tala i olika riktningar och om, och i så fall hur, den skall användas under förhöret. De sammantaget mest framgångsrika utredningarna bärs, enligt mina informanter, av väl planerade och genomförda förhör. Förhørsledare kan trots detta ibland komma att agera mer intuitivt i förhørsrummet, ofta som svar på svärförutsedda kommunikativa situationer.

Utvärderingsarbetet betraktas som viktigt då det är tänkt att ge inriktningen för det fortsatta utredningsarbetet. Förhørsledaren går in i förhørsrummet med en viss mängd information, men kommer förhoppningsvis också ut med ny information. Det rör sig ofta om detaljuppgifter som kan låta sig kontrolleras eller alternativa förklaringar till den avslöjade utredningsinformationen som behöver utredas vidare. Utvärderingen av det specifika förhöret kan också påverka vilken utredningsinformation som inte längre anses skada utredningen om den kommer till den misstänktes kännedom och som därför kan lämnas ut till försvaret. Vidare utvärderas hur kommunikationen fungerat i förhørsrummet, hur den personliga kontakten sett ut mellan förhørsledare och misstänkt och om den planerade strategin kunnat följas. Dokumentation av planerings- och utvärderingsarbetet kan hjälpa utredarna att hålla olika bedömningar, beslut och dess respektive underlag i minnet.

Det avslutande utredningsarbetet

I den avslutande fasen kommer utredarna återigen att arbeta under viss tidspress. Målsättningen är att vara klar med förundersökningen i god tid före det

att åtal skall väckas. Innan utredarna slutredovisar förundersökningen till åklagaren skall också en slutdelgivning ske till den misstänkte och dennes försvar (RB 23:18). Försvaret delges då all den utredningsinformation som skall bilda underlag för beslutet i åtalsfrågan, får möjlighet att yttra sig om det och kan dessutom komma med begäran om ytterligare utredningsåtgärder. Efter det att åtal är väckt är förundersökningen statisk och eventuella senare inkomna omständigheter skall exkluderas från åtalet¹⁵.

Om utredarna inte fortlöpande underrättat försvaret om ny utredningsinformation finns risk att försvaret begär flera ytterligare utredningsåtgärder som försätter utredarna i tidspress. Åklagaren kan också, i samband med utredarnas slutredovisning av ärendet, komma med begäran om ytterligare utredningsåtgärder. Men då åklagaren agerat förundersökningsledare i dessa allvarligare brott, och därmed kontinuerligt varit delaktiga i utredningen, är detta sällsynt.

Förundersökningen skall nu sammanställas på ett sätt så att ärendet kan föreläggas rätten i ett sammanhang (RB 23:2), vilket i praktiken innebär att den behöver ha ett visst pedagogiskt upplägg och i allt väsentligt kan göras begriplig för de inblandade och rättens ledamöter. Utredarna skall också välja vilket material som skall ingå i förundersökningsprotokollet. Material som väljs bort hamnar i den så kallade "slasken" i DurTvå/PUST¹⁶. Slasken är intressant av flera skäl. Den utredningsinformation som hamnar där skall enligt grundprincipen vara information som inte har någon relevans för åtalet. Den får alltså varken innehålla information som kan tala till den misstänktes fördel eller till hans nackdel. Slasken är sekretessbelagd, men kan på begäran lämnas ut till försvaret.

6. *I detta fall väljer åklagaren att sekretessbelägga ett spanings-PM som narkotikaspånaren skrev om sina iakttagelser av bland annat den misstänkte, de iakttagelserna som först ledde till att misstankarna riktades mot honom. PM:et sekretessbeläggs då det innehåller information om misstänkta i pågående utredningar om grova narkotikabrott. PM:et innehåller ingen information som kan påverka åtalet i ena eller andra riktningen då utredarna dessutom hållit ett vittnesförhör med den aktuella spanaren. Detta förhör ingår istället i utredningen och spanaren kommer att kallas till tingsrätten som vittne. Han kommer då inte att berätta varför han befann sig på den aktuella platsen, utan endast om sina iakttagelser.*

---

¹⁵ Om det inkommer nya omständigheterna som kan bedömas ha substans och betydelse i skuld- eller påföljdsfrågan, kan förundersökningen kompletteras. Därefter skall nytt beslut fattas i åtalsfrågan.

¹⁶ DurTvå och PUST är IT-system för utredningsstöd.

Åtalet väcks i tingsrätten. I och med detta är den inkvisitoriska delen av rättsprocessen avslutad. Nu vidtar tvåpartsprocessen med åklagaren å ena sidan, som företrädare för det allmänna, och försvarsadvokat och misstänkt å den andra. Den misstänktes rätt att betraktas som oskyldig till dess att hans skuld har bevisats (EKMR art. 6:2) har fram till denna punkt varit åklagarens ansvar. Detta ansvar övergår nu i huvudsak på rätten då åklagaren härfter svårigen iakttar denna. Detta eftersom åklagaren inte har möjlighet att väcka åtal mot en person som man inte på goda grunder kan förvänta sig en fällande dom mot. I praktiken innebär åtalet att åklagaren i detta läge måste anse den misstänktes skuld ställd utom rimligt tvivel. Om åklagaren skulle väcka åtal mot en person som uppenbart skulle frias i rätten, skulle åklagaren eventuellt göra sig skyldig till brottet obefogat åtal. Det kommer med andra ord att infinna sig en besvärlig skärningspunkt för åklagaren i det läge då åtalsbeslutet fattas. För att garantera den misstänktes rätt att betraktas som oskyldig kan detta beslut fattas först då all information finns tillgänglig, det vill säga då förundersökningen är helt avslutad. Det är också i detta läge som förundersökningssekretessen normalt hävs och alla uppgifter som ingår i det slutliga förundersökningsprotokollet kan bli offentliga. Det polisiära utredningsarbetet är därmed avslutat.

7. *Utredningsgruppen samlas i sitt sammanträdesrum på fjärde våningen i polishuset. De är fem män och en kvinna, alla i övre medelåldern. För en vecka sedan föll domen i hovrätten. Den misstänkte dömdes för grov misshandel och vållande till annans död, då rätten inte fann att den misstänktes uppsåt till att offret skulle avlida kunde styrkas bortom rimligt tvivel. Rotelchefen, som under utredningen agerat spaningsledare, och åklagaren har gjort ett kortfattat program med punkter som skall diskuteras. Det har blivit dags att utvärdera arbetet.*

2. BAKGRUND, SYFTE OCH METOD

Vetenskap är inte bara systematiserat sunt förnuft.

Alvesson & Sköldberg (2010)

Denna avhandling fokuserar på förhørsarbetet i sin kontext med utredningsprocessens informationsflöde, den juridiska regleringen och de organisatoriska förutsättningarna. Några sådana studier har mig veterligen inte presenterats tidigare. För att angripa detta fält har jag intresserat mig för hur de som utreder de grövsta brotten, länskriminalpoliserna, ser på förhørsarbetet i allmänhet och hanteringen av utredningsinformation och tillförlitlighetsbedömningar i synnerhet. Jag skall i detta kapitel redogöra för avhandlingens bakgrund, syften, forskningsansats, metod, etiska överväganden och teoretiska verktyg.

Bakgrund

Mordutredningar är av flera skäl särskilt lämpliga ur forskningssynpunkt. Innes (2002) trycker på att brottets rekvisit inte ändrats över tid och att mordutredningarna i regel innehåller omfattande material som lämpar sig väl för vetenskaplig systematisering. Jag vill här tillägga ytterligare tre punkter som talar för mordutredningar. För det första är rekvisiten för mord i stort sett desamma i hela västvärlden¹⁷ vilket möjliggör vissa, om än begränsade, internationella jämförelser. För det andra förekommer det i de flesta rättssystem en omfattande kvalitetskontroll av utredningsarbetet genom att åklagare alltid är förundersökningsledare när någon är skäligen misstänkt för mord och att de miss-

---

¹⁷ I vissa länder talar man om olika grader av mord. Dessa har i allt väsentligt sina svenska motsvarigheter i brotten mord, dråp och vållande till annans död.

tänkta alltid har tillgång till juridiskt biträde i form av en försvarsadvokat. Dessutom tilldrar sig mordutredningarna som regel stort massmedialt intresse, vilket ger en ytterligare, och inte sällan kritiskt orienterad kvalitetskontroll. Då mitt speciella intresse rör polisförhören med de misstänkta tillkommer också en tredje aspekt. I mindre utredningar skrivs förhör med misstänkta ofta ut i sammandrag, medan förhören med misstänkta i mordutredningar i stort sett alltid spelas in på ljud- eller videoband och skrivs ut i dialogform. Detta ger bättre möjligheter till analyser av interaktionen i förhørsrummet.

Jag har genomfört fokusgruppintervjuer på olika länskriminalavdelningar för att få en bred bild av problemområdet, vilka metoder som används, vilka som föredras, vilka konfliktsituationer som kan uppstå och vilka områden som kunde vara intressanta att gå vidare med i avhandlingsprojektet. Några intressanta kategorivariabler för olika hänsyn utredarna beskriver att de tar, utkristalliserade sig i den narrativa analysen av transkriberingarna från dessa intervjuer. Dessa var hänsyn rörande juridik, taktik och organisation. Vidare identifierades ett antal teman som informanterna frekvent uppehöll sig. Dessa teman var: de inledande förhören, kommunikationen, försvarets roll och utredarnas möjlighet att göra korrekta tillförlitlighetsbedömningar. Den sistnämnda skall dock delvis ses som ett resultat av en frågeställning väckt av mig under intervjuerna.

För att få fram ytterligare kunskap och i någon mån validera mina resultat genomförde jag därefter en genomgång av ett komplett förundersökningsmaterial i ett grovt brott¹⁸. I detta ärende kunde jag både följa utredarnas strategier under förhören med de misstänkta i förhållande till den tillgängliga utredningsinformationen och se de misstänkta motstrategier. Analysen av detta ärende verifierade i stort sett kunskaperna från fokusgruppintervjuerna, men visade också på några ytterligare, tidigare dolda, tekniker från utredarnas sida. En av dessa, som jag valt att kalla *tusenfrågorstekniken*, var särskilt framträdande och har mig veterligen inte dokumenterats tidigare. Resultaten från analysen av detta ärende har en begränsad generaliserbarhet men har ändå bjudit på värdefulla insikter, inte minst då den kunnat tjäna som viss validering av resultaten från fokusgruppintervjuerna. De nya resultaten från analysen av förundersökningsmaterialet behövde dock underkastas ytterligare validering, varför ytterligare en serie intervjuer genomfördes. Dessa vid en femte länskriminalenhet, utan geografisk närhet till de tidigare.

Under insamlingen av empiri stötte jag vid flera tillfällen på områden vilka informanterna inte riktigt kunde beskriva. Detta var framför allt då förhörsmetod i allmänhet och mellanmänsklig kommunikation i synnerhet diskuterades.

---

¹⁸ "Mordet på Nils", se kapitel fyra

Detta väckte mitt intresse för utredarnas tysta kunskap. Att verbalisera och kartlägga denna tysta kunskap hade förmodligen varit ett svårt, för att inte säga omöjligt projekt, men jag såg att en kritisk problematisering skulle fylla ytterligare en lucka i pusslet. Jag kunde utifrån empiri och tidigare forskning forma en hypotes om att en del av utredarnas tysta kunskap i själva verket inte är helt tyst eller helt explicit, utan snarare lågmäld. Den kan delvis verbaliseras, men bara under vissa förutsättningar. En konsekvens av denna kunskaps lågmäldhet är att den också förefaller kunna överröstas i olika sammanhang. Detta beskrivs och diskuteras i kapitel sju.

Mitt särskilda intresse för de konfliktsituationer som kan uppstå med de mänskliga rättigheterna väcktes då jag genomförde en litteraturstudie av engelskspråkiga handböcker och manualer i förhörsteknik (Kronkvist, 2006). Syftet med denna studie var ursprungligen att se vilka normativa råd manualerna gav i förhållande till användandet av utredningsinformation under förhören, men jag fann även att en majoritet av manualerna gav råd som stod i konflikt med FN:s deklaration för de mänskliga rättigheterna, FN:s konvention för de civila och politiska rättigheterna och Europakonventionen för de mänskliga rättigheterna (Kronkvist, 2008).

Ett grundantagande i avhandlingsarbetet är att förhören är en viktig del i den informationssamlade process som skall leda förundersökningsarbetet framåt. Dessutom förväntas utredningsarbetet inte bara följa de lagar och förordningar som reglerar det, utan även uppfylla de effektivitetskrav som ställs internt. När något i denna avhandling benämns som ändamålsadekvat är det just utifrån dessa grundantaganden om inget annat anges. Dessa grundantaganden kan dock stundtals hamna i konflikt med varandra, vilket bland annat beskrivs i kapitel tre.

Syfte

Avhandlingen har som syfte att för polisutredningar vid grova brott undersöka utredningsprocessen i allmänhet, och förhörsarbetet med de misstänkta i synnerhet. Särskilt fokus riktas på utredningens informationsflöde och hur detta hanteras taktiskt när förhören planeras, genomförs och utvärderas. Avhandlingen undersöker också vilka olika hänsyn utredarna tar i sitt arbete. Detta med avsikt att öka förståelsen för, och möjligheten att analysera, hur utredarna konstruerar den sanning som åklagaren efter avslutad förundersökning skall bygga sitt åtal på.

För att göra avhandlingens huvudsyften mer överskådliga gör jag här en uppräkningslista av mina forskningsfrågor i punktform.

- Vilka besluts- och konfliktsituationer kan uppstå under utredningsarbetet i skärningspunkterna mellan lagstiftning, praktik och organisation? Hur kan dessa beskrivas och förstås?
- Hur går polisutredare av grova brott tillväga när de planerar, genomför och utvärderar sina förhör med misstänkta, speciellt med fokus på informationshantering och tillförlitlighetsbedömning?
- Vilka juridiska, taktiska och organisatoriska hänsyn tas?
- Hur kan rättsläget vid förhör med misstänkta, med betoning på den misstänktes mänskliga rättigheter, beskrivas och förstås?
- Hur kan förhørsledarnas tysta kunskap (*tacit knowledge*) beskrivas, förstås och påverkas?
- Hur står de empiriska fynden mot tillgänglig forskning och hur kan de mest ändamålsadekvata metoderna beskrivas och förstås?

Forskningsansats och forskarroll

En kvalitativ, reflekterande ansats med empirin i fokus

Då mina frågor är av kvalitativ karaktär inom ett relativt obeforskat område har en kvalitativ och explorativ ansats använts. Ett centralt kriterium för kvalitativ ansats är att forskaren betraktar och fokuserar på en öppen och mångtydig empiri (se t.ex. Alvesson & Skoldberg, 2010). Den kvalitativa metoden anses utgå från studieobjektens, här polisutredarnas, perspektiv, till skillnad från en kvantitativ metod som mer anses utgå från forskarens perspektiv (Bryman, 1989). Jag vill dock betona min uppfattning om att de initiala forskningsfrågorna, även i mer explorativa studier som denna, i allt väsentligt ändå utgår från forskarens perspektiv genom att det är forskaren som formulerar dem.

Forskningsresultat är relativa och en viktig komponent i tolkningsprocessen är att förstå vad de är relaterade till. Alvesson & Skoldberg (2010) beskriver konceptuell, perceptuell och tidsmässig relativism, vilka alla är betydelsefulla vid forskning på polisverksamhet. Häri finns potentiella problem vid användandet av internationell forskning. En betydande del av denna har nämligen bedrivits i USA, ett land vars rättssystem kraftigt skiljer sig från det svenska. De klassiska polissociologerna har också genomfört sina studier och format sina teorier under 60- och 70-talen, huvudsakligen i storstadsmiljöer präglade av social segregation och med en poliskår med i huvudsak militär bakgrund präglad av efterkrigstiden (Granér, 2004). Stefan Holgersson (2001) menar, vilket jag också ansluter mig till, att den internationella klassiska forskningen på polisverksamhet över lag därför har låg generaliserbarhet för majoriteten av svenska poliser idag. Huvuddelen av denna forskning har också intresserat sig för poliser i yttre tjänst och endast i mindre del på brottsutredare (Innes, 2002), den grupp denna avhandling intresserar sig för. I övrigt bör nämnas att den inter-

nationella forskningen på polisverksamhet i olika perioder haft olika relation till den operativa polisverksamheten. Forskningen, som från början varit konsensusorienterad, blev under 70- och 80-talen allt mer fokuserad på frågor som rörde konflikt, maktmissbruk, rasism och polisiärt övervåld, för att sedan åter bli mer konsensusorienterad och till att idag huvudsakligen vara inriktad på att förebygga och kontrollera kriminalitet (Reiner & Newburn, 2008).

Jag, en insider

Tolkningen av materialet har ofrånkomligen influerats av min egen förförståelse. Jag har en bakgrund som fritidspedagog, polis, polislårare och student i råttspsykologi, vilket gjort att jag redan före mina intervjuer och fallstudien hade en klar uppfattning av hur polisiårt utredningsarbete bedrevs. Jag har dock aldrig sjålv jobbat med mordutredningar och har anstrångt mig för att använda min förförståelse där den gjort nytta och försökt bortse från den där den skulle riskera att störa min forskarroll. Jag har haft tre huvudsakliga fördelar av min bakgrund som polis. Tack vare den har jag för det första fått omedelbart tilltråde direkt in bakom kulisserna med mina informanter. De har berättat om sitt arbete för mig på ett öppet och förtroendefullt sätt och jag har varit det som brukar kallas insider, en privilegierad stållning som forskare (se t.ex. Eliasson, 1995). För det andra har jag genom mina kunskaper i juridik och polispraktik sluppit ägna tid och kraft ått att förstå den i stora stycken komplicerade och svårtillgängliga råttsliga och organisatoriska regleringen av det polisiåra utredningsarbetet. För det tredje har jag burit med mig en förståelse för poliskultur, yrkesjargong och fackspråk, någott som hjälpt mig ått lättare förstå och tolka informanternas beskrivningar.

Det finns åven nackdelar med ått vara insider. Med min bakgrund delar jag råttsvåsendets grundläggande värderingar. Jag år också fortfarande en del av råttsvåsendet som tjänstledig polis arbetandes på polisutbildningen vid Linnéuniversitetet. Detta återspeglas både i mina forskningsfrågor och i mina metodval, som år mer konsensusorienterade på ett normativt och tolkande sätt, ån kritiska¹⁹. Någott av det som både jag och mina informanter uppfattat som sjålvklarheter, saker som inte behövt sägas, år eventuellt inte så sjålvklara för en utomstående betraktare. Jag kan därmed ha missat viss empiri som behövt lyftas fram och problematiseras.

Som aktiv polis och senare polislårare har jag under drygt 20 år varit en del av diskussionen om hur polisarbete bör bedrivas. Sedan jag påbörjade mina råttspsykologiska studier för snart 15 år sedan har jag dessutom haft ett särskilt intresse för frågor som rör förhårsverksamheten. Då mina informanter gått utbildningar i förhårsmetodik på senare år har de sannolikt inte bara tagit till

---

¹⁹ Jåmför Deetz (1996) kategoriseringar av alternativa forskningsansatser.

sig kunskaper och färdigheter, utan förmodligen även av den terminologi och de värderingar som förmedlats av föreläsarna. Då det svenska utbudet av forskare och akademiska publikationer på området är begränsat, finns det en uppenbar risk att de så att säga vet vad jag, i egenskap av polis och forskare, "vill höra". En del av intervjumaterialet kan därför ha präglats av hur en polisutredare, utifrån aktuell diskurs, borde göra snarare än av hur de faktiskt gör.

Jag har använt ett par strategier för att kompensera för de negativa aspekterna av att vara insider. Fallstudien och de kompletterande intervjuerna har inte bara använts för att skaffa en bredare kunskap, utan också för att identifiera eventuella inkonsekvenser och därmed öka den externa validiteten²⁰ på den sammantagna tolkningen av respektive sekvens. Vidare har jag i analysarbetet strävat efter att undvika mina egna normativa förföreställningar. Oavsett mina ansträngningar att frigöra mig från förföreställningarnas negativa inverkningar i tolkningsprocessen är det troligen varken möjligt eller ens önskvärt att genom introspektion helt befria sitt material från skevheter och subjektiviteter. Förförståelse har nämligen också gett mig möjligheten att orientera mig i det polisiära arbetsfältet, ställa intressanta frågor och sedan förmedla något begrip- ligt utifrån mina resultat (se t.ex. Geertz, 1988).

Flera polisforskare ger en överväldigande positiv bild av att vara insider. Ekman (1999) menar att bakgrunden som polis nästan är en förutsättning för att få ta del av de samtal och exempel man som forskare måste förstå för att kunna förmedla yrkets normer. Holgersson (2005) trycker i sin avhandling på att det för honom krävdes en djup förståelse för polispraktiken för att kunna besvara sina forskningsfrågor. Flera forskare utan bakgrund i yrket (t.ex. Granér, 2004; Lundberg, 2001) har aktivt strävat efter, och lyckats uppnå, ett visst innanförskap i samband med sina avhandlingsprojekt. Insiderrollen medger därmed både fördelar och utmaningar, vilka manifesterar sig på olika sätt genom forskningsprocessen (jfr. Reiner, 2000).

Metod

Jag skall nedan beskriva vilken empiri denna avhandling bygger på, hur den samlats in och hur mina reflektioner och tolkningar växt fram.

Fokusgrupperna

Under vårvintern 2007 genomförde jag fyra fokusgruppsintervjuer med aktiva utredare och förhållsledare vid länskriminalavdelningar i fyra städer med viss geografisk spridning i Syd- och Mellansverige. Totalt 15 utredare deltog, vilka

---

²⁰ Extern validitet åsyftar huruvida en studies resultat kan generaliseras till att gälla även andra situationer än den som studerats, resultatens överförbarhet (se t.ex. Shadish, Cook, & Campbell, 2002).

hade en genomsnittlig erfarenhet av polisarbete på 33,5 år. Varje intervju, som genomfördes i respektive enhets konferensrum, varade i cirka 2 timmar exklusive paus. Urvalet gjordes för att uppnå bredd snarare än representativitet, men då antalet enheter av det här slaget är få och såväl organisation som arbetsuppgifter, rutiner och regelverk i stort sett är identiska menar jag att urvalet i allt väsentligt även är representativt. Genom urvalet av utredare med relativt lång erfarenhet ligger en förväntan om en bred erfarenhetsbank. Det skall dock betonas att erfarenhetsbaserad kunskap inte är okomplicerad, något som problematiseras i kapitel sju. Deltagarna hade i förväg fått reda på att intervjun skulle handla om förhör med misstänkta för grova brott och hur tillgänglig utredningsinformation används när dessa planeras, genomförs och utvärderas. De fick också veta att jag hade ett särskilt intresse för hur tillförlitligheten värderades på de misstänkta förhørsutsagor.

Alla fokusgrupper visade öppenhet och intresse för de frågeställningar som behandlades. Jag behövde sällan driva intervjuerna med nya frågeställningar, informanterna hakade så att säga på varandras resonemang och fastnade flera gånger i intressanta diskussioner. Jag hade förberett ett antal diskussionspunkter som i huvudsak handlade om taktiken kring användandet av utredningsinformation (se bilaga 2). Planen var att dessa diskussionspunkter skulle tas fram efter ungefär halva intervjun. Det visade sig dock att dessa ofta redan var behandlade när de väl togs fram. Detta mönster upprepades i samtliga fokusgrupper. Syftet med att välja fokusgruppsintervju som metod var att få en bred empiri i detta relativt obeforskade område och att styra informanterna minimalt med min egen förförståelse. Att intervjua i grupp är förmodligen inte bättre än en strukturerad standardintervju för att få fram en människas uppfattning i en fråga, men den är överlägsen för att få fram bakomliggande motiv till en viss uppfattning, inte minst genom att det sker en tolkningsutveckling i gruppen under själva intervjun (se t.ex. Morgan, 1993). Intervjuerna var inplanerade så att jag i de flesta fall även åt luncher med informanterna. Under dessa fortsatte diskussionerna.

Intervjuerna spelades in på band. Jag transkriberade dem sedan själv, vilket är en tolkande process i sig (Kvale, 1997). Under transkriberingsarbetet förde jag anteckningar och fogade in referenspunkter direkt i transkriberingsprotokollet. Dessa protokoll speglar exakt vad som sagts under intervjuerna. Klein (2000) påtalar den ofta besvärliga uppgiften att översätta talspråk till skriftspråk då detta blir en kompromiss mellan att bevara muntligheten och göra materialet läsbart. Då jag var den ende som skulle läsa protokollen valde jag att snarare bevara muntligheten i dem. Därefter läste jag igenom materialet med målet att hitta mönster. Hanson (1958) menade att detta är vetenskapens kärna och

kallade processen för retrodiktion²¹. Vissa mönster blev tydliga och jag kodade därför sedan materialet utifrån dessa: a) olika hänsyn informanterna ansåg sig vara tvingade att ta i förhörsarbetet och b) olika diskussionsteman som uppkommit.

Empiriskt material bör kategoriseras tills teoretisk mättnad nås, det vill säga när ytterligare kategorier inte tillför materialet fler förklaringar (Glaser & Strauss, 1967). För mitt material nåddes teoretisk mättnad när fem olika kluster av hänsyn identifierats: etik, juridik, organisation, taktik och kommunikation. Vid en närmare genomgång och omtolkning av informanternas uttalanden kunde dessa reduceras till tre. De etiska hänsynen kunde ingå i juridiska, då dessa i allt väsentligt var lagreglerade. Kommunikativa hänsyn kunde delvis ingå i de taktiska och delvis brytas ut som ett tema, då detta i de flesta uttalanden hade tydliga överlappningar med taktik. De kvarvarande kategorierna var därmed: juridik, organisation och taktik. Även dessa hade i flera fall överlappningar. Den dominerande kategorin var taktik, vilket sannolikt förklaras av min initiala frågeställning till fokusgrupperna. De diskussionsteman som utkristalliserats återkom i samtliga fokusgrupper. Dessa var: de inledande förhören, försvarets roll, utredarnas möjlighet att göra korrekta tillförlitlighetsbedömningar, förhör med tolk och kommunikation. Frågan om tillförlitlighetsbedömningar bör också förklaras av min initiala frågeställning, medan det var uppenbart att övriga teman var frågor som ofta sysselsatte och engagerade informanterna. Lunchsamtalen finns av naturliga skäl inte inspelade och transkriberade, men utgör ändå en del av min empiri. Dessa kunde i flera fall leda till intressanta frågeställningar som behandlades på den delen av intervjun som inföll efter lunchpausen.

Seidman (1998) menar att en intervjuare bara skall ställa "verkliga frågor", det vill säga frågor som intervjuaren inte vet svaret på. Där forskaren redan vet eller har gissat svaret skall denne istället berätta vad han/hon tror och låta informanterna bekräfta eller protestera. Detta skall underlätta för intervjuaren att hålla ett bra flyt i intervjun, genom att onödiga frågor som kan uppfattas som naiva, inte behöver ställas. Jan Trost (2010) vänder sig mot detta. Forskaren kan, enligt Trost, ha gissat fel och informanten kan hålla med av artighet eller bekvämlighet. Forskaren behöver därför, enligt Trost, även ställa frågor som kan uppfattas som naiva. Jag har i inledningen av mina intervjuer sagt till informanterna att jag eventuellt kommer att ställa frågor som kan uppfattas som dumma, men att detta då beror på att jag vill att det är deras uppfattning som skall komma till tals och inte min egen. Under fokusgruppsintervjuerna har jag dock själv varit en del av samtalet i rummet och inte avbrutit intressanta resonemang för att få bekräftelse på saker jag egentligen redan vetat om.

---

²¹ Enligt Alvesson & Sköldberg (2010) motsvarar detta abduktion som i sin tur kan sägas innebära en hermeneutisk spiralformad analys.

Detta är, anser jag, en del av vinsten med just fokusgruppen som intervjuform. Beträffande polemiken mellan Seidman och Trost menar jag att syfte och intervjuform måste få styra i vilken grad forskaren enbart ställer verkliga frågor eller även sådana som kan uppfattas som naiva. Medvetenheten om problematiken är viktig, men detta är inte en antingen-eller-fråga, utan en bedömningsfråga där noggrannhet, kommunikation, dynamik och informationsflöde ligger i olika av varandra beroende vågskålar. En stor del av informationen som kan lämnas under en intervju är inte heller åsikts- eller kontextbunden, utan kan inhämtas eller kontrolleras på andra sätt senare.

Fallstudien

En allmän metodologisk kunskap om intervjuer i professionsforskning är att det inte är säkert att informanter i dessa speglar hur de verkligen arbetar (se t.ex. Jacobson, 1998). Det har i tidigare studier visat sig att förhållanden visserligen tagit till sig av teoretisk utbildning och anpassat sin diskurs, men att detta sedan av olika skäl fått ett oväntat lågt genomslag i deras praktik (se t.ex. Kepinska Jacobsen, 2010). Dessutom kan det finnas förhållanden och metoder som informanterna inte kunnat, velat eller haft tid att ge uttryck för. Att göra flera ytliga fallstudier skulle gett bredd, men då jag i detta läge var mer intresserad av djup valde jag att koncentrera mig på en grundligare fallstudie.

Kriterierna för fallet som skulle väljas ut var, förutom att det skulle röra sig om en mordutredning, att det skulle finnas omfattande utredningsinformation och att det inte skulle vara en så kallad *self-solver*²² där gärningsmannen var känd från början. Jag var ute efter ett spaningsmord med en stor mängd förhör. Via mina fokusgrupper fick jag ett antal förslag på ärenden och det slutliga valet stod mellan tre stycken. Uteslutningsmetoden fick styra och de ärenden jag valde bort exkluderades då det ena ådragit sig stort massmedialt intresse och det andra på grund av den misstänktes yrkesbakgrund. Detta hade i bägge fallen gjort dem svåra att anonymisera. Valet föll på det som här i avhandlingen kallas "Mordet på Nils". Det kompletta utredningsmaterialet omfattar ca 2 500 sidor varav ca 2 000 sidor är förhørsprotokoll. De fyra huvudmisstänkta är förhörda i sammanlagt 32 förhör med en sammanlagd förhörstid av ca 23,5 timmar. Denna omfattning gav ett gediget empiriskt underlag för mina analyser, samtidigt som det var rimligt att överblicka. En annan fördel med "Mordet på Nils" var att det fanns flera misstänkta som lämnade olika information under utredningen, något som ytterligare spetsade till informationshanteringen under och mellan förhören.

---

²² Innes (2002) skiljer på *self-solvers* och *whodunits*. *Self-solvers* är mord där skuldfrågan är uppenbar redan i utredningens inledningsskede. Detta kan ske då till exempel gärningsmannen anträffas på platsen i samband med brottet, hållandes i mordvapnet. *Whodunits* skulle kallas spaningsmord på svenska.

Förundersökningsprotokollet och slasken till det valda fallet (vilket beskrivs i kapitel fyra), inhämtades från den utredande polismyndigheten. Förundersökningsprotokollet är det slutredovisade formatet som åklagaren och försvaret använde i rätten och slasken är det utomliggande material som inte ingått i förundersökningsprotokollet, material som ansetts vara irrelevant för åtalet. Jag läste först igenom ärendet och tittade igenom de två tillgängliga videofilmade rekonstruktionsförhören. Därefter ordnade jag fallet från den ordinarie ordningen²³ till kronologisk ordning och skrev in alla handlingar, med sitt huvudsakliga innehåll, i en tidslinje. För varje förhör med de misstänkta, totalt 47 stycken (här inkluderades även en misstänkt anstiftare och en medhjälpare), noterade jag sedan: a) vilken utredningsinformation som funnits tillgänglig, b) vilken som använts av förhørsledarna, c) vilken respons de misstänkta givit på detta och d) vilken ytterligare information de eventuellt delat med sig av (oavsett om denna information senare visat sig vara sann, falsk eller irrelevant). Efter detta sorterade jag ut förhören med de misstänkta i en separat tidslinje för att tydligare kunna se korsförhörstekniker och huruvida de misstänkta berättelser kommit att anpassas till varandra. Dessa två tidslinjer gav sammantaget en tydlig bild av hur informationshanteringen gått till under utredningsarbetet. Efter detta gick jag igenom förhören med de misstänkta ytterligare en gång för att identifiera tidigare dolda förhörstekniker och eventuella inkonsekvenser med materialet från fokusgrupperna.

Under arbetets gång noterade jag kontinuerligt frågor som behövde dryftas med utredarna. Då detta arbete var avslutat tog jag kontakt med spaningsledaren i ärendet för att få hans syn på de väckta frågeställningarna. Detta samtal hade dock inte karaktären av en intervju och har följaktligen inte spelats in, utan endast tjänat som stöd för mina egna tolkningar av materialet. Ett tidigt utkast av det narrativ som återfinns analyserat i kapitel fyra underkastades också granskning av spaningsledaren i det aktuella fallet. Han hade inget att invända mot beskrivningen, men kom med några klagande synpunkter. Alvesson & Sköldberg (2010) beskriver hur forskaren kan använda en bred uppsättning tekniker för att bringa klarhet och få tolkningsstöd i annars svårtillgängliga kvalitativa material. En av de tekniker de beskriver är så kallade nyckelinformanter. Jag har under arbetets gång haft fyra personer som kan betraktas som nyckelinformanter, tre av dem har ingått i mina fokusgrupper och två av dessa var aktiva som utredare i det ärende som skildras i fallstudien. Dessa två har varit tillgängliga för frågor om allt som rört fallstudien och därigenom möjliggjort träffsäkrare tolkningar och en kontinuerlig validering av dessa.

---

²³ Den ordinarie ordningen i ett FU-protokoll följer en bestämd struktur där förhör med de inblandade, PM, tekniska protokoll, beslagsprotokoll, obduktionsprotokoll med mera samlas i olika avdelningar.

De kompletterande intervjuerna

Efter att arbetet med fallstudien avslutats fanns, trots nyckelinformanterna, ett kvarvarande valideringsbehov. Fallet som studerats kom från en av fokusgrupperna och det behövdes ytterligare en källa för att triangulera området för mina frågeställningar (se t.ex. Denzin & Lincoln, 1994 om triangulering). Det finns fördelar med att använda olika metodologiska tillvägagångssätt inom ramen för en fallstudie (se t.ex. Merriam, 1994), inte minst om en extensiv design som fokusgruppsstudien kan kombineras med intensiv design som fallstudien och användandet av nyckelinformanter (Jacobsen, 2007). Dessa kompletterades därför med en mindre serie intervjuer. Genom att underställa en viss beskrivning en bedömning av någon som kan antas väl känna till fenomenet från insidan uppnår man det som i litteraturen ofta kallas *face validity* eller respondentvalidering (ibid). Sådan validering är viktig men har begränsningen i att man som forskare återför resultat för validering till själva respondentgruppen, vilket riskerar att öppna för cirkelargumentation.

Dessa intervjuer (tre stycken) genomfördes under hösten 2009 med utredare vid en annan länskriminalavdelning utan geografisk närhet till någon av fokusgrupperna²⁴. Informanterna var alla aktiva utredare med en genomsnittlig erfarenhet av polisarbete på cirka 34 år. Intervjuerna, som varade i genomsnitt en timme, genomfördes i ett förhörssrum på informanternas arbetsplats. De inleddes med en öppen uppmaning om att berätta om det egna förhörsarbetet med misstänkta, för att se om de betoningar som lett till de kategorier och teman som identifierats efter fokusgruppsintervjuerna var giltiga, eller om det fanns behov av justeringar. Öppna frågor ställdes också om hur arbetet med att förbereda respektive utvärdera förhör bedrevs (se bilaga 2). Resultatet i korthet var att betoningen på taktik var lägre i dessa intervjuer, medan de organisatoriska hänsynen fick större utrymme. I ett senare skede i respektive intervju ställdes specifika och mer direkt validerande frågor kring framför allt förberedelsearbete inför förhör, utvärdering av förhör och en frågeteknik som inte beskrivits i fokusgrupperna, men som visat sig i fallstudien²⁵. Jag spelade in intervjuerna på band och transkriberade dem, men de kodades inte på något speciellt sätt då det på grund av sin ringa omfattning redan var lättöverskådliga.

Skrivprocessen

Denna avhandling har författats under lång tid och i flera olika steg. Först skrevs narrativet "Mordet på Nils" (kapitel fyra) och grunden till avsnitten om

---

²⁴ Denna länskriminalavdelning valdes ut då jag inte tidigare haft kontakt med några medarbetare därifrån. Reseavståndet var dessutom rimligt medan det geografiska avståndet till de övriga informanterna gjorde det osannolikt att de skulle ha samarbetat i tidigare ärenden. De tre informanterna var de utredare som var tillgängliga vid mitt besök. En av dessa var avdelningens chef.

²⁵ Tusenfrågorstekniken, vilken beskrivs i kapitel sex.

fokusgruppernas olika hänsynstaganden. Därefter skrevs avsnittet om utredningsmetodik (kapitel tre), de om förhörsteknik (kapitel fem och sex) och det om och tyst kunskap (kapitel sju). Sist skrevs avsnitten om metod, inledning, sammanfattning och diskussion. Sist i varje kapitel har jag kontinuerligt sorterat in idéspår i form av tillfälliga kortfattade PM som jag tyckt varit intressanta att återkomma till. I slutfasen av författandet har alla dessa idéspår plockats upp och värderats. Flera av dem hade då redan fått komma till tals i andra avsnitt, andra hade minskat i relevans och några har fogats in och utvecklats på lämpliga ställen. De idéspår som inte använts i avhandlingen men som ändå ansetts relevanta har slutligen fått komma till tals i diskussionskapitlets avslutning om framtida forskning. Strauss (1987) betonar vikten av att kontinuerligt skriva PM om de teoretiska idéer som dyker upp under analysarbetet. Jag har gjort detta även under skrivprocessen.

Jag har valt att foga in citat från mina intervjuer och från fallstudiens förhör på flera ställen i texten. Detta skall inte ses som att jag försöker belägga påståenden, utan snarare som att jag illustrerar dem. Citaten har i detta skede också överförts från tal- till muntlighetsnära skriftspråk, såtillvida att till exempel hummanden, pauseringar, störande upprepningar med mera redigerats bort.

Validering

Reflektioner kring, och tolkningar av det empiriska materialet, valideras inte bara av materialets bredd, utan också genom att mina tolkningar kontinuerligt har ifrågasatts och kontrollerats som resultat av en intern process mot empiri, tidigare forskning och alternativa tolkningsmöjligheter. Validering har också skett externt då texter och idéer behandlats under seminarier och handledning. Glaser & Strauss (1967) beskrev tidigt valideringsprocessen som delvis inbyggd i den kvalitativa och teorigenererande forskningsprocessen.

Avgränsningar

Den mellanmännsliga kommunikationen är ett stort forskningsfält vari den verbala bara utgör en del. Kroppsspråk, betoningar och implicita meningar beskrivs allmänt som synnerligen betydelsefulla, och om dessa kunnat observeras direkt i fallstudien hade resultaten eventuellt blivit annorlunda. Jag har dock i huvudsak haft tillgång till transkriberingar av förhören och informanternas beskrivningar av hur förhören och diskussionerna i utredningsgruppen förts. Detta är därför i allt väsentligt det jag kunnat utgå ifrån i mina analyser. Då ickeverbala faktorer sannolikt påverkat den verbala delen av kommunikationen kommer detta ändå att ha visst genomslag i mina tolkningar, om än i en mer indirekt form.

Den juridiska regleringen av utredningsprocessen i allmänhet och förhörssituationen i synnerhet som beskrivs i avhandlingen har utgått från en slags

normalsituation som jag uppfattar att den beskrivits av mina informanter. Jag har därför i huvudsak skildrat rättsläget på ett rakt och normativt sätt utifrån traditionell rättsdogmatisk metod²⁶. Detta för att nå högsta möjliga relevans med, och förklaring av, de juridiska hänsyn informanterna gett uttryck för. Detta kan möjligen uppfattas som en alltför rättspositivistisk beskrivning, men en högre grad av juridisk och rättsfilosofisk problematisering skulle å andra sidan inte bara bli omfattande och svårläst, utan också vara onödig i förhållande till sitt förklaringsvärde av empirin. Urvalet av de rättsfall som refereras i avhandlingen utgår i huvudsak från en genomgång av prejudicerande fall under perioden 2010–2012. De rättsfall som refereras i bilaga ett är valda utifrån vad som i den rättsvetenskapliga doktrinen åberopats i fråga om rättspraxis inom såväl nationell svensk rätt som europarätten.

Valet av informanter. För intervjuerna valdes aktiva utredare på länskriminalavdelningar. Om studien kompletterats med utredare av mängdbrott hade eventuellt andra resultat erhållits. I den initiala forskningsplanen ingick också en serie intervjuer med de som dömts till ansvar för brotten i fallstudien. Tanken var att de skulle kunna ge ett annat perspektiv på förhørsarbetet. Denna idé frångicks av forskningsetiska skäl. Det hade varit svårt att få ett informerat samtycke med acceptabel nivå av frivillighet från en person som sitter frihetsberövad på kriminalvårdsanstalt. Värdet av sådana intervjuer skulle också kunna ifrågasättas då frågeställningen skulle röra klandervärda beteenden flera år tillbaka i tiden. Risken för inverkan av olika former av *bias* (framför allt *hindsight bias* och *self-serving bias*²⁷) skulle därför vara påtaglig.

Metodproblem och dess eventuella påverkan

Kvalitativ metod brukar allmänt förknippas med reliabilitetsproblem genom att forskarens egna subjektiva bedömningar är det som bär analysen, och därmed gör den mer öppen för så kallad *investigator bias* än kvantitativ metod. Jag har ovan diskuterat min insiderroll och kommer inte att utveckla detta ytterligare. Däremot är det angeläget att lyfta fram metodologiska utmaningar relaterade till de huvudsakliga metoderna för empiriinsamling jag valt.

Bortfall

Eftersom den kvalitative forskaren i stor utsträckning själv styr tillgången på informanter, kan forskaren uppfatta bortfall som ett problem exklusivt för

---

²⁶ Rättsdogmatisk metod utgår, när gällande rätt skall fastställas, från rättskällorna i en viss prioriteringsordning. Lagen är den primära källan, därefter förarbeten, sedan rättspraxis (d.v.s. prejudicerande rättsfall) och i sista hand doktrin (rättsvetenskaplig litteratur) (Sandgren, 1999–2000). Gällande rätt kan ses som en prognos över hur en domstol skulle ha dömt om det tolkade fallet prövats där (Granström, 2006).

²⁷ *Hindsight bias* gör oss efterkloka då vi har facit i hand. *Self-serving bias* leder oss att omtolka verkligheten så att den bättre tjänar en positiv självbild.

forskare med kvantitativ inriktning. Det förekommer dock även bortfall av empiri i förhållande till forskarens eget agerande. Jacobsen (2007) pekar på tre sådana möjliga bortfall, vilka kan vara mer eller mindre avsiktliga. Från den ursprungliga situationen forskaren vill studera kan ett första bortfall ske genom att 1) allt som sker inte blev registrerat. Forskaren utgår sedan endast från registrerade data om det som skedde i situationen och nästa bortfall inträffar. 2) Allt som blev registrerat blev inte tillgängligt. Forskaren utgår då från tillgängliga data och är själv aktiv i att skapa nästa bortfall. 3) Allt som blev tillgängligt används inte. Forskarens tolkningar och analyser kommer följaktligen endast att bygga på registrerade, tillgängliga och utvalda data.

För mina studier vet jag att allt utom den ickeverbala kommunikationen som skedde under intervjuerna registrerades. Lunchsamtalen och efterföljande samtal med nyckelinformanterna registrerades däremot inte. För fallstudien har jag fått veta att jag fått allt material från förundersökning och slask. Jag har dock inte tagit del av den spaningsinformation som rimligtvis borde finnas från utredningens första fas. Spaningsinformationen är sannolikt registrerad, men i huvudsak sekretessbelagd och dold för mig. Slutligen har jag som en del av mitt arbete systematiserat och värderat materialet på ett sätt så att data jag uppfattat haft låg relevans har utgått. Det är en naturlig del av forskningsprocessen, men att betrakta som ett bortfall.

Fokusgruppsintervjuer är en metod som lämpar sig särskilt väl för nya, obeforskade områden. Forskaren får snabbt en bred bild när gruppen gemensamt diskuterar olika ståndpunkter och handlingssätt. I och med att gruppen gemensamt resonerar kring det forskaren intresserar sig för kommer den också fram till nya slutsatser och idéer. Själva intervjusituationen utvecklar därmed ämnet ytterligare. Fokusgruppsintervjun kan fånga upp själva diskursen komplett med informanternas attityder och argument på ett sätt som knappast låter sig göras på något annat sätt (Wibeck, 2000). Styrkorna speglar också svagheter. Som forskare och polis har jag, om än i begränsad utsträckning, själv deltagit i gruppens samtal, vilket kan ha lett till en viss intervjuareffekt. Det har också varit i huvudsak gruppen, och inte den enskilde, som kommit till tals. Resultaten har troligen till stor del kommit att spegla gruppens gemensamma värderingar, de kring vilket det rått konsensus. Det är också troligt att jag inte nått de mer kontroversiella svaren från fokusgrupperna, då sådana kan vara svårare för en informant att uttrycka i grupp. Några av fokusgrupperna kan dessutom kommit att domineras av någon enskild person som genom sin status och/eller sin verbala förmåga fått ett oproportionerligt stort utrymme i samtalet. Det är då möjligt att jag felaktigt tolkat denne persons uppfattning till att utgöra konsensus för gruppen.

I två av mina fyra fokusgrupper har utredarnas närmste chef, i kraft av att själv vara aktiv utredare/spaningsledare, deltagit i fokusgruppen. Jag har inte upp-

fattat att detta skulle ha hämmat dessa grupper, men det är inte säkert att jag skulle ha uppfattat subtila signaler och eventuella utfall av självcensur²⁸. Frågor som för mig förefaller harmlösa kan av skäl okända för mig ha varit laddade för någon av grupperna.

När det gäller intervjuer har hög reliabilitet ansetts förutsätta bland annat att så mycket som möjligt hålls konstant i varje intervjusituation. Detta skulle till exempel innebära att alla informanter skulle få samma frågor ställda på samma sätt i en i allt väsentligt liknande situation. Detta har inte skett i mina studier och jag värjer mig mot denna syn på intervjusituationens reliabilitetsbrister av fyra huvudsakliga skäl. För det första skulle ett sådant synsätt reducera deltagarna från att vara aktiva deltagare till att bli ett slags talande enkäter (se t.ex. Potter & Wetherell, 1987). Detta skulle vara särskilt olyckligt då mina forskningsfrågor snarare tjänar på en bred empiri, än på en konsistent. För det andra ansluter jag mig till bland andra Trost (2010) och menar att vi hela tiden ingår i olika processer. Även om forskaren ställer samma fråga på samma sätt till de olika informanterna kan denne därför ändå förvänta sig olika svar vid olika tidpunkter. För det tredje speglar ett sådant synsätt en statisk och i mitt tycke omodern syn på vetenskaplig kunskap. Kunskapen ses som något konstant som finns där ute och väntar på att bli upptäckt och insamlat, när det snarare handlar om någonting som produceras och reproduceras i en till stora delar social process (se t.ex. Karlsson & Pettersson, 2006; Kvale, 1997). För det fjärde har diskussionen om reliabilitet i intervjuresultat sin huvudsakliga relevans om forskaren har ambitioner att kvantifiera och/eller komparera resultaten från olika intervjuer, något som inte ingått i mina syften.

Fallstudier har, som tidigare nämnts, varit ett sätt för mig att komma vidare, att hitta mer kunskap och att i viss mån validera resultaten från fokusgrupperna. Att generaliserbarheten utifrån en fallstudie är begränsad behöver knappast nämnas, vilket inte heller varit mitt syfte. Det kan vara värt att poängtera ytterligare ett problem kopplat till mig själv som insiderforskare med redan formulerade frågor. Jag har inte bara haft en förföreställning som polis, utan också som forskare, och har därmed aktivt letat efter intressanta aspekter på dessa i materialet. En forskare med annan bakgrund och andra frågor hade sannolikt sett andra saker i materialet. Det ärende som valdes ut för fallstudien rekommenderades av en av mina fokusgrupper. Detta tillvägagångssätt valdes då fokusgruppsdeltagarna i samband med intervjuerna fått en god inblick i mina forskningsfrågor och därmed en förståelse för vilken typ av utredning som skulle ge gott informationsutbyte. De kan ha valt ett ärende som de var

---

²⁸ Bland andra Whyte (1969) varnar för att starka ledare kan agera som "dörrvakter" och starkt påverka vilken information forskaren får tillgång till. Min erfarenhet från fokusgrupperna är att gruppernas ledare, i den mån sådana kunnat identifieras, snarast agerat dörröppnare genom att med eget aktivt deltagande bidragit till att intervjuerna präglats av öppenhet.

särskilt stolta över snarare än ett ärende som gynnat min forskningsansats. Ärendets karaktär och utfall talar dock mot detta. Denna risk skulle också ha varit närvarande, eventuellt i än högre utsträckning, om jag riktat frågan till en utredningsgrupp jag inte tidigare haft kontakt med.

Individuella intervjuer når på gott och ont annorlunda resultat än fokusgruppsintervjuer. Min upplevelse är att de intervjuade i alla tre fallen varit öppna och ansträngt sig för att tömma ut ämnet, men då jag själv som intervjuare i dessa fall försökt undvika att styra samtalet har de inte fått samma kommunikativa draghjälp som deltagarna i fokusgrupperna. Till skillnad från dessa, där det i princip aldrig var tyst mer än några få sekunder, finns i två av de tre individuella intervjuerna några längre perioder av tystnad. På den positiva sidan finns att informanterna i dessa intervjuer lämnat en något mer kritisk bild än informanterna i fokusgrupperna. Jag kan inte veta om detta berodde på att de representerade en annan utredningsgrupp i en annan myndighet, eller om den mer kritiska hållningen var ett resultat av intervjukontexten. Denna kritik var dock inte deras dominerande beskrivning av den egna verksamheten. Kritiken rörde begränsade organisatoriska och resursrelaterade frågor som utifrån min erfarenhet får betraktas som okontroversiella inom svensk polis.

Etiska överväganden

Studiens samtliga informanter nåddes genom att kontakt togs med respektive avdelningschef. De har alla deltagit frivilligt och med informerat samtycke under sin ordinarie arbetstid efter godkännande från sin polismyndighet²⁹. De har ombetts att tala helt fritt och informerats om att de i slutet av varje intervju skulle få möjlighet att stryka eventuella uttalanden de av någon anledning ångrat. Informanterna har också haft möjlighet att kontakta mig i efterhand. De har lovats anonymitet så tillvida att deras identitet inte skulle kunna spåras i det färdiga materialet. Rekryteringen via avdelningschefer kan ha inneburit att det varit svårt för informanterna att tacka nej. Det genomgående aktiva deltagandet under intervjuerna motsäger dock att någon skulle ha deltagit mot sin vilja.

Mordärendet som utgör min fallstudie var, när det valdes, nyligen avslutat så tillvida att hovrättsdomen just vunnit laga kraft. Redan när åtalet väcktes inför tingsrättsförhandlingen hävdades förundersökningssekretessen och inga av de handlingarna var alltså att betrakta som hemliga. Jag fick också ta del av den så

---

²⁹ Fokusgruppintervjuerna genomfördes 2007, då även förundersökningsmaterialet inhämtades. Detta arbete omfattas därför av 2004 års regler för etikprövning. De validerande individuella intervjuerna genomfördes 2010 och omfattas därför av 2008 års regler.

kallade slasken. Detta material var sekretessbelagt när jag tog del av det, men visade sig vara irrelevant för mina analyser. Trots att förundersökningsprotokollet inte var sekretessbelagt har jag valt att anonymisera ärendet och förvanska det på några punkter som inte har betydelse för mina analyser. Detta är främst av hänsyn till offrets efterlevande, men även till gärningsmännen som alla var relativt unga när brottet begicks. Oavsett det faktum att handlingarna jag använt inte är sekretesskyddade, skildrar de dramatiska och livsavgörande händelser för flera människor som inte haft möjlighet att lämna något samtycke.

Det inledande polisarbete som ledde fram till att de misstänkta först identifierades skulle, om det beskrevs korrekt, eventuellt kunna skada framtida utredningar. Den delen är därför en egen konstruktion av hur det *kunde* ha gått till. Även denna förvanskning är betydelselös för min analys av utredningsarbetet.

Med det förtroende som mina informanter visat mig följer också ett ansvar. Informanterna har öppet berättat om polisiära taktiker, överväganden och problemområden som normalt hålls dolda för allmänheten. Efter varje intervju har jag återigen frågat informanterna om de råkat säga något som borde haft sekretesskydd eller som de ångrat att de yppat. Vid ett tillfälle var det en informant som ville att ett uttalande skulle utgå ur materialet. Detta uttalande var irrelevant för forskningsfrågorna och kunde utelämnas ur transkriberingen utan att materialet tappade i förklaringsvärde. Trots att i princip all information som lämnats i intervjuerna betraktats som ofarliga att lämna ut skulle de tillsammans, satta i rätt sammanhang av fel person, eventuellt kunna försvåra framtida polisutredningar. Jag har därför valt att utelämna några delar som inte haft relevans för mina forskningsfrågor.

Teori och teoretiska verktyg

Förutom de forskningsteoretiska verktyg som redovisats i detta kapitel använder jag *confirmation bias* som ett paraplybegrepp för att beskriva olika aspekter av errata i situationellt beslutsfattande. Jag använder *mänskliga rättigheter* och dess implikationer på svensk lagstiftning som rättsliga paradigmer att värdera empirin mot. Jag använder också Lipskys (2010) teori om *gatubyråkrater* för att förstå och förklara utredarnas organisatoriska roll, deras diskretionära makt³⁰ och några av de konfliktsituationer de ställs inför. Jag använder be-

---

³⁰ Diskretionär makt har här betydelsen makt som präglas av beslutsfattarens autonoma ställning i den egna organisationen, där beslut grundar sig på svärkontrollerade och dynamiska underlag med liten möjlighet till detaljerad reglering, inflytande och kontroll från överordnade. Besluten grundar sig därför på den enskilde tjänstemannens eget omdöme och kan endast i undantagsfall kritiseras i efterhand. Lipsky menar att så olika yrken som polis, socialarbetare, domare och lärare är direkt jämförbara med varandra i detta avseende.

greppet *tyst kunskap* utifrån bland andra Polanyi (1967), Benner (1993), Göransson (2006) och Rolf (1991) för att beskriva kunskapsgrunden i utredarnas situationella beslutsfattande. Slutligen använder jag några av Foucaults (1980, 1982, 1987) teorier för att beskriva maktrelationer i förhörssrummet. De olika begreppen anpassas och utvecklas i viss utsträckning i anslutning till att de används.

Jag ansluter mig till uppfattningen att även empiri är laddad med teori, då den förmedlade bilden av verkligheten, vilken form den än har, alltid innehåller förmedlarens tolkningar (jfr. Hanson, 1958; Heidegger, 1927; Spiegelberg, 1982).

Sammanfattning

Avhandlingsprojektet är i huvudsak explorativt med kvalitativ metod, med det övergripande syftet att öka kunskapen om, och förståelsen för, hur polisutredare av grova brott arbetar med utredningar i allmänhet och förhör i synnerhet för att i slutändan konstruera den "sanning" som åklagaren tar med sig till tingsrätten. De viktigaste forskningsfrågorna rör hur informationsflödet hanteras under utredningsarbetet, vilka olika hänsyn utredarna tvingas ta, på vilket sätt beslut fattas under utredningens gång, vilka olika konfliktsituationer utredarna hamnar i och hur dessa hanteras. Avhandlingen bygger på tre huvudsakliga delmängder empiri: fokusgruppsintervjuer, en fallstudie och en serie kompletterande intervjuer. Arbetsprocessen har härmed i allt väsentligt gått ut på att planera, genomföra, systematisera, beskriva, värdera, reflektera över, tolka och rapportera den teoriladdade empirin mot bakgrund av annan forskning, teoretiska verktyg och min egen förförståelse³¹. Min roll som insiderforskare innebär både fördelar och nackdelar, men min övertygelse är att fördelarna vida överstiger nackdelarna.

---

³¹ Kvale (1997) rekommenderar forskaren sju steg i en intervjustudie: 1) tematisering, formulering av syften och forskningsfrågor 2) design 3) intervjuandet 4) överföring till bearbetningsbar form 5) bearbetning och analys 6) resultat, kritisk granskning av de egna fynden 7) rapportering.

3. POLISUTREDNINGEN, BE- SLUTSYTOR ÖVER FORMELLA BOTTNAR

Om du tror att du vet allt är du dåligt underrättad.

Kinesiskt ordspråk

Polisiärt utredningsarbete har beskrivits som bestående av två huvudkomponenter: informations- och hypotesgenererande (Greenwood, Chaiken, & Petersilia, 1977). Dessa komponenter kan sägas samverka i en hermeneutisk kunskapsgenererande spiral (jfr. Gadamer, 2008). En utomstående betraktare kan få intrycket att polisiärt utredningsarbete är detaljreglerat och att utkomsten av olika utredningsaktiviteter är förutsägbara och lättolkade. Det är dock inte den bild som framkommer när den rättsliga regleringen av polisiärt utredningsarbete och min empiri vägs samman.

Utredarna ställs inför ett flertal konfliktsituationer och arbetar med ett kontinuerligt beslutsfattande som exponerar dem för en rad potentiella fallgropar. I detta kapitel kommer jag att beskriva utredarnas beslutssituationer med avstamp i den juridiska regleringen och relevant forskning om beslutsfattande, såväl enskilt som grupp³². Denna beskrivning syftar till att skapa en vidare förståelse för de beslutssituationer som är aktuella i förhørsarbetet, något som behandlas i kommande kapitel. Utöver den juridiska regleringen tillkommer en rad organisatoriska hänsyn som tillsammans utgör den dynamiska formella botten utredarens beslutsfattande måste förhålla sig till. Poliser tillhör en av de

---

³² Forskning om beslutsfattande har i huvudsak bedrivits inom psykologijämnet. Sådana referenser dominerar därför i detta avsnitt.

professioner³³ Lipsky (2010) beskriver som gatubyråkrater, det vill säga tjänstemän i offentlig verksamhet som med en diskretionär makt direkt interagerar med medborgarna. Lipsky menar att deras arbete typiskt sett inte kan utföras enligt högsta tänkbara standard för beslutsfattande i varje enskilt fall, på grund av brist på tid, information eller andra nödvändiga resurser. Lipsky menar vidare att gatubyråkraterna arbetar efter diffusa mål i regelsystem som inte kan täcka in mer än en bråkdel av de beslutssituationer de hamnar i.

Den diskretionära makten innebär en viss frihet i beslutsfattandet där tjänstemannen förväntas balansera olika svärförenliga värden. Dessa kan vara värden som effektivitet, rättssäkerhet och andra övergripande mål som balanseras mot personliga mål för de inblandade i utredningen och utredaren själv. Detta handlingsutrymme kan sägas förekomma på två olika nivåer. Den första nivån är mer begränsad och innebär att det avgörande beslutet i en fråga ligger hos tjänstemannen. Detta avgörande val måste göras inom en bestämd regelram och utifrån på förhand definierade kriterier. Den andra nivån innebär ett större handlingsutrymme. I denna kan tjänstemannen inte bara fatta det avgörande beslutet självständigt, utan har dessutom att definiera kriterierna för detta (Dworkin, 1978; Evans & Harris, 2004). Molander (2011) menar att graden av handlingsutrymme³⁴ snarare bör ses som i ett kontinuum än i en dikotomi, där den är avhängig styrkan av rättfärdigande slutledningsregler och normativa förväntningar.

Definitioner

Polisutredning definieras i denna avhandling som det arbete poliser vidtar för att utreda brott. Det kan både handla om primärutredningsfasen (enligt RB 23:3, 3st) då den initiala utredningsinformationen samlas in³⁵, och den senare fasen i utredningsarbetet efter det att så kallad förundersökning inletts (enligt RB 23:1). Detta utredningsarbete avslutas inte förrän utredningen antingen läggs ner eller en åklagare beslutar att väcka åtal i ärendet. De utredningar som polisen gör i förvaltningsärenden (till exempel tillståndsansökningar) har inte studerats. Den huvudsakliga frågeställningen för fokusgrupps- och de kompletterande intervjuerna har rört planering, genomförande och utvärdering av

---

³³ Jag använder DiMaggio och Powells (1983) definition av profession: ett yrke vars medlemmar lyckats definiera arbetets förutsättningar och metoder, och etablerat en kognitiv bas och legitimitet för sin yrkesmässiga autonomi. Denna definition gör att även socialarbetare och poliser kan ses som tillhörande en profession (Hupe & Hill, 2007).

³⁴ Molander kallar handlingsutrymmet för *skön* från norskans *skjønn*. Detta kan sägas vara synonymt med såväl handlingsutrymme som engelskans *discretion* och den försvenskad varianten *diskretion*. Ordet *handlingsfrihet* har också använts i litteraturen, men får då en positiv snarare än neutral laddning. I denna avhandling används *diskretionär makt* eller i förekommande fall *handlingsutrymme* då detta stått i fokus och *autonomi* i *beslutsfattande* då självständigheten står i fokus.

³⁵ Anmälningsupptagning, inledande förhör och preliminär brottsplatsundersökning.

polisförhören med misstänkta för grova brott. Utredningsprocessen som helhet har också behandlats utifrån detta perspektiv. En *beslutsyta* utgörs i detta sammanhang av en beslutsituation som uppstår momentant inom ett avgränsat tidsfönster, där beslutsunderlaget utgörs av en komplex, föränderlig, osäker och ofta svårtolkad kunskapsbas. En formell botten förekommer dock och utgörs av de mer konstanta juridiska och organisatoriska regler i vilka besluten måste förankras.

Polisutredningens syften enligt lagstiftaren

Enligt lagstiftaren³⁶ har förundersökningen två huvudsyften. Det första är att utreda om ett brott har blivit begånget och vem som i så fall kan anses vara skäligen misstänkt för detta brott. Utredningen skall sedan syfta till att inhämta tillräcklig mängd relevant information för att åklagaren skall kunna göra en välgrundad bedömning om huruvida åtal skall väckas. Det andra är att förbereda utredningsmaterialet på ett sådant sätt att det "vid huvudförhandlingen kan föreläggas i ett sammanhang" (RB 23:2), det vill säga utredningsmaterialet skall vara lättöverskådligt och möjligt att presentera på ett pedagogiskt godtagbart sätt för parterna och rättsens ledamöter.

Ytterligare definierade mål för förundersökningen är att utredningsmaterialet skall ge den misstänkte inblick i åklagarens material så att denne får möjlighet att själv föreslå utredningsåtgärder en acceptabel möjlighet att förbereda sitt försvar (RB 23:18). Detta är också en konventionsskyddad mänsklig rättighet (ICCPR art. 14:3a; EKMR art. 6:3). Dessutom kan förundersökningen syfta till att undersöka om det föreligger eventuella enskilda anspråk, på vilken nivå dessa ligger, vad dessa grundas i och om dessa kan föras av åklagaren vid huvudförhandlingen (RB 22:2; SOU 1992:61, s. 269). Denna möjlighet skall målsägaren informeras om (enligt FUK 13a).

På ett mer allmänt plan har polisutredningen ett potentiellt repressivt syfte, det vill säga om utredningen kan leda till att åklagaren senare kan väcka åtal, syftar detta i sin tur till att nå en fällande dom och därmed någon form av påföljd/straff för den skyldige. Utredningsarbetet innehåller också ofta mo-

---

³⁶ Lagstiftaren är ett begrepp som används i juridisk litteratur för att beskriva hela det sammanhang som leder fram till att en juridisk reglering kan finna sin tillämpning. Det verkliga lagstiftande momentet är egentligen när riksdagen beslutar om en ny lag. Utifrån detta skulle lagstiftaren vara en politisk konstruktion vid ett givet tillfälle. Detta beslut föregås emellertid av ett omfattande förarbete, inte sällan i form av en eller flera statliga utredningar, remissrundor, regeringspropositioner, betänkanden och förslag från riksdagens utskott (Sveriges Riksdag, åtkomst 2010-06-29). Tillämpningen, eller praxis av den nya lagen, bestäms sedan av domstolarna genom prejudicerande rättsfall och genom att dessa rättsfall tolkas utifrån lagstiftarens intentioner av auktoriteter inom juridiken (så kallad doktrin).

ment som av de misstänkta kan uppfattas som repressiva, då i form av olika straffprocessuella tvångsmedel som frihetsberövanden, husrannsakingar, beslag med mera. På detta sätt skiljer sig polisutredningens syfte mot till exempel syftet med en barnavårdsutredning inom socialtjänsten. I barnavårdsutredningen är det övergripande syftet istället att såväl kortsiktigt som långsiktigt hjälpa de inblandade med särskilt fokus på barnet (Socialstyrelsen, 2006). De-klar av socialtjänstens åtgärder, både under utredningen och i samband med länsrättsbeslut och dess verkställighet, kan även de, trots det hjälpan- de syftet, uppfattas som repressiva. Detta sätter utredaren i svårhanterliga dubbla roller i relation till klienten (Thorsén, Andersson, & Andersson, 2001). På motsva- rande sätt kan resonemang föras kring utredningsarbete i sjukvården. Läkaren som undersöker, tar prover, tar emot en anamnes och därigenom väger den sammantagna symptombilden, bakgrundsfaktorerna och provsvaren mot kända sjukdomar, utför ett i huvudsak abduktivt utredningsarbete i syfte att hjälpa sin patient. Men även här kan hjälpen komma på bekostnad av viss skada, till exempel i form av smärta eller obehag i samband med undersök- ningar, kirurgiska ingrepp eller biverkningar av mediciner.

En i sammanhanget användbar distinktion mellan olika utredningstyper är vems intressen som skyddas. I socialtjänsten är det i första hand klientens intressen, även om olika klienter i samma utredning kan ha motstridiga intres- sen och klienterna eventuellt inte ser sitt eget bästa. Sekundära intressen som också skyddas kan vara samhällsekonomi, organisationens policy och den egna arbetssituationen. Läkaren har, enligt den Hippokratiska eden, ett mer påtag- ligt och direkt intressefokus för en enskild patient och behöver bara i undan- tagsfall ta hänsyn till andra intressen. För en polisutredare är däremot sam- hällsintresset överordnat. Utredaren stöter inom varje utredning på personer som har vitt skilda roller och motstridiga intressen. Dessa personer, såväl fy- siska som juridiska, kan också ha olika skyddsbehov. Det är dock intresset av en generell rättvisa och trygghet som är överordnat, vilket också speglas i po- lislagens portalparagraf.

1§ Som ett led i samhällets verksamhet för att främja rättvisa och trygg- het skall polisens arbete syfta till att upprätthålla allmän ordning och sä- kerhet samt att i övrigt tillförsäkra allmänheten skydd och annan hjälp. (polislag 1§, SFS 1984:387)

Den repressiva delen av samhällssyftet kan orsaka problem för utredarna och flera informanter ger uttryck för vikten av att frigöra sig från den. En uttalad repressiv målsättning anses kunna leda utredaren fel så till vida att utredningen läses vid ett eller ett fåtal spår. En informant beskriver det som att *"man måste ha 180 graders vidvinkel för att inte låsa sig i någon riktning"*. Denna syn på utredningsarbetet sätter det informationssamlade och informationsvärde- rande syftet främre än det repressiva. Frågan är dock om det egentligen hand-

lar om två konkurrerande syften. Det kan snarare vara så att de informationsbehandlande syftena utgör en förutsättning för att nå fram till det potentiellt repressiva syftet.

Grundläggande juridiska principer för polisiärt utredningsarbete

Den juridiska regleringen av utredningsarbetet finner vi huvudsakligen i rättegångsbalken kapitel 19-28 och 36 samt i Förundersökningskungörelsen. Avhandlingen har inte som ambition att ge någon heltäckande beskrivning av denna reglering³⁷. Jag skall här istället koncentrera min beskrivning till de grundläggande juridiska principerna och de konfliktsituationer som kan uppstå i skärningspunkterna mellan princip och praktik. Detta tjänar till att ge en bild av såväl enkelheten som av komplexiteten i att omsätta denna reglering i praktiken, något som flera informanter gett uttryck för.

Först skall jag beskriva de grundläggande principer som gäller allt polisarbete (när polisman har att verkställa en tjänsteuppgift), alltså inte bara utredningsarbete utan även vid ingripandeverksamhet, spaning och mer förvaltningsmässig myndighetsutövning, till exempel tillståndsfrågor. Dessa är principerna för behov, proportion, legalitet och ändamål, vilka är inskrivna i polislagens (1984:387) 8:e paragraf, men har sitt ursprung i regeringsformen. Jag skall vidare beskriva principen för hänsyn, som förekommer i både polislagen och rättegångsbalken, samt principerna för skyndsamhet och objektivitet som regleras av rättegångsbalken. Slutligen skall jag också ta upp oskuldspresumtionen från Europakonventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna. Denna är närbesläktad med objektivitetsprincipen, men skiljer sig på några avgörande punkter. Den svenska lagregleringen av brottsutredningar har vid en internationell jämförelse beskrivits som torftig, snarig och dåligt strukturerad (Bring & Diesen, 2009). Vidare har konstaterats att lagregleringen är mindre lämpad för tillämpningar på "myndigheter som har möjlighet att utöva tvång gentemot enskilda och där »myndighetsvänliga» tolkningar kan innebära en kränkning av de grundläggande fri- och rättigheterna" (ibid s. 51). Nedanstående beskrivningar syftar till att ge läsaren en kortfattad bakgrund till konfliktsituationer som kan uppstå vid tillämpningar av lagregleringen.

Behovs- och proportionalitetsprincipen PL 8

Om polisen skall ingripa skall det också, enligt polislagen (PL) 8 §, finnas ett behov för detta. Behovet skall dessutom stå i rimlig proportion till det eller de värden som riskerar att skadas/kränkas. Dessa principer gör det till exempel

---

³⁷ För en översikt av utredningsverksamhetens juridiska reglering se till exempel *Förundersökning* av Bring & Diesen (2009) och som komplement *Straffprocessuella tvångsmedel* av Westerlund (2010).

otillåtet att göra onödigt stora och långvariga avspärningar på brottsplatser, ta gods i beslag slentrianmässigt eller att lägga ner för stora resurser eller använda långtgående tvångsmedel vid misstanke om bagatellartade brott.

Legalitetsprincipen PL 8

Principen stipulerar att det måste finnas ett uttryckligt lagstöd för att det skall vara tillåtet att begränsa en människas grundläggande fri- och rättigheter som de beskrivs i regeringsformens andra kapitel³⁸. Polisen får till exempel inte grunda ett frihetsberövande bara på att det fanns ett behov och att behovet stod i rimlig proportion till den skada och/eller kränkning som frihetsberövandet skulle innebära. Frihetsberövandet måste ha ett explicit stöd i lag.

Ändamålsprincipen PL 8

Principen innebär att åtgärder som inskränker de grundläggande fri- och rättigheterna med ett specifikt lagstöd endast får utföras om det är för det ändamålet lagstiftaren avsett. Om en polis till exempel är intresserad av att se vad någon har i bagageutrymmet på sin bil måste polislagens eller rättegångsbalkens regler för husrannsakan användas. Polisen får inte använda reglerna för så kallad flygande inspektion (TSFS 2010:85, Fordonslagen 3 kap. 3 §) som ger möjlighet att öppna bagageluckan för att undersöka till exempel bilens bakre stötdämparfästen. Ett tvångsmedel skall också upphöra så fort syftet med åtgärden uppnåtts (utifrån behovsprincipen PL 8; se även SOU 1985:27).

Hänsynsprincipen RB 23:4, FUK 5, PL 17

Enligt denna princip skall polisen agera hänsynsfullt på ett sätt så att "inte någon onödigt utsätts för misstanke eller får vidkännas kostnad eller olägenhet". Principen finns, för utredningsverksamheten, inskriven i rättegångsbalken (RB) 23:4 och i Förundersökningskungörelsen (FUK) 5. I praktiken kan det till exempel innebära att ett gripande av en person görs så diskret som möjligt. Om polisen har möjlighet att planera ett frihetsberövande skall de se till att det om möjligt sker på en tid och plats som genererar så lite uppmärksamhet och skada som möjligt. Polisen skall även på andra sätt se till att tvångsåtgärder orsakar så lite skada och olägenhet som möjligt för de som drabbas. Husrannsakningar skall till exempel genomföras diskret och utan att stöka till och förstöra mer än nödvändigt. För den icke brottsutredande verksamheten finns principen inskriven i PL 17. Att hänsynsprincipen är inskriven på inte mindre än tre ställen är en tydlig signal från lagstiftaren om att polisiär myndighetsutövning *skall* ske hänsynsfullt.

---

³⁸ RF andra kapitel beskriver medborgarnas yttrande-, informations-, mötes-, förenings- och religionsfrihet. Regeringsformen är grundlag och därför överordnad enligt principen Lex Superior. Legalitetsprincipen innebär alltså att dessa fri- och rättigheter bara får brytas om det finns uttryckligt lagstöd.

Skyndsamhetsprincipen RB 23:4, RB 20:2 3st.

Denna princip har en viss koppling till hänsynsprincipen genom tanken att ett kort ont är mindre skadligt än ett långt ont, inte minst när det gäller de tidsgränser som satts upp för anhållande och häktning. I lagens beredningsarbete betonas dock främst arbetets effektivitet och vikten av att straffet följer snabbt på brottet (Fitger, 2002). Polisen skall jobba skyndsamt, det vill säga planera och prioritera sitt arbete på så sätt att de ärenden där skadan blir värst om de drar ut på tiden tillåts ha företrädare framför mindre akuta ärenden. Det är, enligt Bring och Diesen (2009), främst denna princip som ställer till praktiska problem för utredarna genom att en ökad ärendetillströmning genererar resursproblem.

Objektivitetsprincipen RB 23:4

Enligt objektivitetsprincipen skall "ej blott de omständigheter, som tala emot den misstänkte, utan även de som äro gynnsamma för honom beaktas och bevis, som är till hans förmån, tillvaratagas". Detta innebär att polisutredningen skall genomföras "brett, allsidigt och förutsättningslöst" (Bring & Diesen, 2009). Denna princip gäller såväl under polisutredningen som senare, då åklagaren skall lägga fram ärendet i rätten. Rätten har dessutom ett så kallat sekundärt utredningsansvar som vanligen sker genom att rätten förordnar en offentlig försvarare som kan bistå den misstänkte med att till exempel ställa komplicerade frågor till vittnen (ibid). I rätten tar nämligen andra processprinciper vid då det sker en övergång från en process med inkvisitoriska inslag till en *akusatorisk* process³⁹ styrd av *förhandlingsprincipen*⁴⁰ och den *kontradiktorska principen*⁴¹ (Ekelöf & Edelstam, 2002). En förordnad försvarare har ovillkorlig rätt att sammanträda med sin klient i enrum (RB 21:9; se även häkteslagen 3:4-5 §§; JO 3551-2011)

I en jämförelse mellan den polisiära utredningsmetodikerna och annan utredningsmetodik kan såväl skillnader som likheter identifieras. I till exempel barnvårdsutredningar inom socialtjänsten talas det snarare om neutralitet än om objektivitet (Socialstyrelsen, 2006). Överhuvudtaget torde objektivitetsbegreppet vara kontroversiellt i en samhällsvetenskaplig diskurs medan det är fundamentalt i en juridisk. I frågan om hemlighållande av information under utredningsarbetets gång är rekommendationerna i socialt arbete och regleringen för

---

³⁹ Anklagande eller akusatorisk process innebär här att parterna, åklagaren och försvaret, är jämbördiga inför en opartisk domare. I den mer inkvisitoriska delen (förundersökningen) har polis och åklagare i stort sett monopol på utredningsresurserna och därmed ansvaret att tillvarata den misstänktes rätt (Bring & Diesen, 2009).

⁴⁰ Förhandlingsprincipen innebär att "parterna svarar för aktiviteten i processen och därmed för utredningen" (ibid).

⁴¹ Den kontradiktorska principen innebär att "man har rätt att bemöta allt som motparten anför och att saken får sin belysning genom att parterna argumenterar mot varandra" (ibid).

polisutredningar enligt rättegångsbalken mer likartade. Enligt Thorsén et. al. (2001) skall frågeställningarna i en socialutredning styra arbetet och information som hämtats in kontinuerligt förmedlas till de berörda. I socialstyrelsens (2006) handbok för handläggning av barnutredningar betonas att hemlighållande av information ända fram till utredningens slutskede kan stärka negativa reaktioner från föräldrarnas sida. I rättegångsbalken 23 kapitlet 18 § stadgas att den misstänkte och dennes försvarare har "rätt att fortlöpande, i den mån det kan ske utan men för utredningen, ta del av vad som har förekommit vid undersökningen". Motivet för detta är att den misstänktes mänskliga rättighet om möjlighet att förbereda sitt försvar skall tillvaratas (ICCPR art. 9, 14). Utifrån denna avhandlings informanter konstateras att ett kontinuerligt delande av information även kan hjälpa utredningens objektivitet. Likheter på synen på utredningsuppdraget är påfallande. I Socialstyrelsens handbok betonas till exempel vikten av att utredaren avhåller sig från att ta ställning på ett tidigt stadiet, då detta skulle kunna inverka menligt på utredarens neutralitet. För noggrannhet i utredningsarbetet refererar handboken bland annat till ovan Thorsén et. al. (2001) med rådet att granska informationen kritiskt och fästa mer tilltro till specifika och konkreta uppgifter än till generella, värdeladdade och spekulativa. Vidare refereras till Edvardsson (2003) med rådet att endast använda angivna kontrollerbara källor och i den mån anonyma uppgifter ingår avstå från att använda dem om de inte kunnat undersökas och verifieras med andra källor.

Oskuldspresumtionen EKMR artikel 6:2

Var och en har enligt Europakonventionen för de mänskliga rättigheterna (EKMR) rätt att betraktas som oskyldig till dess att hans skuld lagligen har bevisats (art. 6:2). De som skall betrakta den misstänkte som oskyldig är det allmänna, här representerat av polis och åklagare (art. 7) och tidsmässigt torde läget då den misstänkte trots allt får betraktas som skyldig tidigast infalla när åklagaren bestämmer sig för att väcka åtal i skuldfrågan. En åklagare får nämligen inte väcka åtal om det inte på objektiva grunder går att förvänta sig en fällande dom (23:2; 22; BrB 15:5, 3st. i Fitger, 2002; Holmqvist, Leijonhufvud, Träskman, & Wennberg, 2005) och det vore orimligt att förvänta sig fällande dom mot en person man som åklagare betraktar som oskyldig. Utifrån författningstexten i EKMR artikel 6:2 medges dock inte något sådant undantag. Med "hans skuld lagligen bevisats" avses att den prövats rättsligt i domstol, då det är först i en domstolsförhandling en formell bevisvärdering kan göras. "Bevis" är egentligen endast mer eller mindre graverande utredningsinformation tills dess de prövats i domstol. Lagstiftaren siktar visserligen inte in sig på den enskilde utredarens eller åklagarens egna tankegångar, utan snarare på rättsväsendets hantering av den misstänkte, men det är ändå dessa som har att omsätta lagstiftarens anvisningar till rättsväsendets praktik.

Juridiska och praktiska konfliktsituationer

De grundläggande principerna för polisiärt utredningsarbete som redovisats ovan kan i vissa fall hamna i konflikt med varandra. Principerna är normativa och övergripande i sina formuleringar och innehåller inga exemplifieringar som stöd för det praktiska utredningsarbetet. En juridisk reglering kan dock inte enbart ses utifrån den faktiska lagtexten, utan måste tolkas i ljuset av lagförarbeten, rättspraxis, sedvanerätt, traktater, folkrättslig sedvanerätt och rättsvetenskaplig doktrin (se t.ex. Jareborg, 2001). Informanterna i fokusgruppsintervjuerna belyser följande två huvudsakliga konflikter som behöver balanseras i utredningsarbetet för att dessa grundläggande principer skall kunna beaktas på ett adekvat sätt: 1) Kravet på skyndsamhet ställt mot kravet på objektivitet och 2) kravet på oskuldspresumtion mot målet att föra fram en misstänkt till åtal. Lipsky (2010) tar upp regelkonflikter för tjänstemän (gatubyråkrater) och menar att organisationerna dessa arbetar i utmärks av svårarbetade regelsystem. Dessa kan vara i hög grad detaljerade och omfattande i vissa delar, medan de i andra delar kan vara vaga och övergripande. Lipsky (ibid) finner också att regelsystem ofta innehåller motsägelser och är i ständig förändring. Detta är även giltigt för de regelsystem som omgärdar polisiär utredningsverksamhet.

Kraven på skyndsamhet vs. objektivitet

Rättegångsbalken ställer krav på att utredningsarbetet skall bedrivas skyndsamt (RB 23:4, 2st). När ungdomar under 18 år är misstänkta för brott som kan leda till fängelse finns till och med krav på *särskild* skyndsamhet (LuL 4, 1964:167). Detsamma kan gälla vid allvarliga brott och där den misstänkte är frihetsberövad (jfr. JO 1980/80 s. 59). Just när det gäller ungdomsärenden ställs skyndsamhetsprincipens inneboende konflikt på sin spets i ett av förarbetena till LuL (prop. 1994/95:12 s. 61; 96) där det anges att inte ens i de fall där det råder brist på utredningspersonal eller där andra ärenden anses böra ha företräde skall kunna anges som skäl för att åsidosätta de gällande tidsgränserna. Det finns med andra ord inga giltiga ursäkter för att inte iakttä skyndsamhetsprincipen i ungdomsärenden, inte ens att man iakttagit skyndsamhetsprincipen i ett annat ärende.

För att kunna agera objektivt skall utredaren utreda även de omständigheter som talar till den misstänktes fördel (RB 23:4, 1st), något som tar längre tid och därmed gör utredningsarbetet mindre skyndsamt. Den misstänkte och dennes försvar skall kontinuerligt hållas underrättade om hur utredningen fortlöper om det kan ske utan men för utredningen⁴², och dessutom själva ha möjlighet att komma med förslag på lämpliga utredningsåtgärder (RB 23:18, 1st). Även de resultat som talar till den misstänktes fördel skall sedan redovisas

---

⁴² Det kan till exempel vara *till men för utredningen* om avslöjandet av svagare bevisning innebär att den misstänkte kan anpassa sin version till denna (Ekelöf, Edelstam, & Boman, 1998).

i förundersökningsprotokollet och i förlängningen föreläggas rätten för bedömning (Bring & Diesen, 2009). Skyndsamhetsprincipen ligger som sagt i linje med hänsynsprincipen, men den står i potentiell konflikt med objektivitetsprincipen genom att ett objektivet utredningsarbete vanligtvis tar längre tid. Detta menar några informanter i fokusgrupperna kan skapa prioriteringssvårigheter i det vardagliga utredningsarbetet.

Utifrån detta kan objektivitet, som den beskrivs av lagstiftare och doktrin, i viss utsträckning jämföras med noggrannhet. För potentiellt fällande utredningsåtgärder, de som kan tala emot den misstänkte, finns inget explicit rättsligt krav på noggrannhet. Däremot finns allmänna bestämmelser, som till exempel den i polisförordningen 4:1 som säger att en polisman skall uppträda så att han inger förtroende och aktning och kravet på saklighet i regeringsformen 1 kapitlet 9 §. I den typen av formuleringar ligger ett implicit krav om att inte utföra sina arbetsuppgifter slarvigt.

Detta innebär att utredarna förväntas skapa balans mellan två viktiga värden: å ena sidan lagstiftarens krav på skyndsamhet samt organisationens krav på effektivitet och å andra sidan kraven på objektivitet och grundlighet. I de flesta fall av grövre brottslighet utgör det inte några stora problem att få till extra utredningstid. Vid behov underställs ett sådant beslut tingsrätten som tar ställning till om en häktningsperiod skall förlängas (RB 24:18, 2st). Det blir då rätten som hanterar konfliktsituationen åt utredare och åklagare genom att tala om hur lång ytterligare tid som är rimlig för utredningsarbetet⁴³.

Informanterna i fokusgrupperna förefaller inte särskilt bekymrade över skyndsamhetsprincipen, tvärtom anser de sig som regel ha gott om tid. En informant uttrycker det såhär:

– Så det är alltid ärendets bästa som styr. Kan man säga. Och sen, brottets allvarlighet gör ju att de blir häktade längre, så vi får ju som regel den utredningstid vi behöver.

Detta får också stöd i såväl de kompletterande intervjuerna som i fallstudien. I fallet med mordet på Nils är det cirka tre månader mellan första och sista förhöret med en misstänkt, och det ärendet framhålls av informanterna i den aktuella utredningsgruppen som ett ärende där de arbetat effektivt. Det är också tydligt att dokumentflödet under utredningsarbetets sista månad varit betydligt lägre än under de två första. Utredningen har då under några veckor gått in i en mindre intensiv fas i väntan på provsvar och slutgiltiga rapporter

---

⁴³ I vissa fall sker omhäktning i stort sett rutinmässigt, eftersom utredningen väntar på information från till exempel SKL. Om rätten vid en tidigare förhandling redan prövat om ett resultat från en DNA-analys är värd att vänta på, finns det sällan anledning att ändra detta.

från bland andra kriminaltekniker och patologer. Bring och Diesen (2009) menar att det ibland finns en tendens att utredningsarbetet drar ner på takten efter det att häktning har beviljats och att tiden för när åtal skall väckas förefaller flyttas fram slentrianmässigt. Detta har jag inte funnit stöd för i vare sig intervjuer eller i fallstudien.

Två stressande situationer tas dock speciellt upp av informanterna. Det är dels tiden inför en häktningsförhandling, då utredarna behöver få fram ett underlag för åklagaren som "räcker till häktning" då åklagaren som regel skall kunna styrka misstankegraden *på sannolika skäl*. Det är också stressmomentet inför att åtalet skall väckas i tingsrätten, när en absolut deadline för utredningsarbetet inträder.

– Ja, alltså när man skall gå in och, vet man att nu är det åtal på nästa vecka och då är det dead end, och då får vi ju faktiskt ta och ha gått igenom så att han har fått uttala sig om all bevisning och sådant, och skulle det då vara någonting kvar så måste man ju ta det oavsett.

Hela förundersökningsprotokollet skall, när det är färdigt, delges den misstänkte enligt bestämmelserna i RB 23:18. Detta sker normalt i samband med ett avslutande förhör. Den misstänkte och dennes försvarare skall sedan ha möjlighet att yttra sig över materialet och komma med förslag på kompletterande utredningsåtgärder. Det är framför allt med dessa utredningsåtgärder som utredarna kan hamna i tidsnöd. Ett sätt att undvika eller lindra detta problem är att involvera försvaret mer under hela utredningsprocessen och på så sätt få försvarets åsikt om vad som behöver utredas ytterligare redan tidigare under utredningens gång. Om det anses att detta kan skada utredningen genom att bevis röjs för den misstänkte för tidigt, kan utredarna själva försöka sätta sig in i advokatens roll.

– Ja, man tycker kanske att man har stängt alla bakdörrar, men de hittar någon ytterligare som man inte har tänkt på. De ser det med helt andra ögon, och därför är det ju viktigt också att man kan försöka tänka sig in i en försvarares roll.

Hur konflikten mellan kraven på skyndsamhet respektive noggrannhet löses beskrivs motsägelsefullt av fokusgrupperna. Å ena sidan tar sig utredarna (ledda av åklagaren) mer tid genom att begära förlängda häktningstider, men å andra sidan ser sig en del informanter på grund av tidspress ibland nödsakade att göra ett kvalitativt sämre jobb genom att till exempel använda utredningsinformation på ett taktiskt mindre gynnsamt sätt. Utredaren kan då tvingas avslöja en viss information för den misstänkte innan området hunnit gås igenom i förhör. Den misstänkte får i och med detta en möjlighet att anpassa sin berättelse efter den avslöjade informationen. I samtliga fokusgrupper ger in-

formanterna uttryck för att de värderar objektivitetsprincipen högt. Noggrannhet i arbetet betonas också frekvent och risken att råka föra fram en oskyldig misstänkt till åtal är något som flera gånger kommer upp i intervjuerna.

– För det är ju så, för det kan man väl också säga här, att något som vi är jävligt rädda för det är ju att föra fram en oskyldig. Det har vi faktiskt aldrig gjort, jag har inte varit med om det i alla fall. Utan det har hänt att de har varit häktade och de har gått loss va, det har hänt, men vi har ändå varit övertygade om att de har haft del i det så att säga.”

En fokusgruppsinformant uttalade oro över hur ökade effektivitetskrav kan leda till bristande objektivitet. Informanten menade att *”man slutar utreda när det räcker till åtal, oskyldiga kan bli dömda”*. I detta uttalande låg en implicit kritik mot polisledningens krav på kortare genomströmningstid. Det speglar också en uppfattning om att det är en *”tillräckligt bra sanning”* som eftersträvas snarare än *”sanningen”*. I jämförelse med mediabilden av mängdbrottsutredares arbetssituation, ger mina informanter uttryck för att generellt sett vara mindre styrda av kvantitativa mål⁴⁴.

Kraven på oskuldspresumtion vs. målet att föra en misstänkt fram till åtal

Kraven går å ena sidan ut på att den misstänkte har rätt att betraktas som oskyldig till dess hans skuld bevisats i domstol, det vill säga, den misstänkte har rätt att betraktas som oskyldig av polisutredarna under hela förundersökningens gång. Å andra sidan har förundersökningen som mål att genom utredningsarbete få fram vem som skäligen kan misstänkas för brottet och sedan sammanställa nödvändig information så att åklagaren kan ta med materialet i rätten och förvänta sig en fällande dom. Kravet på att presumera oskuld är starkt. Det är en konventionsskyddad mänsklig rättighet (EKMR art. 6:2) och brott mot principen innebär att Sverige som nation kan ställas till svars i Europadomstolen.

Att helt betrakta den misstänkte som oskyldig torde i praktiken vara en svår, för att inte säga omöjlig, uppgift. Personen är ju misstänkt just eftersom flera omständigheter talar för detta och att skuld därmed är en rimlig arbetshypotes. Misstankegraden *skäligen misstänkt* förutsätter att det finns *”konkreta, objektivt underbyggda, omständigheter som med viss styrka talar för att personen i fråga har begått den gärning som misstanken avser”* (se t.ex. JO 1990/91 s. 62; JO 1992/93 s. 204; JO 1998/99 s. 107). Redan denna misstankegrad kan leda

---

⁴⁴ Vid en aktuell mediegranskning framkom en för polisen besvärande bild av hur kvantitativa effektivitetsmätt styr mängdbrottsutredningar mot att läggas ner, även i fall där fortsatt utredning varit möjlig (Ekelund, 2012).

till att en person grips, anhålls och, om det är av synnerlig vikt, häktas för ett brott (även om häktningstiden, så kallad utredningshäktning, är begränsad till en vecka om inte misstankegraden höjs, RB 24:3, 2st).

Den högre graden av misstanke, *på sannolika skäl misstänkt*, förutsätter att det föreligger "övertygande bevisning om skuldens sannolikhet" (Bring & Diesen, 2009). Det är denna högre misstankegrad som normalt krävs för att en person skall kunna häktas. I de fallen skall utredarna med andra ord ha övertygande bevisning utan att vara övertygade. Nästa högre nivå av misstankegrad är att det *föreligger tillräckliga skäl för åtal*. Detta är den nivån som gör att åklagaren kan väcka åtal och åklagaren skall då kunna förvänta sig en fällande dom (se ovan). Att arbeta mot målet att hitta övertygande bevisning om skuldens sannolikhet och sedan mot målet att få fram tillräckliga skäl för åtal och samtidigt betrakta den misstänkte som oskyldig torde vara den svåraste konfliktsituationen med utredningsarbetets grundläggande principer.

Vid en genomgång av manualer och handböcker i förhörsteknik har det visat sig att denna oskuldspresumtion åsidosätts regelmässigt då författarna förmedlar sina förhörsmetodologiska tips till läsaren. Av 20 genomgångna engelskspråkiga manualer visade sig 12 ha lågt eller obefintligt intresse av att principen skulle iakttagas (denna princip gäller även i anglosaxiska rättssystem). Det vanligaste sättet författarna visar detta på är genom att utgå från att ett erkännande är huvudsyftet med ett förhör med en misstänkt (Kronkvist, 2008).

Informanterna betonar i samtliga fokusgrupper hur en del av utredarrollen är att förhålla sig saklig och objektiv (jfr objektivitetsprincipen ovan) samtidigt som de i arbetet frekvent ställs inför uppgiften att göra olika subjektiva bedömningar. Två utredare uttrycker det såhär:

– *Men just det här som du sa, det är en subjektiv bedömning, det är klart att det är en subjektiv bedömning när man sitter i ett förhör, för det är ju jag som gör en bedömning på min känsla. Den är subjektiv ju. Och jag gör en subjektiv värdering av det jag vet och bevisen som finns. Men sen måste man ändå försöka i slutänden att tänka objektivt, jag får inte tänka på hur jag upplever det här, utan vad det var för någonting, och var det finns.*

– *Ja, det är helt rätt, men det tror jag heller inte att det är så svårt om man har varit med tillräckligt länge, så är det inte så svårt att skilja på min egen uppfattning och vad vi har på bordet så att säga.*

Detta innebär att informanterna, sin betoning av objektivitet och opartiskhet till trots, ändå värderar den tysta kunskapen, den professionella blicken grundad i erfarenhet, högt. Denna tysta kunskap och dess implikationer beskrivs och diskuteras i kapitel sju. Betoningen av både den professionella blicken och

av objektivitet och opartiskhet innebär också att utredarna anser sig behöva applicera separata strategier för att garantera att den misstänkte inte lider någon rättsförlust av att oskuldspresumtionen inte alltid kan iakttas. Av intervjuerna framgår också att informanterna använder medvetna kognitiva och organisatoriska strategier som hjälper dem att hantera oskuldspresumtionen praktiskt och psykologiskt.

Detta är det avslutande replikskiftet i en av fokusgrupperna. Replikskiftet kommer då jag för sista gången lämnat ordet fritt till gruppen:

– Nej, ja, jag skulle ändå vilja trycka på att det enda överhuvudtaget, bevis och vad de säger, så är den grundläggande frågan att vi håller objektiviteten. Det är ta mig tusan A och O, så att vi inte låter oss förledas av att det finns bevis, för vad är ett bevis egentligen under en förundersökning? Vad är beviset? Bevis är det ju inte egentligen förrän det avhandlas i rätten.

– Nej, det är ju bara en massa tips som pekar åt olika håll.

– Ja, strängt taget så är det ju det

– Ända tills man får en fullständig sanning – och det får man ju inte alla gånger tyvärr.

– Och därför är det viktigt med en aktiv förundersökningsledare i och för sig. Som är med där hela vägen. Som skall orka dra det sen på ett bra sätt.

– Ja, just när man värderar saker och ting så att man släpper sina egna värderingar på saker och ting. Det är väldigt lätt annars att man fastnar i en tanke bara.

En medveten strategi som kommer till uttryck här är att som utredare undvika att övertolka graverande utredningsinformation, utifrån insikten att en omständighet inte blir ett bevis i formell mening förrän det värderats av rätten. En utredare som frigjort sig från att bara se sin utredning i termer av bevis för eller emot den misstänkte har lättare att vara objektiv, då det istället kommer att återstå *”en massa tips som pekar åt olika håll”*, byggstenar som kan användas för att konstruera en helhetsbild av ett händelseförlopp. Utredningsarbetet består då dels av att identifiera dessa byggstenar, men också att värdera deras tillförlitlighet och därmed förklaringsvärde till den så småningom konstruerade sanningen åklagaren skall föra fram i rätten (jfr. Innes, 2003). Detta uttalande skall inte ses som att polisutredarna helt skall avstå från att värdera och betrakta utredningen i termer av bevis, utan snarare att de bör inta en mer kritisk attityd till den graverande utredningsinformationen och använda termen *bevis* med försiktighet.

I en av fokusgrupperna beskrevs, under lunchrasten, hur de ibland aktivt utser en *”djävulens advokat”* i gruppen. Detta beskrivs som ett organisatoriskt förfä-

rande för att underlätta för gruppen att hitta nya utredningsspår som kan tala till den misstänktes fördel. Metoden går ut på att en utredare i gruppen får rollen som advokat till den misstänkte och under ett möte sedan gör sitt bästa för att komma med alternativa förklaringar till gruppens slutsatser och den graverande utredningsinformationen, förklaringar som på olika sätt friar den misstänkte från ansvar. Detta, menade informanterna, gör att utredningarna blir mer heltäckande genom att "*bakdörrar*" kan stängas. Det vill säga att den misstänkte får svårare att komma med alternativa friande förklaringar då dessa redan varit föremål för utredning. Informanterna har i något fall funnit att de alternativa förklaringarna, trots (eller på grund av) vidare utredning inte kunnat ställas utom rimligt tvivel. I de fallen har förundersökningsledaren lagt ned ärendet, varvid tid sparats och en eventuellt oskyldig person kunnat släppas fri på ett tidigt stadium.

Om ett ärende går till åtal kan alternativa förklaringar till den graverande utredningsinformationen leda till att den misstänkte frias. Ett uppmärksammat fall rör en ung man som misstänktes för att i januari 2007 ha mördat ett äldre par i nordvästra Skåne. Mannen friades av tingsrätten i september samma år då kropparna inte hittats och rätten därför inte ansåg det bevisat att de faktiskt mördats⁴⁵. Då flera tekniska bevis talade för mannens skuld förblev han trots detta det enda huvudspåret. Förundersökningen mot honom, som redan avslutats i och med att det slutredovisats till åklagare, kunde inte återupptas med mannen som misstänkt. Ärendet fick vila i avvaktan på att ny utredningsinformation skulle bli tillgänglig. Året därpå hittades delar av kropparna i en sjö i mellersta Skåne vilket satte ny fart på utredningen och ett drygt år senare, sommaren 2009, beviljade hovrätten resning i målet. Mannen anhölls på nytt och han dömdes i december 2010 av Helsingborgs tingsrätt för mord, dråp och brott mot griftefriden till 13 års fängelse⁴⁶.

Som tidigare nämnts skall försvaret enligt RB 23:18 fortlöpande hållas under rättade om utredningsarbetet, och det mest logiska skulle därför vara att använda försvararen i rollen som "djävulens advokat". Enligt utredarna i den aktuella gruppen är det dock oftast olämpligt att delge försvaret hela bevisläget förrän sent under förundersökningens gång, och därför bättre att i tidigare skeden använda en utredare i advokatrollen. Dessutom, påtalade en utredare, kan en advokat av taktiska skäl hålla inne med en invändning. Det vill säga, om advokaten ser att det finns en lucka i utredningen i form av en tänkbar alternativ förklaring till bevisningen vilken fritar klienten från skuld, kan advokaten välja att inte säga något om detta förrän under rättegången. Då missar

---

⁴⁵ Dom B 1028-07, Helsingborgs tingsrätt. Jämför även t.ex. dom B1998-12, Hovrätten för västra Sverige

⁴⁶ Dom B 2704-08, Helsingborgs tingsrätt.

utredarna möjligheten att "stänga den bakdörren" och en skyldig misstänkt kan eventuellt frias.

Hänsynsprincipen har som sagt en stark koppling till skyndsamhetsprincipen, men det kan även finnas en inbyggd konflikt dem emellan. Förhör skall till exempel hållas så skyndsamt som möjligt, men också på ett sätt så att den hörde inte i onödan utsätts för kostnad och olägenhet. Om förhöret genomförs omedelbart då det är påkallat, kan denna tid vara olämplig för den som skall höras. Förundersökningskungörelsen anger tillämpningsbestämmelser och i FUK 5 står att "Förhör skall, såvida icke därigenom förundersökningens behörriga gång motverkas eller polisens eller åklagarens arbete avsevärt för svåras, hållas å tid och plats, som antagas medföra minsta olägenhet för den som skall höras. Förhör skall ock i övrigt anordnas så, att onödig tidsspilla för den hörde undvikas." Detta innebär att hänsynsprincipen, åtminstone i detta fall, får ge vika för ändamåls- och skyndsamhetsprincipen vid konflikt (jfr. Bring & Diesen, 2009).

Hänsynsprincipen kan också stå i viss konflikt med objektivitetsprincipen. Hänsynsprincipen omfattar alla som berörs av polisens utredningsarbete, även målsägaren. Om polisen alltför aktivt stöttar målsägaren kan detta vara, eller uppfattas som att polisen frångår principen om objektivitet (SOU 1986:49 s. 57). Detta, i kombination med att den vanligaste kränkningen av den misstänktes rättigheter förefaller vara bristande upplysning om dennes rättigheter (Bring & Diesen, 2009), kan leda till ett objektivitetsproblem genom att den misstänktes position då försvagas i förhållande till målsägaren.

Confirmation bias, ett mångfacetterat psykologiskt fenomen

Utredningsprocessen innebär att ett stort informationsflöde både skall genereras och hanteras av utredarna. I denna process ligger därmed ett stort antal situationer där olika beslut skall fattas. Jag har valt att kalla dem *beslutsytor*. Enligt Lipsky (2010) kan beslutssituationerna präglas av en hög grad av osäkerhet, främst på grund av subjektens (människornas) komplexitet och den ibland höga frekvensen besluten måste fattas i. Det är därför, enligt Lipsky, utmärkande för gatubyråkrater att de tar till praktiska rutiner och psykologiska förenklingar av klienter och kontext på ett sätt som starkt kan påverka utfallet av deras arbete. Jag skall i återstoden av detta kapitel beskriva faktorer som påverkar utredarnas beslutsfattande och i vilka situationer de uppstår.

Confirmation bias, eller bekräftelsebias, är ett väldokumenterat och generellt fenomen inom beslutsfattande. I korthet går det ut på att varje beslutsprocess har ett mål, att komma till beslut, och att beslutsfattaren då är benägen att ta

en genväg för att nå detta mål. Detta sker genom att beslutsfattaren omedvetet söker bekräftelse på sin hypotes, snarare än att ägna sig åt den tidsödande och kognitivt mer belastande aktiviteten att söka ny information som kan motsäga den (se t.ex. Darley & Gross, 1983; O'Brien, 2007). Polisutredarens hypotes kan till exempel röra hur ett brott har gått till och vem som varit gärningsman. Utredaren kommer, i de fall det föreligger motstridig information att lägga störst vikt vid den information som bekräftar favorithypotesen (Anderson, Lepper, & Ross, 1980). Dessutom kommer utredaren eventuellt att undvika och/eller glömma information som motsäger den (Swann Jr, Stein-Seroussi, & Giesler, 1992). Resultatet blir i värsta fall att utredaren genomgående och konsekvent sökt bekräftelse på hypotesen och inte bara bortsett ifrån, utan även ansträngt sig för att motbevisa, information som talar i någon annan riktning. Inte heller förekomsten av en alternativ misstänkt förefaller påverka *confirmation bias* nämnvärt hos polisutredare (Ask & Granhag, 2005; Rassin, 2010). Detta står därmed i kraftig konflikt med objektivitetsprincipen (RB 23:4), kravet på oskuldspresumtion (EKMR art. 6:2) och FN:s deklaration för de mänskliga rättigheterna (art. 11). För att iaktta objektiviteten behöver utredaren istället söka, välja ut och värdera förundersökningsinformationen utan inverkan från favorithypotesen, något som visat sig vara svårt (se t.ex. Nisbett & Ross, 1980).

Confirmation bias är ett mångfacetterat fenomen som kan ses från olika perspektiv och/eller som fenomen bestående av olika mer eller mindre överlappande komponenter. Jag skall ge en översiktlig bild över det jag, utifrån tidigare psykologisk och socialpsykologisk forskning, uppfattar som viktiga komponenter/perspektiv till confirmation bias i rättsliga sammanhang. Fenomenen jag valt ut, som var för sig är väldokumenterade, är *need for closure*, *behovet av positiv självbild*, *priming*, *kognitiv dissonans* och *groupthink*. Jag har valt ut dessa eftersom de gemensamt täcker in problemområdet väl och då de tidigare använts för att beskriva fenomen i en rättslig kontext. Jag vill betona att detta är ett urval. Till dags dato har åtminstone två dussin bias i beslutsfattande identifierats (Klein, 1998).

Need for closure

När en individ får i uppdrag att göra en bedömning utifrån ett material upplevs ofta osäkerhet som obehaglig och frustrerande. Viljan att undgå denna osäkerhet gör individen motiverad att snabbt dra en slutsats och det uppstår ett behov att snabbt komma till beslut, *need for closure* (Kruglanski, 2004; Kruglanski, Webster, & Klem, 1993). Karl Ask har i sin avhandling (2006) utförligt sammanfattat forskningsläget och beskrivit hur detta fenomen kan gestalta sig för polisutredare i olika sammanhang. Av särskild relevans för polisutredare är att behovet av att snabbt komma till beslut ökar ytterligare om individen utsätts för tidspress (Kruglanski & Freund, 1983) eller när uppgiften uppfattas som tråkig (Mayseless & Kruglanski, 1987; Webster, 1993). Ytterli-

gare två faktorer som ökar *need for closure* har identifierats. Det kan vara då individen upplever en mental utmattning (Webster, Richter, & Kruglanski, 1996; Webster Nelson, Klein, & Irvin, 2003) eller om det finns olika distraktioner i omgivningen (Kruglanski & Webster, 1991; Kruglanski et al., 1993). Dessa faktorer kan alla vara mer eller mindre närvarande när polisutredare skall fatta sina beslut. Även en yrkesnorm som värdesätter beslutsamhet och prestige är en faktor som Ask (2006) menar kan påverka polisutredare till ett snabbare beslutsfattande. Granér (2004) har dessutom visat att priset för att avvika från den yrkeskulturella normen inom polisen ofta kan uppfattas som alltför högt. I en senare studie visade också Ask och Granhag (2011) att exponering av en effektivitetsnorm var associerad med att polisutredare snabbade upp sitt arbete och som konsekvens omedvetet analyserade bevisning på ett mer ytligt sätt.

Beslutsfattare har visat sig bli mer motståndskraftiga mot *need for closure* om det föreligger en risk att de i efterhand kan komma att ställas till svars för beslutet (O'Brien, 2007). Då förundersökningsmaterialet ofta blir offentligt så snart en förundersökning avslutas kan det tyckas att en sådan risk ständigt skulle vara närvarande. Problemet är dock att förundersökningsanteckningarna inte ger tillräcklig information för att i varje läge avgöra vem som fattat beslut och på vilken grund det gjorts. Beslutsytorna är nämligen, vilket jag kommer att visa, många. Viss ledning kan den som läser en förundersökning ha genom kunskap om behörigheten att fatta beslut i olika frågor, men i mer subtilt beslutsfattande kommer sådan information inte att vara utläsbar. I sammanhanget bör nämnas att stress inte i sig nödvändigtvis leder till felaktigheter i beslutsfattandet (Klein, 1996). Den sämre kvaliteten på beslut fattade under stress bärs snarare av att mindre information samlas till beslutsunderlaget, att stressorer kan störa individens hantering av arbetsminnet och att dessa stressorer därför kan distrahera beslutsfattaren från sin uppgift. I studier av bland andra skickliga schackspelare har det noterats att dessa fortsätter att göra starka drag även under tidspress (Klein, 1998).

Behovet av en positiv självbild

När en individ fattat ett beslut i en värderingsfråga är det psykologiskt svårt att ändra detta beslut. En av orsakerna är det starka behovet av att bibehålla en positiv självbild. Att ändra sitt beslut innebär att individen samtidigt tvingas erkänna för sig själv och eventuellt andra att det tidigare beslutet varit felaktigt. I den sociala identitetsteorin är det ett gammalt och viktigt grundantagande att det finns ett grundläggande behov av en positiv självkänsla (se redan Cooley, 1902/1964; James, 1890/1957). Idag ses detta behov som avgörande för individens konstruktion och försvar av den egna identiteten (se t.ex. Lancaster & Foddy, 1988; Schlenker, 1982). Gruppgemenskap inom polisen har visat sig vara stark (Ekenvall, 2008) och bygga på värden som kompetens och beslutsamhet (Granér, 2004). I relation till gruppen är det också viktigt

för individen att framstå som bättre än andra vilket stärker självkänslan (Fleming & Watts, 1980). I förlängningen kan strävan efter en stark självkänsla ta sig uttryck i fördomar gentemot individer som inte ingår i den egna gruppen. Brown (1999) beskriver det i termer av *inomgrupper* och *utomgrupper*. I en rättslig kontext kan sannolikt *inomgruppen* utgöras av kollegorna på den egna enheten och *utomgruppen* av de misstänkta, de potentiellt kriminella (jfr. etablerade och outsiders, se t.ex. Elias & Scotson, 1999).

Kognitiv dissonans

Individen strävar efter balans, undvikandet av motsägelser, mellan sina kognitioner. Leon Festinger (1957) utvecklade under 50-talet sin teori om det han kom att kalla *kognitiv dissonans*. Individen vill undvika tankekonflikter och då ny information finns tillgänglig som på något sätt motsäger en tidigare kognition kommer individen i första hand att försöka bortse från denna information. Om informationen är alltför påträngande och inte går att bortse från kommer individen istället att ändra sin kognition. Detta behöver inte innebära att den nya kognitionen blir en total omsvängning. Den kan istället vara en justering av den gamla, som genom rationalisering eller målförskjutning fritar individen från den kognitiva dissonansen. För att exemplifiera: i ett utredningssammanhang med ett misstänkt kvinnomord riktas ofta misstankarna mot en make/sambo/partner, då dessa i de flesta fall är gärningsmän (Ekström, 2008). Om ny information i form av till exempel ett vittnesmål kommer in, som tyder på att den misstänkte är oskyldig, tvingas utredaren till ett nytt beslutsfattande. Utredaren väljer då eventuellt, i enighet med Festingers teori, att på något sätt försöka bortse ifrån denna information. Detta kan ske genom att vittnesberättelsen tillmäts låg tillförlitlighet eller att vittnet som person tillmäts låg trovärdighet. Fenomenet har kallats asymmetrisk skepticism och innebär att individen tenderar att behandla information som inte stämmer överrens med det förväntade med större misstro (Lord, Ross, & Lepper, 1979; Marksteiner, Ask, Reinhard, & Granhag, 2011). Om det sedan också inkommer teknisk bevisning som tyder på att den misstänkte är oskyldig, till exempel en träff från en annan person på ett DNA-spår, kommer utredaren att få svårare att bortse från den nya informationen. Utredaren kan då antingen fortsätta hålla fast vid sin ursprungshypotes genom att bygga upp en rationell förklaring till förekomsten av det nya beviset, eller ändra sin hypotes och istället börja betrakta den misstänkte som oskyldig.

Även synen på brottsoffret har visat sig vara betydelsefull för vilka beslut som fattas under polisutredningen. Christie (1986) visar hur personer som inte motsvarar förväntningarna på *ideala offer* har svårare att få hjälp från rättsväsendet. Christie beskriver sex punkter vilka gör ett brottsoffer idealt: 1) offret är svagt 2) offret är involverat i en respektabel aktivitet 3) offret befann sig vid brottet på en legitim plats 4) gärningsmannen befann sig i ett överläge i förhållande till offret 5) gärningsmannen och offret var obekanta 6) offret skall ha

tillräckligt inflytande för att hävda sin status som offer. Om offret inte huvudsakligen uppfyller Christies kriterier för att vara idealt kan man utifrån Festingers teori argumentera för att en kognitiv dissonans uppstår hos utredningspersonalen. I Mats Svegfors utredningen om Osmo Vallos död (SOU 2002:37) är en av slutsatserna att just synen på Vallo som brottsoffer starkt kommit att prägla utredningsarbetet.

Studier som jämfört hur respondenter bedömt olika bevis (vittnesmål respektive DNA-spår och fotografisk bevisning) är inte helt samstämmiga, men tyder på att bägge beviskategorierna genererar kognitiv dissonans då de talar emot bedömarens förväntning, dock i olika grad (Ask & Granhag, 2007; Ask, Rebelius, & Granhag, 2008; Ask, Reinhard, Marksteiner, & Granhag, 2011). Vissa beviskategorier, som till exempel vittnesmål, förefaller vara associerade med en högre grad av "elasticitet" och därmed enklare för en bedömare att tolka i riktning med dennes tidigare tro (i kontrast till DNA-spår och fotografiska bevis). Kognitiv dissonans förefaller alltså spela en signifikant men komplex roll i utredares bedömning av skuldfrågor (Ask et al., 2011).

Groupthink

Detta socialpsykologiska fenomen gör att *confirmation bias* kan stärkas ytterligare i de fall flera individer samarbetar i grupp med att lösa problem, som till exempel i en polisutredning. *Groupthink* utmärks av självtjänande bias (bias som stärker en positiv självbild), själv rättfärdigande (för gruppens vidkommande) och konformitet (Janis, 1982, 1989). Problemlösande grupper har dessutom en stark tendens att luta sig mot en enda lösning (se t.ex. Myers, 2002). I problemlösande grupper kommer gruppernas samspel, genom gruppmedlemmarnas roller (ledare, mind guards etc.), ofta att fokusera på det som alla redan vet, det som det råder konsensus kring, och därmed utelämnar eventuell viktig information som kan motsäga detta (Schittekatte, 1996; Strasser, 1992; Winquist & Larsson, 1998). Detta leder inte bara till en konfliktreducerande konformitet utan också till överkonfidens (överdriven säkerhet) i den lösning gruppen valt (se t.ex. Dunning & Ross, 1990). I mer komplicerade polisutredningar är det vanligt att flera utredare samarbetar. För att kunna samordna arbetet kan det krävas täta möten för att diskutera utredningsläget och den tillgängliga utredningsinformationen. Detta riskerar exponera utredningsgruppen för de negativa effekterna av *groupthink*.

Priming

De konkreta omständigheterna när en utredning initieras riskerar att tjäna som psykologisk *priming* för utredaren. Detta genom att utredaren tidigt i utredningsarbetet utsätts för obehagliga bilder (negativa stimuli) som kan leda till att de fortsättningsvis gör mer negativa bedömningar än de annars skulle ha gjort. I ett experiment visade Krosnick, Betz, Jussim och Lynn (1992) att försökspersonerna gjorde mer negativa bedömningar av en person efter att de

före bedömningen fått se en obehaglig bild (ett brinnande ansikte) än om de fått se en behaglig bild (ett leende barn). Inledningen av till exempel en mordutredning innehåller ofta obehagliga bilder. Detta kan därför komma att påverka utredaren till att göra mer negativa bedömningar av den misstänkte då en sådan förekommer. Negativa bedömningar gynnar knappast den misstänkte då utredaren skall fatta beslut om utredningsåtgärder. Om utredarens beslut sedan leder till att det ensidigt söks ytterligare information som är ogynnsam för den misstänkte, riskerar effekten av *priming* att förstärkas.

Även tidigare erfarenheter från stressfyllda händelser i polisyrket kan påverka en förhørsledare till negativa attityder gentemot misstänkta och i förlängning- en generera ett dominant förhållningssätt i förhørsrummet (Holmberg, 2004).

Kontinuerligt beslutsfattande

Polisiärt utredningsarbete präglas av kontinuerligt informationsinsamlande och kontinuerligt beslutsfattande. I fallstudien om mordet på Nils (kapitel fyra) ingår 160 dokument, varav 47 utgörs av protokoll över förhör med de misstänkta. Dokumenten är genererade under närmare fyra månader. Varje dokument i utredningen bär information som innebär såväl behov av beslutsfattande som en ny informationsmängd att pröva tidigare beslut mot. Innes (2002) beskriver utredningsprocessen som konstruerandet av ett narrativ uppbyggt av en serie hypoteser baserade på tillgänglig information. Detta leder i sin tur utredarna vidare i arbetet med att söka bevisning. Eftersökandet av ny bevisning riskerar att, på grund av tidsbrist, ske huvudsakligen i linje med de redan formulerade hypoteserna. Detta kan i sin tur leda till att alternativa hypoteser inte formuleras och utreds.

Bastick (1982) beskriver ett relaterat fenomen som han kallar för *redundans*. Detta innebär att flera källor kan tala i samma riktning, vilket i sin tur gör att en viss information framstår som mer sann för individen⁴⁷. Bastick menar att den intuitiva processen styrs i riktning mot en ökad redundans. Om denna teori är applicerbar på utredningsprocessen utgör fenomenet en viktig komponent i *confirmation bias*.

I fallstudien fanns flera huvudspår tidigt i utredningen. Ett av dessa var att osämja inom familjen kunde vara mordmotivet. En sådan osämja rörande en av offrets söner fanns omvitnad. Statistiskt är det en majoritet av svenska mördare, cirka 70 % (Ekström, 2008), familjemedlemmar eller bekanta till offret. Kunskapen om detta statistiska förhållande och uppgifterna om osämjan skulle då kunna leda till att utredarna i ett tidigt skede börjar spekulera i brottets motiv. I den utredningsgrupp som jobbat med det aktuella ärendet

---

⁴⁷ Lindholm (1985) exemplifierar detta med att se en hund, höra den skälla och se att det står "Karo" på hundens halsband. Flera källor talar då samstämmigt för att det är en hund.

betonas att motivtänkande kan leda utredningsarbetet fel. Bakom detta finns ett resonemang om att det som utgör mordmotiv för en människa inte är fullgott motiv för en annan.

– Ja, men det är ju därför också som vi ju är, det är lite mot den bakgrunden också som vi aldrig diskuterar motiv ju. Alltså det värsta man kan göra här alltså, det kan jag säga här, det är att börja spekulera i varför någon har blivit drabbad, utan det är helt objektiva förutsättningar, det är en dödssynd att spekulera i motiv. För att då kan man hamna alldeles krokigt.

Uttalandet är kraftfullt och man kan som läsare få intrycket att utredarna aldrig arbetar med att fastställa de misstänkta motiv. Det är dock inte korrekt. Motivbilden är relevant i flera sammanhang, inte minst när de subjektiva rekvisiten skall utredas. Mer eller mindre kända hotbilder mot ett offer kan också vara viktiga att beakta, inte minst i inledningen av en utredning. Detta uttalande skall snarast ställas i kontrast till dramatiserade skildringar av mordutredningar på TV där utredarna ofta rutinemässigt börjar med att spekulera i motivbilder och sedan låter detta vägleda utredningen. En nyckelinformant påpekar i en kommentar till detta att utredarna inte heller kan läsa sig vid att bara utreda den misstänkte och dennes eventuella motiv. Informanten skriver: *”Om det framgår att någon som inte åtalas för mordet har motiv att mörda offret bör det framgå av utredningen varför denna person inte är misstänkt.”*

Sammanfattningsvis kan vi utifrån tidigare forskning konstatera att det finns en rad psykologiska faktorer som kan påverka polisutredaren när beslut skall fattas. Då utredningsarbetet kräver en stor mängd kontinuerliga beslut kommer dessa faktorer att vara närvarande och kunna påverka i stort sett alla utredningens delar. Om detta sker i en konsekvent riktning riskerar även en liten påverkan att ackumuleras. Utredarna kommer inte endast att vara hjälpta av att samarbeta i grupp, då sådant samarbete även kan exponera dem för ytterligare negativ påverkan. Klein (1998) för fram en viktig kritik mot konventionella laboratoriestudier på området. Han menar att beslut som fattas i en verklig dynamisk kontext präglas av svagt definierade procedurer, till skillnad från laboratoriestudier där forskaren generellt strävar efter att separera beslutsfattandet från problemlösande processer. Detta är ett förhållande som kan inverka menligt på dessa studiers externa validitet. Klein (ibid) löste problemet i sin studie av räddningsledare genom att utgå från informanternas egna berättelser om kritiska incidenter. Ett annat sätt att inkludera en vidare kontext i studier om beslutsfattande kan vara det allt vanligare bruket av vinjetter, små fallbeskrivningar i ett eller flera steg, som kan simulera en mer realistisk kontext även i en experimentell studie (se t.ex. Ask, 2006).

Externa och interna faktorer som påverkar utredningsarbetet

Förutom de psykologiska faktorerna finns såväl externa som interna faktorer som kan komma att påverka utredningsarbetet. Jag skall här redogöra för sådana faktorer som informanterna gett uttryck för, vilket ytterligare belyser utredningskontextens komplexitet. Jag har valt att organisera dem efter interna faktorer, i betydelsen inom rättsväsendet, och externa faktorer, följaktligen utom rättsväsendet. Jag har sedan delat in dem i en generell grupp som utgör de påverkansfaktorer som jag uppfattat som mer stabila och därmed potentiellt aktuella under mer eller mindre allt utredningsarbete, och en specifik grupp där faktorerna förefaller ha en större variationsvidd mellan (och i förekommande fall inom) varje utredning.

Fig. 1. Nivåer av interna och externa påverkansfaktorer

	Generell	Specifik
Intern	Kompetensnivå Arbetsbelastning Ledning/styrning/organisation Arbetsmiljö Generell juridisk reglering	Formell botten Informationstillgång Specialkunskaper/intresseinriktning Misstänkt- eller brottsdriven Speciella hänsyn
Extern	Samhällsförändringar	Massmedial uppmärksamhet

På *Intern och Generell* nivå återfinns gruppens kompetensnivå och arbetsbelastning som påverkansfaktorer. Även ledning/styrning/organisation, arbetsmiljö och generell juridisk reglering är interna och generella påverkansfaktorer. Då den juridiska regleringen redan behandlats tas den inte upp i detta avsnitt.

Kompetensnivån gäller, i denna indelning, befintlig kompetens i den aktuella utredningsgruppen som inte är ärendebunden specialistkompetens. Behovet av specifika kompetenser kommer att variera mellan olika utredningar, och faller därför inom intern-specifik kategori. Flera av fokusgrupperna beskriver att de arbetar efter ett system som anpassats efter organisationen med förundersökningsledning och operativ ledning å ena sidan och SKL⁴⁸ å andra sidan. Det är ett system som är tänkt att ge organisatoriska fördelar samtidig som medarbetarna utvecklar spetskompetenserna. De kompetenser som nämns i intervju-materialet är 1) brottsplatskoordinatör, som skall ha en utökat kriminalteknisk och organisatorisk kompetens och som ansvarar för att koordinera den tekniska undersökningen och informationsflödet mellan polisens tekniker,

---

⁴⁸ Statens Kriminaltekniska Laboratorium i Linköping

SKL och spaningsledaren. 2) Den operativa utredningsledaren (även kallad spaningsledare) är i de enheter jag besökt samma person som agerar som förundersökningsledare i de fall förundersökningsledningen ligger kvar hos polisen. De har för ändamålet genomgått en vidareutbildning inom framför allt juridik och förundersökningsledning. Den operative utredningsledaren är den som ansvarar för kontakterna med åklagaren om en sådan är förundersökningsledare. Dessutom nämns 3) utredningsgruppens analytiker, som idag i huvudsak sysslar med att analysera information rörande telefontrafik (GSM-positioneringar⁴⁹, samtalslistor m.m.). Analytikern behöver inte nödvändigtvis vara polis. Dessa tre kompetenser förefaller gemensamt ansvara för att administrera det huvudsakliga informationsflödet i utredningsgruppen.

– Och grejen då, det är ju att vi får ju information då från tre olika håll, minst tre olika håll. Jag brukar rita upp det såhär: Det är då rena utredningsuppgifter som vi får i förhören. Promemorior från poliser och annat. Och sen är det då kriminalteknik, alltså tekniska spår, och sen är det då telefonanalys. /... / Och det analytikern gör där tillsammans med den operative utredningsledaren, det är att man väger samman detta här, så att inte dom är fristående från varandra när man planerar sitt förhör med ett vittne eller med en misstänkt.

Enhetens *arbetsbelastning* påverkar också, både på den interna/generella och interna/specifika nivån. Jag har tidigare visat att just dessa utredningsgrupper för grövre brott upplever sig privilegierade genom att de har förhållandevis gott om tid för sitt arbete jämfört med andra utredningsenheter inom polisen.

Ledning/styrning/organisation som intern och generell påverkansfaktor inom polisen har tidigare studerats i förhållande till kvalitet och kvantitet i utfört arbete. Holgersson & Knutsson (2008) visade till exempel att en stor del av de uniformerade poliserna i studien uppvisade icke godtagbar eller låg aktivitetsnivå. Holgersson & Knutsson argumenterar för att brister i styrning/ledning skall betraktas som starkt bidragande orsaker till detta. De poliser Holgersson och Knutsson studerat var dock inte utredare av grova brott. Inget i avhandlingens empiri har indikerat att det skulle förekomma anmärkningsvärt låg aktivitetsnivå eller låg kvalitet i de studerade enheterna. Tvärtom betonas, framför allt utredningsarbetets kvalitet i samtliga fokusgrupper. Jag har dock inte mätt detta, och endast självrapportering av sådana uppgifter torde ha svag evidens.

Informanterna i en av fokusgrupperna beskriver tre huvudsakliga informationskluster som utredningsgrupperna eftersträvar att täcka in. Dessa är 1) in-

---

⁴⁹ Mobiltelefoner kan positioneras, det vill säga nätoperatören kan ta fram listor som med stor exakthet talar om var en telefon befunnit sig när den använts.

formation från traditionellt polisarbete, till exempel förhör, 2) information från den tekniska undersökningen, 3) analyser av olika former av övervakning, främst de misstänkta mobiltrafik. I denna grupp menar informanterna att dessa informationsbehov fått organisatoriska konsekvenser. De beskrev tre huvudenheter i sin organisation under den operativa utredningsledaren, nämligen: förhörsteamet, en brottsplatskoordinator och en analytiker. Denna organisation tillgodoser även kravet på effektiva kontakter med det omgivande rättsväsendet, såsom åklagare och SKL. Organisationen ligger i linje med polisens metodstöd för utredning av grova våldsbrott (Polisen, 2012).

– Det är så att vi har en särskild utredningsorganisation. Och den särskilda utredningsorganisationen består av en operativ utredningsledare, alltså en polisiär förundersökningsledare, en analytiker. Sen har vi, som i det här gänget har vi fyra förhørsledare. Fasta förhørsledare, sen kan vi då få in fler om det behövs. Och behöver vi ännu fler kan vi låna från polisområdet. Och sen har vi då en brottsplatskoordinator.

SKL nämns frekvent i såväl fokusgrupperna som under de kompletterande intervjuerna. Informanterna ger uttryck för uppfattningen att SKL är en organisatorisk bromskloss genom att det ofta tar lång tid att få analysresultat från SKL. Detta beskrivs som negativt ur den misstänktes synvinkel, eftersom häktningstiderna ibland kan bli orimligt långa. Det beskrivs däremot som positivt ur utredarnas synvinkel eftersom väntetiden ger utredarna gott om tid att öka utredningens kvalitet. Det medger tid för extra förhör med vittnen, fler vittneskonfrontationer och fler förhör med de misstänkta. Ibland kan det emellertid gå snabbt med analyserna på SKL.

– Man pratar ju om Anna Lindh-filen och det där, det tar ju bort allt. Då gör man inget annat på SKL, då kör man Anna Lindh-filen. Kommer man in i den filen, ja då går det fort. Men då glömmar man övriga polisvärlden.

”Anna Lindh-filen”⁵⁰ gäller de särskilt prioriterade utredningarna och beskrivs som en gräddfil på SKL. Då får ärendets material högsta prioritet och resultaten blir klara förhållandevis snabbt. Detta beskrivs som en möjlighet vid de tillfällen man har att utreda dessa prioriterade ärenden, men å andra sidan som ett problem då prioriteringen av ett ärende drabbar alla andra.

På Extern och Generell nivå återfinns samhällsförändringar som kan påverka utredningsarbetet. Utredaren arbetar inte i ett vakuum, utan är som alla andra en del av samhället. Olika tider erbjuder olika klimat och olika syn på rättsliga

---

⁵⁰ Anna Lindh-filen har fått sitt namn efter hur det tekniska materialet från utredningen av mordet på utrikesminister Anna Lindh gavs absolut högsta prioritet på SKL.

frågor. Detta har bara tagits upp av fokusgrupperna utifrån tekniska landvinningar som påverkar utredarnas möjlighet att generera information. Trots detta kan det vara på sin plats att exemplifiera med några externa och generella förändringar som under de senaste 30 åren med all sannolikhet haft en betydande påverkan på rättsväsendet.

Brottsligheten förändras kontinuerligt, både vad gäller inriktning och tillvägagångssätt. Under 1990-talet hade vi till exempel ett stort antal grova rån mot banker i Sverige. I takt med förbättrad banksäkerhet har bankrånen minskat. Istället skedde en markant ökning av rånerna mot värdetransporter. Vid en analys av rånerna och gärningsmännen i dem framkom det dock att det i liten utsträckning är samma individer (Svensson, 2004). Kriminaliseringen av köp av sexuella tjänster har dels skapat en ny kategori brottslingar, sexköparna, och också gjort att själva sexköpen blivit mer diskreta, det vill säga flyttat från gatan till mer diskreta forum (Ekström, 2008). I detta sammanhang bör man dock hålla i minnet att det är en begränsad del av alla sexualbrott som blir kända för polisen och att svängningar i anmälningssstatistiken för dessa brott också påverkas av samhällsdebatten (Martens, 1989). Den allmänna tillgången till internet och mobiltelefon är andra exempel på faktorer som påverkat brottslighetens inriktning och tillvägagångssätt.

Tekniska landvinningar har inte bara inneburit en förändrad brottslighet utan också en förändring i möjligheten att utreda brott. Sedan slutet av 90-talet använder svensk polis datoriserade utredningsstöd. Dessa innebär en snabbare och mer dynamisk möjlighet att samla, söka och analysera utredningsinformation. Systemen medger också snabbare och enklare sätt att samarbeta i utredningar och att ta ut protokoll inför till exempel häktningsförhandlingar och slutredovisningar av förundersökningar.

Möjligheten att binda en misstänkt till en brottsplats genom att säkra och identifiera DNA-spår eller positionering av en GSM-telefon är två ytterligare exempel på tekniska landvinningar. DNA och GSM-positionering har blivit så viktiga delar av åklagarens bevisföring i rätten att informanterna talar om "tre ben" (där vittnesmål utgör det tredje benet) och att det optimala är att ha med minst två av dessa ben i ett förundersökningsmaterial mot en misstänkt person.

– Alltså att vi skall få ett vittne som säger att jag såg Kalle på den platsen då och då när han sköt ihjäl Nisse. Och sen rent tekniskt så vill vi också ha Kalles DNA från brottsplatsen. Och sen vill vi dessutom få in Kalles telefon på en mast i närheten och kunna positionera honom på just den platsen. Det kan man väl generellt säga, att vi måste få in dem på minst ett ben för att få en fällande dom. Helst så, som jag sa så vill vi få in dem på tre, men i vart fall på två.

En informant menar att det i vissa avseenden gått för långt. Att de tekniska bevisen håller så hög kvalitet att domstolarna blivit bortskämda och ändrat sin praxis i bevisvärdering efter dem.

– /.../ när man kom med ett fingeravtryck för några år sedan, då var ju det allena rådande, då var ju det kanonbra va. Idag så börjar man nästan fråga efter: har ni inget DNA? Och det är lite farlig va. Börjar domstolarna ifrågasätta: varför har ni inget DNA va? Då blir det svårt att fälla.

Andra tekniska landvinningar som är värda att nämna är de utökade möjligheterna till övervakning med ljud och bild. Övervakningsutrustningen har blivit kvalitativt bättre och billigare vilket lett till en ökad användning. Detta innebär att det idag i stort sett är omöjligt för en person att med allmänna kommunikationsmedel ta sig osedd genom en större stad. Digitala avtryck lämnas också vid till exempel inpasseringar med personliga passerkort, i färdatorer i fordon, i minnesfunktioner i elektronisk utrustning och vid betalningar med kreditkort eller över internet. Dessa förändringar påverkar både en brottslings möjlighet att begå brott och en utredares möjlighet att finna bevisning mot en individ.

Till *Intern och Specifik* nivå hör utredningsarbetets formella botten, informationstillgången, de specialkunskaper som kan förekomma i utredningsgruppen, huruvida utredningen är misstänkt- eller brottsdriven samt speciella hänsyn som utredarna kan tvingas ta.

Utredningens formella botten utgörs av lagstiftning och organisation. I en polisutredning handlar det i huvudsak om arbetsgruppens organisation, dess relation till polisledning och åklagare, möjligheten till olika utredningsstöd samt juridisk reglering i form av brottsbalken, rättegångsbalken och förundersökningskungörelsen. Den formella botten utgörs också av olika administrativa krav och mer eller mindre lokala rutiner och regelverk. Den formella botten kan komma att variera avsevärt mellan olika utredningar i och med att olika inblandade personer, företeelser och objekt är förknippade med olika formella regler och rutiner. Jag skall illustrera detta i en tabell som tar upp några tänkbara faktorer för respektive involverade personer, brott och objekt. Sammanställningen grundar sig på intervjuerna samt den straff- och processrättsliga regleringen av utredningsarbetet⁵¹.

---

⁵¹ För en översikt av straff- och processrättslig reglering se t.ex. Bring & Diesen (2009) och Dahlström, Nilsson & Westerlund (Dahlström, Nilsson, & Westerlund, 2007).

Fig. 2. Exempel på faktorer som utifrån organisation och lagstiftning kan kombinera en utredningsformella botten.

Involverade personer	Brott/händelse	Objekt
Målsägande Vill/vill inte medverka Minderårig? Traumatiserad eller ej? Behov av stödperson? Behov av besöksförbud? Ersättningsanspråk? Skador (kräver rättsintyg) Vittne Vill/vill inte medverka Minderårig? Anhörig m. annan inblandad? Misstänkt Vill/vill inte medverka Minderårig (>15 år)? Underårig (>18 år)? Anhörig m. annan inblandad? Tidigare brottslighet Ev. samordningskrav ⁵² Fast hemvist i riket? ⁵³ Psykisk sjukdom?	Brottets/händelsens svårighetsgrad Straffritt Ringa Normalfallet Grovt Rekvisitbild Subjektiva Objektiva Kumulativa Påföljdsbild ⁵⁴ Mindre än 1 års fängelse Mer än 1 års fängelse Mer än 4 års fängelse Offerbild Det allmänna Organisation/företag Individ Övrigt Preskriptionstid Prioritering utifrån nationella mål	Beslag Behövs för utredningen? Åtkommet genom brott? Värde av brott? Brottsverktyg? Förbjuden substans ⁵⁵ Reglerad substans/objekt ⁵⁶ Övervakningsmaterial Innehåller sidoinformation Behov av källskydd Kostnad (ex. GSM-pos. ⁵⁷) Källans laglighet ⁵⁸ Expertutlåtanden Kostnad Partsexpert eller ej? ⁵⁹

Då flera faktorer från varje kategori kan kombineras med varandra och sedan kombineras vidare med flera faktorer i var och en av de övriga kategorierna,

⁵² Om en misstänkt förekommer i flera utredningar samtidigt bör dessa av effektivitetsskäl samordnas.

⁵³ Om en misstänkt inte har "hemvist i riket" kan det föreligga så kallad kvalificerad flykttfara, det vill säga att det finns risk att personen lämnar Sverige. Det innebär att den misstänkte kan häktas (och därmed även gripas och anhållas) även för lindrigare brott.

⁵⁴ Påföljdsbilden påverkar till exempel vilka straffprocessuella tvångsmedel som får användas.

⁵⁵ Företrädesvis ämnen som är narkotikaklassade och inte har någon legal användning.

⁵⁶ Substans/objekt där hantering och bruk kan ske såväl legalt som illegalt, till exempel narkotikaklassade läkemedel, vapen eller elfenben.

⁵⁷ Inhämtande av information från nätooperatörer i teleövervakning, avlyssning och positionering av GSM-telefoner är förenat med kostnader, ibland höga sådana.

⁵⁸ Enligt principen för fri bevisföring i svensk rätt få även olagligen åtkommet material användas som bevis. Detta kan bli aktuellt om till exempel ägaren av en övervakningskamera inte haft nödvändiga tillstånd.

⁵⁹ Om en expert, till exempel en vittnespsykolog, förordnas under förundersökningen och uttalar sig på ett för den misstänkte negativt sätt kommer denna expert att uppfattas som partsexpert i rätten sedan. En utsaga från en partsexpert tillmåts i regel lägre tillförlitlighet än från en expert som förordnats av rätten och därmed förväntas vara opartisk.

blir antalet kombinationsmöjligheter mycket stort. Ett ärende innehåller dessutom ofta flera misstänkta, vittnen och brottsoffer och kan röra sig om flera olika brott. Detta gör sammantaget att utredningens formella botten inte kan betraktas som en statisk förutsättning, utan bör ses som en dynamisk sådan. Detta ger ett vidare utrymme för subjektiva bedömningar från utredare och förundersökningsledare. Flera av fokusgrupperna ger uttryck för att det är stora skillnader mellan olika åklagares beslutsfattande. Åklagare som är benägna att fatta repressiva beslut om till exempel tvångsmedel på svaga grunder beskrivs som modiga eller tuffa.

– /.../ det vi visste det var att det var väldigt svag bevisning mot henne. Det var det faktiskt. Det var tack vare att det var en tuff åklagare som beslöt om det här då. Visst, en grov misshandel kunde vi nog bevisa som hade hänt innan det här mordet och mordförsöket, men, visst, vi sa att om det på något vis ger en öppning så kör vi, och så blev det också.

Informationstillgången är nästa påverkansfaktor på den interna och specifika nivån. Hur mycket information finns initialt och hur mycket arbete kan läggas ned på att få fram och värdera en specifik information i förhållande till annan information i ärendet? I en del ärenden går utredarna särskilt långt för att få fram information. En informant berättade om hur utredarna tillsammans med ett privat företag tog fram en ny teknik för att kunna få fram information från raderade SMS.

– /.../ och sen kan det ju uppstå under resans gång att alltså tekniska möjligheter för oss att återskapa SMS och grejer och alla sådana där saker. Alltså man måste ha lite fingertoppskänsla tycker jag när man har så mycket teknik inblandad. När är det rätt att göra någonting? Hur skall jag göra det?

Intervjuare: – *Var det första gången i NN-ärendet med återskapande av SMS? Var det gjort tidigare?*

– Inte på det här sättet tror jag tidigare. Det var någon som sa att de kunde tekniken efteråt, men när vi ringde runt och frågade innan, vi försökte inom polisen först naturligtvis, då var det ingen, någonstans, men sen fick vi ju, det var ju tur helt enkelt att jag såg på Aftonbladets hemsida att, som jag har som öppningssida hemma då, "Så hittar du raderade SMS". /.../ och så är det en kollega som har jobbat här i huset som nu jobbar på det här företaget XXX här i X-stad, jag visste inte, jag visste att han hade gått till den privata sidan, men jag visste inte att han jobbad där, så man skall ha tur ibland också.

Utredningsinformationens kvalitet är också en viktig fråga i sammanhanget. Informationen kan peka med olika styrka i olika riktningar och vara olika svår att bearbeta. I en del fall kan ett specifikt spår ha ett högt bevisvärde, medan

samma spårtyp, i ett annat ärende i princip är oanvändbart. En av informanterna exemplifierar:

– Men det som är svårt, det kan ju vara där man har jättebra spår alltså, men det är spår som har avsatts naturligt va. Det kan vara i en familjerelation, en som bor inne hos någon eller någonting. Alla DNA eller fingeravtryck du hittar där, jamen det är klart att jag har avsatt det, för jag bor ju där va.

Avtrycken i det gemensamma hemmet bevisar i detta fall endast något som redan var känt, att den misstänkte vistats där. För att nå utredningsvinster behöver dessa spår ha avsatts (eller saknas) på en plats och/eller på ett sätt som i sig styrker någon av parternas berättelse. Om till exempel en kvinna anmält en vaginal våldtäkt och i förhör berättat att mannen haft sädesuttömning under våldtäkten kommer DNA i sädesvätska att starkt tala för kvinnans berättelse medan avsaknaden av ett sådant spår kommer att tala starkt emot hennes berättelse. Ytterligare bevisning, till exempel fysiska motvärnsskador, dagboksanteckningar, sms, chatloggar, vittnen med mera kan sedan ytterligare stödja eller motsäga parternas berättelser.

Utredarnas egna specialkunskaper och intressen kan komma att sätta sin prägel på arbetet. Som i alla professionsyrken är den samlade kunskapsmassan idag i stort sett oöverskådlig och de enskilda medarbetarnas specialkunskaper och intresseinriktning blir allt mer betydelsefulla för respektive arbetsgrupp. Detta har dock inte tagits upp i någon av fokusgrupperna.

Misstänkt- eller brottsdriven utredning. En brottsdriven utredning är, till skillnad från den misstänkt drivna, när det initialt inte finns någon person misstänkt för brottet och utredarna därför tvingas utgå från den utredningsinformation som går att samla in. De ställs sedan inför att bygga sina hypoteser om händelseförloppet utifrån denna insamlade information. Wagenaar, van Koppen och Crombag (1993) studerade 35 utredningar som lett till felaktiga eller tveksamma fällande domar och var först med att göra indelningen och beskriva skillnaden mellan misstänkt drivna och brottsdrivna utredningar. I de misstänkt drivna utredningarna finns en uppenbar arbetshypotes från början medan det i de brottsdrivna utredningarna endast finns en effekt och utredarnas konstruktion av sanningen måste utgå från den information som finns tillgänglig och som kan inhämtas genom olika utredningsåtgärder.

En fokusgrupp beskriver att de utgår från brottsmisstankarna istället för från den misstänkte. Synsättet att ett brott under utredning består av misstankar som kan kopplas till en person, snarare än av ett passivt skeende i preteritum, innebär ett semantiskt viktigt ställningstagande. Misstankar kan, vilket informanterna också beskriver, träffa olika personer och om de inte ”fastnar” kan de

riktas om och träffa någon annan. Synsättets spridning inom svensk polis kan ha sitt ursprung i integrationen av IT-systemen RAR (Rationell Anmälnings-Rutin) och MR (MisstankeRegistret) som genomfördes under 90-talet. I detta arbete infördes en rutin som innebar att just misstankarna var självständiga objekt som skulle kopplas mellan brott och person.

Riskerna för *confirmation bias* kommer att se något olika ut beroende på om utredningen är misstänkt driven eller brottsdriven. Förekomsten av en misstänkt kommer att erbjuda en rimlig huvudhypotes för utredarna och det finns risk att denna huvudhypotes tillåts styra insamlande, bearbetning och tolkning av information i fallet. Wagenaar et al. (1993) kunde också påvisa att i de fall utredningarna hade en misstänkt i inledningsskedet och dessa misstankar varit felaktiga, hade detta också ofta lett till flera felaktiga eller tveksamma domar.

Själva brotten varierar också i svårighetsgrad, både avseende straffvärde och komplexitet. Det är inte självklart att de svårare brotten är mer komplexa att utreda än de lindrigare. Den faktor som kraftigast bidrar till hur komplext ett brott är att utreda är hur svåra brottets olika rekvisit är att utreda. Rekvisiten är brottets byggstenar och dessa rekvisit måste för varje enskilt brott kunna ledas i bevis för att någon skall kunna fällas till ansvar för brottet (se t.ex. Bergström, Andersson, Håstad, & Lindblom, 2002). Rekvisiten för ett brott kan å ena sidan vara kumulativa eller alternativa, det vill säga att antingen alla rekvisit i brottet måste vara uppfyllda eller att något av flera olika rekvisit måste uppfyllas. Rekvisit kan å andra sidan vara objektiva eller subjektiva. Ett objektivt rekvisit är ett rekvisit som rör yttre och faktiska omständigheter som till exempel att det i ett misshandelsärende uppstått en skada. Subjektiva rekvisit däremot handlar om vilken avsikt eller kunskap den misstänkte haft eller vilken känsla det orsakat brottsoffret (ibid). Frånvaron av subjektiva rekvisit innebär normalt inte att en gärning blir straffri, utan snarare att den omrubriceras till ett eller flera lindrigare brott. Om en person under ett slagsmål slår ihjäl en annan person och utredningen inte kan visa på förekomst av det subjektiva rekvisitet uppsåt, kan brottet rubriceras om från mord/dråp till att istället avse grov misshandel och vållande till annans död. Utöver detta kan det även föreligga straffrihetsgrunder som beskrivs i inledningskapitlet. Att ett brott kommer till polisens kännedom beror som regel på att en faktisk omständighet inträffat, att det till exempel saknas pengar eller att någon hittats död. Objektiva rekvisit är därför vanligtvis relativt okomplicerade att utreda medan de subjektiva rekvisiten påfallande ofta behöver ledas i bevis genom tillförlitlighetsbedömningar.

Det kan förekomma en rad olika *speciella hänsyn* som på olika sätt kan påverka utredningsarbetet på det interna specifika planet. Två av dem, resursfrågor och behovet av källskydd, har särskilt starkt stöd i intervjumaterialet. Jag har tidigare visat att informanterna upplever sig privilegierade resursmässigt, så till

vida att de kan koncentrera sig på den kvalitativa sidan av arbetet. Trots detta väcktes resursfrågor regelbundet under intervjuerna.

Med en generös resurstilldelning följer också ett ansvar att balansera användandet av denna resurs mot nyttan av informationen. Detta är problematiskt, då det är svårt att i förväg bedöma vilken information som kommer att genereras av en viss arbetsinsats. Palme-utredningen kan tjäna som ett exempel på hur förhållandet resurstillgång och informationsmängd kan se ut i en utredning. Denna utredning har tagit resurser i anspråk som saknar motstycke i svensk rättshistoria. Detta har resulterat i en omfattande och svårbehandlad informationsmängd där informationen pekar i olika riktningar med olika styrka. Förundersökningsledaren bestämde sig så småningom för att en fällande dom kunde förväntas mot Christer Pettersson och han dömdes också av Stockholms tingsrätt som ansåg att hans skuld var ställd utom rimligt tvivel. Svea hovrätt gjorde som bekant en annan bedömning och friade Pettersson⁶⁰.

Frågor om källskydd kan uppstå då övervakningsmaterial skall användas i utredningen och materialet på något sätt visar sig avslöja en källa utredarna vill skydda. Det kan också handla om att utredarna vill skydda information de har i andra ärenden.

– Just det här med de informationer och skyddande av källa och sådant där. Där är det ju, tycker jag ibland, lite svårt att hantera. Alltså som utredningsman. Man får alltså en information, bra eller dålig, men så får man en bra information som kan leda den här utredningen framåt och som kanske till och med kan vara helt avgörande, hur man hanterar alltså de här källorna /.../ Vi jobbar ju med informatörer idag mer än vi gjort tidigare. Idag är det ju vedertaget att man har så. Den polismyndighet som inte har det tror jag inte finns. Men är det marigt och där gäller det som förhørsledare tycker jag att man måste tänka sig för alltså, för här kan ju folk råkar illa ut.

Jag skall inte närmare beskriva polisens arbete med övervakning, källdrivning och hur materialet sedan analyseras, behandlas och används, då detta ligger utanför avhandlingens fokus. Klart står dock att informanterna beskriver hur de regelbundet ställs inför behovet av att en källa skyddas, och att detta då kan påverka utredningen på den interna/specifika nivån.

På Extern och specifik nivå återfinns massmedia. Media kan, enligt fokusgrupperna, både vara till hjälp och till hinder för utredningsarbetet. Genom massmedial exponering kan en polisutredning få in viktiga tips från allmänheten.

---

⁶⁰ Dom mot Christer Pettersson: Mål B 1952/89 Svea hovrätt, dom DB 183 (underinstans: Mål B 847/88 Stockholms Tingsrätt, dom DB 334 meddelad 17 juli 1989).

Dessutom kan utredarna komma i kontakt med vittnen som annars inte hade hört av sig. Ett exempel på detta är polisens långvariga samarbete med TV3:s program Efterlyst som pågått sedan 1990. I utredningar inom socialtjänsten är det mer sällsynt med massmedial uppmärksamhet, i synnerhet sådan som verkar direkt positivt för utredaren. Man kan argumentera för en indirekt positiv påverkan i form av en ökad press på effektivitet och kvalitet, men detta hör snarare till den externa generella nivån. Negativ påverkan förekommer för polisutredningen bland annat genom att utredningsinformation exponeras på ett sätt som minskar möjligheten att använda denna information i till exempel förhör.

– Också det som kan bli problem är ju att det [utredningsinformation, min anm.] har varit ute, det kan ha varit massmedialt uppmärksammat och han [en misstänkt på fri fot, min anm.] kan ha fått mycket information, och då både på det sättet och genom andra kompisar och sådant, de har ju en helt annan information, jämfört med den som kanske togs på bar gärning.

Brist på metodstöd

Den polisiära utredningsprocessen är en praktik där utredaren har ett betydande handlingsutrymme och där en stor andel av de beslut som skall fattas är hänvisade till utredarens eget omdöme. Beslutsprocessens komplexitet grundar sig i beslutsunderlagets dynamik och svårigheterna i att förutse konsekvenserna av fattade beslut. Det finns ingen svenskspråkig litteratur som kan tjäna som manualtext för den polisiära utredningsprocessen. Det finns visserligen ett visst metodstöd på polisens interna nät, Intrapolis⁶¹, men detta är presenterat i en fragmenterad form både vad gäller innehåll och ansats. Det finns exempelvis en skrift som beskriver hur vittneskonfrontationer skall gå till, men ingen som beskriver vilka förhör som skall hållas och vilka utredningsåtgärder som bör prioriteras. Utredaren är istället hänvisad till juridisk litteratur, intern kursverksamhet och handledning från äldre kollegor. Den juridiska litteraturen ger i stort sett uteslutande normativa råd i juridiska frågor då den bygger på juridiska källor. Som exempel kan nämnas att de böcker som används mest i undervisning av polisstudenter och vid vidareutbildningar av poliser på Linnéuniversitetet är Bring & Diesens *Förundersökning* (2009), Westerlund *Förundersökning i brottmål* (2001) och Westerlund *Straffprocessuella tvångsmedel* (2010) för rättegångsbalkens och förundersökningskungörelsens regler. För

---

⁶¹ Publicerat på polisens intranät finns till exempel sedan 2003 "PUG - Polisens metodstöd för grova brott" (Polisen, 2012) vilken innehåller kortfattade notiser om förhör med vittnen, brottsoffer, anhöriga, personer i olika yrkeskategorier och misstänkta (totalt ca 8 sidor av 97). Texten saknar information om författare och referenser. Utöver detta finns visst metodstöd för utredning av hedersbrott. Polisens nya datoriserade utredningsstöd PUST innehåller en del stödpunkter för förhören vid vissa brott. Dessa utgör inte ett metodologiskt stöd, utan är snarare att betrakta som checklistor på frågeställningar förhören bör innehålla.

brottsbalkens bestämmelser används Dahlström, Nilsson & Westerlunds *Brott & Påföljder* (2007)⁶². Utöver dessa används även annan kommenterad lagtext och litteratur som beskriver smalare juridiska specialområden. Ingen av dessa böcker tar upp de psykologiska och metodologiska aspekterna av utredningsarbetet annat än när dessa har direkt anknytning till det juridiska regelverket.

Det finns några svenskspråkiga volymer i rättspsykologi som tar upp psykologiska aspekter av utredningsarbetet. I sammanhanget bör nämnas Christiansons (1996) *Rättspsykologi*, och Granhag & Christiansons (2008) *Handbok i Rättspsykologi*. Dessa volymer är bägge antologier och bär antologiernas styrka och svagheter, samtidigt som de i låg utsträckning adresserar juridiska aspekter av utredningsarbetet. En orsak till att det saknas heltäckande manualer på området kan vara den komplexitet som präglar utredningsarbetet och som har beskrivits i detta kapitel. Arbetsuppgifterna låter sig helt enkelt inte fångas i en generell manualtext.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis kan vi utifrån avhandlingens empiri och tidigare kunskaper konstatera att beslutsfattandet under en polisutredning är en flerbottad och komplex process. Det finns mängder av faktorer som utredarna tvingas ta hänsyn till då såväl juridiska som organisatoriska faktorer skall vägas mot ett kontinuerligt informationsflöde. I varje skärningspunkt ställs utredaren inför uppgiften att identifiera de komponenter som skall utgöra beslutsunderlag. Utredarens beslutsfattande kommer att vara exponerat för de olika psykologiska fenomen som sammanfattats under *confirmation bias*. Utredaren kommer i detta sammanhang inte nödvändigtvis att vara hjälpt av samarbete i grupp, tvärtom riskerar detta att exponera utredaren för ytterligare oönskad påverkan. Det finns en medvetenhet om vissa av dessa risker i fokusgrupperna och informanterna har gett uttryck för olika strategier för att motverka dem. Detta sker i form av:

- Att utredarna utgår från brottsmisstankarna istället för från den misstänkte.
- Att utredarna vid möten ger en utredare rollen av ”djävulens advokat”.
- Att stressfulla beslutssituationer undviks.
- Att utredarna avstår från att alltför tidigt spekulera i motivfrågor.
- Att utredarna eftersträvar kontinuerlig utvärdering av fattade beslut.
- Att utredarna betraktar all utredningsinformation kritiskt och använder termen *bevis* med försiktighet.

---

⁶² Utifrån genomgång av kursplaner för grund- och vidareutbildningar för poliser vid Linnéuniversitetet 2012-05-24.

Det förekommer konflikter där flera av polisarbetets grundläggande principer och den misstänktes mänskliga rättigheter kan ställas mot varandra. Den juridiska regleringen på området ger ett magert metodologisk stöd och klargör som regel inte hur dessa konfliktsituationer skall hanteras.

Vid utredningar av grova brott ingår i normalfallet flera personer i ett utredningsteam. Teamet leds av en polisiär spaningsledare och i förekommande fall av en förundersökningsledare som är åklagare. Åklagarens roll är vanligtvis att kvalitetssäkra utredningsgruppens arbete, komma med vissa utredningsdirektiv och fatta beslut om de tvångsmedel polisen inte självständigt får besluta om och som inte behöver underställas tingsrättens prövning. Åklagaren är också den person som har sista ordet vad gäller förundersökningens avslutande, det vill säga om och när en förundersökning skall läggas ner eller när åtal skall väckas. Det är sällsynt att åklagaren leder utredningsarbetet på ett minutoperativt plan, även om det kan förekomma i vissa fall under vissa perioder. Det faktum att de beslut som fattas under utredningen fattas i en hierarkisk organisation kan bidra ytterligare till komplexiteten. Detta då besluten skall fattas på den nivå där organisation och lagstiftning lagt vederbörligt mandat. Redan fattade beslut kan också komma att överprövas på olika nivåer. Å andra sidan kan beslut aktivt hänskjutas uppåt i organisationen, vilket följaktligen innebär en förenkling för den som slipper fatta beslutet.

4. MORDET PÅ NILS, EN FALL-STUDIE AV ETT RÅNMORD

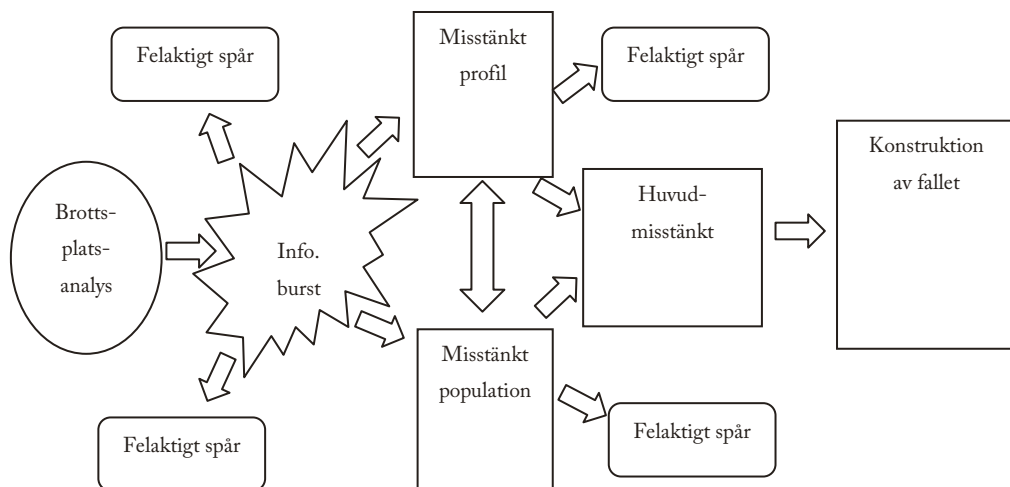
Inledning

I föregående kapitel visade jag utifrån empiri, juridisk reglering och relevant forskning hur utredarna kontinuerligt ställs inför beslutssituationer i sitt arbete. Dessa situationer ger utredarna beslutsytor där ny information skall vägas mot gammal över utredningens, för stunden gällande, formella botten. Både informationsmassan och den formella botten är i ständig förändring och gör därför utredarna särskilt utsatta för risken att fatta mindre ändamålsadekvata beslut. Särskilt vanskliga är beslut påverkade av olika former av *confirmation bias*, då sådana beslut riskerar kullkasta utredarnas förmodade ambition med att följa de, av lagstiftaren uppsatta, grundläggande principerna om utredningsprocessens objektivitet och oskuldspresumption.

Innes (2003) beskriver hur en mordutredning genomgår ett antal processer innan utredarna kommer fram till en huvudhypotes i form av en eller flera misstänkta. Därefter vidtar en process som närmast kan beskrivas som att fallet konstrueras, då det blir mer bekymmersamt för utredarna att iaktta objektivitetsprincip och oskuldspresumption. Enligt Innes beskrivning sker en explosionsartad informationsutveckling i utredningens inledningsskede (*information burst*), varefter mer analysinriktade processer tar vid där denna information leder till analys av den misstänktes tänkta profil och jämförs med populationen av personer som kan misstänkas. Några informationsdelar kommer att leda in på felaktiga spår, både initialt och senare genom den analyserade informationen. Mina intervjuer och fallstudien visar att det visserligen ofta förekommer en stor mängd information initialt i en utredning, men att informationsflödet fortsätter under utredningens gång. Detta informationsflöde är delvis oberoende av, och kan delvis härledas till, utredarnas alternativa hypoteser, medan andra delar har påtaglig koppling till utredarnas huvudhypotes. Enligt samtliga fokusgrupper förekommer det frekvent att det i det initiala utredningsskedet

saknas huvudhypotes. Denna utkristalliseras i analysarbetet av informationsflödet i enlighet med Innes modell.

Fig 3. Utredningsprocessen vid fall med okänd gärningsman (efter Innes, 2003, s. 223).

I detta kapitel går jag igenom förhören med de misstänkta, den väsentligaste utredningsinformationen och de viktigaste processrättsliga händelserna från fallstudien i kronologisk ordning. Detta för att visa på olika beslutsytor som uppstår, taktiska ställningstaganden som görs och för att kunna analysera dem i sitt sammanhang. Det vanligaste när polisutredningar beskrivs i forsknings-sammanhang verkar vara att författaren antingen rycker ut relevanta delar för att illustrera en analys eller att i en kronologisk beskrivning göra nedslag på utredningens mest avgörande delar. Dessa två sätt har ett värde, men förmår inte skildra alla de beslutssituationer som uppstår, och lämnar därför läsaren med en mindre komplett uppsättning verktyg för att kunna förstå och själv bedöma författarens analys. Jag skall därför göra en komplett genomgång av fallet, utmålade i en berättelse som baserar sig på förundersökningsprotokollet, från första till sista dokument. Detta är i allt väsentligt det narrativ som skulle förstås av den tings- och hovrätt som senare hade att döma de misstänkta. Detta var åklagarens, och därmed också polisutredarnas, sanning.

Ärendet har handlagts i en av de utredningsgrupper som ingår i fokusgrupps-studien och två nyckelinformanter som arbetat aktivt med ärendet har varit tillgängliga för förklaringar och förtydliganden.

Den (re)konstruerade sanningen

Fyra unga män från Göteborgstrakten: Kevin, Eduardo, Aday och Jesper, fick en vinterdag för några år sedan ett tips om att en gammal man, Nils, skulle förvara en stor summa pengar i sitt kassaskåp. Nils bodde ensam på landet ca 15 mil därifrån. De fyra killarna var alla kriminellt aktiva, men det hade mest varit småbrott: lite stölder, någon misshandel och några mindre narkotikabrott. Killarna hade under några veckor planerat att de skulle åka hem till mannen och råna honom. Det bar sig inte bättre än att de fyra greps ännu en gång som misstänkta för ett narkotikabrott, och deras största misstag var kanske att de satte sin plan i verket omedelbart efter att de släppts fria. De hade nämligen i och med gripandet redan dragit på sig polisens intresse i spaningsarbetet rörande ett annat, ännu grövre, narkotikabrott. I och med detta kom Kevins, Eduardos och Adays mobiltelefoner att noteras som intressanta att kontrollera i framtiden. Jesper hade inte med sin mobil vid gripandet och sade under förhören att han inte ägde någon mobil. I och med detta undgick hans mobil kontroll under ytterligare en tid.

Kvällen efter att de släppts åkte tre av dem: Kevin, Eduardo och Aday, till Alingsås där de plockade upp Jesper. De åkte sedan tillsammans i bil till Skara. Längs vägen ringde de och tog emot flera telefonsamtal. När de kom fram träffade de tipsaren Tariq på McDonalds parkeringsplats. Tariq var en krögare i Skara som hamnat i ekonomisk knipa. Av Tariq fick de en vägbeskrivning till Nils hus utanför Habo, och de fortsatte omgående dit. Innan de åkte sade Eduardo till de andra att stänga av sina mobiltelefoner, men av någon anledning lät han sin egen telefon vara påslagen på tyst passning. Det var snöigt när de parkerade sin bil på en mindre skogsväg nära Nils hus. Jesper och Eduardo maskerade sig med rånarluvor när de närmade sig huset, alla tog på sig handskar. Lyset var tänt i en husvagn som stod på tomten, så två av killarna vaktade vid husvagnen medan de två andra gick fram till husets ytterdörr. Den ene, Eduardo, var maskerad och stod dold vid husväggen med en soft-airgun i handen. Pistolatrappen, som var en replika av en Beretta M9, såg mycket verklig ut på den halvmörka gårdsplanen, men den kändes lätt och plastig i Eduardos hand. Kevin, som var omaskerad, ringde på dörrklockan i två långa bestämda tryckningar.

Den gamle mannen, som hette Nils, handlade med bilskrot och hade haft en lugn hemmakväll. Obducenten skulle en vecka senare konstatera att hans sista måltid bestod av slottsstek med brunsås och klyftpotatis, nedsköljd med starköl. Aktuellt visade ett inslag om Muhammedteckningarna som publicerats i Jyllandsposten, och hur människor ända borta i Pakistan demonstrerade och brände danska flaggor. Nils gick och öppnade när det ringde på dörren och möttes då av en ung man (Kevin) som sade att han var lastbilschaufför och behövde en vägbeskrivning. När Nils började förklara vägen kastade sig plöts-

ligt killen över honom och tryckte in honom i hallen. Från ingenstans kom ytterligare en kille, denne med rånarluva (Eduardo), och det blev ett vilt tumult i hallen. Nils gjorde allt för att freda sig samtidigt som han skrek "Petter, Petter" i ett desperat försök att tillkalla uppmärksamhet från sonen Petter som ibland övernattade i husvagnen på gårdsplanen. De bägge killarna var starkare än den gamle mannen. De slog och drog i Nils tills han till slut låg nedtvingad på hallgolvet. Det hela gick så fort att Nils aldrig hann uppfatta att han hotats med pistolattrappen. Den hade för övrigt gått sönder i två delar. Eduardo höll kvar stommen i handen medan manteln hamnat på hallgolvet.

Eduardo stängde snabbt dörren, stoppade pistolattrappens stomme i jackfickan och hjälpte sedan Kevin att släpa in den skrikande och kämpande Nils i vardagsrummet. Kevin skrek åt Nils att lugna sig, att de bara var ute efter pengarna och att de inte skulle skada honom om han slutade göra motstånd. Eduardo upptäckte inte att det under tumultet surrat till i hans mobiltelefon. Han hade fått ett sms från en tjej han träffat för en tid sedan.

Kevin sattes att vakta Nils medan Eduardo började leta efter kassaskåpet. Han hittade det nästan direkt, men det var låst. Han gick in till vardagsrummet och skrek åt Nils att tala om var nyckeln var. "Aldrig i livet" skrek Nils tillbaka. Eduardo hade sett ett järnrör i ett av rummen, det gick han nu och hämtade. När han kom tillbaka sade han åt Kevin att gå och leta efter nycklarna till kassaskåpet, så skulle han själv vakta Nils. Kevin gjorde som han blivit tillsagd. Medan Kevin gick runt och letade hörde han flera dunsar från vardagsrummet och hur Nils vrålade av smärta efter varje duns. Kevin kunde inte hitta några nycklar. När han kom in i vardagsrummet igen fick han järnröret av Eduardo för att vakta Nils, medan Eduardo försökte sig på att hitta nycklarna. Vid det här laget var Nils betydligt lugnare. Nils hade nämligen en svår hjärnskakning, flera inre blödningar och ett stort öppet sår i tinningen som blödde ymnigt. Kevin stod inte ut med att se Nils blodiga ansikte och stirrande blick, han tog därför en handduk och virade runt Nils huvud. Inte heller Eduardo kunde hitta några nycklar. Han gick därför ut och ropade in de två kamraterna Jesper och Aday för att få hjälp att bära ut kassaskåpet till bilen.

"Husvagnen är tom, vi kan köra på", sade Aday när han kom in i den smala hallen. Han svepte undan hallmattan med foten, och med den också manteln till pistolattrappen. De lyfte upp kassaskåpet på en kontorsstol och rullade ut det genom hallen och ut på den lilla gjutna dörrtrappan. Där välte kontorsstolen och kassaskåpet ramlade tungt ned i snömodden och var nära att träffa Jesper på foten. Det slamrade till inifrån skåpet av metallföremål. De insåg att de inte skulle orka bära kassaskåpet till bilen och Aday gick för att leta efter något att rulla det på, kontorsstolen skulle inte fungera utomhus. Efter bara några minuter kom han tillbaka med en säckkärra. Det var nu relativt enkelt att baxa upp skåpet på kärran och rulla det till bilen. Eduardo hade stannat

kvar och passat Nils, som bara låg stilla och andades tungt. Kevin kom in och hämtade honom och sade att det var dags att åka. Innan de lämnade vardagsrummet med den blödande Nils slet Kevin av telefonsladden för att inte Nils skulle kunna ringa efter hjälp, sedan band han ihop Nils händer med sladden. Eduardo hjälpte honom att vända och hålla Nils. Sedan sprang de bägge killarna till bilen där de alla fyra hjälptes åt att lyfta upp kassaskåpet och ställa det i bagageutrymmet på bilen. Den framhjulsdrivna lilla röda bilen sprätte upp långa spår i gruset innan de kom ut på den asfalterade landsvägen.

Inne i huset blev Nils allt mer omtöcknad. Han försökte ta av sig handduken Kevin lagt runt hans huvud, men armarna lydde honom inte. Han var fastbunden. Han kände hur han inte längre fick luft. Förmodligen trodde han att det var handduken som hindrade honom från att andas, men i själva verket hade hans skullskador orsakat massiva blödningar i hans hjärna som tryckte på hans andningscentrum. Nils blev medvetslös efter någon halvtimme och ytterligare några timmar senare var han död.

I bilen var det en mycket märklig stämning. Jesper och Kevin ville att de skulle ringa anonymt till 112 för att skicka ambulans till Nils. De hade inte varit beredda på att den gamle mannen skulle göra så mycket motstånd. Aday och Eduardo var emot detta. Samtidigt var de alla glada och förväntansfulla över att de lyckats få med sig kassaskåpet. Det skulle innehålla mycket pengar, kanske 200 000 kr. De slog på sina mobiltelefoner igen och började kolla vilka samtal och sms de missat. När Eduardo skulle slå på sin mobil såg han att den inte varit avstängd och att han fått ett sms, men han sade inget om detta till de andra. Istället ringde han till sin yngre kompis Michel i Lerum någon mil utanför Göteborg, som kunde hjälpa dem att öppna kassaskåpet. De körde hem till Michel, vars föräldrar inte var hemma, och hjälptes åt att bära in kassaskåpet i garaget. Där började de jobba med kofot och mejsel tills de till slut lyckades öppna dörren. Tyvärr innehöll skåpet bara 8 000 kr, men det fanns lite guldsmycken som Eduardo tog hand om för att sälja till en hälare. Det fanns också en antik silverservis i skåpet, men den skulle de inte kunna sälja så enkelt. "Den är för lätt att spåra till brottet" menade Eduardo. "Den måste vi slänga." De duschade och bytte kläder, sedan åkte de in till centrum. På vägen stannade de vid en rastplats där de eldade upp sina handskar och rånarluvorna. Jesper och Eduardo haft på sig. Silverservisen stoppade de ner i en soptunna. Kevin körde och släppte av de andra innan han själv körde hem till sin lilla lägenhet.

Dagen efter åkte Eduardo till en hälare och sålde guldets. Han fick 22 000 kr för det. Han träffade de andra hemma hos Kevin. Där delade de upp bytet och tittade på nyheterna för att se om Nils lyckats ta sig loss och larma polisen än. Alla utom Eduardo blev chockade när de såg på nyheterna att Nils hittats död och att polisen nu sökte hans mördare. Eduardo hade hela tiden misstänkt att

slagen med järnröret skadat Nils allvarligt, men han hade inte varit säker. Trots detta var de alla ganska lugna. De visste ju att de inte lämnat några spår efter sig på brottsplatsen. Alla hade haft handskar på sig och det enda vittnet var död.

Två veckor senare skulle en analytiker på polisens underrättelseavdelning i Malmö fortsätta det dryga arbetet med att gå igenom alla positioneringar av intressanta mobiltelefoner som kunde kopplas till ett grovt narkotikabrott man höll på att utreda. Eftersom de fyra killarna förekommit i utkanten av den utredningen fanns deras telefonnummer med bland de som skulle kontrolleras. Analytikern bläddrade snabbt förbi de unga killarnas positioneringar, de var ju ändå inte särskilt intressanta i hans utredning och det fanns inga kända kopplingar i utredningen till de platser de rest. Micklagård, märkligt namn, borde det inte stavas Miklagård? Det var först på kvällen när analytikern tittade på nyheterna som han gjorde kopplingen. "Polisen söker ännu de som för två veckor sedan mördat skrothandlaren Nils Nilsson i Micklagård utanför Habo." Analytikern ringde omgående jourhavande utredningsledare på länskriminalen i Göteborg, och redan samma kväll faxades telefonlistorna till länskriminalen.

Datumet och klockslagen stämde väl överrens med mordet på Nils. En timme senare, efter ett intensivt inre spaningsarbete, fördes Kevin, Eduardo och Aday upp som skäligen misstänkta för rånmordet på Nils i Micklagård. De hade suttit gripna för narkotikabrott och släppts samma dag resan mot mordplatsen påbörjats. Därför visste utredarna att de varit tillsammans på den plats där resan börjat. Positioneringarna var inte särskilt detaljerade i det här läget. Man visste till exempel inte vilka noteringar som var samtal respektive sms. Man hade inte heller hunnit kontrollera vilka de varit i kontakt med och det gick inte att utesluta att någon annan lånat de misstänkta mobiltelefoner. De kunde också ha åkt till Micklagård i ett annat ärende. Dessutom hade man bara positionering på Eduardo på Micklagård, de andra var positionerade längs vägen från Göteborg till Skara och inne i Skara. De kunde i princip ha stannat där medan Eduardo åkt ensam, eller med några, andra till Micklagård.

Utredningsarbetet

Det inledande utredningsarbetet

Utredningen startade brett. Utredningsgruppen från länskriminalen utgick från brottet och började med att kartlägga offret och offrets sista tid i livet. Vad hade han gjort? Vilka hade han träffat? Hur var hans förhållande med den närmsta omgivningen? Förutsättningslöst började de hålla en lång rad förhör för att utröna om misstankarna skulle träffa någon individ i Nils bekantskapskrets.

Efter en veckas arbete hade utredarna tre huvudspår, men efterhand som de förhört individer kopplade till dessa spår hade all utredningsinformation fått naturliga förklaringar. De litauiska gästarbetarna som renoverat Nils badrum hade fullgott alibi. Det hade också en affärsbekant Nils varit osams med liksom alla i Nils familj. Utredarna var noga med att inte låsa sig vid något motiv även om sådana diskuterades utifrån de tre huvudspåren. Årendet liknade verkligen ett rånmord, men det var för tidigt att låsa sig vid en sådan hypotes. Detta gav utredarna uttryck för i sin fokusgruppsintervju. Det som är motiv för den ene behöver inte vara motiv för den andre och motiv kan vara sammansatta.

Mest uppmärksamhet i det inledande utredningsarbetet fick Nils ene bror Jörgen. De hade haft en komplicerad relation och under några år bott tillsammans på Micklagård. De hade blivit osams tre år tidigare och Jörgen hade då flyttat ut. Trots detta ägde de fortfarande skrotfirman gemensamt och träffades sporadiskt när affärerna krävde det. Förhören med Jörgen är de enda som kan beskrivas som i någon mån pressande. Detta eftersom Jörgen initialt undanhållit att han haft en konflikt med sin bror, något som utredarna redan visste från ett tidigare förhör. Först i det tredje förhöret berättade Jörgen ärligt om konflikten med Nils.

De preliminära tekniska undersökningarna visade relativt entydigt att:

- En bil hade parkerats på en mindre väg i närheten av fastigheten Micklagård 3:20 (brottsplatsen) och sedan körts därifrån med en rivstart i sydvästlig riktning (bilspår).
- Fyra personer hade rört sig från bilen till fastigheten och tillbaka igen (skoavtryck).
- De hade släpat något tungt på en säckkärra från fastigheten till bilen. Säckkärran hade de sedan lämnat i dikeskanten (hjulspår).
- Minst en av dessa personer hade varit inne i Nils boningshus (skoavtryck).
- Någon form av tumult hade ägt rum i hallen, under vilket en vapenattrapp troligen gått sönder (spår i hallen).
- Nils hade blivit illa misshandlad, troligen med det järnrör som anträffats på platsen (preliminär dödsorsak, fynd på brottsplatsen).
- Någon hade bundit Nils med en telefonsladd (fynd på brottsplatsen).
- Nils hade avlidit, troligen till följd av skullskador han fått genom denna misshandel (preliminär dödsorsak).
- Boningshuset hade blivit genomsökt (analys av brottsplatsen).
- Detta hade skett någon gång mellan 17-tiden den 2 februari och 13-tiden 3 februari (anhörigas kontakter med den avlidne, läkarutlåtande om förmodat dödsögonblick).

I detta fall gick det inte att fastställa brottstiden som den samma som tidpunkten då Nils avlidit. Utredarna kunde ju inte utesluta att Nils levte en tid efter misshandeln och dött av sina skador betydligt senare.

Mycket talade för att ett tillgrepp skett. Något hade ju släpats på en säckkärra till en väntande bil. Vad detta/dessa objekt var och vilket värde det/de betingade var ännu okänt. Vittnesmål från nära anhöriga talade om att det skulle finnas två kassaskåp. Bara ett fanns kvar på brottsplatsen, och dessutom fanns ett djupt kantigt avtryck i gruset på gården. Att ett helt kassaskåp stulits kom därför tills vidare att bli en huvudhypotes.

Stöldbrott har en relativt enkel kedja rekvisit som åklagaren skall visa för rätten. Någoting som bär ett ekonomiskt värde skall ha tillgripits (så kallad förmögenhetsöverföring) och de väsentliga handlingarna som lett till att brottsoffrets besittningsrätt rubbats skall ha skett uppsåtligen. Ett mord däremot är besvärligare att leda i bevis. Inte bara handlingen skall bevisas. Det skall också bevisas att det är just den handlingen som lett till döden. Handlingen i sig skall vara uppsåtlig, men det skall också bevisas att det funnits uppsåt till att offret skulle dö. Vidare måste det bevisas att det inte förelåg någon straffrihetsgrund som nödvärn.

En rimlig hypotes, som utredarna tidigt arbetade med, var alltså att Nils dödade i samband med att tillgrepp skett från hans hem av bland annat ett kassaskåp, och att bilen och personerna som lämnat spår på brottsplatsen alla hade med dessa båda brott att göra. Brottet rubriceras därför tidigt som grovt rån och mord. Ett internt tips från en analytiker i en narkotikautredning i Malmö ledde till att intresset riktades mot i första hand Eduardo, Kevin och Aday och så småningom även mot Jesper.

De första förhören

Beslut fattades vid 22-tiden, samma kväll tipset kommit in, om att Eduardo, Kevin och Aday skulle hämtas in till förhör utan föregående kallelse, ett beslut som kunde verkställas strax efter midnatt. De första förhören hölls av jourutredare cirka en timme efter gripandena, för att ge nödvändiga delgivningar och underrättelser samt för att ge åklagaren underlag för ett eventuellt anhållningsbeslut.

Delgivning om brottsmisstanke och underrättelse om rätten till försvarare lämnas. De misstänkta får också yttra sig över anklagelserna, men i förhørsprotokollen står bara att de misstänkta förnekar brotten mord och grovt rån. Förhørsledarna har inte utnyttjat de första förhören till att utreda alibi och biografi för de misstänkta. Det finns inte heller något som tyder på att förhørsledarna utrett häktningsskäl, det vill säga eventuell recidiv-, kollusions- och flyktfara. Antagligen har de förutsatt att den tillgängliga utredningsin-

formationen skulle vara tillräcklig för ett anställande. Detta visade sig i så fall vara ett korrekt antagande. De tre anhölls nämligen av jouråklagare efter förhören. Dessa förhör är inte utskrivna i dialogform, men av allt att döma avslöjades ingen utredningsinformation under dessa förhör.

Det andra förhöret hålls på eftermiddagen efter gripandet av länskriminalens egna utredare. Vid dessa förhör är respektive försvarsadvokat med.

Förhör med Aday

Aday får fritt yttra sig om anklagelserna som riktas mot honom. Han nekar till brotten och anger ett alibi för kvällen och natten då Nils mördades. Adays alibi inkluderar Kevin, Eduardo och Jesper. Han får en del detaljfrågor och förhørsledaren bekräftar en tidigare uppgift om vilket mobilabonnemang han har.

Förhör med Kevin

Kevin får fritt yttra sig om anklagelserna som riktas mot honom. Han nekar till brotten och anger ett alibi för kvällen och natten då Nils mördades. Han får en del detaljfrågor och förhørsledaren bekräftar en tidigare uppgift om vilket mobilabonnemang han har. Kevins alibi inkluderar Eduardo och innehåller motsägelser med den berättelse Aday lämnat.

Förhör med Eduardo

Eduardo får fritt yttra sig om anklagelserna som riktas mot honom. Han nekar till brotten och anger även han ett alibi för kvällen och natten då Nils mördades. Han får en del detaljfrågor och förhørsledaren bekräftar en tidigare uppgift om vilket mobilabonnemang han har. Eduardos alibi inkluderar Kevin men innehåller motsägelser med uppgifter Kevin lämnat. Det avslöjas för Eduardo att även Kevin och Aday gripits.

Analys

Vid en analys av förhören framkommer att ingen utredningsinformation avslöjas medvetet i något av förhören, en förhørsledare råkar visserligen avslöja (eller snarast bekräfta) för Eduardo att det är Kevin och Aday som också gripits. Skadan av detta är förmodligen obetydlig. Den enda fördel Eduardo kunnat dra av detta är att han i detta läge fått reda på att de andra inblandade inte haft någon möjlighet att skaffa undan bevis eller påverka vittnen. I en sammantagen analys av förhören förefaller han inte ha utnyttjat denna kunskap. Då förhørsledarna varit noga med att utreda vilka mobilabonnemang de misstänkta har och vilken bil de disponerat, kan de misstänkta anta att bevisningen rör dessa två punkter. Trots detta har de tre vidhållit att de inte lämnat Göteborg. Utredarna har i detta läge fått fram två viktiga motsägelser.

För det första motsägelsen med telefonlistorna: utredarna vet att de misstänkta mobiltelefoner använts längs vägen till brottsplatsen. Denna motsägelse är genererad av tidigare utredningsinformation.

För det andra motsägelserna i alibi: de misstänkta uppger att de varit tillsammans i olika konstellationer under kvällen och natten efter att de släppts, men dessa berättelser går kraftigt isär. Denna motsägelse är genererad i förhörsrummen och framlockad av förhørsledarna genom att de inte nöjt sig med svävande svar av typen *"Jag gick upp till min flickvän och tog ett bad, sedan gick jag och lade mig"* (förhör 2 med Kevin). Istället har förhørsledarna, genom en mängd frågor, begärt detaljer om vilka de misstänkta mött, vad de gjort och var de befunnit sig vid varje given tidpunkt. Detta har gjort att de misstänkta har låst fast sig i en rad lögnar varav några kommer att kunna kontrolleras i efterhand.

Förhørsledarna följer i dessa förhör inte upp de uppenbara motsägelser som uppstår. Detta kan sägas tjäna två syften. För det första har utredarna fortfarande en vag bild av vad som egentligen hänt, vilket innebär att några av motsägelserna kan komma att få naturliga förklaringar i det fortsatta utredningsarbetet. För det andra skulle det kunna uppfattas konfrontativt att följa upp motsägelser direkt och därmed kontraproduktivt utifrån ambitionen att etablera en bra kontakt med de misstänkta. Vikten av kontaktskapande var en av de saker samtliga fokusgrupper tog upp som viktigt vid de inledande förhören. Utifrån transkriptionerna är det svårt att analysera själva samtalsklimatet, men det är uppenbart att förhören haft en tydlig informationsinriktning och att erkännanden eller medgivanden inte aktivt söktes av förhørsledarna.

Häktningsförhandlingarna

Utredarna väljer att inte hålla några fler förhör med de misstänkta före häktningsförhandlingarna. De sammanträder med åklagaren och gör upp en plan för vilken utredningsinformation som måste släppas i tingsrätten och identifierar viktig nyckelinformation som skall hållas dold för de misstänkta inför de kommande förhören. Häktningsförhandlingarna hålls var för sig och bakom lyckta dörrar. Den information som lämnas där kommer bara att höras av rätten, den misstänkte och dennes försvarare. Försvararen har i detta läge tystnadsplikt gentemot alla utom sin egen klient. Följande utredningsinformation lämnas vid samtliga tre häktningsförhandlingar:

- En bil har stått uppställd cirka 100 meter från brottsplatsen, utredarna tror att det var gärningsmannens bil.
- Polisens tekniker har säkrat spår efter tre personer, varav minst en har varit inne i fastigheten.
- Det finns ytterligare spår som man misstänker kommer från gärningsmännen, men dessa är ännu inte analyserade.

- Det fanns mycket blod på brottsplatsen, troligen från offret. Av blodspårens läge har teknikerna dragit slutsatsen att gärningsmännen som vistats på brottsplatsen när själva mordet begicks bör ha fått blodstänk på sig.
- Vittnen har sett minst tre män i en liten röd bil med en trasig framlykta i anslutning till brottsplatsen.
- Bilen, som har disponerats av Kevin, har tagits i beslag. I den har teknikerna säkrat blodspår. Dessa blodspår är ännu inte analyserade.
- Tre telefoner har positionerats i Göteborg klockan 21.30–22.00. Dessa telefoner följs sedan åt österut till Skara. En av dessa telefoner positioneras också på Micklagård utanför Habo, cirka åtta mil sydost om Skara.
- Blodiga kläder tillhörande Kevin och Aday har hittats vid en husrannsakan hos Kevins flickvän.

Det finns små avvikelser i den informationen som lämnas under de tre häktningsförhandlingarna. Eduardo får reda på att det var hans telefon som blivit positionerad vid Micklagård. Det är en information som inte lämnas till de två andra. Kevin får reda på att inget av skoavtrycken på brottsplatsen kunnat bindas till honom. Han får också reda på identiteten på en av de personer som ringt honom under tiden hans telefon positionerats. Dessa avvikelser kan synas viktiga, men egentligen har den extra informationen varit ofarlig att lämna ut. Eduardo borde själv ha kunnat räkna ut att hans telefon positionerats i Micklagård, då han ju tagit emot ett sms där. Hans försvarsadvokat kan inför häktningsförhandlingen ha förklarat hur GSM-positionering fungerar. Kevin frågar själv vid häktningsförhandlingen om något skoavtryck kunnat bindas vid honom och vem som ringt honom. Det skall senare visa sig att Kevin slängt de skor han bar i Micklagård, han visste med andra ord redan svaret på frågan. Att frågan ställdes var troligen ett försök att inför rätten framstå som mindre skyldig. Frågan om vem som ringt honom då han positionerats kan ha varit en strategi för att kontrollera om utredarna hade någon bevisning för att han själv använt telefonen då den positionerades.

En ny misstänkt

Genom inre spaning och kompletterande förhör med personer kopplade till de redan anhållna, har utredarna fått fram en identitet på personen med den fjärde mobiltelefonen. Det visade sig vara Jesper från Alingsås, som tidigare gripits med de tre häktade för narkotikabrott kort tid före rånmordet i Micklagård, och som omnämnts i Adays alibi. Utredarna väljer att inte begära att åklagaren anhåller Jesper som skäligen misstänkt. Istället hämtas även han till förhör utan föregående kallelse. Han förhörs sedan som ”annan”, det vill säga inte som misstänkt. Detta gör utredarna i samråd med åklagaren och syftet är att säkerställa häktningsgrundande information om inte Jesper har ett fullgott

alibi som naturligt förklarar varför han rört sig samma sträcka samtidigt som de tre häktade.

Förhör med Jesper

Jesper lämnar först en version av vad han gjorde den aktuella kvällen som inte stämmer med den tillgänga utredningsinformationen. Han säger att han åkt tåg till Gävle för att besöka sin familj den aktuella kvällen, han medger inte att han varit tillsammans med Kevin, Eduardo och Aday. Förhørsledaren släpper då delvis informationen om att Jespers mobiltelefon positionerats. Jesper lämnar en ny version som inte heller stämmer överrens med det utredarna vet. I denna version menar Jesper att han varit kvar i Alingsås under kvällen och att någon annan haft hans mobiltelefon.

I detta läge delges Jesper skälig misstanke om delaktighet i brottet och rätten till försvarare. Förhørsledaren tar en paus och ringer åklagaren som beslutar att anhålla Jesper.

Förhör med Jesper

I sitt andra förhör har Jesper en ny version. Han har hunnit fundera lite och har diskuterat med sin försvarare. Jesper medger att han åkt med Kevin, Eduardo och Aday från Alingsås till Skara där hans mobil positionerats. Han hävdar att de kört till McDonalds i Skara, där han stannat medan de andra tre åkt vidare. Han säger sig vara ovetande om vart de tre kört och varför han inte fått följa med. De tre har sedan, några timmar senare, kommit och plockat upp honom igen innan de körde till Göteborg.

I sitt tredje förhör säger Jesper att han måste ha tappat sin mobiltelefon i bilen och att den alltså följt med till Micklagård. Jesper tror i det här läget uppenbarligen att han är GSM-positionerad i Micklagård.

Analys

Utredarna har inför förhören med Jesper beslutat att bara delvis släppa informationen om GSM-positioneringen till Jesper. De får då en berättelse som de omedelbart kan avfärda. När de efterhand släpper ytterligare information ändrar Jesper sin version tre gånger under de tre förhören. Utredarna väljer att inte förhöra de andra misstänkta förrän Jesper bestämt sig för en version de tror han vill hålla fast vid. Det skulle nämligen vara meningslöst att korsförhöra de andra utifrån uppgifter som sannolikt kommer att ändras i nästa förhör. Redan i det här läget är Jespers tillförlitlighet kraftigt nedsatt.

Utredarna kan vara relativt säkra på att hans berättelse är åtminstone delvis falsk. De har också med en mängd detaljfrågor fått information de kan kon-

trollera i efterhand. Några viktiga detaljer kan redan nu befästas i de kommande förhören med de andra misstänkta. Dessa detaljer avser tidpunkter för avresan från hemstaden, hur de fyra varit placerade i bilen och ungefär när och var de träffat tipsaren Tariq i Skara. Även Jesper häktas på sannolika skäl misstänkt för grovt rån och mord.

Den andra omgången förhör

I det här läget har utredarna en ganska klar bild av vilka som har deltagit i brottet, ungefär hur brottet gått till och hur de misstänkta tagit sig till och från platsen. Huvudhypotesen är formad och kommer att bestå under resten av utredningen. Fortfarande saknas analyser av väsentlig teknisk bevisning, vilken är viktig för att utreda vem av de misstänkta som gjort vad. Den besvärliga uppsätsfrågan, som skall visa sig vara väsentlig för ärendets upplösning, har ännu inte adresserats i utredningen annat än genom de formella delgivningarna av misstanke. Utredarna har under tiden arbetat med att förhöra alla de personer som kunnat kopplas till de misstänkta. Detta har framför allt gällt de personer de misstänkta varit i kontakt med över mobiltelefon under det aktuella dygnet, men också nära anhöriga. Det blir allt svårare för utredarna att betrakta de misstänkta som oskyldiga och för att garantera denna rättighet behöver utredarna lägga ner en hel del möda på att det fortsatta arbetet bedrivs objektivt och förutsättningslöst. Kanske är det i detta läge de har särskild nytta av en "djävulens advokat" när de diskuterar fallet sinsemellan, en i gruppen som har det uttalade uppdraget att ifrågasätta alla slutsatser gruppen kommer fram till.

En som har förhörts flera gånger är till exempel Kevins sambo som till en början gett Kevin alibi, men som sedan ändrat sig. Utifrån den nu tillgängliga informationen förefaller följande utrett:

- Kevin, Eduardo och Aday har åkt från Göteborg till Alingsås, där de plockat upp Jesper. De har sedan kört vidare till Skara (GSM-positionering, förhörsuppgifter).
- De har åkt i Kevins bil (vittnesobservationer, hjulspår och blodspår i bilen som tagits i beslag för teknisk undersökning).
- De har stannat i Skara, troligen på McDonalds (GSM-positionering, förhörsuppgifter).
- Eduardo och ytterligare tre eller fyra personer har sedan åkt till Micklagård utanför Habo och parkerat bilen på en mindre skogsväg nära Nils boningshus (GSM-positionering, vittnesobservationer och teknisk undersökning).
- Minst en, förmodligen två eller tre av killarna har sedan övermannat Nils i hallen (teknisk undersökning).
- En pistolattrapp har använts vid överfallet (fynd på brottsplatsen).

- Huset har genomsökts, ett kassaskåp med okänt innehåll har stulits, rullats ut på en kontorsstol och sedan på en säckkärra till bilen (teknisk undersökning).
- Nils har misshandlats svårt med ett järnrör och bundits med en telefonsladd (teknisk undersökning).
- Nils har troligen avlidit av misshandeln (preliminär dödsorsak angiven som omfattande skullskada).
- Kevin har vissa skador på händerna som kan ha uppstått vid ett slagsmål den aktuella natten, men de andra tre saknar sådana skador (rättsintyg).
- De misstänkta har sedan kört tillbaka till Göteborg. (GSM-positionering)
- Eduardo har dålig ekonomi och söks av kriminella för obetalda skulder (förhörsuppgift).
- Flera av telefonsamtalen har gått till en kriminellt belastad krögare i Skara, Tariq (telefonanalys).
- Tariq skall enligt uppgift vara den person som tipsat de misstänkta om att det skulle finnas stora summor pengar hemma hos Nils och att Nils skulle vara ett enkelt rånofför (spaningsuppslag från anonym uppgiftslämnare, förhör).
- De alternativa spåren som initialt sågs som rimliga har utretts och misstankarna har inte träffat någon annan i dessa parallella utredningar. Tvärtom har de alternativa spåren slutat med relativt täta alibin och utgör därför orimliga förklaringsmodeller. Dessa spår har med andra ord kunnat avföras (deduktiva slutsatser).

Utredarnas strategi inför de kommande förhören blir att släppa ytterligare detaljer om GSM-positioneringarna, eftersom dessa i stora drag avslöjats för de misstänkta redan under häktningsförhandlingen. I ett andra skede skall utredarna påpeka eventuella motsägelser i de misstänkts utsagor i relation till GSM-positioneringarna och kräva förklaringar av dessa. Utredarna bestämmer sig också för att återigen gå igenom de misstänkts hela berättelser med mängder av detaljfrågor, detta för att eventuellt kunna hitta ytterligare motsägelser och/eller kontrollerbar information.

Förhör med Eduardo

Eduardo är först ut att förhöras i denna omgång. Förhørsledaren börjar med att låta Eduardo uttala sig fritt om misstankarna. Eduardo nekar först till att han överhuvudtaget varit med på resan. Förhørsledaren pressar då Eduardo mot att förklara förekomsten av positioneringarna. Eduardo får klart för sig att utredarna förhört en person han varit i kontakt med över mobiltelefon den aktuella tiden, och att han därför inte kan neka till att han haft sin mobiltelefon då. Han kan då inte heller neka till positioneringarna utan medger resan till Skara, dock inte till Mickla-

gård. Förhørsledaren avslöjar då att Eduardo positionerats vid Micklagård via ett mottaget sms och att man vet både vem som skickat detta sms och vad som stod i meddelandet. Eduardo ändrar ändå inte sin berättelse. Eduardo får också en mängd detalifrågor om bland annat vilka kläder och skor han själv och de andra haft på sig den aktuella kvällen. Han får vidare detalifrågor om vilken färdväg man valt och varför. GSM-positioneringarna indikerar nämligen att de misstänkta kört en omväg om cirka 2 mil. Denna omväg återstår att förklara. (Detta kommer senare att visa sig vara ett ofrivilligt villospår. De misstänkta hittade helt enkelt inte snabbaste vägen mellan Göteborg och Alingsås, och trodde att den valda rutten var bäst.)

Förhör med Kevin

Kevin förhörs utifrån samma förutsättningar som Eduardo. Utredningsuppgifterna som avslöjats under häktningsförhandlingarna skall förklaras av Kevin. Kevin kan inte ge någon trovärdig förklaring till några av de analyserade och med förhör understödda telefonsamtalen. Kevin uttalar två uppenbara lögner (gällande telefonsamtal) och pressas därefter av förhørsledaren mot ett medgivande. Förhørsledaren avslöjar i detta läge att en annan av de inblandade (icke namngiven) i förhör medgett att de åkt tillsammans i bilen till Skara. Kevin finner då för gott att även han medge detta. Förhørsledaren berättar att de anträffat en mobiltelefon av märket Motorola vid husrannsakan hos Eduardos flickvän. Kevin uppger då att den mobiltelefonen tillhör Aday.

Förhör med Tariq

Tariq förhörs som "annan" då utredning i detta läge inte ger möjlighet att föra upp honom som skäligen misstänkt. Tariq hörs framförallt om sin bekantskap med de inblandade och de telefonsamtal han ringt och tagit emot den aktuella kvällen. Tariq släpps igen efter detta förhör.

Aday är den av de misstänkta som utredarna bedömt som "hårdast". De har därför sparat förhöret med honom till sist i denna omgång. Genom att spara Aday till sist hoppades utredarna kunna använda uppgifter lämnade av de andra för att få Aday att lämna en mer sanningsenlig redogörelse.

Förhör med Aday

Aday fortsätter förneka att han varit med i bilen på resan till Skara. Han hävdar fortsatt att han legat och sovit Eduardos lägenhet hemma i Göteborg. Han anger fortsatt Eduardos sambo som vittne till detta. Förhørsledaren konfronterar honom då med en del utredningsinformation. Informationen avslöjas delvis, för att vid behov kunna återanvändas och för att en förklaring till informationen skall kunna verifieras. Först avslöjas att en annan person i förhör sagt att Aday varit med i bilen, men

det avslöjas inte vem som sagt detta. Sedan avslöjas att nu även Jesper sitter häktad på sannolika skäl misstänkt för delaktighet i brottet. Inga ytterligare detaljer kring Jesper, misstankarna mot honom och vad han sagt i förhör avslöjas. Aday lämnar trots detta inga medgivanden och förhørsledaren lämnar frågorna obesvarade utan att avslöja mer utredningsinformation. Istället går förhørsledaren över till att fråga Aday om hans förhållande till Tariq. Aday nekar till att han känner Tariq. Förhørsledaren avslöjar då att det finns flera samtal loggade i hans mobiltelefon till Tariq, dock inte vid vilka tidpunkter, från vilka platser och av vilken längd. Aday medger då att han känner Tariq. Förhørsledaren pressar avslutningsvis Aday ytterligare på en förklaring till GSM-positioneringarna av hans telefon längs resvägen från Göteborg till Skara. Aday vidhåller ändå att han inte varit med, att han legat hemma i Eduardos lägenhet och sovit.

Analys

Adays strategi har förmodligen varit att hålla sig till en tidigare avtalad alibiplan. Han och Eduardo har sannolikt haft ett generellt avtal att de skall ge varandra alibi och att Eduardos sambo vid behov skall styrka detta. Trots att han ställs inför starkt motsägande utredningsinformation väljer han ändå att hålla sig till det förmodade avtalet med Eduardo. Han kan inte veta att Eduardo gjort en annan analys och redan frångått deras avtal. Detta är i och för sig betydelselöst, då det inte är förbjudet att ljuga under en polisutredning. Adays generella trovärdighet hjälps knappast av att han hittar på en ny historia istället för att hålla fast vid den gamla. Om han hittar på en ny historia riskerar han att även den beslås med oriktigheter och då har hans trovärdighet snarast sjunkit ännu mer.

Förhören med Kevin och Eduardo var mer framgångsrika. Flera motsägelser med telefonlistorna kunde identifieras. Tack vare att Eduardo gått med på några av telefonsamtalen på listan och därmed accepterat bevisvärdet av GSM-positioneringen, hänger hans förnekande om att han varit vid Micklagård i luften. Detta kommer att bli en viktig punkt i kommande förhör med Eduardo. Även Kevin förefaller ha accepterat bevisvärdet av GSM-positioneringarna.

Ny utredningsinformation

- SKL har inte hittat några DNA-spår på de beslagtagna kläder som är färdiganalyserade (tekniskt protokoll).
- Nils har dött av de skador han åsamkats i huvudet av järnröret (dödsorsaksintyg).
- Säckkärran som använts för att flytta kassaskåpet tillhörde Nils själv vilket leder till slutsatsen att gärningsmännen inte planerat att ta med ett eventuellt kassaskåp (vittnesuppgift).

- Ytterligare uppgifter styrker att Eduardo hade skulder (förhörsuppgift).

Förhör med Tariq

Tariq förhörs för andra gången. Han hörs fortfarande som "annan", det vill säga han delges ingen misstanke. Denna gång hörs han mer detaljerat om samtalslistorna och om att han själv positionerats i stadsdelen där McDonalds ligger. Tariq vidgår att han varit på McDonalds den aktuella tiden, men inte att han träffat någon av de misstänkta där.

Förhör med Jesper

Jesper förhörs om hur han släppts av på McDonalds, hur han rört sig och om han träffat någon. Jesper vallas också på och omkring McDonalds och hörs ytterligare en gång men lämnar inga ytterligare medgivanden. Vissa motsägelser kvarstår med telefonlistorna. Förhørsledaren ifrågasätter varför Jesper inte träffat Tariq på McDonalds. De hade ju haft kontakt med honom på mobiltelefon från bilen under resan dit och sedan befunnit sig där samtidigt. Jesper har ingen förklaring till detta.

Förhör med Eduardo

Eduardo förhörs för fjärde gången. Han har i detta läge suttit frihetsberövad i drygt tre veckor och mår mycket dåligt. Han vill inte prata med förhørsledarna och begär att få en TV i cellen.

Analys

Motsägelserna mellan Tariqs och Jespers berättelser är tydliga. De hävdar i sina förhör att de varit på samma plats samtidigt, men de har inte träffats där. Utredningen har i detta läge inte lyckats visa om de kände varandra sedan tidigare, men telefonanalysen har visat att Eduardo haft kontakt med Tariq på mobiltelefon från bilen under färden från Alingsås till Skara. Vidare finns inget som kan styrka att Jesper verkligen varit kvar i Skara. Jesper har inte kunnat förklara detta på ett för utredarna tillfredsställande sätt.

Eduardo ger uttryck för att han mår dåligt, och för förståelsen av de misstänkta är det här lämpligt att sätta sig in i deras situation. Det är fyra unga killar i 20-årsåldern som hamnat i en helt främmande, och psykiskt påfrestande, situation. Först har de varit delaktiga i ett grovt brott där en människa dött, vilket i sig troligen inneburit en stor mental påfrestning för dem. Sedan följde några dagar då de var i frihet, men som rimligtvis bör ha präglats av ångest, både inför vad de gjort och inför vilka konsekvenser detta skulle kunna få. Därefter frihetsberövades de och togs då tvärt bort från sina familjer, kamrater och flickvänner. Efter det har de suttit fängslade i flera veckor. På grund av brottets grovhet, det besvärliga utredningsläget och det faktum att polisen misstänker flera gärningsmän, har de också utsatts för fulla restriktioner på

håktet. Detta innebär i praktiken isolering utan tillgång till tidningar och TV, där de enda andra människor de fått ha kontakt med varit häktespersonal, försvarsadvokat och förhørsledare.

Ny utredningsinformation

Michel, en av personerna på Eduardos telefonlista, hörs för första gången. Förhørsledaren har inför förhöret information om GSM-positioneringar nära Michels hem i Lerum på natten efter brottet under cirka 2 timmar. Detta väljer förhørsledaren att inte beröra. Istället hörs Michel uteslutande om de redan analyserade samtalen med Eduardo och om hur deras bekantskap och umgänge sett ut under det senaste året. Utredarna har valt att höra Michel sist av de personer som finns på telefonlistorna, just därför att Michel kan misstänkas för någon form av inblandning i brottet. Utredarna vill ha så mycket fakta som möjligt innan de ger sig in i förhör med en person som kan misstänkas. Misstankarna mot Michel är i det här läget inte så starka att de skulle kunna leda till straffprocessuella tvångsmedel som till exempel en husrannsakan. Michel är dessutom bara 16 år gammal, och bor i en villa hemma hos sina föräldrar.

Förhör med Michel

Michel berättar inte spontant något som förklarar positioneringen av de misstänkta telefoner i närheten av hans bostad. Utredarna kan efter förhöret konstatera att Michel antingen undanhåller att han träffat de misstänkta på natten eller att de misstänkta uppehållit sig i närheten av Michels hus utan Michels vetskap.

Förhör med Jesper

Jesper hör av sig till utredarna via sin advokat och vill bli förhörd. Han har något att berätta. Han har nu suttit frihetsberövad i cirka 3 veckor och mår dåligt. Jesper medger för utredarna att han varit med på hela resan, från Alingsås ända till Micklagård. Han medger att Tariq var tipsaren och att de träffat honom på McDonalds parkering i Skara. Jesper berättar också att det var Eduardo och Kevin som slog Nils och att Aday försökt stoppa dem. När de åkte från Micklagård menar Jesper att han ville ringa efter ambulans, men att de andra var emot detta. De körde sedan hem till Michel i Lerum där de bar in kassaskåpet i garaget och hjälptes åt att öppna det. Hans föräldrar var inte hemma. Sedan åkte de till en rastplats där de brände handskar och rånarluvor och kastade lite silver som de inte vågade behålla. Under förhöret får Jesper en mängd detaljfrågor om händelseförloppet och om hur olika platser och personer sett ut. Detta är en viktig del för att kunna avgöra om Jespers medgivanden är sanna eller om han lämnat ett falskt erkännande. Alla dessa detaljer måste stämmas av mot de tekniska undersökningsprotokollen och de kommande förhören med de andra misstänkta.

Analys

Även Jesper ger nu tydligt uttryck för att han mår dåligt. Detta är ett känsligt läge där risken för falska erkännanden och medgivanden är påtaglig, något som förhørsledaren också insett. Efter förhöret med Jesper har förhørsledarna fått ytterligare bekräftelse för huvudhypotesen, men det exakta händelseförloppet är fortfarande oklart. En misstänkt kan inte dömas enbart på en medåtalads förhørsutsaga. Stödbevisning är nödvändig. Utredarna bedömer att de skall prioritera Tariq i detta läge. Han hämtas efter beslut av åklagare in till förhör utan föregående kallelse och förhörs återigen om sina kontakter med de misstänkta under morddygnet. Tariq vidhåller att han bara haft kontakt med dem via telefonsamtal och sms, att de inte träffats på McDonalds parkering i Skara. Tariq anhålls omedelbart efter förhöret som skäligen misstänkt för medhjälp till grovt rån.

Ny utredningsinformation

Nästa steg för utredarna blir att göra husrannsakan hemma hos Michel i Lerum, då han genom förhöret med Jesper nått misstankegraden *skäligen misstänkt* och därmed fått juridiskt stöd för straffprocessuella tvångsmedel. Brottsrubriceringen blir även för Michel medhjälp till grovt rån. Kassaskåpet från Micklagård anträffas i garaget hemma hos Michel, gömt under en arbetsbänk.

Förhör med Michel

Michel förhörs för andra gången. Michel medger då att Eduardo, Kevin, Aday och Jesper ringt honom på natten efter brottet och att de kommit hem till honom med kassaskåpet. De hjälptes sedan åt att öppna skåpet, men Michel fick inte någon del av bytet, han skulle betrakta detta som en tjänst han gjorde Eduardo. Michel förhörs ytterligare en gång. I detta tredje förhör lämnar han en än mer detaljerad redogörelse över händelseförloppet. Michel blir på grund av sin låga ålder och sin ringa inblandning inte anhållen.

Analys

Då inga motsägelser finns med den tillgängliga utredningsinformationen och det inte föreligger recidiv-, kollusions- eller flyktfara, frihetsberövas inte Michel mer än under tiderna för förhören. Michel misstänks för häleri, ett brott som normalt ger något års fängelse. Michel är tidigare ostraffad.

Förhör med Tariq

Tariq förhörs igen och konfronteras då med uppgiften från Jespers förhör, att han träffat de misstänkta på McDonalds och gett dem vägbeskrivningen till Micklagård. Förhørsledaren berättar inte att uppgiften kommer från förhör med Jesper. Tariq fortsätter förneka mötet på McDo-

nalds. Husrannsakan görs i Tariqs bostad och på hans arbetsplats, men inget anträffas som kan styrka misstankarna.

Analys

Tariq håller fast vid sin ursprungliga berättelse då han inte har något att förlora på detta. Om förhørsledarens uppgifter om stödbevisning för mötet på McDonalds i Skara stämmer är han ju redan beslagen med en lögn. Att i detta läge försöka konstruera en ny historia medför en risk att bli beslagen med ytterligare en lögn. Ytterligare en lögn skulle kunna sänka Tariqs tillförlitlighet så mycket att han riskerar att dömas för anstiftan till brottet mot sitt nekande. Tariq väljer därför att inte ändra sin berättelse förrän han fått reda på exakt vilken information förhørsledaren har om mötet på McDonalds.

Ny utredningsinformation

Utredarna genomför fotokonfrontationer av kassaskåp med anhöriga till Nils för att säkerställa att det är rätt kassaskåp som anträffats vid husrannsakan hos Michel.

SKL lämnar slutgiltigt svar på blodspår säkrade på Adays tröja. Blodet kommer från Nils. Utredarna bestämmer sig i detta läge för en ny omgång förhör. De beslutar sig för att börja med Aday, trots att han bedöms som den hårdaste av de fyra huvudmisstänkta.

De avslutande förhören

Förhör med Aday

Aday vidhåller sin historia om att han inte varit med i bilen. Förhørsledaren avslöjar då för honom att Eduardo berättat i förhör att de varit fyra i bilen och att en av de andra misstänkta berättat att Aday var en av dem. Förhørsledaren frågar om blodet som säkrats på Adays tröja. Aday frågar då om de analyserat blodet. Förhørsledaren svarar då att blodet kommer från Nils. Aday medger ändå ingen inblandning i brottet.

Förhör med Kevin

Kevin erkänner i sitt förhör rån, men förnekar mord. Han berättar en sammanhängande historia som i allt väsentligt överensstämmer med utredningsinformationen. Kevin skyller mordet på Eduardo och säger att det är Eduardo som förlorat kontrollen och slagit Nils hårt och länge med järnröret. Kevin berättar också att det är Tariq som varit tipsaren och att de träffat honom på McDonalds parkering i Skara. Kevin menar att han ville ringa efter ambulans till Nils när de åkte från brottsplatsen, men att Eduardo var emot detta. Kevin får en mängd detaljfrågor för att hans erkännande skall kunna verifieras.

Analys

Utredarnas starkaste tekniska bevis mot Aday släpps i förhöret, att DNA från Nils säkrats i ett blodspår på Adays tröja. Adays historia har därmed blivit uppenbart orimlig och utredarna hade kunnat förvänta sig en justerad berättelse från Aday. Han står dock fast vid sin tidigare analys av läget, att det bästa är att inte ändra sin berättelse förrän det blir helt nödvändigt. Aday hade kunnat lämna en justerad berättelse som på ett eller annat sätt förklarade hur Nils DNA hamnat i en blodfläck på hans tröja, han väljer dock att även fortsättningsvis lämna den frågan öppen för utredarna att fundera över. Om utredarna skulle missa att utreda alternativa förklaringar skulle detta bli tydligt i slutdelgivningen av ärendet och därmed bjuda Aday på en användbar försvarsstrategi inför förhandlingarna i tingsrätten.

Några mindre inkonsekvenser identifieras i förhöret med Kevin. Den viktigaste frågan kommer att bli huruvida Kevin eller någon annan hjälpt till att binda Nils med en sladd. Detta berörs inte alls i förhöret. En annan motsägelser är uppgiften om var silvret kastats. Kevins version stämmer överrens med Jespers, men silvret har inte kunnat hittas där trots omfattande eftersökningar. Frågan om varför Kevin inte berör bindandet av Nils kan förklaras med att Kevin, om han hjälpt till att binda Nils, i så fall varit direkt delaktig i de handlingar som ledde till Nils hjälplösa tillstånd, något som skulle kunna bedömas som likgiltighetsuppsåt och därmed medhjälp till mord. Att utredarna inte kunnat hitta silvret kan ha minst tre tänkbara förklaringar. 1) De misstänkta har medvetet eller av glömska angett fel plats. 2) Någon annan har hittat silvret och flyttat det från platsen. 3) Soptunnan där silvret dumpats har tömts. Den sista förklaringen bedömdes som den troligaste. Kommunen hade haft tömning av soptunnor på rastplatser mellan brottet och polisens eftersök. Rutinen vid sådan tömning är att på vintern tömma tunnor om de är mer än halvfulla. Ingen har med säkerhet kunnat ange hur full tunnan var då silvret dumpades.

I detta läge har det blivit dags för förhørsledarna att arbeta mer med de identifierade motsägelserna mellan de misstänkta förhörsuppgifter och övrig utredningsinformation. Då förhørsledarna nu börjat få en personlig relation med de misstänkta har det blivit allt svårare för dessa att fortsätta hålla fast vid uppgifter som är uppenbart felaktiga. Deras behov av att förklara och försvara sig har växt sig starkare. Det var enklare för dem att sitta i de tidiga förhören och neka och lämna vilseledande uppgifter, dels eftersom utredarna inte hade delgett dem information som direkt kunde motsäga deras förnekanden och dels för att det var känslomässigt enklare att ljuga och hålla fast vid en motsägelsefull historia för någon de inte kände.

Förhör med Eduardo

Eduardo förhörs igen och lämnar inget annat än vaga medgivanden, trots att han pressas hårt av förhørsledaren med en lång rad inkonsekven-

ser från tidigare förhör. Eduardo gör uttalanden som "Jag kan ha varit" och vägrar helt uttala sig om vad de andra misstänkta har gjort. Han får reda på vilka de andra misstänkta är och uttrycker till synes spontant förvåning över att utredarna inte lyckats identifiera fler misstänkta. Förhørsledaren avslöjar att man hittat kassaskåpet hemma hos Michel, men Eduardo lämnar ändå inga ytterligare medgivanden.

Analys

Eduardo är nu i samma läge som Aday. Delar av hans berättelse har blivit beslagen med lögn, men han väljer ändå att stå fast vid den för att få ta del av mer utredningsinformation och därmed kunna förbereda sitt framtida försvar bättre. Eduardo gör samtidigt implicita medgivanden av typen "jag kan ha varit där". Det är oklart om han gör dessa planerat och i så fall varför. En tänkbar strategi skulle kunna vara att han därigenom försöker leda in förhørsledaren i en hypotetisk diskussion istället för ett förhör och därmed få ut mer information av förhørsledaren. Det kan också bero på att pressen att berätta blivit för stark för Eduardo och att han på detta sätt läcker en vilja att trots allt erkänna att han varit på platsen.

Ny utredningsinformation

Sökandet efter det försvunna silvret avslutas då det gjorts troligt att soptunnan trots allt tömts och att innehållet lagts i den kommunala deponin. Ett 20-tal poliser har sökt på den kommunala deponin utan resultat. Utredarna beslutar att inte lägga ner ytterligare resurser på detta. Bevisvärdet i silvret och dess realvärde är för lågt i förhållande till insatsen som skulle krävas för att återfinna det.

Förhör med Aday

Aday kontakter utredarna via sin advokat då han har något att berätta. Aday erkänner sedan i förhör medhjälp till grovt rån, men förnekar mord. Han uppger att han varit passiv på platsen och hållit sig på gården där han vaktat husvagnen, som de initialt trodde någon kunde befinna sig i. Han har sedan hjälpt till att bära ut kassaskåpet. Aday uppger att han inte alls sett Nils på brottsplatsen och att han inte heller sett något blod. Aday vägrar berätta vad de andra misstänkta gjort. Han får en mängd detaljfrågor och hans berättelse stämmer i allt väsentligt med de Jesper och Kevin lämnat.

Analys

Aday har efter det föregående förhöret haft tid att tillsammans med sin advokat analysera bevisläget och de straffrättsliga konsekvenserna av ett eventuellt medgivande. Genom att erkänna medhjälp till rån och helt ställa sig utanför de gärningar som lett till att Nils avled hoppas Aday på lindrigare påföljd. Aday har tillsammans med sin försvarare gjort en korrekt analys av bevisläget

och hans berättelse styrker utredningshypotesen samt Jespers och Kevins erkännanden utan att ställa honom själv som delansvarig i Nils död.

Ny utredningsinformation

Det tekniska protokollet över undersökningen av rastplatsen är klart. Teknikerna har kunnat identifiera rester av två rånarluvor och minst två par handskar. Detta styrker ytterligare de erkännanden som lämnats.

En bekant till Tariq, Mahmud, förhörs och uppger att han sett Tariq rita en skiss på något som kan vara brottsplatsen. Han tror skissen finns i Tariqs bostad på baksidan av ett kuvert. Tariq skall ha varit på Micklagård cirka tre månader före brottet för att köpa en reservdel till sin bil. Mahmud vet inte om skissen ritats före eller efter brottet.

Förhör med Tariq

Tariq förhörs igen om sitt eventuella möte med de misstänkta på McDonalds parkering i Skara. Förhørsledaren pressar Tariq och till slut medger Tariq att han träffat de misstänkta. Han menar dock att de träffats för att prata om den skuld Eduardo haft till honom. Han förnekar att han skulle ha tipsat om Nils och gett de misstänkta en vägbeskrivning till Micklagård.

Förhör med Jesper

Jesper förhörs och berättar återigen detaljerat om händelserna det aktuella dygnet. Förhørsledaren berättar att Tariq också sitter häktad som misstänkt, och att han förnekar inblandning i brottet. Jesper vidhåller att det är Tariq som tipsat om Nils pengar och att han också gett dem en vägbeskrivning när de träffades på McDonalds parkering. Denna vägbeskrivning tror Jesper att Eduardo rivit sönder och kastat ut genom bilfönstret när de körde från Micklagård.

Analys

Tariqs medgivande om att han träffat de andra misstänkta på McDonalds ser vid en första anblick mycket besvärande ut, men det är i normalfallet inte möjligt att fälla en person för brott bara på grund av utpekanden av medgärningsmännen. Att Tariq träffat de misstänkta är i sig inte brottsligt och endast utpekandena från medgärningsmännen kan inte styrka att han anstiftat rånet. Det efterföljande förhöret med Jesper kom till större delen att handla om just Tariqs roll i ärendet och om denna papperslapp som vägbeskrivningen skrivits på. Då denna lapp inte gått att återfinna saknas nödvändig stödbevisning och Tariq kommer inte att kunna fällas till ansvar.

Ny utredningsinformation

En ny husrannsakan genomförs i Tariqs bostad. Där anträffas ett kuvert i pappersinsamlingen med en skiss som kan föreställa Nils boningshus i Micklagård. Skissen är dock inte skalenlig och hastigt nedtecknad. I möte med åklagaren bedöms skissen ändå som tillräcklig stödbevisning till förhørsutgången från Kevin och Jesper om att Tariq varit delaktig som anstiftare till brottet.

Förhör med Kevin

Kevin förhörs och får berätta detaljerat om händelseförloppet ännu en gång. Förhørsledaren är framför allt intresserad av vem som gjort vad inne i Nils hem. Kevin berättar att det är han och Eduardo som varit inne i fastigheten huvuddelen av tiden. Det är Eduardo som har knackat på och sagt att han är lastbilschaufför som behöver vägbeskrivning. Kevin själv har stått gömd vid husväggen med pistoltrappen och sprungit fram och hjälpt Eduardo att övermanna Nils. I det tumult som följde skall Eduardo ha skurit sig i armen. Kevin menar att det bara är Eduardo som slagit Nils med järnröret och att det är Eduardo själv som bundit Nils.

Förhör med Eduardo

Eduardo hör av sig till utredarna via sin advokat. Han erkänner i förhör sin medverkan och berättar detaljerat om händelserna före, under och efter brottet. Detta erkännande stämmer mycket väl överrens med Jesper och Kevins berättelser. Det finns dock en viktig avvikelse, Eduardo hävdar bestämt att han visserligen slagit Nils med järnröret, men inte så hårt och inte så många gånger. En annan person har, enligt Eduardo, också slagit Nils med järnröret. Underförstått är denne person Kevin, eftersom Eduardo tidigare sagt att det var de två som var inne i huset och att Kevin vaktat Nils.

Analys

Förundersökningsledaren och utredarna har inför dessa förhör analyserat rättsläget ytterligare och valt att prioritera de exakta gärningarna som har med våldet mot Nils att göra. Åklagaren håller i detta läge på att skissa på åtalen mot de misstänkta och behöver därför veta exakt vad som kan leda till bevis i rätten och vad som bygger på antaganden. Kevin och Eduardo skjuter skulden för Nils död på varandra. Eduardo pekar visserligen inte ut Kevin med namn, men då de andra utesluts från möjligheten att bruka våld mot Nils står Kevin kvar som ende tänkbar gärningsman i Eduardos berättelse. I dessa förhör med Kevin och Eduardo förefaller förhørsledarna ha uppnått ett bra samarbetsklimat. De misstänkta lämnar lite längre fria redogörelser och svarar på förhørsledarnas alla frågor. Det finns fortfarande vissa motsägelser. Några av dessa beror troligen på lögnen från de hörda, men andra kan bero på missförstånd och att de haft olika upplevelser och minnesbilder av händelsen.

Ny utredningsinformation

Det tekniska protokollet från platsundersökningen hemma hos Michel är klar. Kassaskåpet är identiskt med det som stått hemma hos Nils. Såväl teknisk bevisning som förhörsuppgifterna och vissa kvarlämnade dokument stödjer detta. Hemma hos Michel har också anträffats två tröjor med blodspår. Blod från tröjorna har skickats till SKL för DNA-analys.

Förhör med Aday

Aday förhörs igen. Utredarna är uppenbarligen nöjda med hur de andra misstänkta beskrivit händelseförloppet, för förhørsledaren använder information från alla de tre övriga huvudmisstänkta för att pressa Aday mot att medge att han varit med om att binda Nils. Aday gör inga sådana medgivande. Han medger inte heller att han sett någon slå Nils överhuvudtaget.

Efter detta förhör vallas Aday på och kring McDonalds i Skara, för att han skall beskriva hur de mötte Tariq där. Han kan dock inte lämna någon detaljerad beskrivning och säger att han är osäker på händelseförloppet.

Eduardo vallas en första gång, på och kring McDonalds. Han lämnar en detaljerad beskrivning av händelseförloppet där. Beskrivningen stämmer väl överens med de beskrivningar som lämnats i förhör med Kevin och Jesper. Eduardos vallningsförhör är dock inte utskrivet i dialogform. Det är därför svårt att bedöma hur bestämt han uttalat sig. I förhørsprotokollet står det att Eduardo säger sig vara 100 % säker.

Förhör med Eduardo

Eduardo förhörs igen en knapp vecka efter vallningen. Eduardo upprepar sitt erkännande av rån och misshandel och lämnar en konsekvent och detaljerad berättelse över händelseförloppet. För första gången visas han bilder på det järnrör han använde till att misshandla Nils. Eduardo medger att det var det järnröret han använt. Järnröret är lite speciellt och lätt att känna igen då det har en mindre krök i ena änden och i den andra ett monterat munstycke som är lackat i orange.

Ny utredningsinformation

Det slutliga tekniska protokollet och det slutliga obduktionsprotokollet kommer. Det innehåller snarare bekräftelser än nyheter.

Förhör med Jesper

Jesper förhörs och pressats på punkten om han sett Nils eller hört honom jämra sig. Jesper nekar bestämt till detta. Jesper medger fortfarande bara att han hållit vakt och hjälpt till att bära kassaskåpet. Jesper hörs också

om hur bytet fördelats. Uppgifter om detta från Eduardos förhör presenteras för Jesper.

Förhör med Aday

Aday förhörs och får upprepa sitt tidigare erkännande med en mängd detaljfrågor från förhørsledaren för att verifiera varje del. Den kvarvarande motsägelsen är huruvida Aday hjälpt Eduardo att binda Nils. Aday nekar fortfarande till detta trots att förhørsledaren refererar Eduardos utpekande av honom i denna del.

Förhör med Kevin

Kevin förhörs och får upprepa sitt tidigare erkännande med en mängd detaljfrågor från förhørsledaren för att verifiera varje del. Förhørsledaren uppehåller sig huvudsakligen vid själva misshandeln och i vilken utsträckning Kevin utdelat några slag mot Nils med järnröret. Förhörsuppgifterna från Eduardo avslöjas för Kevin, där Eduardo i princip pekar ut Kevin som medgärningsman i misshandeln. Kevin nekar bestämt till att han medvetet skadat Nils och tillstår bara misshandel i inledningen av brottet, då de tvingade ner Nils på golvet och släpade in honom i vardagsrummet.

Ny utredningsinformation

Resultat från SKL har visat att Eduardos DNA identifierats på handtaget på ytterdörrens utsida. Detta bekräftar uppgifter som lämnats i förhören.

Förhör med Aday

Aday förhörs en sista gång och får framför allt frågor om huruvida han hjälpt Eduardo att binda Nils. Aday fortsätter neka till detta.

Ny utredningsinformation

Analytikerns slutrapport om telefonanalyserna presenteras. Den överensstämmer i alla delar med det övriga utredningsmaterialet. Kompletterande teknisk analys av blodspår visar att blod skvätt från Nils kropp från en låg vinkel. Detta styrker Eduardos erkännande om kroppens position när Nils misshandlades med järnröret.

Rekonstruktionsförhör med Eduardo och Kevin (var för sig)

Avslutningsvis genomförs längre rekonstruktionsförhör med Eduardo och Kevin på brottsplatsen. Hela händelseförloppet går då igenom från början till slut och de båda, som utkristalliserats som huvudgärningsmän, visar och berättar varje moment i brottet. Deras berättelser följer i stort sett exakt de berättelser de lämnat i de avslutande förhören, men blir något mer detaljerade då de får möjlighet att interagera med skådespelare som spelar medgärningsmän och offer och då de får möjlighet att visa samtidigt som de förklarar.

Analys

Rekonstruktionsförhören ger fortfarande inte någon klarhet i exakt vem som gjort vad. Inte heller ger de styrka åt brottets subjektiva sida. Det kan därför fortfarande inte ställas utom rimligt tvivel att de agerat med uppsåt för att beröva Nils livet. Åklagaren (som jämte de misstänkta försvarare var närvarande) kommer i denna del att yrka att de misstänkta haft ett så kallat likgiltighetsuppsåt, det vill säga att de förstod att Nils skulle kunna avlida, men att de ändå lämnade honom hjälplös i huset.

Generell analys

Generellt sett har förhören genomförts på ett sätt som tydligt visar på att de föregåtts av en noggrann planering i linje med vad den aktuella fokusgruppen beskrivit. Utredningsinformation har använts taktiskt över förhørssekvenserna och uppgifter som framkommit i förhör har kontrollerats och återanvänts. Uppgifter från förhören har också använts korsvis mellan de olika misstänkta. Mycket information har kommit in i utredningen efter hand, något som ofta resulterat i nya förhör.

Förhørsledarnas frågetekniker har i stora delar burits av slutna frågor, men regelbundna försök med öppna frågor har gjorts i de flesta förhör. Detta har vid några få tillfällen resulterat i längre fria berättanden från de misstänkta, men oftast bara lett till kortfattade svar och en återgång till slutna frågor. Detta står i viss kontrast till hur fokusgruppen beskrivit sitt arbetssätt. En del av förhørsledarnas frågor är ledande och i en del avsnitt lägger förhørsledarna en kraftigt ökad press på de misstänkta, detta för att förmå dem att förklara inkonsekvenser i materialet och vid något tillfälle med det uppenbara syftet att få den misstänkte att medge att han varit på brottsplatsen. Detta står också i viss kontrast till hur fokusgruppen beskrivit sitt arbete. Det är också bara i undantagsfall denna teknik fungerat. Flera av de misstänkta har visserligen lämnat långtgående medgivanden och erkänt delar av brotten, men detta har huvudsakligen skett efter samtal med advokat och i början av ett nytt förhör, där den misstänkte uppenbarligen haft sitt medgivande väl förberett.

Förhören kan beskrivas utifrån en taxonomi där minst tre olika dimensioner kan variera. Observera att dessa inte bara kan variera mellan de olika förhören, utan också inom varje förhör.

Den första variationen kan sägas spegla samtalsklimatet, och varierar mellan det som beskrivits som en dominant eller human förhörstil (jfr. Holmberg & Christiansson, 2002; Kebbell et al., 2010). Det finns få sekvenser i fallstudien som speglar en dominant förhörstil, men de förekommer och de ger inte i

något fall resultat om de inte kombinerats med att den misstänkte avkrävts förklaring på en uppenbar inkonsekvens i sin berättelse.

Den andra variationen speglar det verbala utrymmet i förhørsrummet och varierar mellan förhørsledaren och den hörde. Förhørsledaren har emellanåt i stort sett allt utrymme. Detta verkar ske i sin tydligaste form då samtalsklimatet präglas av misstro och förhørsledaren upprepar tidigare frågeställningar som han i bästa fall får kortfattade svar på. Fallstudien innehåller få sådana sekvenser. Den hörde har emellanåt det huvudsakliga utrymmet vilket sker i de sekvenser denne bestämt sig för att lämna medgivanden och vid ett fåtal tillfällen då förhørsledaren lyckas få igång fria berättanden. Detta behöver då bara understödjas med kortare öppna eller halvöppna frågor. Det dominerande i fallstudien är ett mellanläge där samtalet drivs med frågor och svar av ungefär samma längd.

Den tredje variationen speglar samarbetsviljan, viljan att lämna förklaringar. Observera att dessa förklaringar inte nödvändigtvis behöver vara sanna. Samarbetsviljan följer i viss utsträckning samtalsklimatet och det verbala utrymmet, men inte exakt. Samarbetsviljan förefaller visserligen generellt vara låg när förhørsledarens stil är mer dominant, men inte helt utan undantag. Det verkar också som en ökad samarbetsvilja oftast leder till ett ökat verbalt utrymme för den misstänkte. Inte heller detta utan undantag. Under de sekvenser förhørsledaren använder en stor mängd detaljfrågor under kort tid förefaller detta ske när samarbetsviljan redan är god, men den stora mängden frågor är i huvudsak slutna och leder ofta till kortfattade svar⁶³.

Fig 4. Stil, utrymme och samarbetsvilja

Förhørsledarens stil	
Dominant	Human
X-----	X
Det verbala utrymmet	
Förhørsledaren	Den hörde
X-----	X
Samarbetsvilja från den hörde	
Låg	Hög
X-----	X

Förhørsledarna har i fallstudiens förhör med de misstänkta i huvudsak använt en human stil, och slutsatser om variationerna i det verbala utrymmet och samarbetsviljan kan därför inte dras från detta. Däremot följs, med några få

---

⁶³ Detta förfarande har jag kallat tusenfrågorsteknik, vilken beskrivs i kapitel sex.

undantag, den hördes verbala utrymme och den hördes samarbetsvilja åt. Jag har inte kunnat utläsa orsak och verkan mellan de två faktorerna, men en rimlig gissning är att de två faktorerna kan korsbefrukta varandra. Det vill säga, ett ökat verbalt utrymme kan ge en ökad samarbetsvilja likaväl som en ökad samarbetsvilja gör att förhørsledaren lämnar den hörde ett ökat verbalt utrymme. Det omvända kan också vara giltigt, om förhørsledaren lämnar ett begränsat verbalt utrymme borde detta kunna inverka menligt på samarbetsviljan och om den hörde har låg samarbetsvilja kommer han inte att utnyttja det verbala utrymmet han lämnas i samma utsträckning.

Transkriberingarna tillåter inte analyser av hur stort förtroende den hörde fått för förhørsledaren eller hur den hördes upplevelse av förhørsledarens stil varit. Transkriberingarna ger normalt inte heller ledtrådar till hur pauseringar förekommit eller om förhørsledaren arbetat med tystnad. Det verbala utrymmet har därför huvudsakligen utlästs av vad som faktiskt sagts och därmed kunnat transkriberas.

Epilog

Åtalet

Åklagaren yrkade i sin stämningsansökan om ansvar för mord och grovt rån för Eduardo, Kevin, Aday och Jesper. Åklagaren ansåg därmed att han kunde leda i bevis, ställt utom rimligt tvivel, att dessa fyra ”gemensamt och i samförstånd” berövat Nils livet. Åklagaren yrkade vidare på ansvar för medhjälp till rån för Tariq, mannen som enligt utredningen tipsade de andra om att Nils kunde vara ett lämpligt offer, och dessutom ritade en vägbeskrivning till Nils bostad. På grund av Michels ringa ålder (16 år) och att han inte fått någon del i bytet, medgavs Michel åtalsunderlåtelse.

Tingsrättens dom

Tingsrätten fann det styrkt, utom rimligt tvivel, att Eduardo genomfört såväl grovt rån som mord. Rätten kunde visserligen inte se att Eduardo haft ett direkt uppsåt att Nils skulle dö, men att han trots allt utsatt Nils för en grov misshandel och att han varit likgiltig inför risken att Nils skulle dö av skadorna. Påföljden bestämdes till livstids fängelse.

För Kevins del kunde inte rätten finna det styrkt att han medverkat i misshandeln av Nils i så hög grad att han kunde dömas som huvudgärningsman tillsammans med Eduardo. Istället valde tingsrätten att döma Kevin för det något lindrigare brottet medhjälp till mord jämte grovt rån. Påföljden bestämdes till 6 års fängelse.

För Adays del kunde inte tingsrätten finna det styrkt att han varit delaktig i de handlingar som orsakade Nils död. Åklagaren byggde främst sin argumentation på att Aday hade slitit av en telefonsladd och på så sätt hindrat Nils från att tillkalla hjälp. Det hjälplösa tillstånd som åklagaren menade ledde till Nils död förstärktes alltså av Adays handling. Tingsrätten menade dock att det inte var helt klarlagt att det verkligen var Aday som slitit av telefonsladden. Aday dömdes följaktligen endast för grovt rån, och påföljden bestämdes till 4 års fängelse.

Rätten fann det inte styrkt att Jesper medverkat i handlingarna som ledde till Nils död, åtminstone inte på ett sådant sätt att han skulle fällas till ansvar för mord. Det kunde inte heller klarläggas om Jesper förespråkade att de skulle tillkalla ambulans för att hjälpa Nils eller inte. Jesper dömdes följaktligen för grovt rån och påföljden bestämdes även för honom till 4 års fängelse.

Tariq dömdes, i enlighet med stämningsansökan, för medhjälp till rån. Tariq hade inte medverkat till att Nils misshandlades, varför medhjälp till grovt rån aldrig var aktuellt. Påföljden bestämdes till 1 års fängelse.

Samtliga domar överklagades till hovrätten, något som är vanligt i ärenden som rör grövre brott.

Hovrättens dom

Hovrätten undanröjde morddomarna mot såväl Eduardo som Kevin. Rätten ansåg inte att det styrkts att de båda varit likgiltiga till att Nils skulle avlida av sina skador. Då det inte fanns några alternativa yrkanden (till exempel grov misshandel och vållande till annans död) valde hovrätten att fastställa tingsrättens dom om grovt rån. Påföljden för Eduardo sänktes därmed från livstids fängelse till fängelse i 6 år. För Kevin fastställdes påföljden. För Aday och Jesper kunde hovrätten fastställa tingsrättens dom inklusive påföljd, men för Tariq mildrade hovrätten brottsrubriceringen till medhjälp till grov stöld, eftersom de inte fann att uppsåt till att tvång skulle användas mot Nils kunde styrkas i hans fall. Påföljden sänktes till villkorlig dom och dagsböter.

Två av hovrättsråden var skiljaktiga och ville gå på tingsrättens linje undantaget en straffskärpning för Kevin till 10 års fängelse och en strafflindring för Jesper till 2 års fängelse.

Sammanfattning

Jag har i detta kapitel beskrivit hur informationsflödet och förhören med de misstänkta i ett misstänkt rån-mord skapar en mängd beslutssituationer för utredarna. Jag har också beskrivit hur utredningsarbetet genomgår olika faser som har avdelare av såväl juridisk som organisatorisk och taktisk karaktär. En

juridisk avdelare kan till exempel vara reglerna för när en häktningsförhandling senast måste genomföras. En organisatorisk avdelare kan vara hur snabbt ett visst spår kan vara färdiganalyserat av SKL och en taktisk avdelare kan vara när utredarna beslutar sig för att avslöja en viss utredningsinformation för någon eller några av de misstänkta. Jag skall i de kommande tre kapitlen fördjupa den teoretiska och praktiska förståelsen av förhörskontexten.

5. FORSKNING OCH METODUTVECKLING OM POLISFÖRHÖR

Om du vill ha ett klokt svar måste du också fråga klokt.

Goethe

I detta kapitel skall jag beskriva det jag uppfattar som huvuddragen i forskningen om polisförhör med misstänkta och hur denna står i relation till den juridiska regleringen. En mer systematisk genomgång av förhörens juridiska reglering återfinns i bilaga 1. Empirin har följaktligen ett begränsat utrymme i detta kapitel, men får komma till tals desto mer i nästa. En avgörande skillnad i förutsättningarna för utredarens beslutsfattande infinner sig i förhörssrummet med den misstänkte. Utanför förhörssrummet kan utredaren, tillsammans med kollegor, hantera beslutsfattandet under, för stunden, stabila förutsättningar. Inne i förhörssrummet kommer förhørsledarens i interaktion med den misstänkte att skapa en ständig förändring vilket förutsätter ett snabbare beslutsfattande. Ny information kan komma fram och gammal information kan behöva förkastas. Även själva målen för förhöret kan behöva justeras under förhörets gång. Sådana dynamiska arbetssituationer är inte unika för förhørsledare. Klein (1998) har noterat liknande beslutsförhållanden för till exempel räddningsledare och officerare.

Grundläggande syften med förhöret

Ett polisförhör har i den juridiska doktrinen definierats som ”varje systematiskt försök att genom frågor eller uppmaningar förmå en person att lämna uppgifter i den sak som är under utredning” (Leche & Hagelberg, 1958). JO har dessutom yttrat att ett samtal skall betraktas som ett förhör om det enligt planläggning rör den sak förundersökningen avser⁶⁴.

---

⁶⁴ JO 1975, bilaga 6, s. 67

Som tidigare nämnts har förundersökningen i juridisk mening två huvudsyften. Det första är att utreda om ett brott har blivit begånget och vem som i så fall kan anses vara skäligen misstänkt för detta brott. Denna avhandling handlar inte primärt om den delen, utan om hur utredningsarbetet i allmänhet och förhørsarbetet i synnerhet gestaltar sig när det finns en person som redan blivit skäligen misstänkt. Utredningen skall då syfta till att inhämta tillräcklig mängd relevant information för att åklagaren skall kunna göra en välgrundad bedömning om huruvida åtal skall väckas. Vilken information som är relevant styrs av vad som behövs för att åklagaren skall kunna fatta beslut i åtalsfrågan.

Grundsyftet med förhøret förväntas därmed vara att på ett rättssäkert sätt få fram information vars tillförlitlighet kan värderas och som kan föra en polisutredning framåt, så att misstänkta som visar sig vara oskyldiga kan avföras från utredningen och skyldiga misstänkta lagföras i domstol. Polisens utredningsarbete är reglerat i lagar, förordningar, myndighetsföreskrifter (RPSFS) och internationella konventioner. Förhörstekniken är däremot i stort sett oreglerad. De grundläggande principerna för utredningsverksamheten beskrivs i kapitel tre och är giltiga även för förhørskontexten, men de ger inte förhørslardarna taktiskt och metodologiskt stöd.

Att ett åtal kan väckas förutsätter, som tidigare nämnts, att åklagaren kan förvänta sig en fällande dom⁶⁵. Det innebär att samtliga brottets rekvisit kan bevisas utom rimligt tvivel och att inga rimliga alternativa förklaringar till utredningsinformationen lämnats outreda (se t.ex. Bring & Diesen, 2009). Förhøren och de andra utredningsåtgärder skall därför verka både informationsgenererande och informationsvärderande. Den kommande rättegången skall i sin tur styras av ett antal principer. Två av dessa principer är omedelbarhet och muntlighet (Heuman, 2011). Detta innebär att det är det som sägs i rätten, där och då, som är det rätten har att ta ställning till när de skall döma i målet⁶⁶. Dessa förhør blir från åklagarens sida i praktiken upprepningar av förhøren från polisutredningen, medan försvaret har en friare roll och kan öppna nya frågeställningar som inte ingått i förundersökningsmaterialet.

Därmed kommer varje utredningsinformation att kunna vägas mot muntliga bekräftanden eller invändningar. All relevant information i utredningen behöver därför beröras under förhøren med de misstänkta. Detta ger förhøren med

---

⁶⁵ Åklagaren kan göra sig skyldig till brottet obefogat åtal om denne uppsåtligt väcker åtal trots att misstankegraden "sannolika skäl" inte uppnåtts (se RB 23:6; 23:2; 22; BrB 15:5, 3st i Fitger, 2002; Holmqvist et al., 2005). Misstankegraden "tillräckliga skäl för åtal" ställer högre krav på ärendets bevisning, vilket därmed innebär en viss felmarginal för åklagarens bedömning.

⁶⁶ Parterna är åklagaren (som representant för det allmänna) och försvaret, i regel representerat av en advokat. Rätten kan självständigt bestämma om att ytterligare personer skall höras, till exempel expertvittnen.

de misstänkta den centrala positionen som informationsbärare i förundersökningsarbetet. Förhören med de misstänkta kan liknas vid ett nav som binder samman övrig utredningsinformation.

Att värdera tillförlitlighet

Förundersökningsarbetet, och i förlängningen det eventuella åtalet mot den misstänkte, är beroende av att utredare och åklagare kan göra någon form av tillförlitlighetsbedömning av den information som ingår i förundersökningen, däribland uppgifter som lämnats av den misstänkte under förhören. Dessa tillförlitlighetsbedömningar har två syften, det första att ange inriktningen på utredningsarbetet och det andra att skapa ett underlag för åklagaren, så att denne i någon mån kan förutse hur bevisvärderingen kan komma att gestalta sig senare under rättegången. Lejonparten av informationen kommer utredarna att kontrollera utredningstekniskt genom att till exempel väga den mot den tekniska undersökningen och mot andra vittnesmål. Det kommer emellertid ofta att kvarstå en del uppgifter, inte minst när det gäller den misstänktes uppsåt. Där kan utredarna vara hjälpta av att kunna bedöma om den misstänkte ljuger eller talar sanning. Möjligheten till att avslöja lögn är en uppgift som sysselsatt mänskligheten under mycket lång tid, och en mer systematisk forskning de senaste 40-50 åren. Trots detta finns det fortfarande inte någon universell ledtråd att använda, tvärtom staplas mer eller mindre motsägelsefulla forskningsresultat på varandra (se t.ex. DePaulo et al., 2003; Vrij, 2008).

De flesta studier på området är visserligen experimentella och behäftade med en del brister i extern validitet, men det finns sedan länge stabilt stöd för att bedömare i allmänhet endast klarar av att korrekt identifiera lögn i drygt hälften av fallen (Bond & DePaulo, 2006). Då dessa studier traditionellt konstruerats med två svarsalternativ (lögn/sanning) är slumpnivån 50 procent och det är i dessa sammanhang i stort sett lika säkert att singla slant som att själv ge sig till att försöka skilja på lögn och sanning. Det har dessutom visat sig att poliser, som rimligtvis borde vara bättre på att avslöja lögn, presterar ungefär samma låga resultat (se t. ex. Ekman et al., 1999; Vrij, 2004b). Bilden blir än mer bekymmersam då det i flera studier visat sig att människor i allmänhet, och särskilt de som gör tillförlitlighetsbedömningar som en del av sin profession (t.ex. poliser) tror att de är bättre på att avslöja lögn än de i själva verket är (se t. ex. DePaulo, Charlton, Cooper, Lindsay, & Muhlenbruck, 1997; DePaulo & Pfeifer, 1986; Garrido, Masip, & Herrero, 2004; Köhnken, 1987).

Orsakerna till att poliser i stort sett inte presterar bättre än folk i allmänhet kan delvis stå att finna i vilka ledtrådar de använder för att avslöja lögn. Forskningsresultaten om ledtrådar till lögn är som sagt motstridiga, men stabilt stöd finns för att icke-verbala ledtrådar generellt sett är oanvändbara och att vissa av dem, som till exempel ögonrörelser, kan vara direkt vilseledande (se t.ex. DePaulo et al., 2003; Vrij, 2008). Trots detta används enligt flera studier just

dess ledtrådar frekvent av poliser, vilket har förts fram som en tänkbar förklaring till att dessa inte presterar bättre än de gör (se t.ex. Akehurst, Köhnken, Vrij, & Bull, 1996). En aktuell meta-analys pekar dock på att endast användandet av dessa stereotypa icke-verbala ledtrådar utgör en otillfredsställande förklaring. Forskarna menar att det snarare rör sig om mer generella svagheter i de ledtrådar till lögn som står att finna i mänskligt beteende (Hartwig & Bond, 2011). Detta antagande finner stöd i en annan metaanalys (DePaulo et al., 2003) där författarna visade att endast 14 av 50 analyserade ledtrådar (som förekom i sex eller flera studier) var signifikant associerade med lögn. De signifikanta associationernas effektstorlek var generellt sett låg, vilket gör även dessa ledtråders användbarhet för lögn-detektion begränsad.

En rimlig invändning mot påståendet att poliser är dåliga på att avslöja lögn är att dessa studier brister i extern validitet eftersom poliser sällan gör sina bedömningar passivt i en laboratoriemiljö (vilket har varit det vanligaste upplägget i dessa studier). Polisers förmåga att avslöja lögn förefaller dock inte hjälpas nämnvärt när de själva får hålla förhöret eller av när de får se en annan polis hålla förhör (Hartwig, Granhag, Strömwall, & Vrij, 2004). Det finns förvisso undantag där bättre prestationer noterats. I en studie där poliserna fick bedöma verkliga förhör med riktiga misstänkta som riskerade kännbara straff, lyckades de korrekt identifiera lögn i 65 procent av fallen (Mann, Vrij, & Bull, 2004).

Ledtrådar till lögn kan delas in på olika sätt. En sådan kan vara i kategorierna verbala, icke-verbala och paralingvistiska (se t.ex. DePaulo et al., 2003). De verbala ledtrådarna är det som faktiskt sägs, till exempel motsägelser eller överanvändning av vissa ord. De icke-verbala härrör sig till kroppsspråk och ansiktsuttryck, till exempel ett nervöst kroppsspråk eller en undvikande blick. De paralingvistiska utgörs av hur något sägs, till exempel talhastighet, tvekan och röstläge. De icke-verbala och de paralingvistiska ledtrådarna kan sedan sättas i samband med vad som sägs när en viss ledtråd observeras, till exempel om en person börjar tveka eller uppträda nervöst just när de talar om själva brottet. Oavsett vilket forskningsstöd de olika ledtrådarna har är också själva användandet av ledtrådar för att avslöja lögn behäftat med en rad svagheter. Jag skall här beskriva dessa i sex kategorier.

För det första, när bedömarens lyckats identifiera en ledtråd till lögn behöver den också analyseras utifrån om det kan finnas alternativa förklaringar till dess förekomst. Om till exempel en förhørsledare korrekt lyckas avläsa en misstänkts kroppsspråk som tyder på att personen är nervös, kan detta i sig ha flera orsaker. Den misstänkte kan förvisso vara nervös för att personen precis då är i färd med att ljuga och är rädd att bli avslöjad, men det kan också handla om en oskyldig misstänkt som är rädd för att inte bli trodd och därmed bli oskyldigt

dömd. Samma problem går igen för i stort sett alla ledtrådar. Paul Ekman (2001) kallar detta för Othello-felet efter Shakespeares drama⁶⁷.

För det andra, alla ledtrådar som beskrivits, utan undantag, förekommer naturligt i olika utsträckning både hos lögnare och hos sanningsägare. De flesta av dem kan dessutom variera kraftigt mellan olika individer. Vi talar olika snabbt, vi gestikulerar olika mycket och vi använder ord och uttryck på olika sätt. Dessa individuella skillnader kommer att överskugga det beteende en lögnjägare kan hoppas observera. Även om lögnjägaren vet huruvida lögnaren förberett sig eller inte, kan ledtrådarna bli oanvändbara då de individuella skillnaderna är så stora (för diskussioner och metaanalyser av ledtrådar se t. ex. Vrij, 2008).

För det tredje, en person som ljugar kommer ofta att applicera olika strategier för att verka trovärdig. Det innebär att personen troligen kommer att försöka kontrollera och manipulera de beteenden hos sig själv som normalt associeras med lögn, vilket är ganska enkelt gjort för de flesta. Slutsatser om förekomsten av vissa ledtrådar tyder till och med på att kontrollbeteendet i sig är så uttalat att det kan utgöra en ledtråd (råd 2 av 15 i Vrij, 2004a).

För det fjärde, vår benägenhet att göra snabba bedömningar och lita på våra första intryck leder till *confirmation bias*. Om en bedömare bestämmer sig tidigt för att en person ljugar riskerar bedömaren sedan omedvetet att tolka tveksamma och motstridiga signaler i riktning med sin ursprungliga hypotes. Ju tidigare en observatör bedömer tillförlitligheten, desto större är risken att denna bedömning är felaktig (Vrij, 2008). Tillsammans med den annars noterade överkonfidensen hos poliser riskerar därmed en tidig felaktig bedömning att ytterligare förstärka *confirmation bias*.

För det femte, om en förhørsledare misstror en misstänkt kommer förhørsledaren eventuellt att agera annorlunda, vilket riskerar förstärka beteenden hos den misstänkte vilket kan leda till att denne uppfattas som mindre trovärdig. Även detta riskerar att förstärka förhørsledarens *confirmation bias* (se t.ex. Shawyer, Milne, & Bull, 2009). I en experimentstudie visade Kassir, Goldstein och Savitsky (2003) hur förhørsledare som trodde att den misstänkte var skyldig applicerade en mer pressande och skuldförutsättande frågeteknik än de förhørsledare som trodde den misstänkte var oskyldig. Detta genererade beteenden hos dessa misstänkta som gjorde att neutrala bedömare

---

⁶⁷ Othello gör ett fatalt misstag då han anklagar Desdemona för att ha haft ett förhållande med Cassio, och hotar att döda henne för detta. Desdemona vill nu kalla till sig Cassio för att han skall kunna vittna till hennes fördel. Othello berättar att han redan har låtit mörda Cassio. Desdemona blir förtvivlad för att hon nu inte kan bevisa att hon är oskyldig. Othello tolkar istället felaktigt hennes förtvivlan som ett bevis på hennes skuld, att hon är ledsen för att hennes älskare dött (Shakespeare, 1603).

uppfattade dem som mer defensiva och mer skyldiga än de misstänkta som förhørsledarna trodde var oskyldiga. Studien, som genomfördes med psykologistudenter i rollerna både som förhørsledare och misstänkta, indikerar därmed att misstro mot den hörde startar en bekräftande beteendeprocess som påverkar både förhørsledaren, den misstänkte och en neutral bedömare.

För det sjätte, helt lögnaktiga berättelser förekommer sällan. Den som vill ljuga bäddar istället ofta in sin lögn i en sann berättelse. Det innebär att lögnaren berättar en i stort sett sann historia och kommer därmed att avge få eller inga avläsbara ledtrådar till lögn. Berättelsen om den misstänktes alibi kan till exempel vara en helt sann berättelse som bara flyttats i tiden. Misstänkta i brottsmål använder ofta denna teknik (se t.ex. Hartwig, Granhag, & Strömwall, 2007; Porter & Yuille, 1995).

Även om möjligheten att skilja mellan sanning och lögn kan förefalla central i förhör med misstänkta, poängterar informanter i en av fokusgrupperna att lögn-detektion inte är så viktigt under förundersökningen. Dess roll har kraftigt överdramatiserats på bekostnad av andra utredningsåtgärder för att kontrollera en utsagas tillförlitlighet. Lögn-detektion kan visst vara till hjälp, men då inga säkra verktyg finns måste ändå all information kontrolleras för att skapa ett så komplett underlag som möjligt för åklagaren och i förlängningen rätten. Den låga säkerheten i de olika ledtrådarna till lögn måste här ställas i relation till de betydligt högre rättsliga kraven. Rachlev (2009) menar att försök att avgöra tillförlitlighet via kroppsspråk har så låg användbarhet att det är en experimentell övning som inte hör hemma i ett polisförhör. Mot bakgrund av det nuvarande forskningsläget på området ansluter jag mig till detta och vill lägga till att det även gäller de flesta övriga ledtrådar. Angreppssättet bör istället vara att applicera taktiska och kommunikativa metoder som ökar skillnaden mellan lögnare och sanningssägare, som genererar information som kan kontrolleras efter själva förhöret och som överlag minskar den misstänktes benägenhet att ljuga. Några sådana metoder beskrivs nedan i stycket *Förhör när den misstänkte inte vill berätta*.

Erkännandets roll

Erkännandet som sådant har beskrivits som bevisens drottning (Ekelöf & Boman, 1992) och har både en praktisk och processrättslig särställning (se t. ex. Schelin, 2007). I de grövre brottmålen krävs stödbevisning vid sidan om ett erkännande (Schelin, 2007), men om den misstänkte erkänner på ett utförligt sätt underlättas arbetet med att finna sådana. Vidare kan ett erkännande innebära en viss grad av upprättelse för brottsoffret (Jerre & Tham, 2010). Det kan dessutom underlätta hanteringen av skadeståndsanspråk i de fall sådana inte bestrids. Det finns dock besvärande fynd som pekar på att erkännanden kan vara nog så övertygande och leda till att flera aktörer i rättsväsendet bortser från annan bevisning. Detta kan i sin tur leda till att oskyldiga riskerar att

dömas på grund av falska erkännanden (se t.ex. Kassin, 2012; Kassin & Gudjonsson, 2004).

En erkännandeariktad förhörstaktik kan sägas ha två tänkbara huvudsakliga utfall. Antingen är den framgångsrik såtillvida att den misstänkte erkänner, eller är den misslyckad och något erkännande erhålls inte. Detta är problematiskt ur flera aspekter. För det första kan man inte betrakta ett erkännande som antingen/eller. Ett erkännande kan även ha karaktären av ett delvis medgivande. För det andra kan ett erkännande likaväl som ett förnekande vara helt eller delvis felaktigt. Ett falskt erkännande skulle därmed kunna betraktas som en framgång för en erkännandeariktad förhörsmetod, men knappast för utredningen eller rättsväsendet i övrigt. Analysen av ett erhållet erkännande kan med andra ord vara nog så krävande för både utredare, åklagare och domare. Ett problem för analysen av ett erkännande givet vid erkännandeariktad förhörsteknik är just att tekniken som sådan inte inbjuder till informationsinhämtning, information som är nödvändig vid analysen.

Effekter av erkännandeariktad förhörstaktik

Sett ur effektivitetssynpunkt finns det något varierande forskningsresultat kring erkännandeariktade tekniker. Moston och Stephenson (2009) menar att erkännandefrekvensen ligger mellan 55-62 procent medan St-Yves och Deslauriers-Varin (2009) presenterar något lägre siffror, 42-57 procent. Gudjonsson (2003) menar att en erkännandefrekvens på cirka 50 procent har varit mer eller mindre konstant sedan 60-talet. Dessa siffror säger emellertid inte så mycket om man inte vet i vilka ärenden och under vilka betingelser de misstänkta bestämmer sig för att erkänna. En äldre studie pekar på att personer misstänkta för våldsbrott är mindre benägna att erkänna (32 %) än de misstänkta för brott utan våldsamme inslag (56 %) (Neubauer, 1974). Det finns dessutom ett stabilt stöd för att misstänkta erkänner i signifikant större utsträckning då de uppfattar att bevisningen mot dem är stark (Deslauriers-Varin, St-Yves, & Lussier, 2011; Gudjonsson & Bownes, 1992; Moston, Stephenson, & Williamson, 1992; Sigurdsson & Gudjonsson, 1994; Vrij, 2003).

Detta är dock bara giltigt om bevisningen uppfattats som korrekt återgiven av förhørsledaren. I de fall den misstänkte uppfattat felaktigheter i förhørsledarens återgivning av bevisen visade de istället en lägre benägenhet att erkänna (Kebbell & Daniels, 2006; Kebbell, Hurren, & Roberts, 2006). Dessutom, visade Moston et. al. (1992), att misstänkta med kriminell bakgrund erkänner i lägre grad (59 %) än de utan kriminell bakgrund (78 %) i de fall bevisningen upplevts som stark. Misstänkta för grövre brott erkänner mer sällan än de som misstänks för lindrigare brott, något som kan förklaras av att de i högre utsträckning har försvarare med vid förhören vilket också visat sig reducera antalet erkännanden (ibid). Bland de som senare befunnits skyldiga för brottet har

det påvisats att de som haft skuldkänslor erkänt i högre utsträckning än övriga (Deslauriers-Varin, St-Yves, et al., 2011; Gudjonsson & Sigurdsson, 1999). Dessa skuldkänslor utgör en intern press och ett erkännande hjälper dem att lösa den interna konflikten av ånger (ibid). Deslauriers-Varin, Beauregard och Wong (2011) noterade i en studie av dömda brottslingar att en femtedel av dessa ändrat sin initiala inställning till huruvida de skulle erkänna under förhörens gång. Samma studie visade också att 51,5 % av de som före förhöret bestämt sig för att erkänna ångrat sig och istället förnekat brott. Detta talar för att hälften av förhørsledarna, i den mån de använt en erkännandeariktad teknik, kan ha gjort detta på ett direkt kontraproduktivt sätt. Dessutom förefaller motivet att få fram ett erkännande generera tekniker som kan anses oetiska eller till och med stå i konflikt med gällande rätt. Leo (2008) har noterat att sådana tekniker kan innebära attackerande av förnekanden, användandet av falska bevis, otillbörlig press, upprepningar, eskaleringstekniker, upprepade konfrontationer, avbrott och aggressivt höjande av rösten. Det finns en inbyggd osäkerhet i statistiken över erkännandefrekvenser. Olika forskare kan definiera erkännande på olika sätt. Utifrån min egen erfarenhet som polis kan ett erkännande vara beskaffat på åtminstone fem olika sätt. De misstänkta kan:

- 1) Erkänna genom att efter bästa förmåga berätta hur de upplevt händelsen.
- 2) Erkänna de brott som läggs dem till last utifrån polisens beskrivning, vilket inte nödvändigtvis är de samma som de har begått.
- 3) Erkänna de faktiska omständigheterna i polisens beskrivning men förneka brott utifrån bristande uppsåt och/eller en straffrihetsgrund i BrB 24 kap.
- 4) Erkänna ett lindrigare alternativbrott (t.ex. häleri stället för stöld).
- 5) Erkänna delar och/eller kombinationer av ovanstående.

I USA tillämpas erkännandeariktad förhörsteknik i stor utsträckning (Kalbfleisch, 1994). Den mest spridda förhørsmanualen, *Criminal Interrogation and Confessions* (Inbau, Reid, Buckley, & Jayne, 2004), presenterar den så kallade Reid-tekniken, en teknik som i 9 steg går ut på att få en misstänkt att erkänna. Enligt upphovsmännens hemsida (2012) har de till dags dato utbildat över 500 000 tjänstemän inom rättsväsende och säkerhetsbransch i denna metod. De hävdar också på samma hemsida att metoden är mycket effektiv för att få fram erkännanden och att 95 procent av de som genomgått deras träningsprogram rapporterat en ökad andel erkännanden i sina förhör. Flera på denna hemsida refererade uttalanden från tidigare kursdeltagare talar om extremt hög andel erkännanden, några närmare 100 procent. Reid-tekniken tillämpas mest i Nordamerika, medan en mer utredande intervjuteknik tillämpas i Europa och delar av Kanada (King & Snook, 2009). Trots detta verkar förhör med misstänkta i USA i genomsnitt generera något färre erkännanden än förhör i England (Vrij, 2003), där förhørsledare i högre utsträckning tillämpar den icke-erkännandeariktade PEACE-metoden som beskrivs nedan, där betoningen snarare ligger på att få fram tillförlitlig information än att göra antaganden i skuldfrågan (Moston & Stephenson, 2009). Det verkar därmed som

att en erkännandeinriktad förhörsmetod trots allt inte är så effektiv i att generera just erkännanden. Reid-tekniken har kritiserats hårt⁶⁸ och forskare har efterlyst bättre psykologiska alternativ som inkluderar användandet av kognitiva tekniker där strategisk frågeteknik med ett taktiskt användande av grave-rande utredningsinformation är en bärande komponent (se t.ex. Moore & Lindsay, 2011). Reid-teknikens mediokra förmåga att göra det den är till för, att säkra erkännanden, verkar gälla med undantag av vissa sårbara grupper.

Gudjonsson (2003) som forskat inom detta fält i närmare 25 år menar att benägenheten att erkänna kan delas in i tre grupper av faktorer. De första två grupperna är individuella och brottsrelaterade faktorer och kan bara i marginell utsträckning påverkas av förhørsledaren. Den tredje gruppen utgörs av de kontextuella faktorerna, vilka kan vara mer öppna för påverkan av förhørsledarens taktik. I en studie av verkliga polisförhör (Soukara, Bull, & Vrij, 2002) identifierades tre kontextuella faktorer som kunde associeras med erkännande. Dessa var 1) ett lämpligt avslöjande av bevisningen (sent och taktiskt, se även nedan), 2) upprepade förhör som innehöll utmaningar av inkonsekvenser i den misstänktes berättelse samt 3) att förhørsledaren visade omtanke för den misstänkte. Holmberg och Christiansson (2002) kunde också konstatera att förhör där förhørsledaren använde det de kallar en human förhörstil var associerad med fler erkännanden, i kontrast till en dominant stil som var associerad med fler förnekanden. Även Kebbell, Alison, Hurren och Mazerolle (2010) fann att en human förhörstil, jämte ett strategiskt sätt att presentera bevisning, var associerad med fler erkännanden än en dominant stil. De analyserade förhören i dessa studier rörde ärenden med personer dömda för vålds- och sexualbrott. Oxburgh och Ost (2011) reser vissa frågetecken mot dessa resultat och pekar på att informanternas upplevelser av förhören i studierna kunde vara så gamla som 10 år och därmed ha påverkats av såväl glömska som olika former av bias. De påpekar även att begreppet empati (som använts frekvent för att beskriva den humana förhörstilen) kan ha olika definitioner och mening. Förutom förhørsledarens taktik och den misstänktes upplevelse av hur starka bevisen är, spelar även den misstänktes försiktighet in så till vida att de som iakttar sin rätt att vara tysta under polisutredningen och har en försvarare närvarande erkänner i lägre utsträckning än andra (Philips & Brown, 1998; St-Yves & Deslauriers-Varin, 2009). Dikotomin mellan den dominanta och den humana förhörstilen kan sägas spegla en av förhörets paradoxer. Förhöret är till sin konstruktion ett asymmetriskt institutionellt samtal som präglas av definierade mål. Av kommunikativa skäl behöver det istället likna ett symmetriskt samtal för

---

⁶⁸ Reid-tekniken har kritiserats ur flera perspektiv, huvudsakligen då den funnits vara ineffektiv och oetisk genom sin konfrontativa och erkännandeinriktade approach (se t. ex. Gudjonsson & Pearse, 2011; Kassin, 2006; Snook, Eastwood, Stinson, Tedeschi, & Houce, 2010). Erkännandeinriktade tekniker har dessutom en generell konflikt med den misstänktes rätt att betraktas som oskyldig till dess dennes skuld bevisats i domstol (Kronkvist, 2008).

att ömsesidigt engagemang och förståelse skall uppnås (jfr. Habermas, 1996; Thornborrow, 2002).

Om förhørsledaren applicerar erkännandeariktade taktiker som är pressande och/eller manipulativa kommer individuella faktorer hos den misstänkte att spela in, genom att vissa sårbara individer är mer mottagliga för sådana taktiker. Även om erkännandeariktade förhörstekniker inte verkar ha så stor effekt förefaller de ändå till stor del orsaka de falska erkännanden som ges. Detta gäller såväl framtvungade medvetna som framtvungade internaliserade falska erkännanden (Kassin & Gudjonsson, 2004)⁶⁹. Förekomsten av falska erkännanden verkar också vara högre än vad polis och allmänhet normalt föreställer sig. De flesta kan inte se varför någon skulle vilja lämna ett falskt erkännande med mindre än att de torterats eller lider av psykisk sjukdom (Leo, 2008), men det sker och orsakar i sin tur felaktiga domar (Cassell, 1999; Gudjonsson, 2003). En delförklaring till de falska erkännanden som beror på kontextuella faktorer kan vara att människor tenderar att erkänna brottsligt och oetiskt beteende för att undvika nära förestående negativa konsekvenser, även om det innebär en ökad risk för allvarligare men mer avlägsna konsekvenser (Madon, Guyll, Scherr, Greathouse, & Wells, 2011).

Flera studier har inriktat sig på att identifiera inom vilka grupper det föreligger en förhöjd risk att falska erkännanden lämnas. De överrepresenterade grupperna förefaller vara yngre människor med lättpåverkad personlighet som är benägna att ta på sig ansvar (Redlich & Goodman, 2003), personer som under de senaste 24 timmarna tagit droger (Pearse, Gudjonsson, Clare, & Rutter, 1998) och antisociala, fogliga personer som är känslomässigt labila (Sigurdsson & Gudjonsson, 1996). Även personer med låg intelligens, med psykisk störning och med bristande förtroende för det egna minnet förefaller oftare lämna falska erkännanden (Gudjonsson, 2003).

Utifrån dessa kunskaper har van Koppen (2009) rekommenderat tre tänkbara ingångar för att identifiera falska erkännanden. Han rekommenderar att 1) den misstänktes psykologiska karaktär utvärderas, att 2) förhöret/förhören och omständigheterna i samband med frihetsberövandet utvärderas samt att 3)

---

⁶⁹ Ett framtvungat falskt erkännande inträffar när en oskyldig misstänkt känt sig tvingad att lämna ett erkännande. Tvånget kan ha upplevts i förhørsrummet, men också från andra, till exempel en kriminell organisation. Ett internaliserat falskt erkännande är när en oskyldig misstänkt själv tror att han/hon är skyldig. Detta kan till exempel ske om den misstänkte är psykiskt sjuk eller en lättpåverkad och jagsvag individ som inte har särskilt klara minnesbilder av händelsen, samtidigt som förhørsledaren är pressande och övertygande i sin argumentation om att den misstänkte är skyldig (se t.ex. Gudjonsson, 2003. Jämför även fallet Thomas Quick). Detta kan inträffa även när den misstänkte inte tillhör en utpräglad sårbar grupp. Flera sådana fall finns dokumenterade. I det svenska fallet Tommy Karim berättar Tommy själv att han efter ett tag började tvivla på sitt eget minne och tänka att han kanske trots allt var skyldig (Jakobsson-Öhrn & Nyberg, 2008).

innehållet i själva erkännandet utvärderas, detta genom att det ställs mot redan tillgänglig utredningsinformation och att ny information som framkommit genom erkännandet kontrolleras. Gudjonsson (2010) rekommenderar också att utredarna tidigt identifierar relevanta sårbarheter hos personer som skall förhöras för att på så sätt bättre kunna garantera rättvisa processer.

Utifrån forskningsläget förefaller därmed erkännandeinriktade förhörstaktiker vara ineffektiva utifrån sitt syfte, och i de fall de är effektiva riskerar de vara kontraproduktiva. Detta genom att de i vissa fall kan generera falska erkännanden och att en skyldig misstänkt som bestämt sig för att erkänna kan ångrar sig och istället förneka brott. Trots detta förefaller även svenska förhørsledare emellanåt använda erkännandeinriktade tekniker (Nyberg, 2010).

Taktiker och mottaktiker

Psykologin är den forskningsdisciplin som ägnat polisförhören mest uppmärksamhet och som brukligt när komplicerade verksamheter skall beskrivas och beforskas underkastas de först förenklingar och kategoriseringar. Forskningen om förhörsteknik har i stort sett undantagslöst delat in fältet efter den roll den hörde har i förundersökningen, om de är brottsoffer, vittnen eller misstänkta. Forskning om förhör med brottsoffer har fått en stödjande och terapeutisk inriktning, medan forskning om förhör med vittnen mer har riktats in på minnesstödjande tekniker och tillförlitlighetsaspekter baserade på kunskaper om perceptions- och minnespsykologi. Forskning om förhör med misstänkta har istället kommit att handla primärt om att undvika och kunna identifiera falska erkännanden, lögn-detektion och metoder för att motivera den hörde att berätta. Indelningen efter rollerna brottsoffer, vittnen och misstänkta är en förenkling som orsakar en del kunskapsluckor och problem när forskningsresultat skall omsättas i praktik. Det förekommer att vittnen inte vill berätta under förhören likaväl som det förekommer misstänkta som vill medverka i polisens utredning. Det förekommer också att en person som förhörs, oavsett roll i utredningen, vill berätta om vissa delar av ett händelseförlopp, men av olika skäl vill dölja eller förvränga andra delar. Dessutom händer det att en person ändrar sin inställning om huruvida de vill berätta eller inte under pågående förhör. Vidare kan såväl vittnen som misstänkta vara traumatiserade av sina upplevelser, medan det inte är säkert att ett brottsoffer är det.

Utöver detta kan samma person ha flera roller i samma ärende. Personen kan i vissa hänseenden vara misstänkt, och i andra vara vittne eller brottsoffer. Dessa roller är organisatoriska och juridiska konstruktioner, i huvudsak skapade av rättssystemet och de som är verksamma i detta. Lipsky (2010) menar att sådana kategoriseringar utgör ett spänningsfält i tjänstemannens (gatubyråkratens) relation till klienterna. Tjänstemannen strävar efter att kategorisera och

kontrollera för att göra sin arbetssituation hanterbar, medan klienten strävar efter att få en individuell behandling som är så förmånlig som möjligt. Dessa kategoriseringar är synbarligen stringenta men i praktiken ofta diffusa, vilket är viktigt att ha i minnet både för forskare och praktiker som vill närma sig ämnet. Samma kategoriseringar av klienter kan vara olika adekvata beroende på varför kategoriseringen görs. En nyckelinformant skrev i en kommentar till detta att en annan tänkbar indelning är: *"misstänkta å ena sidan, och alla andra å andra sidan. När det gäller alla andra så kan dessa delas upp i många olika kategorier men i huvudsak två olika inriktningar: De som genuint vill hjälpa till efter bästa förmåga och de som pliktskyldigast ställer upp."* Den indelningen har förmodligen inte mycket att erbjuda för att förklara kommunikativa och taktiska aspekter av förhören med de misstänkta, men drar en skarp och användbar linje för den som intresserar sig för hela förhørsverksamhetens juridiska och organisatoriska aspekter.

Påfallande lite forskning har fokuserat på kommunikationen i förhørsrummet, något som också konstaterats vara ett av de huvudsakliga tillkortakommandena för förhørsledare efter det att de utbildats i förhörsmetod baserad på forskningsrön (se t.ex. Kepinska Jacobsen, 2010; Walsh & Bull, 2010a). När det gäller utveckling av förhörsmetodik har denna i några sammanhang initierats av forskare och i andra sammanhang från politiskt håll, från en nationell polisorganisation eller från en polisutbildning. Gemensamt för dessa metodutvecklingsarbeten är att det som regel funnits ambitioner att inkludera hela förhörskontexten och inte bara ett moment som till exempel lögn-detektion. Nedan beskrivs idag tongivande forsknings- och metodutvecklingsarbeten (publicerade på engelska).

Förhör när den misstänkte vill berätta

Vid förhör med vittnen rekommenderar forskare användandet av den så kallade kognitiva förhörsmetoden (se t.ex. Milne & Bull, 1999). Denna utgörs av en samling minnesstödjande tekniker och bör därför med framgång även kunna användas vid förhör med en misstänkt som vill berätta om vad som hänt. Den kognitiva förhörsmetoden har utvecklats i flera steg sedan 80-talet⁷⁰ och bygger på forskning om hur det mänskliga minnet är konstruerat och hur olika minnesstödjande tekniker kan appliceras under förhöret. Grundantagandena är att ett minne från en händelse lagras i flera olika minnessystem och att dessa kan stödja varandra. Därigenom kan individen nå fram till sina minnesbilder genom olika vägar. Om personen till exempel har ett tydligt affektivt minne kan detta leda till att även semantisk information kan erinras. Effekten

---

⁷⁰ Det ursprungliga CI-protokollet kom 1984 (Geiselman et al., 1984). Två av upphovsmännen kom sedan med ett reviderat protokoll åtta år senare (Fisher & Geiselman, 1992). Metoden har sedan anpassats och justerats i olika rättsliga kontexter, till exempel för utredare i yttre tjänst (Dando, Wilcock, Milne, & Henry, 2009).

som uppnås är en igenkänning av situationen snarare än att varje specifikt efterfrågat minne "grävs" upp. Metoden ger, jämfört med traditionell förhørsmetod, cirka 40-60 procent mer och lika korrekt information (Fisher, Geiselman, & Amador, 1989; Fisher, McCaule, & Geiselman, 1994; Köhnken, Milne, Memon, & Bull, 1999). I korthet går metoden ut på att fyra olika minnesstödjande tekniker appliceras: mental återetablering, fritt berättande, perspektiv- och kronologiskifte.

Den mentala återetableringen innebär att den hörde skall stödjas i att så effektivt som möjligt tänka sig tillbaka till den händelsen förhöret handlar om. Målet med detta är att aktivera så många olika minnessystem som möjligt för att få en igenkänningseffekt. Om personen till exempel kan minnas platsen för händelsen, hur vädret var, hur omgivningarna såg ut och vilka fysiska och mentala känslor som upplevdes bör personen också få lättare tillgång till andra minnen som kan vara relevanta för utredningen (se t.ex. Milne & Bull, 1999). I fallstudien utnyttjas denna effekt på ett konkret sätt när utredarna i slutet av utredningen genomför så kallade rekonstruktionsförhör med två av de misstänkta. I dessa förhör stödjer förhørsledaren en mental återetablering genom att fysiskt återvända med den misstänkte till brottsplatsen. Där genomför de ett förhör samtidigt som de går runt och låter den misstänkte visa och agera på platsen med skådespelare (utklädda poliser) som agerar brottsoffer och medgärningsmän. Dessa förhör genomförs sent under utredningen med de misstänkta som utredarna upplever vill berätta om händelseförloppet. I och med att de misstänkta agerar på själva brottsplatsen stöds deras minne och då brottsplatsen är relativt komplicerad kan också vissa inkonsekvenser i de misstänkta berättelser uppdagas.

I nästa fas av den kognitiva intervjun rekommenderas förhørsledaren att lämna ordet helt fritt till den hörde med en uppmaning att denne skall berätta fritt och så detaljerat om händelsen. Att använda öppna frågor som uppmuntrar till fritt berättande är något som allmänt rekommenderas av forskare, då detta visat sig ge betydligt mer information än slutna frågor (se t.ex. Harris, 1984; Milne & Bull, 1999). I den kognitiva förhörstekniken tillkommer dock ytterligare en aspekt. Just själva berättandet av detaljinformation har visat sig ge den hörde ledtrådar till att minnas ytterligare information. På så sätt bidrar detaljerna till att förstärka den mentala återetableringen och ytterligare öka effekten av igenkänning snarare än erinring. I fallstudien inleds de flesta förhören med öppna frågeställningar, ofta genom att en sekvens från ett tidigare förhör rekapituleras eller att den misstänkte konfronteras med någon utredningsinformation och ombeds kommentera denna fritt. I de flesta fall blir dock dessa fria berättelser kortfattade.

De sista två minnesstödjande teknikerna i den kognitiva förhörstekniken går ut på att hitta felaktigheter i den hördes berättelse och få en bredare bild av

händelsen. Felaktigheter kan till exempel uppstå då den hörde omedvetet fyllt ut luckor i sitt minne med bilder från psykologiska scheman (Bower, Black, & Turner, 1979). Med scheman förstås i detta sammanhang individens förutfattade uppfattning om hur en viss situation vanligtvis gestaltar sig. Detta fenomen kan uppstå även om personen inte haft någon egen tidigare erfarenhet av situationen, men en bild av hur den skulle kunnat gestalta sig (Fisher Holst & Pezdek, 1992). Dessa två minnesstödjande tekniker har också visat sig ge ett ytterligare något större informationsutbyte. Enligt teknikerna skall förhørsledaren förmå den hörde att dels beskriva händelsen från ett annat tänkt fysiskt perspektiv och dels beskriva händelsen i en omvänd kronologisk ordning.

Ingen av dessa två sistnämnda tekniker används i de förhör som ingår i min fallstudie och har inte omnämnts av någon informant. Detta är anmärkningsvärt, då kognitiv intervju ingått i svenska förhørsutbildningar åtminstone sedan slutet på 90-talet. Det är med andra ord osannolikt att mina informanter skulle ha undgått att informeras/utbildas om tekniken och dess fördelar. En tänkbar förklaring kan vara att tekniken förts fram just som ett sätt att förhöra vittnen och att det därför är svårare för förhørsledarna att se fördelar med dessa metoder även vid förhör med misstänkta. En annan orsak kan vara att dessa två tekniker allmänt betraktas som svårare att arbeta med, något jag sett i de utbildningssammanhang jag själv varit verksam i och som också noterats i en senare studie (Dando, Wilcock, Milne, et al., 2009).

Svårigheterna med dessa tekniker och ett noterat underutnyttjande av mental återetablering har lett till att ett forskarlag i England tagit fram ett förenklat tillvägagångssätt för kognitiv intervju. I denna har perspektiv- och kronologiskifte ersatts med ytterligare två ansträngningar att få fri och detaljerad återgivning från den hörde. I initiala försök förefaller det nya protokollet ge i stort sett samma informationsutbyte som det gamla (*ibid*). Mental återetablering har ersatts med att den hörde får rita och beskriva en skiss över den miljö förhöret handlar om. Även detta förefaller ge motsvarande fördelar som den tidigare metoden trots att detta förfarande beskrivs som både enklare och snabbare (Dando, Wilcock, & Milne, 2009).

Den första tekniken, mental återetablering är, åtminstone när den genomförs med rekonstruktionsförhör, att betrakta som traditionell. Motiven för att genomföra videofilmade rekonstruktioner kan också ha tjäna andra syften än att stödja den hördes minne. Inkonsekvenser mellan berättelsen och den fysiska miljön kan lättare upptäckas, och videofilmen utgör sedan ett pedagogiskt lättanvänt material för åklagarens sakframställan i rätten. Den andra tekniken, att använda öppna frågor och stimulera till ett fritt berättande, rekommenderas allmänt även vid förhör med misstänkta och att denna teknik används kan inte ses som intäkt för att informanterna och förhørsledarna i fallstudien använder sig av kognitiv intervjuteknik.

Förhör när den misstänkte inte vill berätta

Studier av polisiära förhørsledares taktiker när den misstänkte inte vill berätta, och de misstänkts mottaktiker, förefaller vara inriktade på antingen den mer traditionella målsättningen att få den misstänkte att erkänna, eller på målsättningen att inhämta information så att utredningsarbetet kan drivas framåt. I den senare målsättningen ingår inte sällan motivet att öka möjligheten att göra korrekta tillförlitlighetsbedömningar av förhørsutsagan. Problemen, såväl rättsliga som taktiska, med att förhöra misstänkta med syfte att få fram erkännande har behandlats ovan. Detta avsnitt handlar således om de mer informationsgenererande teknikerna. Jag skall här beskriva några huvuddrag i internationell forskning och metodutveckling på området.

PEACE, England, Wales och Nya Zeeland

1992 började polisen i England och Wales att implementera nya riktlinjer för förhör. Dessa kom att sammanfattas i förkortningen PEACE, som är en akronym för "**P**lanning and preparation, **E**ngage and explain, **A**ccount, **C**larification and challenge, closure and **E**valuation". Metoden har sedan även implementerats ibland annat Nya Zeeland och inspirerat utvecklingen av förhörs-teknik i flera andra länder. Bakgrunden var några uppmärksammade rättsfall i vilka oskyldiga dömts och där polisens erkännandefokuserade förhörsmetoder ansågs ha varit en avgörande faktor (Clarke, Milne, & Bull, 2011; Grabosky, 2012; Walsh & Milne, 2008). Detta föranledde Home Office⁷¹ att anta sju principer för förhör (Milne & Bull, 1999):

1. Förhörets roll är att få fram korrekt och pålitlig information från misstänkta, vittnen och brottsoffer för att få fram sanningen om det som är under utredning.
2. Förhör skall hållas med ett öppet sinne. Information som lämnas av den hörde skall alltid prövas mot vad förhørsledaren redan vet eller vad som är rimligt att anta.
3. Den som förhör skall uppträda rättvist i förhållande till omständigheterna i det enskilda fallet.
4. Förhørsledaren är inte tvungen att acceptera det först lämnade svaret. Utfrågning är inte orättvist bara för att den genomförs envist.
5. Även när den misstänkte utnyttjar sin rättighet att vara tyst får polisen ställa frågor till honom.
6. En polis får under förhör ställa frågor för att etablera sanningen, utom vid intervjuer med barn utsatta för sexuella eller våldsamma övergrepp som skall användas vid rättsliga förhandlingar.

---

⁷¹ Home Office Cirkular, 2/1992 (min översättning). Home office kan närmast översättas med inrikesministerie och har immigration, gränskontroll och rättsväsende utom kriminalvård och domstolsverk som huvudsakliga ansvarsområden.

7. Sårbara människor, oavsett om de är brottsoffer, vittnen eller misstänkta, måste hela tiden behandlas med särskild hänsyn.

Den första punkten ger tydligt uttryck för att förhöret primärt har en informationsinsamlande roll och att detta gäller förhör med såväl misstänkta som vittnen och brottsoffer. PEACE-modellen skall vara applicerbar på alla typer av förhör och rekommenderar till exempel kognitiv intervjumetod med sina minnesstödjande tekniker då den hörde är villig att berätta (Dando, Wilcock, Milne, et al., 2009). Den andra punkten för fram att den hördes berättelse skall vägas mot redan tillgänglig utredningsinformation. De därpå följande punkterna ger stöd för att förhørsledaren får pressa den misstänkte, men att hänsyn alltid skall lämnas, i synnerhet till särskilt sårbara personer. I utbildningen av PEACE har stor vikt lagts vid den första fasen, *Planning and preparation*, där inventeringen, analysen och prövandet av utredningsinformation får störst utrymme (Milne & Bull, 1999). Implementeringen av PEACE föregicks av en del lagändringar. Bland annat infördes obligatorisk inspelning av förhör med misstänkta på ljudband⁷². I samband med dessa lagändringar gjordes också försök att ändra själva terminologin genom att det gamla uttrycket *interrogation* ersattes med *interview*.

Interrogation ansågs vara kraftigt förknippat med konfrontativa och erkännandeinriktade förhörstekniker, medan *interview* ansågs vara mer förknippat med en informationsinsamlande teknik. I USA rekommenderar de mest tongivande förhørsmanualerna (t.ex. Gordon & Fleisher, 2006; Inbau et al., 2004; Zulawski & Wicklander, 2002) att förhørsledaren inleder med en *interview* för att kunna avgöra om den misstänkte är skyldig eller inte. Om den misstänkte betraktas som skyldig skall förhørsledaren sedan genomföra *interrogation* för att genom olika tekniker förmå den misstänkte att erkänna brottet. För svenska förhållanden används endast termen *förhör* oavsett om det rör misstänkta, vittnen eller brottsoffer. Denna term är därför inte lika förknippad med konfrontativa och erkännandeinriktade tekniker som *interrogation*.

Flera brittiska studier har följt upp den omfattande utbildningsinsatsen i PEACE och kunnat konstatera att förhørsledarna i hög grad frångått en manipulerande och erkännandeinriktad förhörsteknik till förmån för en mer informationssamlande teknik (Hill & Memon, 2007). PEACE-utbildade förhørsledare har i högre utsträckning visat sig använda öppna frågor som gav mer information. De uppfyllde i högre utsträckning de juridiska kraven på förhöret och de uppträdde mer sällan på ett oetiskt sätt (Walsh & Milne, 2008). Walsh och Bull (2010b) menar att PEACE-modellens alla delar bidrar till en helhet och

---

⁷² Detta ligger i linje med FN:s princip nr. 23 i UN Body of Principles for the Protection of All Persons Under Any Form of Detention or Imprisonment. Antagen av FN:s generalförsamling 9 December 1988.

att ett skickligt PEACE-intervjuande är associerat med fullständigare utsagor och ett bättre säkrande av erkännande där de förekommer. Viss kritik har riktats mot PEACE-modellen från förhørsledare och deras chefer utifrån ifrågasatt effektivitet, brist på flexibilitet i modellens ramverk och brist på verklighetsanpassning då utredare inte alltid upplever sig ha tillräcklig förberedelsestid (Walsh & Milne, 2007). Walsh och Milne (2008) identifierar också brister, eller snarare utvecklingsområden, vad gäller de PEACE-utbildade förhørsledarnas förmåga att skapa ett förtroligt samtalsklimat⁷³, förmåga att fullständigt täcka in de aktuella brottens rekvisit, förmågan att fullständigt utreda den misstänktes motiv och förmågan att göra kontinuerliga sammanfattningar under förhöret. Dessa utvecklingsområden har inte identifierats i en komparativ studie med traditionell förhörsteknik. Studien påvisar alltså inte en försämring, utan möjligheter för ytterligare förbättringar. Det är framför allt inom de kommunikativa färdigheterna den största utvecklingspotentialen verkar finnas (Clarke et al., 2011).

KREATIV, Norge

I Oslo politidistrikt och senare på Politihøjskolen i Oslo anpassades den brittiska modellen i början av 00-talet och fick namnet KREATIV (Justis- og Beredskapsdepartementet, 2009-2010). KREATIV är en akronym för "Komunikasjon, Rettssikkerhet, Etikk og Empati, Aktiv bevisstgjøring, Tillit gjennom åpenhet, Informasjon og Vitenskapelig forankring", som i korthet innebär att förhöret med den misstänkte skall följa sex steg. 1) Planläggning som innefattar inläsning av ärendet, analys av insamlade bevis och hur dessa skall användas, förberedelse av förhörmiljön och mental förberedelse. 2) Kontaktetablering, delgivning av rättigheter. 3) Fri berättelse, den misstänkte skall med öppna frågor förmås lämna en fri redogörelse. 4) Sondering/konfrontering. Med öppna frågor förmås den misstänkte utveckla sin berättelse på de punkter som är intressanta för utredningen, till exempel områden som kan ge alternativa förklaringar till graverande utredningsinformation. Förhørsledaren kan sedan ta upp motsägelser mellan den misstänktes berättelse och de tillgängliga bevisen, och begära förklaringar av dessa från den misstänkte. 5) Avslutning. Förhørsledaren går igenom vad som sagts och hör om den misstänkte vill göra förändringar eller tillägg. 6) Utvärdering utifrån tre huvudkriterier: a) Vilka rättsliga och utredningsmässiga konsekvenser får förhöret? b) Hur fungerade kommunikationen med den misstänkte? c) Vilka lärdomar kan dras av förhöret (se t.ex. Fahsing & Rachlew, 2009; Granly Meldalen, Meland, & Krokfjord, 2011)? Liksom PEACE är KREATIV en informationsinriktad förhörsmetod i kontrast till de tidigare erkännandeinriktade. Den taktiska användningen av utredningsinformation i KREATIV är också i allt väsentligt identisk med PEACE. Fahsing och Rachlew (2006)

---

⁷³ Förtroligt samtalsklimat är en, inte helt lyckad, översättning av termen *establishing rapport*. För fullständig definition se stycket *Övriga normativa råd från aktuell forskning* nedan.

menar att implementeringen av KREATIV också har fått norska förhørsledare att frångå en erkännandeinriktad förhörsmetod till förmån till en informationsinriktad och mer etisk metod. Detta verkar ha skett utan att utredarna själva känner sig mindre effektiva.

Nederländerna

Även i Nederländerna har metodutveckling på området koncentrerats kring en taktisk användning av utredningsinformation. Enligt Sleen (2009) utvecklades metoden i början av 90-talet och beskrivs bland annat i publikationen *Handleiding verhoor* (Amelsvoort, Rispens, & Grolman, 2007). Metoden beskrivs utifrån tre grundprinciper: 1) Förhørsledarna minimerar den misstänktes motstånd genom human och empatisk kommunikation, och konfronterar efter hand den misstänkte med utredningsinformation. Detta sker på ett i förväg noggrant planerat sätt. 2) Förhørsledaren ställer frågor relaterade till utredningsinformationen utan att denna först har avslöjats. Förhørsledaren ställer också frågor som validerar erhållna svar och som utreder alternativa förklaringar till bevisen. 3) Om den misstänkte ändrar sin berättelse för att den skall passa med bevisen svarar förhørsledaren på ett milt och vänligt sätt, aldrig aggressivt. Sleen (ibid) tar upp tre problem som kan uppstå vid användandet av metoden. För det första kräver metoden att det finns bevisning i ärendet som är meningsfull att använda taktiskt. För det andra förutsätter metoden att den misstänkte är villig att lämna en redogörelse för förhørsledaren. Metoden är inte applicerbar på misstänkta som iakttar sin rätt till tystnad. För det tredje menar Sleen att det blir meningslöst att göra en plan för användandet av utredningsinformationen om all denna information kommer från samma källa, som till exempel vid utredandet av sexuella övergrepp där endast brottsoffrets berättelse utgör källan. Detta eftersom den misstänkte då relativt enkelt kan identifiera källan och motsäga dennas övergripande tillförlitlighet varvid all information från källan blir oanvändbar ur ett förhörstaktiskt perspektiv.

Sammantaget har såväl PEACE, KREATIV och *Handleiding verhoor* en utpräglad informationsinriktad prägel med betoning på en human, snarare än dominant förhörstil.

SUE

Det centrala upplägget i en svensk experimentstudie där polisstudenter utbildades i SUE (*Strategic Use of Evidence*) följer i stora drag hur hantering av utredningsinformation rekommenderas i PEACE, KREATIV och *Handleiding verhoor*. I denna studie var dock det explicita syftet att studera hur en utbildning i taktisk användning av bevis påverkar förhørsledarens möjligheter att göra korrekta tillförlitlighetsbedömningar. Denna teknik kan därmed inte ses som en komplett och sammanhållen metod för ett förhör med en misstänkt, utan snarast som ett av flera möjliga verktyg. Deltagarna i studien lärde sig först att analysera förekomsten av potentiell bevisning i ett ärende för att

sedan leda förhöret med den misstänkte på ett sätt så att den misstänkte förmodades att utveckla sin berättelse på de områden bevisen rörde, utan att dessa avslöjades. De instruerades att därefter att identifiera motsägelser i den misstänktes berättelse i förhållande till bevisningen för att sedan avslöja bevisen och begära en förklaring på dess förekomst. Studien genomfördes med polisstudenter som förhørsledare och andra studenter som misstänkta. Hälften av polisstudenterna hade fått denna utbildning före experimentet och den andra halvan fick utbildningen först efteråt. Hälften av studenterna som agerade misstänkta hade begått en fingerad stöld (kontrollerad av forskarna). Den andra halvan var oskyldiga, men hade befunnit sig på brottsplatsen och agerat på ett sätt som genererat samma graverande utredningsinformation. Före förhören fick de som agerade förhørsledare information om viss graverande bevisning i ärendet i form av ett fingeravtryck och ett vittnesmål. I denna studie visade det sig att den utbildade gruppen gjorde korrekta tillförlitlighetsbedömningar i signifikant högre grad än den icke utbildade (85,4 % vs. 56,1 %, Hartwig, Granhag, Strömwall, & Kronkvist, 2006).

I en senare artikel (Granhag, Strömwall, & Hartwig, 2007) beskrivs SUE-tekniken som en metod i sex steg: 1) Planering av förhöret som innefattar identifiering av graverande utredningsinformation, särskilt sådan som den misstänkte inte vet att förhørsledaren känner till. 2) Information till den misstänkte om vilka misstankar som föreligger utan att graverande utredningsinformation avslöjas. 3) Den misstänkte uppmuntras till att berätta fritt om sin syn på anklagelserna och om sitt alibi. Det fria berättandet stöds med öppna frågor. 4) Frågefas där förhørsledaren riktar kompletterande frågor till den misstänkte, särskilt sådana som rör områden där graverande utredningsinformation finns. Dock utan att denna information avslöjas. 5) Den misstänktes utsaga slås fast genom att förhørsledaren säkerställer att den uppfattats korrekt och att tveksamheter undanröjs. 6) Den hördes berättelse matchas mot de inkonsekvenser som eventuellt uppstått med den graverande utredningsinformationen. Den misstänkte ombeds förklara sådana inkonsekvenser.

Såsom experimentstudie finns vissa frågetecken kring ekologisk validitet⁷⁴, bland annat genom att de misstänkta faktiskt inte genomförde någon verklig stöld de riskerade straff för. Sanktionen om de inte lyckades övertyga förhørsledaren om sin oskuld var istället en utebliven belöning. Trots detta gav experimentets kontrollerade former och deltagarnas självrapportering en indikation om att de i allt väsentligt tagit sina respektive uppgifter på allvar.

---

⁷⁴ Begreppet ekologisk validitet används för att beteckna graden av generaliserbarhet hos psykologiska resultat (se t.ex. Egidius, 2008).

GRIMACE

Professor Ray Bull vid University of Leicester med kollegor håller på att utveckla en variant av SUE. Metoden har arbetsnamnet "The GRIMACE approach" vilket är en akronym för "Gathering Reliable Information/Evidence before interviewing, Motivating a 'free recall' Account from the suspects, and then during the questioning phase Challenging Effectively (i. e. gradually/incrementally) the suspect (using the information to point out contradictions etc.) about what the suspect has so far said." (Bull, 2012). Inledande studier av denna metod har visat uppmuntrande resultat, framför allt för observatörer och för möjligheten att korrekt klassificera sanningssägare. Skillnaden mot SUE är att förhørsledarna i GRIMACE uppmanas att använda den graverande utredningsinformationen under större delen av förhöret istället för att endast använda den i slutet. GRIMACE förespråkar också att förhørsledaren gradvis ökar den kognitiva belastningen för misstänkta genom att använda den minst graverande informationen först och den mest graverande under förhörets senare delar. Med detta förfarande menar Dando och Bull (2011) att det samtidigt blir tydligare för oskyldiga misstänkta vilka delar de behöver redogöra för. Detta kan därmed ytterligare öka skillnaden i kognitiv belastningen mellan skyldiga och oskyldiga.

Till min kännedom har det bara genomförts en experimentstudie med detta förfarande. I denna finns två skillnader mot den tidigare experimentstudien som SUE vilar på. För det första har respondenterna varit redan utbildade poliser (polisstudenter i SUE-studien) och de misstänkta har spelat ett avancerat dataspel där de agerat som antingen byggare eller terrorister (istället för att genomföra en kontrollerad aktivitet live). Dataspelet har, menar forskarna, erbjudit en virtuell miljö där en lång rad handlingar och aktiviteter varit möjliga, vilket har gett ett mer dynamiskt och realistiskt underlag för förhören, men alltså inte en upplevelse i verkliga livet.

Övriga normativa råd från aktuell forskning

Studier har visat att det är kognitivt mer påfrestande för den misstänkte att bli förhörd med en informationssamlande förhörsteknik än med den mer traditionella konfrontativa och anklagande tekniken (se t.ex. Vrij, Mann, & Fisher, 2006). Det är enklare att sitta i ett förhör och förneka allt förhørsledaren säger än att behöva förklara och anstränga sig för att lämna rimliga svar på förhørsledarens frågor. Observera att dessa studier mätt kognitiv och inte emotionell belastning. I annat fall hade resultatet eventuellt blivit annorlunda. Det finns ytterligare sätt att öka den kognitiva belastningen hos en misstänkt. Vrij (2004b) föreslår ett antal tänkbara tekniker för detta. Förhørsledaren kan: a) Ställa uppföljande frågor. b) Ställa tidsrelaterade frågor. c) Be den misstänkte upprepa delar av sin berättelse. d) Be den misstänkte berätta sekvenser i sin utsaga baklänges. De tre första teknikerna kan, utifrån min empiri och min

egen erfarenhet, betraktas som vanligt förekommande under polisförhör med såväl misstänkta som med vittnen och brottsoffer, men den sista tål att kommenteras ytterligare.

Tekniken att be någon berätta en sekvens i omvänd kronologi ingår som en av de minnesstödjande teknikerna i den kognitiva intervjumetoden, men då med syfte att hitta inblandningar av scheman och få en bredare information. Här återkommer denna teknik i syfte att göra förhörssituationen kognitivt mer påfrestande för en misstänkt och därigenom lättare kunna bedöma tillförlitligheten i dennes utsaga. Att berätta något baklänges är under alla omständigheter svårt, men betydligt svårare om sekvensen är konstruerad. Vrij (ibid) menar att det naturliga sättet att konstruera en berättelse är att göra detta i rak kronologisk ordning, vilket gör att den sedan måste tänkas igenom framlänges en gång för varje del som skall återberättas baklänges. Om en händelse är självupplevd går den däremot att erinra sig baklänges, något som är enklare och snabbare. Vrij för fram detta som ett tänkbart verktyg för att avgöra om en misstänkt ljuger (ibid). I en senare rapport föreslår Vrij och kollegor att en ökad kognitiv belastning kan kombineras med en strategisk frågeteknik och därmed ytterligare öka skillnaden mellan lögnare och sanningssägare (Vrij, Granhag, Mann, & Leal, 2011b).

Tre nyare rapporter är de första publicerade som siktar in sig på huruvida det går att avgöra om en misstänkt ljugar om framtida avsikter, något som förefaller närbesläktat med att utreda retrospektivt uppsåt. Det slås fast att det finns möjligheter att hitta ledtrådar till lögn om framtida avsikter, inte minst genom ett taktiskt användande av graverande utredningsinformation (Clemens, Granhag, & Strömwall, 2011; Vrij, Leal, Mann, & Granhag, 2011). Resultaten indikerar att den som ljugar om sina avsikter har fler motsägelser i sin berättelse och gör färre spontana rättelser, däremot skilde sig inte sanna och lögnaktiga uttalanden åt i fråga om detaljrikedom (Vrij, Granhag, Mann, & Leal, 2011a).

I internationell forskning och metodlitteratur finns det stöd för att *establishing of rapport* är ett viktigt kommunikativt mål för förhørsledaren, som genererar en markant förbättring av informationsutbytet. Definitionerna på vad *rapport* egentligen innebär har dock varierat något. Vanderhallen, Vervaeke och Holmberg (2011) har gjort en konceptuell analys av olika definitioner och kommit fram till att *rapport* är en relation som är resultatet av en interaktion mellan människor som ger deltagarna en varm känsla, är harmonisk och naturlig, erbjuder tillit och stimulerar samarbete. De sammanfattar också sex kommunikativa råd för att uppnå *rapport*: 1) Visa empati. 2) Använd aktivt lyssnande. 3) Gör intervjun personlig. 4) Var uppmärksam på verbala och icke-verbala signaler. 5) Var informell och vänlig och 6) sträva efter äkthet i relation med den hörde. I stort sett samma råd ges av andra forskare (se t.ex.

Deslauriers-Varin, Beauregard, et al., 2011; Kassin & Gudjonsson, 2004). Nästa steg, menar Vanderhallen, Vervaeke och Holmberg, bör vara att skapa en samarbetsallians⁷⁵ med den hörde (ibid). Jakobsson Öhrn (2005) förespråkar också en informationsgenererande och human förhörsmetod där kommunikativa aspekter står i centrum, men betonar samtidigt att förhörets grundvillkor kvarstår. Trots ett respektfullt bemötande är det inte säkert att en misstänkt uppfattar att det ligger i dennes intresse att medverka till sin egen bestraffning.

Viss forskning pekar på att kulturella skillnader underskattas. Olika kulturer har olika kommunikationsmönster, vilket innebär att samma metodik kan ge olika resultat beroende på den hördes kulturella bakgrund. I en aktuell studie skilde forskarna på förhörspersoner från kulturer som kommunicerar mer direkt och mindre kontextberoende å ena sidan och personer från kulturer med en mer indirekt kontextberoende kommunikation å den andra (Beune, Giebels, Adair, Fennis, & van der Zee, 2011). Samma strategiska intervjusekvens gav olika resultat i de bägge grupperna vilket alltså pekar på att en förhørsledare inte bara behöver kommunikativa, utan även kulturella, kompetenser.

Oavsett vilken intervjumetod som används råder det enighet bland experter om att en av de viktigaste egenskaperna hos en förhørsledare är förmågan att ställa öppna frågor som inbjuder till fritt berättande. Detta istället för ledande frågor som snarare förutsätter information som förhørsledaren redan gissat sig till och som kan vara felaktig (se t.ex. Milne & Powell, 2010). De öppna frågorna överför kontroll till den som förhörs (Fisher & Geiselman, 1992). Fahsing och Rachlew (2009) pekar också på att metoden att använda utredningsinformation taktiskt under förhören med de misstänkta kan ha sin främsta fördel genom att den stimulerar förhørsledaren att söka alternativa förklaringar till den utredningsinformation de före förhöret ansåg talade till den misstänktes nackdel. Metoden motverkar på så sätt förhørsledarens *confirmation bias* och gör förhørsarbetet mer öppet för att ta in information som talar i andra riktningar.

England, Wales, Nya Zeeland, Norge och Nederländerna är sannolikt inte unika i att ta fram metoddokument eller undervisningsmaterial som rekommenderar ett taktiskt användande av utredningsinformationen, men det var de länder som hade beskrivningar tillgängliga på engelska. Moston och Stephenson (2009) menar att flera poliskärer till exempel ser själva förnekandet som en viktig faktor för möjligheten att avgöra skuldfrågan utifrån hur trovärdigt detta förnekande är i relation till bevisningen (tyvärr redogör de inte för vilka länder

---

⁷⁵ Samarbetsallians syftar här till den engelska termen *working alliance*, vilken används för att beskriva ett eftersträvänsvärt kommunikativt tillstånd mellan terapeut och klient.

de åsyftar). Detta ligger även i linje med hur svensk rätt genomför bevisvärderingar när den misstänkte förnekar brott (Schelin, 2007). Moston och Stephenson (2009) pekar på ett problematiskt oskrivet grundantagande om att skyldiga misstänkta är en homogen grupp på vilken en och samma taktik för att få dem att erkänna skulle vara effektiv. Detta menar Moston och Stephenson är ett viktigt överseende och tar dessutom generellt avstånd från erkännandinriktade förhörstekniker, men då mer av etiska- och rättssäkerhetsskäl.

Columbos taktik

Studier har visat att en vanlig förhörsmetod varit, och fortfarande är, att delge bevisning tidigt i hopp om att få ett snabbt erkännande (se t.ex. Bull & Soukara, in press; Leo, 1996). Förhörsmaterial ger ofta råd i denna riktning (Hartwig, 2005; Kronkvist, 2006) och inte heller erfarna förhørsledare förefaller använda graverande utredningsinformation strategiskt i någon större utsträckning (Hartwig, Granhag, Strömwall, & Vrij, 2004). Trots detta har det funnits utredare som använt dessa tekniker tidigare vilket kan illustreras med TV-deckaren Columbos förhörsteknik. Serien startade redan 1971 och Columbo spelades av Peter Falk (1927-2011).

Columbos taktik går i stora drag ut på att inleda förhöret med avslappnade öppna frågor för att få den misstänkte att tala fritt utan att hamna i försvarsställning. Han fortsätter med att själv tala lite förvirrat för att ytterligare minska intrycket av att vara hotfull. När den misstänkte är avslappnad och de har ett bra samtalsklimat ställer Columbo någon av de frågorna han egentligen vill ha svar på, en fråga som på något sätt anknyter till bevisningen i ärendet. Ofta ställer han dessa frågor omärkligt. Om han till exempel vill veta vilken typ av bil den misstänkte har och var han köpt den skulle Columbo kunna plocka upp ett föremål och säga: "Vilket fint cigaretttui, jag gillar färgen. Jag hade en gång en bil med den färgen. Det var en Dodge." "Jaså", svarar den misstänkte. "Jag har också en Dodge, en -65:a." "Jaså", svarar Columbo. "Det är bra bilar, men sedanerna är lite trånga". "Men jag har en van." svarar den misstänkte. "Jaså", svarar Columbo. "De är lite dyra, var får man tag på en sådan till ett bra pris?" Den misstänkte svarar: "Jag köpte min hos Ken & Ray's i Orange County för bara 1 500\$". Columbo har då fått en viktig informationsbit utan att den misstänkte ens förstått att han har besvarat en fråga.

Columbo fortsätter sedan samtalet på ett vänligt och lite förvirrat sätt med olika frågor och precis innan han skall gå, ibland när han står halvvägs ut genom dörren, vänder han sig om och säger: "Bara en sak till, var du på Wendy's i Inglewood igår?" "Nej, jag sa ju att jag var borta i Fontana, det är i andra änden av stan!" svarar den misstänkte. "Konstigt" svarar Columbo. "Din van fick ju parkeringsböter i Inglewood". Den misstänkte svarar "Då måste de ha skrivit fel. Jag var inte där", "Jaja" svarar Columbo. "Det måste vara ett misstag. Ha en bra dag." Columbo går ett steg ut, men vänder igen och säger:

"Förlåt, bara en sak till som du får hjälpa mig att förstå, det tar bara en sekund. Du sa innan att du inte träffat Mike sedan ni gick på universitetet, men han var på Wendy's i Inglewood igår, någon timma innan han blev mördad. Servitrisen där kommer ihåg att han pratade med en man som kom i en blå Dodge van." Den misstänkte ser märkbart pressad ut och svarar: "Men jag var inte där, det har jag ju sagt!" "Ja, det förstås" svarar Columbo. "Jag måste rusa". Sedan går han ut en gång till men vänder och säger "Bara en sak till som jag inte riktigt får ihop, kostymen du lämnade på kemptvätt i Inglewood, på kvittot står det att den lämnades igår." Den misstänkte är ännu mer pressad och svarar: "Men den har min son haft, det måste vara han som lämnat den." Columbo svarar: "Det verkar ju konstigt, du sa nyss att han är lat, nästan aldrig lämnar huset och klär sig som en uteliggare, men jag antar att han kommer att verifiera det du säger. Ha en bra dag och ursäkta att jag störde."

Den misstänkte har genom ett taktiskt användande av utredningsinformation- en letts att ljuga, för att sedan tvingas komplettera och spetsa till sin lögn i flera omgångar med ny detaljinformation ända tills Columbo fått en uppgift som relativt enkelt går att kontrollera. Eftersom det handlar om en filmad dramatisering kommer den misstänkte i detta läge antingen att erkänna eller att göra något oöverlagt som leder till ytterligare bevisning, till exempel genom att försöka undanröja spår eller påverka vittnen, något Columbo givetvis är beredd på och upptäcker. Columbo-liknande taktik förekommer på flera andra ställen i litteratur, film och TV-serier.

Den misstänktes mottaktiker

Taktiker föder mottaktiker. Dessvärre finns det anledning att tro att många förhørsledare är så upptagna med att tänka på sin egen taktik att de därför inte förmår analysera den misstänktes (Hartwig, Granhag, & Vrij, 2005). Studier på området har visat att skyldiga och oskyldiga misstänkta använder något olika taktiker och att kunskaper om dessa kan vara användbara när tillförlitligheten på en utsaga skall värderas. I en experimentstudie rapporterade de som agerat som skyldiga misstänkta att de, i syfte att övertyga förhørsledaren om sin oskuld, försökte agera lugna, trevliga och avslappnade, hålla sig så nära sanningen som möjligt, helt förneka skuld och undvika att lämna detaljer som brottet som skulle kunna vara besvärande (Hartwig et al., 2007). I en tidigare studie från samma forskarlag hade det också visat sig att de misstänkta strategier för att verka sanningsenliga varit att hålla sina berättelser så enkla som möjligt (Strömwall, Hartwig, & Granhag, 2006). Oskyldiga misstänkta däremot rapporterade att de inte applicerat någon speciell taktik under förhöret. De hade berättat sanningen så noggrant och detaljerat de förmådde och litade på att bli trodda av förhørsledaren (Hartwig et al., 2006). Liknande förhållanden har observerats vid kvalitativa analyser av förhör med misstänkta i verkliga fall (Nyberg, 2011).

Moston och Stephenson (2009) har problematiserat och kategoriserat de misstänkta förnekanden utifrån olika val av taktik och i det sammanhanget observerat två huvudkategorier med ett antal underkategorier. Huvudkategorierna utgörs av aktiva respektive passiva förnekanden. De passiva förnekandena kan delas in i:

- a) Ett enkelt förnekanke av anklagelserna utan vidare förklaringar.
- b) Förnekanke av kunskaper av typen "Jag vet ingenting om detta".
- c) Förnekanke av perception av typen "Jag såg inte, jag råkade vara på fel plats, jag tittade åt andra hållet".
- d) Förnekanke av motivation "Det är inte min stil, jag skulle aldrig göra så".

De aktiva förnekandena å andra sidan är mer elaborerande och förklarande. De delas in i underkategorierna:

- a) Förnekanke av brottet av typen "Barn hittar alltid på sådant här".
- b) Förnekanke av tolkningen "Alla började springa, så det gjorde jag också, jag trodde bussen var sen".
- c) Förnekanke av orsakssammanhang av typen "Jag visste inte att den var stulen, jag lånade den av en kompis".

Den sista kategorin (c) öppnar dessutom för ett delvis medgivande vilket kan göra att den misstänkte genom att erkänna vissa faktiska omständigheter men förneka till exempel uppsåt, kan klara sig undan med ett lindrigare åtal. I detta fall häleriförseelse istället för häleri. Den misstänktes kommunikativa mottaktiker återstår, mig veterligen, i allt väsentligt att beforskas.

Goffman (1959/2009) beskriver hur individen har olika "ansikten" som byggs upp i samverkan med omgivningen och som är viktiga för individen att bevara. Av särskild relevans för den misstänktes mottaktiker är bevarandet av det som Goffman kallar positivt respektive negativt ansikte. Det positiva ansiktet är knutet till individens behov av en positiv självbild medan det negativa ansiktet är knutet till individens behov av integritet, en privat sfär. Såväl individens behov av en positiv självbild som integritet kan hotas kraftigt under ett förhör med en misstänkt för ett grovt brott, och det naturliga för individen är därför att försvara dessa. I ett normalt socialt samspel är det, enligt Goffman (1970), förknippat med skam och underlägsenhet att inför andra förlora sin positiva självbild och integritet. Detta gäller också för den person som utsatt någon för en sådan förlust. Att omedelbart restaurera dessa efter en förlust blir därför ofta ett gemensamt projekt. I ett förhör med en misstänkt blir detta gemensamma ansvar upplöst, då potentiellt integritetskränkande frågor måste ställas och själva sammanhanget innebär att den misstänkte anklagas för något som åtminstone lagstiftaren bedömt som så moraliskt förkastligt att det skall beläggas med en straffsanktion.

Det ligger därför inte nödvändigtvis i förhørsledarens roll att restaurera den misstänktes förlorade självkänsla och integritet. Detta ställer både förhørsledaren och den misstänkte i ett kommunikativt dilemma. Den misstänkte kan välja olika försvarsstrategier beroende på om det är självkänslan, integriteten, eller båda som skall försvaras. Goffman (ibid) menar att en individ riskerar förlora ansiktet när denne väljer en linje (läs uttryckssätt) som inte stämmer överrens med det sammanhang han/hon befinner sig i. Det kan verka som att Goffmans teorier om ansiktsförluster skulle utgöra en olöslig ekvation för förhörskontexten, men bara om man bortser från sammanhanget. Sammanhanget i förhørsrummet kan visserligen tolkas olika av förhørsledare och misstänkt, men den mest naturliga linjen kan mycket väl vara det som i andra sammanhang skulle innebära att den misstänkte förlorar självbild och integritet. Själva förlusten kan nämligen redan ha skett i och med den uppkomna situationen. Detta då förhöret vanligtvis föregåtts av själva händelsen/brottet och det potentiellt integritetskränkande frihetsberövandet, vilket kan ha påverkat den misstänktes självbild. Lösningen av det kommunikativa dilemma kan därmed paradoxalt nog vara att den misstänkte "släpper ansiktet" för att slippa tappa ansiktet, en process som snarast blir en bekräftelse på händelser som föregått förhöret. Hur allvarligt detta uppfattas av den misstänkte och förhørsledaren i förhörskontexten blir då en funktion av två huvudsakliga omständigheter. Dels hur intimt den misstänkte förknippar sin självbild med att inte betraktas som skyldig för just det brott han/hon anklagas för och dels i vilken grad den misstänkte känner behov av att skydda sin integritet i relation till förhørsledaren.

Polisarbetet som evidensbaserad praktik

Användandet av evidensbaserad kunskap i professionsyrken har beskrivits som en omfattande rörelse som startat inom medicin i början av 90-talet för att sedan spridas till andra professioner (Bohlin, 2011). Kortfattat går rörelsen för evidensbaserad praktik ut på en önskan om att all praktik skall ha vetenskaplig evidens, helst grundad i randomiserade kontrollerade experiment. Det huvudsakliga problemet för denna utveckling förefaller vara att stora delar av denna evidens saknas, något som också visats i detta kapitel. Forskningsevidens för förhörskontexten kan vara svår att uppnå. Det finns flera skäl till detta, bland annat eftersom problemområdena av praktiska och/eller etiska skäl inte alltid tillåter randomiserade kontrollerade experiment.

Behovet av evidensbaserad praktik är välkänt för svensk polis, och påtalas bland annat i styrdokument för polisutbildningen (RPS 2011) och i en rapport till regeringskansliet (Sarnecki, 2010). Evidensbaserad praktik har diskuterats frekvent, både inom polisen och av forskare som är inriktade på polispraktik. Som exempel kan nämnas att rikskriminalchefen Klas Friberg tog upp detta i

en intervju, som ett viktigt utvecklingsområde då han summerade sitt första år på befattningen (Eriksson, 2011). Polisförbundets ordförande Lena Nitz (2012) och forskarna Christiansson, Holmberg och Svedin (2006) har också tagit upp frågan i debattartiklar. Att praktiker inte använder tillgängliga evidensbaserade riktlinjer i önskad utsträckning kan i sin tur bero på att riktlinjerna upplevs som för specifika eller generella, och/eller att praktikerna litar till andra auktoriteter och/eller att de föredrar invanda rutiner (se t.ex. Howard & Jensen, 1999 som refererad i Bergmark et al., 2011). Gundhus (2012) menar att kunskapsbaserade (läs evidensbaserade) arbetsmetoder genererar motstånd då de för fram en kunskapssyn som indirekt hotar polisens traditionella erfarenhetsbaserade kunskap och professionella diskretion.

Motstånd mot evidensbaserad praktik inom polisverksamheten har också noterats internationellt och då kopplats samman med de kvantitativa effektivitetsmätningar som upplevs vara en förutsättning för att nå evidens (Sherman, 2010). Denna invändning bygger på uppfattningen att evidens inte kan uppnås med kvalitativ metod och reflexiv praktik. Här ansluter jag mig till Bergmark et al. (2011) och menar att sådan evidens inte bara är möjlig, utan också nödvändig. Bergmark et. al menar vidare att det behövs effektiva kanaler för överföring av forskningsresultat inom socialt arbete till den praktiska nivån och att praktikerna i sin tur behöver bli mer kvalificerade forskningsanvändare.

Hammersley (2003) pekar på att forskare ofta genererar komplexa och ofullständiga resultat som måste associeras med annan forskning. Slutanvändare av forskning, som professionella och beslutsfattare, saknar ofta tid, vilja och träning i att läsa och integrera forskningsresultat. De förväntar sig enkla, tydliga och självförklarande resultat i punktform. Detta är därför ytterligare ett område där det finns utvecklingspotential som relativt snabbt kan öka verksamhetens evidensbas. En temporär lösning skulle kunna vara att ett antal befattningshavare på varje arbetsplats utbildas i att söka och förmedla evidens för den egna praktiken (jfr. Mullen, Shlonsky, Bledsoe, & Belamy, 2005).

Sarnecki (2010) påpekar att polisen, i de fall forskning skall upphandlas, även saknar nödvändig kompetens för att välja ut forskning som är relevant och bedöma forskarnas kompetens. Sarnecki drar slutsatsen att det inte bara krävs attitydförändringar, utan även organisatoriska och juridiska förändringar inom såväl polis- som forskarkollektivet för att underlätta samarbetet dem emellan. Soydan (2010) är också inne på det organisatoriska spåret och menar att det finns risk att professionella använder en opinionsbaserad praktik trots att evidensbaserade metoder finns, om inte de evidensbaserade metoderna implementeras på ett planerat sätt som är väl finansierat. Soydan (ibid) för också fram svårigheten för forskningens slutanvändare att förhålla sig till vetenskapliga kontroverser. Enligt Soydan är dessa kontroverser huvudsakligen en illustration av den intima relationen mellan samhällsvetenskap, värden och politik.

Dessa behöver därför slutanvändaren känna till och kunna förhålla sig till. Sarnecki föreslog vidare inrättandet av en utvärderings- och granskningsfunktion inom polisen. En sådan enhet inrättades också som en del av Rikspolisstyrelsens verksamhetskansli under våren 2011 (Rikspolisstyrelsen, 2011).

Sammanfattning

Polisutredarna har, ledda av en förundersökningsledare (vanligen åklagare) som uppgift att skapa ett informationsflöde som leder utredningsarbetet framåt. Huvudsyftet med ett förhör, oavsett om det är med en misstänkt, ett vittne eller ett brottsoffer, är att skapa beslutsunderlag genom att bidra till utredningens informationsflöde. Dessutom behöver förhöret ge möjligheter att i någon mån värdera denna informations tillförlitlighet. Forskning har visat att det är svårt för bedömare att skilja mellan lögn och sanning i en människas berättelse. De flesta studier på området pekar på en korrekthetsgrad som ligger obetydligt över slumpnivån. Poliser förefaller inte vara bättre på detta än folk i gemen. Detta är därför en oframkomlig väg för att värdera tillförlitlighet i rättsliga sammanhang, där beviskraven är högre. Genom god förberedelse och ett taktiskt användande av utredningsinformation kan förhørsledaren trots detta skapa vissa möjligheter att värdera tillförlitligheten direkt efter förhöret. Förhørsledaren kan också generera information som kan leda till fortsatt utredning och därmed efterkontroll av tillförlitligheten.

Traditionellt ses erkännandet som ett viktigt mål med ett förhör med en misstänkt. Erkännandet har en stark ställning som bevis, även i svensk rätt, och det är framför allt de misstänkta upplevelse av de övriga bevisens styrka som är betydelsefulla då de bestämmer sig för att erkänna. Att ha erkännandet som mål för ett förhör är dock förenat med en rad problem:

För det första är det inte förenligt med den misstänktes mänskliga rättighet att denne betraktas som skyldig under rättsprocessen.

För det andra förefaller det inte finnas godtagbara tekniker för att förmå den misstänkte att erkänna. Jag har inte tagit upp tortyr då det ligger för långt från avhandlingsområdet, men väl den så kallade Reid-tekniken som har stor spridning i Nordamerika och därmed ofta skildras i film och TV-serier. Denna teknik verkar, i motsats till vad dess förespråkare hävdar, dessutom vara ineffektiv.

För det tredje kan erkännandeariktad teknik leda till falska erkännanden. Det kan i efterhand vara svårt att skilja på äkta och falska erkännanden, särskilt om de är internaliserade (att den misstänkte själv tror på sin skuld) samtidigt som

specifik utredningsinformation avslöjats. Vissa personer kan vara psykologiskt mer sårbara och därmed mer benägna att lämna falska erkännanden.

För det fjärde erhålls mindre mängd information med erkännandeariktad förhörsteknik jämfört med en informationsinriktad dito.

För det femte är det kognitivt enklare för en skyldig misstänkt att utsättas för ett erkännandeariktat förhör, där denne endast behöver vara envis i sitt förnekande och därmed slipper lämna förklaringar.

Forskning och metodutveckling av förhörsteknik har lett till ett antal råd med varierande vetenskapligt stöd. De går i korthet ut på att en informationsdriven, human och empatisk förhörstil förefaller mer framgångsrik än en dominant. Det som ofta benämns som bra kommunikation i förhörssrummet (*rapport*) är en stämning som präglas av tillit och en varm, personlig och harmonisk känsla som känns naturlig och som stimulerar till samarbete snarare än konfrontation. Förutom kommunikativa kompetenser kan förhørsledaren även vara hjälpt av kulturella kompetenser, då människor från olika kulturer kan kommunicera på olika sätt. Ett taktiskt användande av utredningsinformation under förhören och tekniker för att på andra sätt öka den kognitiva belastningen för skyldiga misstänkta har visat sig öka möjligheterna att göra korrekta tillförlitlighetsbedömningar.

En rad minnesstödjande tekniker kan med framgång användas vid förhör med de som är villiga att berätta, oavsett om de är misstänkta, vittnen eller brottsoffer. Väl dokumenterade och utvärderade metodutvecklingar som framför allt PEACE från England och Wales, har haft stor effekt på hur de utbildade poliserna bedriver sina förhör, men inte fullständig. Kommunikativa aspekter förefaller vara svåra att utbilda i och en del fynd tyder på att utbildning ger kunskap i högre grad än kompetens, det vill säga poliserna arbetar inte alltid i praktiken på samma sätt som de vet att de borde. Ett område som genomgående betonas är tekniken i att ställa frågor, då det generellt rekommenderas att frågor ställs öppet på ett sätt som inbjuder till fritt berättande och förklaringar snarare än slutet eller ledande som inbjuder till kortare svar, eventuellt i riktning mot förhørsledarens föreställning snarare än mot den hördes minnesbild. Den misstänkte kommer troligen också att applicera mottaktiker, något som förhørsledaren behöver ta i beaktande i såväl förberedelsefasen som under förhöret och i utvärderingen av detsamma.

Forskningen på området är ojämnt fördelad, vilket också speglas i detta kapitel. En betoning har lagts på erkännandeproblematik och lögn-detektion medan betydligt färre studier har fokuserat på kommunikation och på förhørsledarens och den misstänktes hela sammanhang. Jag skall i nästa kapitel beskriva hur förhørsarbetet, enligt min empiri, ter sig i praktiken.

6. POLISFÖRHÖR MED MISS- TÄNKTA I PRAKTIKEN

*I get it,' said the prisoner. "Good Cop, Bad Cop, eh?"
"If you like." said Vimes. "But we're a bit short staffed
here, so if I give you a cigarette would you mind kicking
yourself in the teeth?"*

Terry Pratchett

I detta kapitel skall jag närmare analysera hur förhörssituationen gestaltar sig i praktiken och vilka beslutsytor som uppstår i samband med planering, genomförande och utvärdering av polisförhör med misstänkta för grova brott. Att själva förhörssituationen med sitt dynamiska informationsflöde buret av mellanmänsklig interaktion innebär snabba och komplexa beslutssituationer för förhørsledaren torde vara oomstritt (se t.ex. Griffiths, Milne, & Cherryman, 2011). Detta kapitel utgår i huvudsak från min empiri i form av fallstudien, fokusgrupps- och de kompletterande intervjuerna. Hanteringen av utredningsinformation, och besluten om hur denna skall användas i förhørsarbetet med den misstänkte, har varit föremål för särskilt intresse under intervjuerna. I analysarbetet av intervjumaterialet utkristalliserades ett antal primära hänsyn som utredarna beskriver att de behöver ta (juridiska, organisatoriska och taktiska). Dessa hänsyn förekommer i olika kombinationer och överlappar varandra. Jag kommer att redogöra för empirin med början i beskrivningar av förberedelsearbetet för att sedan gå vidare till genomförandet. I fokusgrupperna uppehöll sig informanterna också vid ett antal teman som vid första anblicken föreföll orelaterade till den primära frågeställningen. Dessa teman visade sig vid närmare analys ha olika intressanta beröringspunkter med förhørsstrategiska beslut. Dessa teman (de inledande förhören, kommunikationen, försvarets roll och utredarnas möjlighet att göra korrekta tillförlitlighetsbe-

dömningar) har direkt bäring på förhörens genomförande och redovisas därför före avsnittet om utvärdering av förhör. I de förekommande förhörsцитaten är texten exakt återgiven från de transkriptioner jag haft tillgång till. Detta innebär att dessa citat ibland kan bära tolkningar från den som transkriberat förhören på den aktuella polismyndigheten. Framför allt kan det gälla bruket av skiljetecken som i vissa fall kan användas för att markera till exempel betoningar och frågor. Avslutningsvis analyserar jag hur beslutsfattande och makt utövas och kan förstås i interaktionen mellan förhørsledare och misstänkt. utifrån bland annat Foucaults maktteorier och Asplunds teori om social responsivitet.

Gör förhørsledare som de säger?

Det är erfarna polisutredare som fått komma till tals i fokusgrupper och kompletterande intervjuer och som har berättat hur de tar sig an uppgiften att förhöra de som misstänks för de allra grövsta brotten. Men jobbar de på samma sätt som de säger? Detta är en svår fråga som inte kommer att kunna besvaras fullständigt i avhandlingen. I fallstudien blir det dock tydligt att det finns vissa skillnader mellan hur informanterna säger att de jobbar och hur förhørsledarna i det aktuella fallet arbetade. Jag kommer att peka på några sådana kontraster och det är då viktigt att hålla i minnet att generaliserbarheten från en fallstudie av det här slaget är begränsad. Det är också viktigt att veta att när förhör diskuterats i fokusgrupper och individuella intervjuer har det huvudsakligen rört ett slags abstrakt medelförhör, hur det brukar och/eller borde vara. I fallstudien hålls långa sekvenser av förhör med de misstänkta, vilket gör att vissa taktiska och metodologiska ställningstaganden som informanterna gör om det abstrakta medelförhöret bäst låter sig översättas till hela eller en del av förhörssekvensen. Om till exempel en informant säger att förhørsledaren bör spara på bevisningen och släppa den sent, kan detta innebära att bevisningen ändå släpps först i ett förhör, men det var i det femte förhöret och beviset släpptes sent i betydelsen sent i förhörssekvensen.

Det finns ett fåtal studier som fokuserat på huruvida förhørsledare arbetar på samma sätt som de beskriver. I Danmark har en studie inriktat sig på att både inventera vilka metoder förhørsledarna säger sig föredra och att sedan kontrollera hur detta korresponderar med verkligheten (Kepinska Jacobsen, 2010). I denna studie sade sig informanterna generellt föredra informationssamlade tekniker där den misstänktes egen berättelse skulle stå i fokus, men då de autentiska förhören analyserades upptäcktes en diskrepans. Förhørsledarna ställde istället huvudsakligen stängda, ledande och uppföljande frågor till den misstänkte. Frågor som syftade till att få en fri berättelse från den misstänkte ställdes i betydligt lägre grad. I studien, som omfattade 18 förhör, ställdes sammanlagt 2312 frågor. Av dessa var endast 41 att beteckna som inbjudande

till ett fritt berättande. Jacobsen drog slutsatsen att detta hade tre huvudsakliga orsaker: 1) Förhørsledarna var vana vid förhör och tänkte inte på att den hörde behövde introduceras till förhöret. 2) Förhørsledarna hade en förväntan om att den misstänkte inte ville förklara sig detaljerat och därför uppmanades inte de misstänkta till detta. 3) Poliserna protokollerade förhöret efter hand under samtalet. De var då tvungna att koncentrera sig på två saker samtidigt. Konsekvensen blev en statisk kronologi utifrån den tillgängliga utredningsinformationen som i sin tur ledde till fråga-svar-förhör snarare än ett förhör präglat av öppna frågeställningar där den misstänkte lämnat en friare berättelse (ibid). Uppmärksamheten kan också vara selektiv när en förhørsberättelse skall tas emot och dokumenteras. Lamb et. al. (2000) testade erfarna polisers förmåga att skriva referat utifrån en muntlig berättelse. Referaten var felaktiga på flera punkter, både vad gällde faktainformation och vad gällde hur denna information framkommit. 25 % av den ärenderelevanta informationen var utelämnad jämte 57 % av den totala andelen uttalanden. Förhørsberättelserna kom i detta experiment dock inte från misstänkta, utan från barn som utsatts för sexuella övergrepp.

Walsh och Bull (2011) fann också en diskrepans mellan hur utredare (av bidragsbedrägerier) beskrev att de genomförde sina förhör och hur de verkligen agerade. De drog slutsatsen att bristande eller obefintliga utvärderingar av förhören kunde orsaka denna diskrepans. Skillnader har dessutom noterats i förmågan att etablera ett förtroligt samtalsklimat (Bull & Cherryman, 1996 som refererat i Walsh & Bull, 2011) och i förmågan att betrakta den misstänkte som oskyldig (Walsh & Milne, 2007).

Förberedelse av förhör

Förberedelsefasen är något som genomgående betonas i såväl förhørsmanualer som i forskning, metodstöd och i mina intervjuer. Förberedelsen sägs tjäna flera olika syften som alla förefaller ha det gemensamt att de skall verka för ett snabbare och mer adekvat beslutsfattande inne i förhørsrummet. Dessa syften överlappar varandra, och kategoriseringen nedan skall ses som ett försök att ge en överskådlig bild av dem, inte att separera dem från varandra. Informanterna i mina intervjuer, och därmed mina analyser, har i allt väsentligt utgått från att de misstänkta initialt och i huvudsak inte vill berätta om händelsen/brottet som förhöret skall handla om.

Kunskaper om ärendets innehåll

Samtliga informanter som berört förberedelsearbetet har betonat vikten av att vara väl inläst på ärendet innan förhör inleds med den misstänkte. Det beskrivs syfta till att ha god kännedom om alla handlingar i ärendet, till exempel vad andra inblandade sagt i sina förhör, vilka beslag som finns, vilka utredningsåt-

gärder som vidtagits och vad den tekniska undersökningen gett för resultat. Detta beskrivs som en förutsättning för att under förhöret kunna ge ett säkert och professionellt intryck. Om den misstänkte märker att förhørsledaren inte kan ärendet anses den misstänktes förtroende för polisens utredning, och därmed också deras benägenhet att medverka i förundersökningen, minska. I citatet nedan, som är typiskt för fokusgrupperna, betonas vikten av att utredaren kan sitt material så att ett respektfullt förtroende kan skapas. I detta fall motiveras god kännedom om ärendet med att den misstänkte skall få en bild av förhørsledaren inte är lättlurad.

– Alltså att, att den hörde får förtroende just för just det här att man inte kommer med osanningar eller chansar, men ändå att man vet att han som sitter där på andra sidan bordet [förhørsledaren, min anmärkning], han är inte dum i huvudet utan han har rätt så bra koll på detta. För det skall vi också komma ihåg, att de här som vi rätt ofta sysslar med, de har vandrat då från skola genom soc och sist hamnat hos oss och de har lurat skiten av både lärare och föräldrar och soc och allt vad det är, och sen hamnar de då mot en förhørsledare som är helt annorlunda än vad de tidigare mött.

Trots en noggrann förberedelse händer det emellanåt att misstag begås. De informanter som tog upp frågan menar att förhørsledaren då gör bäst i att omedelbart erkänna sitt misstag, lova att kontrollera eventuella oklarheter och sedan gå vidare i förhöret. Fallstudien innehåller få utläsbara misstag. Vid ett tillfälle kom dock förhørsledaren att redan i det första förhöret råka avslöja viktig information:

Eduardo: Det är Kevin och det är Aday som jag umgås med nu. Ja dygnet runt nästan.

Förhørsledaren: Är det Kevin och Aday?

Eduardo: Ja, det är typ bara dom två som jag umgås med.

Förhørsledaren: Det är Kevin och Aday som du greps tillsammans med i natt?

Eduardo: Ja, om dom greps ja.

Förhørsledaren: Men du var ju med när dom greps.

Eduardo: Nej, dom tog mej, så jag visste inte om dom greps. Men det har dom säkert gjort.

Förhørsledaren: Ja, då vet du det nu.

Eduardo: Ja.

Förhørsledaren: Har du något jobb?

När förhørsledaren inser sitt misstag erkänner han det genom att bekräfta med "Ja, då vet du det nu." för att sedan omedelbart gå vidare i förhöret. Just detta inledande förhör var enligt planeringen tänkt att enbart handla om den miss-

tänktes biografi, umgänge och så småningom alibi. Detta kan vara anledningen till den för sammanhanget till synes ologiska följdfrågan om huruvida den misstänkte har jobb.

Inventering och analys av graverande utredningsinformation

I utredningsmaterialet kan det förutsättas finnas graverande information som kan användas mot den misstänkte. Denna information inventeras och analyseras i utredningens förberedelsefas så tillvida att varje information bedöms utifrån hur tillförlitlig den är, i vilken riktning den pekar och huruvida den kan kopplas till den misstänkte och/eller till ett eller flera hypotetiska händelseförlopp. Om till exempel den tekniska undersökningen har fått fram ett DNA-spår från den misstänkte på ett objekt på brottsplatsen är kopplingen till den misstänkte uppenbar och säkerhetsnivån på att detta DNA verkligen kommer från den misstänkte kan anges med en siffra. Däremot kan det återstå en osäkerhet om huruvida DNA-spåret verkligen kommer från brottsplatsen. Hanteringen av spårmaterial kan, om den inte sköts på rätt sätt, orsaka så kallad nedsmittning, det vill säga att ett DNA från ett spår avsätts på ett annat spårmaterial (Olsson & Kupper, 2009). Det kan också återstå osäkerhet om när i tiden spåret avsatts. Spår som normalt betraktas som säkra, som till exempel DNA-spår och fingeravtryck, kan inte åldersbestämmas med någon större precision⁷⁶. Objektet på vilket spåret avsatts kan eventuellt ha flyttats till brottsplatsen. Detta gör att utredarna i denna analys kan behöva väga ett flertal olika alternativa hypotetiska händelseförlopp för att förklara förekomsten av ett visst spår.

I flera fokusgrupper betonas också vikten av att vara exakt när man som förhållsledare använder utredningsinformation som talar emot den misstänkte. I citatet nedan diskuteras ett DNA-spår som inte har tillräckligt hög träffsäkerhet för en fällande dom.

– Då får man ju säga det [Att DNA-träffen i detta specifika fall inte är att betrakta som ett helt säkert bevis, min anmärkning.]. Då kan man ju inte säga att man har en DNA-träff på dig i den bilen eller på den platsen, utan då får man ju säga att det finns en DNA som överensstämmer med ditt DNA som då har grad +1⁷⁷ enligt SKL:s utlåtande.

---

⁷⁶ Se t.ex. dom B 1096-12, Hovrätten över Skåne och Blekinge; dom B10711-12, Svea hovrätt

⁷⁷ SKL tillämpar en skala för jämförelse av säkerhet mellan DNA-spår. Skalan indikerar STR (*Short Tandem Repeats*) från -4 till +4 där +1 anger att "resultatet talar i någon mån för hypotesen". Detta är den lägsta graden av positivt utlåtandet SKL ger (Olsson & Kupper, 2009).

Alternativa förklaringar till graverande utredningsinformation

Arbetet med att finna alternativa förklaringar till förekomsten av en specifik graverande utredningsinformation går ut på att inför förhöret kunna förutse alla, eller åtminstone flertalet av, de olika förklaringar som kan finnas till förekomsten av en viss graverande information. Syftet med detta är att förhållsledaren sedan skall kunna förmå den misstänkte att utveckla sin berättelse på de områden där den graverande informationen finns. Detta för att se om förekomsten av denna får en naturlig förklaring utan att den misstänkte i förväg känt till vilken informationen varit. Detta underlättar möjligheterna att göra korrekta tillförlitlighetsbedömningar av den misstänktes berättelse och därmed möjligheterna att tidigt i utredningsarbetet sortera ut misstänkta som förmodligen är oskyldiga.

Om utredarna till exempel har DNA från sperma som säkrats vid en gynekologisk undersökning av en kvinna i ett våldtäktsärende kan det med stor säkerhet konstateras att det verkligen är den misstänkte som haft samlag med kvinnan. Däremot visar inte spåret huruvida det varit frågan om en våldtäkt eller ett frivilligt samlag. Spåret visar inte heller vilken grad av våld som eventuellt förekommit eller exakt när i tiden. Om kvinnan dessutom har skador som kan ha tillkommit i samband med en våldtäkt är detta en information som ytterligare styrker kvinnans berättelse, men som också kan ha alternativa förklaringar. Skadorna kan eventuellt ha uppkommit på något annat sätt. Om de uppkommit i samband med ett samlag kan även detta ha skett frivilligt. Den misstänktes invändning mot denna utredningsinformation skulle kunna vara att de haft samlag med inslag av frivilligt våld som genererat skadorna, eller att samlaget varit frivilligt och att våldet varit oavsiktligt. Om förhållsledaren först ber den misstänkte att fritt berätta om vad som hänt under tidsperioden då brottet skall ha skett är det möjligt att den misstänkte inte inkluderar ett samlag i den berättelsen. Förhållsledaren frågar då om den misstänkte haft sexuellt umgänge med målsägaren under perioden då DNA-spåret avsatts (utan att avslöja att det förekommer ett DNA-spår). Om den misstänkte nekar till detta kan förhållsledaren vara relativt säker på att den misstänkte ljugar. Om den misstänkte däremot säger att han haft frivilligt samlag med målsägaren före den tidpunkt som anges som brottstid, men inom den tid som är tänkbar för avsättandet av DNA-spåret, finns inte längre någon teknisk utredningsinformation som kan bevisa att den misstänkte ljugar. Kvinnans skador och varför hon riktar anklagelserna mot just den misstänkte återstår dock att förklara. Om platsen för brottet varit relativt avskärmad med få eller inga andra tänkbara gärningsmän ligger den misstänkte så att säga fortfarande illa till. Om däremot platsen för brottet varit till exempel en fastighet där det under tiden för brottet varit en stor fest med många människor och målsäganden varit kraftigt berusad, kan den misstänktes försvar hävda alternativa gärningsmän och låg tillför-

litlighet i kvinnans berättelse. I citatet nedan utvecklar en informant sina tankar om säkerheten i viss utredningsinformation.

– Jo, man skulle kunna tänka sig alternativa förklaringar till bevisen som vi kanske betraktar som relativt säkra. Man kan ha ett vittne som till exempel ljuger eller minns fel, som gör att man får problem med tillförlitlighetsbedömningar. Tidstillgången, vad man väger in där. Olika kvalitet på bevisen, ja, vad är det, fyra olika nivåer på DNA va? Till exempel, en halv tumme eller ett klockrent avtryck, ja.

Arbete med att testa tillförlitligheten i utredningsinformationen

I den tvåpartsprocess som inleds i samband med att åklagaren väcker åtal i ett ärende kommer försvarets roll vara att tillvarata den misstänktes intressen. Detta sker vanligtvis genom att försvaret visar på reella eller potentiella brister i det åklagaren försöker leda i bevis. Detta samtidigt som ett eller flera alternativa händelseförlopp målas upp för rätten som helt eller delvis fritar klienten från straffrättsligt ansvar. Försvaret har också möjlighet till alternativa yrkanden, det vill säga de kan lägga fram flera alternativa förklaringar i rätten⁷⁸. Då all tillgänglig utredningsinformation ändå förr eller senare behöver användas i förhören med den misstänkte, betonar flera informanter vikten av att utsätta information för olika tillförlitlighetstest redan som förberedelse inför dessa förhör. I min fallstudie har ett sådant arbete bland annat tagit sig uttryck i att utredarna genomfört fotokonfrontationer med vittnen med objekt som de omtalat i tidigare förhör. Detta är inte ett vanligt förfarande, men ansågs nödvändigt i det aktuella ärendet för att inte lämna några tänkbara alternativa förklaringar till vittnesmålen i den kommande rättegången.

– /.../ det är ju också likadant med NN-ärendet, alltså där gjorde vi till och med såna här fotokonfrontationer på kassaskåp och på ficklampor och på gräsklippare. Alltså det gör man ju normalt inte, men för att vara riktigt säkra och för att inte hamna i den fällan att nån kan säga att ja men det var inte en sån ficklampa.

I våldtäktsfallet ovan skulle tillförlitligheten i målsägarens uppgifter kunna testas med vittneskonfrontationer, omfattande teknisk undersökning av brottsplatsen, dokumentation och analys av eventuella avvärjningsskador och genom förhör med övriga festedeltagare. Om dessa test sedan utfallit så att

---

⁷⁸ Försvaret kan till exempel säga att: Min klient har inte varit på platsen och har därför inte tagit den vackra vasen. Om rätten trots allt finner detta styrkt har min klient inte haft uppsåt att olovligen frångå målsägandens version, då han trodde att han fick den som gåva. Om han inte fick den som gåva trodde han att han fick låna den, och oavsett vilket var vasen redan trasig varför åtalet brister i skada/vinningsrekvisitet.

kvinnans berättelse stärkts, skulle detta vara användbart för åklagarens plädering i rätten. Om testerna utfallit så att kvinnans berättelse försvagats skulle detta kunna leda till att åtal inte kan väckas. Den misstänkte är kanske trots allt oskyldig. Om testerna utfallit motsägelsefullt skulle eventuellt luckor i kvinnans berättelse kunna identifieras på ett tidigt stadie och leda till utredningsåtgärder för att fylla dessa luckor och ge en mer komplett bild av händelseförloppet. Oavsett vilket hade testerna av utredningsinformationen lett till ökad kunskap med iakttagande av såväl objektivitetsprincipen som av oskuldspresumtionen och därmed en ökad rättssäkerhet.

Planering av vilken utredningsinformation som skall användas, när och hur

Efter att utredarna identifierat, värderat, analyserat och testat utredningsinformationen vidtar arbetet med att planera själva förhöret. Vilken av den graverande informationen skall användas i förhöret med den misstänkte? När skall den användas och hur? Som jag beskrivit ovan pekar tillgänglig forskning idag på att ett sent och gradvis ökande användande av utredningsinformation under ett förhör underlättar för förhørsledaren att göra en korrekt tillförlitlighetsbedömning, samtidigt som upplevelsen av ett överväldigande bevisläge är den enskilt starkaste faktorn då en skyldig misstänkt bestämmer sig för att erkänna sitt brott.

Graverande utredningsinformation kan också avslöjas i flera delar och på så sätt återanvändas. I ett mordfall som en av nyckelinformanterna berättade om, hade utredningen visat att den misstänktes och offrets mobiltelefoner rört sig längs samma vägsträcka samtidigt. Denna sträcka var förhållandevis lång och det fanns ett flertal positioneringar av framför allt den misstänktes telefon som kopplat upp mot GSM-master längs vägen. Offrets telefon blev sedan kvar på den plats där hon senare skulle hittas död medan den misstänktes telefon återvände samma väg den kommit. I förberedelserna av förhören bestämdes att informationen om GSM-positioneringarna inte skulle avslöjas för den misstänkte under de inledande förhören. Istället lades stor möda ner på att få den misstänkte att lämna ett så detaljerat alibi som möjligt samt att befästa att han verkligen disponerat den aktuella mobiltelefonen vid tiden för brottet. När informationen så småningom skulle släppas sade förhørsledaren först att det fanns information som rörde den misstänkte som placerade honom på en plats närmre fyndplatsen än vad han tidigare berättat om. Den misstänkte medgav då detta och kom med en ny och odramatisk förklaring. Förhørsledaren berättade då att det fanns information som visade att även offret befunnit sig på ungefär samma plats samtidigt, fortfarande utan att avslöja att det rörde sig om GSM-positioneringar. Den misstänkte sade sig då inte känna till detta. Förhørsledaren lämnade då detta tema, men återkom i ett senare förhör, då med information om att de bägge befunnit sig på en plats ännu närmre fyndplatsen. Den misstänkte kom med en ny förklaring för sin egen del, men inte

för offret. På detta sätt kunde samma graverande utredningsinformation åter-användas flera gånger innan det slutligen avslöjades i sin helhet för den misstänkte. Då hade den misstänkte ändrat sin berättelse flera gånger. Hans sista förklaring till GSM-positioneringarna var ytterst osannolik och mannen dömdes senare mot sitt nekande för mordet på kvinnan.

Användningen av informationen om GSM-positioneringarna hade sannolikt inte blivit lika framgångsrik som strategi om den inte från början varit planerad och satt i sammanhanget att förhørsledaren först etablerat ett alibi från den misstänkte och befäst att den misstänkte verkligen disponerat just den positionerade mobiltelefonen vid den aktuella tidpunkten. Det hade åtminstone varit enklare för den misstänkte att då göra invändningar av typen ”Jaha, det stämmer, min mobiltelefon försvann en dag förra året. Konstigt, jag hittade den i bilen sedan.” eller ”Ja, det stämmer, jag och NN var ute och åkte bil, mest för att få tid att prata. Tyvärr blev vi osams igen och hon ville att jag skulle släppa av henne.”

Genomgång av rekvisit, alternativbrott och bevisläge

Ytterligare en förberedelseåtgärd som informanterna betonat ligger i att de tillsammans med förundersökningsledaren (en åklagare när det finns en skäligen misstänkt) gör en juridisk bedömning av rättsläget i det aktuella fallet. Vid förberedelserna av förhören handlar det framför allt om att bedöma dels vilka alternativa brott som kan vara aktuella i ärendet och att sedan identifiera rekvisiten som ingår i de olika brotten och försöka bedöma hur bevisläget för de olika rekvisiten ser ut. Om utredningen till exempel gäller en person som anträffats i en bil full med stöldgods kan brottsrubriceringen variera från häleriförseelse till grov stöld (via mellanbrotten häleri och stöld normalfallet) beroende på vad åklagaren kan leda i bevis i rätten⁷⁹. Varje rekvisit skall bevisas utom rimligt tvivel under rättegången. En bedömning av bevisläget är därför också nödvändig enligt informanterna.

Förberedelsefasens beslutsytor

Förberedelsefasen innebär, som visats ovan, huvudsakligen moment av inventering, värdering och planering. För inventeringen fattas beslut om vilken information som kan vara relevant att behandla under förhöret. För värderingen fattas beslut om hur tillförlitlig respektive information skall betraktas och

---

⁷⁹ För grov stöld behöver åklagaren förmodligen kunna styrka både att brottet föregicks av någon form av planering och att den misstänkte själv brutit sig in i någons bostad. För stöld normalfallet skall det styrkas att den misstänkte uppsätligen tagit godset från målsägaren, att detta inneburit skada för offret och vinning för den misstänkte. För grovt häleri skall åklagaren styrka att den misstänkte medvetet och för vinnings skull hanterat stöldgods av ett anseeligt värde. För normalfallet skall samma sak styrkas, men godsvärdet kan vara lägre. Och slutligen för häleriförseelse räcker det om åklagaren kan styrka att den misstänkte hanterat gods som denne borde ha insett varit frånhänt någon genom brott (BrB 8:1 och 3; 9:6 och 7).

hur starkt den talar i en viss riktning. För planeringen fattas beslut om denna information skall användas under förhöret, och i så fall hur. Detta med hänsyn tagen till olika tänkbara reaktioner och förklaringar från den misstänkte som i sin tur kan föranleda alternativa ageranden från förhørsledaren. Under planeringen kan också beslut fattas om förhørsledaren skall ha en speciell kommunikativ approach under förhöret. Utifrån fokusgruppernas diskussioner framgår det att den planerade approachen kan variera kraftigt. En del förhör beskrivs som orienterande och kontaktskapande. Det förväntade utbytet från ett sådant förhör är att etablera en förtrolig kontakt med den misstänkte och få information om den misstänktes biografi, umgänge med mera. Andra förhör beskrivs som mer allmänna, där den misstänkte skall förmås berätta fritt om brottet som utreds med hjälp av öppna frågor.

I en tredje typ av förhör kan det istället finnas ett specifikt syfte, där till exempel viss information eftersöks eller där den misstänktes inställning till viss graverande utredningsinformation skall utredas. Dessa förhör kan, men behöver inte nödvändigtvis vara, mer konfrontativa till sin karaktär. Utöver dessa finns också de rent delgivande förhören. Det är förhör där utredarna inte har några förväntningar på ett informationsutbyte, utan genomför förhöret med huvudsyftet att *den misstänktes* rätt till information och rätt att yttra sig över denna, skall tillgodoses. Detta är vanligtvis det första förhöret där den misstänkte skall delges brottsmisstankar, gärningsbeskrivningar och rätten till försvarare, samt ges möjlighet att uttala sig om anklagelserna, och det sista, så kallade delgivningsförhöret. I detta sista förhör skall den misstänkte, enligt RB 23:18, presenteras hela förundersökningsmaterialet och få möjlighet att yttra sig över det och föreslå ytterligare utredningsåtgärder.

Slutligen förekommer rekonstruktionsförhör. Dessa genomförs som regel först då utredarna upplever att de fått en slutgiltig berättelse från den misstänkte. Rekonstruktioner kan genomföras olika påkostat, men det vanliga torde vara att förhørsledarna åker till brottsplatsen tillsammans med den misstänkte, försvarsadvokaten, åklagaren och personal från kriminalvården. Där får den misstänkte sedan visa, berätta och agera sig igenom hela brottet i kronologisk ordning med hjälp av statister som agerar medgärningsmän, vittnen och brottsoffer, samtidigt som förhørsledare, försvarare och åklagare har möjlighet att ställa frågor och begära förtydliganden. Besluten som skall fattas inför ett rekonstruktionsförhör är därmed om det är meningsfullt att genomföra över huvud taget, vilka som skall medverka och, eftersom rekonstruktioner är resurskrävande, när under utredningen den skall göras. I fallstudien genomfördes flera rekonstruktionsförhör. Några var omfattande där hela händelseförloppet gick igenom med de misstänkta på brottsplatsen, medan andra bestod i att den misstänkte åkte runt med förhørsledaren i bil för att visa färdvägar och platser som nämnts i tidigare förhör.

Hänsynstaganden i förhørsarbete

Informanterna har gett uttryck för en rad olika hänsyn de anser sig ta, under utredningsarbetet i allmänhet och vid användandet av ärendets utredningsinformation i synnerhet. Vid analysen av materialet blev några huvudsakliga kategorier av sådant hänsynstagande tydliga. Dessa var juridiska, organisatoriska och taktiska hänsyn. Diskussioner om de taktiska hänsynen dominerar stort i materialet, vilket förmodligen beror på att detta utgjorde intervjuernas huvudsakliga frågeställning, men även juridiska, organisatoriska och etiska hänsyn förekommer frekvent. Då de etiska hänsynen härrör sig till grundläggande juridiska principer och/eller mänskliga rättigheter, har jag valt att redovisa dem som juridiska hänsyn även om informanterna kan ha haft i huvudsak etiska bevekelsegrunder. De hänsyn informanterna berättat om i intervjuerna har även i övrigt ofta bäring på två eller flera kategorier, varför själva kategoriseringsarbetet gett mängder av citat med mer eller mindre tydliga överlappningar. Jag kommer först att redogöra för de hänsyn som kategoriserats som enbart juridiska och/eller organisatoriska för att sedan gå igenom de taktiska hänsynen i en tänkt kronologi för en förundersökning. Jag skall därtill koppla såväl renodlat taktiska hänsyn som de hänsyn som anknyter till juridik och organisation.

Såväl intervjumaterialet som fallstudien ger stöd för en viss hierarki mellan de tre hänsynen, så till vida att de juridiska hänsynen explicit hålls högst. Informanterna har återkommande betonat vikten av att lagstiftningen som omgärdar förundersökning respekteras. Detta har också beskrivits som viktigt utifrån taktiska motiv, då en misstänkt som uppfattar att polisen bryter mot reglerna kan tappa förtroendet för utredarna och därmed bli mindre benägen att medverka i utredningen. Organisatoriska och taktiska hänsyn har sinsemellan oötydliga konflikter i materialet, varför detta inte indikerar någon hierarki dem emellan.

Huvudsakliga juridiska och/eller organisatoriska hänsyn

Allt polisiärt utredningsarbete styrs formellt av en förundersökningsledare. Om ett brott inte är av så kallad enkel beskaffenhet⁸⁰ är det alltid en åklagare som är förundersökningsledare då utredningen kommit så långt att någon skäligen kan misstänkas⁸¹. Förundersökningsledarens roll är att följa och leda utredningsarbetet och att fatta olika beslut i ärendet. Det kan vara beslut om

---

⁸⁰ Regleras i Rikspolisstyrelsens föreskrifter och allmänna råd RPSFS 2013:2 och i Åklagarmyndighetens föreskrifter och allmänna råd ÅFS 2005:9 (senast ändrad i ÅFS 2012:7). I och med tillkomsten av ÅFS 2005:9 upphävdes tidigare lokala fördelningsdokument. Dokumentet grundar sig i resultaten av SOU 2005:84.

⁸¹ Misstanke om brottet skall vara underbyggd av objektiva omständigheter av en viss styrka. En subjektiv bedömning är inte tillräcklig. Ingen tydlig definition finns, utan begreppet ringas in av doktrin och rättsfall (Lindberg, 2009; JO 1993/94, s. 46; 1992/93, s. 152; 1993/94, s. 103).

straffprocessuella tvångsmedel som till exempel husrannsakan och kroppsvisitation⁸², men det kan också vara beslut om att lägga ned en utredning som betraktas som utsiktslös⁸³.

I många fall är det första tvångsmedelsbeslutet en åklagare har att fatta om en gripen person skall anhållas eller försättas på fri fot. Som underlag för detta har åklagaren bland annat det inledande förhöret enligt RB 24:8. I detta förhör skall den misstänkte delges misstanken om brottet, delges rätten till försvarare och få möjlighet att lämna sin inställning till anklagelserna. Om den misstänkte inte är gripen för brottet kan åklagaren besluta att anhålla personen i dennes frånvaro. Polisen verkställer då anhållningsbeslutet och håller ett inledande förhör, vilket kommer att utgöra underlag för åklagaren att besluta om huruvida den misstänkte skall fortsätta vara anhållen eller om personen skall försättas på fri fot. De inledande förhören intar en särställning i materialet och beskrivs nedan under egen rubrik.

Formellt är det åklagaren som inte bara skall leda utredningsarbetet, utan även bestämma hur förhörsverksamheten skall bedrivas. Förhörsteknik och utredningsmetodik ligger dock snarare inom polisens profession och ett gott samarbete och en god förståelse för varandras respektive kompetens och yrkesroll anses nödvändig. Graden av hur aktivt åklagaren leder förundersökningen i praktiken kan variera. Bring och Diesen (2009) menar att detta kan vara en funktion av brottets typ och grovhet, lokal organisation och lokal praxis samt åklagarens resurser, tid, intresse och kompetens. Samtliga fokusgrupper ger tydligt uttryck för vikten av samarbete och ömsesidig respekt.

– Rent formellt är det ju åklagaren, bara åklagaren som bestämmer, men här i X-stad har vi ju en fantastisk dialog med de två åklagare, främst i de här grova våldsbrotten som är väldigt lyhörda och lyssnar väldigt mycket på oss, så det är ett samspel, vi ger och tar och sen så kommer vi fram till någonting gemensamt, och det brukar oftast stämma överrens med vad vi tycker, båda parter.

Utredningsinformationens användning under förhören kommer inte bara att styras av vad som är taktiskt optimalt. Åklagaren skall, senast kl. 12.00 på tredje dygnet efter anhållningsbeslutet besluta om han/hon skall göra en häktningsframställan, det vill säga om den misstänkte skall släppas fri under det

---

⁸² Straffprocessuella tvångsmedel är ingrepp i en individs rättssfär som utförs med tvång eller förmodat mot individens vilja i syfte att utreda brott och säkra underlag för straffrättslig process i domstol. Det kan t.ex. röra sig om kroppsvisitation, husrannsakan eller gripande. De flesta av dessa tvångsmedel regleras i rättegångsbalken kapitel 24-28 (Lindberg, 2009; Westerlund, 2010).

⁸³ De vanligaste nedläggningsgrunderna är att misstanken inte längre kvarstår eller att man tömt ut utredningsmöjligheterna (Lindberg, 2006, kommentar till RB 23:4 i Karnov, <http://www.thomsonreuters.se/> åtkomst 2012-03-05)

fortsatta utredningsarbetet eller om personen skall vara fortsatt frihetsberövad. Häktningförhandlingen sker i tingsrätten och där skall åklagaren i normalfallet kunna visa att den misstänkte på sannolika skäl är misstänkt⁸⁴ samt att det föreligger någon form av fara om den misstänkte släpps. De faror åklagaren kan påvisa då är kollusionsfara, recidivfara eller flyktfara (eller en kombination av de tre)⁸⁵.

Den kommande häktningförhandlingen tvingar utredarna att ta ett taktiskt/juridiskt hänsyn på en avgörande punkt. Eftersom åklagaren i normalfallet behöver visa att det föreligger en misstanke på graden sannolika skäl, kommer åklagaren ofta att behöva redogöra för en anseelig del av utredningsinformationen som talar emot den misstänkte. Förhandlingen kan inte hållas hemlig för den misstänkte och dennes försvarare, då det allvarligt skulle strida mot såväl de mänskliga rättigheterna som mot svensk lag. Enligt rättegångsbalken skall den misstänkte vara närvarande vid häktningförhandlingen om det inte finns synnerligt hinder mot detta (RB 24:14, 1st). Informanterna ger tydligt uttryck för att samarbetet mellan utredare och åklagare är speciellt viktigt i denna del, eftersom två intressen kan komma i konflikt. Förhørsledaren vill av taktiska skäl hålla information dold för den misstänkte och åklagaren behöver av juridiska skäl avslöja information vid häktningförhandlingen. Åklagaren har därför att bedöma vilken och i vilken grad information behöver avslöjas för att rätten skall kunna fatta beslut i häktningsfrågan så att samtidigt minimal taktisk skada sker för utredningen.

– Sen när man sitter med mycket inför en häktning, då har vi alltid en diskussion emellan oss, hur mycket skall åklagaren visa då? Sen samtidigt får man ju inte hålla på så man är för blyg, så man tappar bort alltihopa va. Det kan ju hända det också, att domstolen släpper det. Så får det ju inte bli, men det är ju åklagaren som har att avgöra, så att det är bäring i häktningförhandlingen.

Informanterna menar att det är av största vikt för utredarnas planering av förhören att de kan hålla, om inte kontroll över, så i alla fall dokumenterad kunskap om vilken information som lämnats ut till den misstänkte. Det framgår underförstått av materialet att detta samarbete kan störas då utredarna jobbar

---

⁸⁴ Den starkaste misstankegraden för användande av tvångsmedel. Misstanken skall vid en objektiv bedömning framstå som berättigad. (SOU 1938:44)

⁸⁵ Kollusionsfara innebär att den misstänkte kan antas försvåra utredningen genom att t.ex. skaffa undan bevis eller stöldgods, eller genom att påverka vittnen. Recidivfara är risk för återfall i häktningsgrundad brottslighet inom kort tid. Flyktfara innebär att den misstänkte på något sätt kan antas försöka undgå lagföring och straff. (SOU 1985:27). Vid grövre brott föreligger så kallad *obligatorisk häktning*, vilket innebär att den misstänkte skall häktas om det inte är uppenbart att skäl till häktning saknas (RB 24:1, 2st).

med åklagare de inte känner. Den övervägande bilden är dock positiv, både av samarbetet polis-åklagare och av samarbetet mellan åklagare.

Andra juridiska hänsyn

I en fokusgrupp varnar informanterna för en alltför ogenomtänkt användning av termen *bevis*. Svensk rätt tillämpar så kallad fri bevisföring och bevisvärdering, vilket innebär att det är upp till rätten att avgöra vad som utgör bevisning i ett ärende och för domaren att avgöra styrkan i denna bevisning (Heuman, 2011). Detta faller inte på polisen. Termen *bevis* implicerar dessutom att inresset bara skulle röra graverande utredningsinformation, vilket i sin tur står i potentiell konflikt med objektivitetsprincipen. Det är därför rimligare att använda termen *utredningsinformation* som kan tala såväl till den misstänktes fördel som till dennes nackdel. I fokusgruppen hävdades att om man som utredare tänker för mycket i termer av vad som är bevis finns det en risk att man börja *leta bevis* och *bygga bevisning* på ett sätt som riskerar påverka utredningens objektivitet negativt. Andemeningen i denna varning föreföll inte vara att termen *bevis* skulle raderas från polisens vokabulär, utan snarast att betona vikten av att hålla en hög medvetenhet om vilken terminologi som används.

Inför att åtal skall väckas har den misstänkte som tidigare nämnts rätt att ta del av allt utredningsmaterial som ingått i förundersökningen (RB 23:18). Tanken är att den misstänkte tillsammans med försvararen skall gå igenom materialet och eventuellt begära ytterligare utredning om de inte anser att saken belysts på ett objektivt och fullständigt sätt. 23:18-delgivningen innebär därmed att all utredningsinformation skall bli känd för den misstänkte och den misstänkte skall i praktiken ha hunnit uttala sig om dem under förhör. Detta innebär i sin tur att användningen av utredningsinformation under förhör har en bestämd start- och slutpunkt mellan att det första förhöret inleds och det sista avslutas.

Viss utredningsinformation kan ibland ändå hållas hemlig för den misstänkte, om den bedöms skada någon annan person eller ett annat ärende. Sådan information får i så fall inte ha ingått i förundersökningsmaterialet. Det kan till exempel handla om uppgifter i telefonavlyssning som bara förekommit på spaningsstadiet. Om uppgifterna förekommit i förundersökningen kan de i undantagsfall få sekretesskydd, men detta får enligt offentlighets- och sekretesslagen aldrig bli en rutinmässig åtgärd⁸⁶. Sådana uppgifter måste sekretessprövas separat, vilket upplevs som en tidskrävande uppgift⁸⁷.

---

⁸⁶ Offentlighets- och sekretesslagen 10:14 § (2009:400)

⁸⁷ Jfr. dom 4025-12, Kammarrätten i Stockholm, i vilken polisen tvingas sekretesspröva 395 e-postmeddelanden.

– /.../ man kan ju alltså sekretessbelägga delar av förundersökningen, den så kallade slasken då oftast. Där det så att säga finns sådana uppgifter som är rätt så känsligt om de skall komma ut, och att människor kan komma till skada. ...//... Telefonavlyssning det är jävligt svårt att sekretessbelägga, slasken. Den menar ju försvaret på att, ”ja men ett samtal som inte ni har plockat fram för oss, det kan ha sin förklaring till det här samtalet”. Och då sitter de och lyssnar. Men då lär vi ju bläddra genom först, om det är något namn eller grejer som vi måste ta bort. Det finns ju de som har suttit dagar här och lyssnat på samtal. Det här problemet kommer vi alltid att få leva med. Vad är det de skall ta del av och inte ta del av? Men det som ingår i förundersökningen behöver de ta del av. Så är det ju.

Informanten i ovan citat talar om den så kallade slasken. Det är egentligen en sorteringsfunktion i det datoriserade utredningsstödet där utredaren i en separat mapp samlar material som inte behöver ingå i förundersökningsprotokollet. Tanken är att det skall vara material som saknar relevans för åtalet. Det vanligaste torde vara att det rör sig om dokumentation av utredningsåtgärder som inte har någon koppling till den misstänkte. I mer omfattande utredningar kan det samlade materialet ibland bli så stort att förundersökningen annars blir oöverskådlig. Normalt delges inte detta material den misstänkte rutinmässigt, även om det i praktiken sällan kan skada utredningen. Slasken lämnas dock ut till den misstänkte på begäran efter sekretessprövning. Enligt mina informanter är det vanligaste skälet för att delar av slasken inte lämnas ut att dokumenten innehåller information om pågående polisutredningar, då företrädesvis längre spaningsärenden utan definierade brottsoffer såsom narkotika- och ekobrott. Bring och Diesen (2009) trycker utifrån JO (1964 s. 21) och Blomkvist (1987) på vikten av att den misstänkte skall få ta del av slasken, då försvaret eventuellt kan göra en annan bedömning av vilket material som är relevant i förundersökningen. Ett rättsfall från Kammarrätten⁸⁸ kan illustrera gränsdragningsproblematiken. Där nekades försvaret rätten att ta del av handlingar i slasken som utgjordes av ett stort antal analyser av mobiltelefoner, SIM-kort och datorer. Ett utlämnande skulle enligt kammarrätten innebära intrång i ”enskildas rätt till respekt för sitt privatliv och sin korrespondens. Beslag av dylika föremål kan uppfattas som integritetskränkande. Uppgifter som kommer fram vid sådan beslagshandling måste därför betraktas som skyddsvärda”.

Andra organisatoriska hänsyn

Informanterna ger uttryck för att de emellanåt behöver ta hänsyn till begränsade resurser. De menar, i samtliga intervjuer, att de är lyckligt lottade som har möjlighet att koncentrera relativt stora utredningsinsatser till ett fåtal ärenden.

---

⁸⁸ Kammarrätten i Sundsvall, Dnr. 564-12

Att ett brott är straffrättsligt grövre innebär inte att de är svårare att utreda, ibland tvärtom, men mer står på spel. Även om inte beviskraven i formell mening ökar i takt med brottens svårighetsgrad ökar kraven på utredningens kvalitet (Schelin, 2007).

Utredarna kan emellertid komma i lägen där de tvingas forcera utredningsarbetet och därmed också användningen av utredningsinformation under förhören. Då kan organisatoriska och juridiska hänsyn komma att gå före de taktiska. Detta kan, som tidigare nämnts, till exempel ske när utredarna hamnar i tidsbrist inför en häktningsförhandling eller en tidpunkt då åtal skall väckas, men det kan också handla om att utredningsgruppen, åtminstone tillfälligt, tvingas prioritera ned ett ärende som man har dåliga utsikter att lyckas med, till förmån för ett annat ärende. Det finns visst stöd i materialet för att utredarna då helst väljer att helt avstå från att använda utredningsinformation. Utredarna hemlighåller då information för den misstänkte, personen släpps och utredarna hoppas istället på att ny information skall komma in senare i ärendet så att det kan återupptas.

Intervjuare: – Skulle man kunna tänka sig att man då lägger bevisen snabbt ... för att testa av?

– Risken är ju stor att det är så. Den risken finns ju alltid. Man skall nog vara försiktig med det också.

– Då är det bättre att låta bli över huvud taget.

– Det får ligga ett tag till i så fall.”

Utredningsgruppernas inre organisation kan också ha betydelse för användandet av utredningsinformation under förundersökningen. Som tidigare nämnts är det optimala, enligt samtliga fokusgrupper, att utredarna gemensamt förbereder och sedan utvärderar utredningens förhör. Detta kräver dock att utredarna kan fokusera hela gruppen kring varje specifikt förhör. Det upplevs som en fördel om utredarna kan behålla samma förhörsteam (en förhørsledare och ett förhörsvittne) för samtliga inblandade misstänkta, men detta kan å andra sidan ge en orimlig arbetsbelastning i komplicerade ärenden med många misstänkta.

Huvudsakliga taktiska hänsyn

Informanterna i samtliga fokusgrupper förefaller helt eniga om att utredningsinformationen behöver användas taktiskt, detta genom att utredningsinformation hålls helt eller delvis dold för den misstänkte under en väsentlig del av förhöret/förhören. Motiven för denna taktiska användning kan delas in i ett par kategorier som alla har att göra med bedömningen av förhörsuppgifternas tillförlitlighet. Det huvudsakliga motivet är att den misstänkte inte skall ha möjlighet att anpassa sin berättelse efter utredningsinformationen, och därmed få en lögnaktig historia att framstå som tillförlitlig. Om den misstänkte ljuger märks det mer om personen inte har kännedom om utredningsinformationen i

ärendet. Om den misstänkte å andra sidan talar sanning och är oskyldig bör berättelsen ligga någorlunda i linje med den redan tillgängliga utredningsinformationen och ge förklaringar till förekomsten av graverande information. Jag kallar detta motiv tillförlitlighetsbedömning. Andra motiv är mer erkännandeinriktade. Det kan både röra sig om press på den misstänkte att erkänna och att säkra ett erkännande. Ett eventuellt erkännande är mer tillförlitligt om det inkluderar uppgifter som ligger i linje med utredningsinformation som den misstänkte inte känt till. Detta tas upp av flera informanter och får stöd i såväl juridisk (Schelin, 2007) som psykologisk litteratur (se t.ex. Gudjonsson, 2003).

Tillförlitlighetsbedömning

Taktiken informanterna beskrivit är enkel och ligger i linje med tillgänglig forskning och metodutveckling på området. Utredningsinformation skall hållas dold för den misstänkte under en stor del av förhöret. Idén är att den misstänkte, om denne ljuger, skall konstruera en historia som förmodligen kommer att strida mot det som redan är känt för utredaren. Dessa konsekvenser kan sedan analyseras. Några informanter betonar att värdet av att avslöja lögn under förhören är begränsat. Förhørsledaren kan nämligen förstå att den misstänkte antagligen ljuger, men inte exakt vad personen ljuger om. Vilken betydelse den kunskapen har för utredningsarbetet i övrigt återstår då att analysera.

– Men just på den punkten han är delgiven misstanke kanske han rent av talar sanning. Det vet man ju inte, det kan ju vara lögn det också, men det jag menar, lögnen kan ju ha så många olika betydelser, det behöver inte betyda att en person som ljuger ofta just i detta fall talar osanning.

När förhørsledaren upplever att en lögn blir uppenbar betonar informanterna att förhørsledaren bör undvika att konfrontera den omedelbart. Förhørsledaren bör istället avvakta, låta den misstänkte prata vidare och så att säga låsa fast sig i lögnen. Om det finns möjlighet att hålla upprepade förhör bör förhørsledaren i normalläget spara konfrontationen till nästkommande förhör. Detta för att utredningsgruppen gemensamt skall ha möjlighet att analysera innebörden av den misstänktes utsaga och i förekommande fall hinna kontrollera riktigheten i andra uppgifter som lämnats under förhöret.

– Sen tycker jag också, just när det gäller att lägga fram bevisning, det kan lätt bli att man ser att han sitter och ljuger och att man liksom vill lägga fram det här i ett tidigt skede då. Man kanske har bestämt att man vill lägga fram just det här, men vänta då och bygg upp det här förhöret ordentligt, så att han inte kan komma med några alternativa [förklaringar, min anm.]. Om du tar ett fingeravtryck till exempel som man har på platsen, då måste han liksom kunna säga om han över huvud taget har varit på platsen tidigare vid något tillfälle.

När den misstänkte konfronteras med inkonsekvenser i sin historia gentemot känd information, menar informanterna att denna konfrontation kan göras på flera sätt beroende på situationen. Informanterna ger uttryck för tre tänkbara positiva effekter för utredningsarbetet av att konfrontera den misstänkte med graverande utredningsinformation sent under förhöret. Den första är att en skyldig misstänkt kan erkänna brottet och att erkännandet sedan kan säkras genom att den misstänkte berättar om förloppet på ett sätt så att den för utredaren kända (och för den misstänkte ännu okända) informationen får en förklaring. Den andra effekten är att den misstänkte justerar sin berättelse till att stämma överens med den information han just delgetts, men utan att erkänna brottet och därmed utan att förklara utredningsinformation som fortfarande är dold. I detta scenario sjunker tillförlitligheten till den misstänktes berättelse. Den tredje tänkbara positiva effekten är att en oskyldig misstänkt får möjlighet att spontant ge naturliga förklaringar till informationen och därmed bli möjlig att tidigt avföra från utredningen. I citatet nedan delges en inkonsekvens mellan den misstänktes och de medmisstänktes berättelser. Den misstänkte justerar då sin berättelse något, vilket förhørsledaren följer upp med detaljfrågor för att dels verifiera den nya versionen och dels för att utreda medgärningsmannaskap för hela gruppen (det vill säga hur mycket var och en medverkat i brottens olika led). Den misstänkte lämnar då ytterligare en inkonsekvent uppgift som förhørsledaren väljer att följa upp omedelbart. Detta är hämtat från det sjätte förhöret med den misstänkte.

Eduardo: Jag sitter i bilen. Inget annat. Sedan vet jag inte vad dom andra gör. Jag kanske går ut från bilen och pissar eller någonting.

Förhørsledaren: Menar du att din del i det hela är att du sitter i bilen och att du är ute och pissar vid något tillfälle under kvällen?

Eduardo: Jag har varit ute och pissat.

Förhørsledaren: Du har varit ute och pissat.

Eduardo: Ja.

Förhørsledaren: Men har du gjort någonting mera än varit ute och pissat i Habo?

Eduardo: Jag har varit i bilen.

Förhørsledaren: Du har varit i bilen. Nu är det så här, Eduardo, att dom andra har ju berättat, i förhör, vad du har gjort i Habo.

Eduardo: Ja.

Förhørsledaren: Och det är betydligt mer än att du har varit ute och pissat.

Eduardo: Ingenting, jag har varit i bilen.

Förhørsledaren: Du har varit i bilen hela tiden. Men om nu dom andra tre berättat att du har lämnat bilen och att du har varit med inne i Nils Nilssons hus. Vad svarar du på det då?

Eduardo: För att bära kassaskåpet.

Förbörsledaren: Har du varit inne i Nils hus?

Eduardo: Ja.

Förbörsledaren: Du har varit inne ja. Och vad gjorde du inne i Nils hus?

Eduardo: Jag vill inte snacka om det.

Förbörsledaren: Du vill inte berätta om det.

Eduardo: Nej.

Förbörsledaren: Men du har varit inne i Nils hus.

Eduardo: Ja.

Förbörsledaren: Vilka var du tillsammans med inne i Nils hus?

Eduardo: Det var bara jag.

Förbörsledaren: Var det bara du?

Eduardo: Jag vet inte om någon följde med mig in.

Förbörsledaren: Som du redan vet så har vi hittat det här kassaskåpet.

Eduardo: Du sa det.

Förbörsledaren: Ja. Och jag har ju varit med och burit det här kassaskåpet. Jag är övertygad om att det bär man inte ensam. Då måste det alltså vara så att det har varit mer än du som har varit inne i huset och burit ut kassaskåpet.

Eduardo: Ja.

Förbörsledaren: Det är det.

Eduardo: Jag har burit men jag vet inte vem som hjälpte mig.

Förbörsledaren: Du har varit inne... har det varit någon med dig inne och hjälpt dig?

Eduardo: Du sa själv att det var tungt.

Förbörsledaren: Ja, det sa jag.

Eduardo: Då borde du räkna ut det ju...

Informanterna i flera av fokusgrupperna beskriver hur de inte bara använder, utan också återanvänder, graverande utredningsinformation genom att släppa den i flera delar med en ökad tyngd. Detta gör att en skyldig misstänkt kan börja med att ljuga och bortförklara en information, men sedan tvingas spetsa till sin lön i etapper.

– Sen tycker jag också när det gäller användandet av bevisning att återanvändandet, det var man ju inne på här innan, när man återanvänder bevis, man talar om att, vi vet vissa saker och vi har den och den kunskapen, men man kanske inte behöver berätta i detalj vad det handlar om. Vi vet att du har varit på platsen, jag menar inte att man skall ljuga, men att det är sanning att vi vet att personen har varit på platsen, men vi behöver inte tala om hur kanske i första läget, man återanvänder det flera gånger.

Några informanter gav, som tidigare nämnts, uttryck för reservationer när det gäller möjligheterna att värdera tillförlitlighet utifrån taktiskt användande av utredningsinformation i vissa brott. I till exempel sexualbrott och våldsbrott i nära relationer, där brottens subjektiva rekvisit som uppsåt och tvång behöver styrkas, kan teknisk utredningsinformation ha ett ringa förklaringsvärde av två huvudskäl. Det första är att teknisk bevisning i form av DNA, fibrer, fingeravtryck med mera avsätts naturligt lite här och var i en nära relation och att olika ytor riskerar att kontamineras av varandra. Dess bevisvärde anses därför vara lågt. Det andra är att en skyldig misstänkt bedöms ha relativt goda möjligheter att sätta sig in i vilken utredningsinformation utredarna kan ha, och därmed anpassa sin berättelse efter en kvalificerad gissning av hur informationen ser ut. En gärningsman som misshandlat sitt offer kan till exempel förutse att offret fått olika skador, och därför säga att personen skadat sig själv, frivilligt eller av misstag.

– /.../ så har han misshandlat henne och han vet hur han har slagit henne och han kan liksom dra en slutsats av att hon borde ha en skada här och där. Han kan dra de slutsatserna att dessa skador bör hon ha, och låt oss anta att han förnekar den här handlingen, då kanske han redan under förhör beskriver att ja, men visst, vi var oense och så snubblade hon där och ja, då har han redan planterat in en alternativ händelse som kan ha orsakat de här skadorna som du sen kommer att presentera.

I sammanhanget med att avslöja eller hålla utredningsinformation dold betonas flera informanter att man som utredare behöver kunna förutse tänkbara kommande scenarion för utredningen. Om till exempel misstankarna mot en person inte kan styrkas, så att denne så småningom blir frisläppt, anses det olyckligt om utredarna delgett personen för mycket information. Denna information kan då bli känd för flera och skada utredningen i framtiden. Den frisläppte kan berätta om utredningsinformationen för en annan, ännu inte frihetsberövad misstänkt, och därmed sänka möjligheterna att använda informationen taktiskt för att bedöma tillförlitligheten hos misstänkt nummer två.

Press att erkänna

Informanterna beskriver att de ibland sätter ökad press på en misstänkt för att få dem att förklara uppenbara inkonsekvenser i sina berättelser. Fallstudien innehåller ett par sekvenser där förhørsledaren trots allt lägger ökad press för att få fram erkännanden. Det förhørsledarna i dessa fall är ute efter att få erkännanden om, är inte i något fall en brottsrubricering, utan snarare omständigheter. I de flesta fall rör det sig om inkonsekvenser mellan den misstänktes och de övriga misstänkta berättelser. I sekvensen nedan, från det fjärde förhöret med en av de misstänkta, pressas han utifrån de övrigas uppgifter.

Förhørsledaren: Och dessutom så säger dom att du var med.

Aday: Hur ska jag kunna märka när jag sover?... att dom har gått utanför lägenheten utan mig. Och dom har gjort något sånt här hemskt och dom vill att jag skall åka fast för det.

Förhørsledaren: Ja, jag vet inte varför dom skulle påstå det. Du menar att du är inte riktigt vän med Eduardo eller Jesper. Men är ni direkta ovänner så dom har någon anledning att skylla någonting på dig?

Aday: Inte direkt ovänner men det skulle inte förvåna mig om dom vill också sätta dit mig. Att dom skulle säga något sånt att jag har också varit med. Dom vet att jag sover... låg i den så. Så jag kan inte komma med något alibi eller vad fan skulle jag säga.

Förhørsledaren: Men om det är så att du har varit med ... så måste du berätta om den delaktigheten.

Aday: Det är inte så. Det är inte så.

Förhørsledaren: Därför... är det så att du har varit med så måste du berätta om din delaktighet.

Aday: Det kan inte ha varit så att jag har varit... absolut inte. Vad ska jag berätta någonting när jag inte vet? Vad skall jag berätta?

Förhørsledaren: Nej. Det är ju ... som sagt...

Aday: Vad har dom sagt? Att jag varit med?

Förhørsledaren: Ja.

Aday: Och begått dom här...

Förhørsledaren: Vad sa du?

Aday: Och begått det här brottet också?

Förhørsledaren: Ja, det har du.

Aday: Nej.

Förhørsledaren: Du har varit med i Habo hos det här offret som heter Nils Nilsson.

Aday: Jag har sagt mitt. Jag vet var jag har varit.

I detta förhör berättade förhørsledaren att de övriga misstänkta inte bara erkänt att de varit på brottsplatsen, utan också att de sagt att Aday varit med och varit delaktig i brottet. Förhørsledaren håller inne med exakt vilken grad av medverkan de övriga lagt på Aday. Ungefär samma frågeställningar och press upprepas i det femte förhøret. I det sjätte förhøret medger den misstänkte inledningsvis att han varit på brottsplatsen, men bara att han stått vid entrén. Efter fortsatt press medger han också att han varit inne i fastigheten och sett offrets kropp.

Förhørsledaren: Du menar att de andra tre försöker sätta dit dig.

Aday: Ja, det är klart. Det är självklart att dom säger så. Det är uppenbart att dom vill.

Förhørsledaren: Men du ska veta att Eduardo själv har berättat så mycket... så att han har slagit på Nils Nilsson. Han har berättat så

mycket så att han har i princip gått med på att... att han har nästan slagit ihjäl Nils Nilsson.

Aday: *Har han sagt det?*

Förhørsledaren: *Det har han sagt. Så att han har ju i det läget, tycker man, ingen anledning att försöka skjuta någon skuld på andra personer. Eftersom han har själv berättat att han är så pass delaktig i detta.*

Aday: *Okej, men om han är delaktig. Varför skall han då sätta dit mig att vara delaktig i detta? Han påstår att jag har sett honom slå honom... eller han Nils Nilsson. Det är det jag inte fattar.*

Förhørsledaren: *Har du sett Eduardo slå Nils Nilsson?*

Aday: *Det har jag inte. Alltså ingen har slagit... alltså när jag var där i korridoren såg jag inte ens offret. Jag såg bara Eduardo stod och snacka med honom. Och han var ju sist som kom ur huset. Vad han har gjort där inne vet jag inte.*

Förhørsledaren: *Han säger att du vet vad han gjorde där inne.*

Aday: *Det vet jag inte. Jag såg ingenting.*

Förhørsledaren: *Inklusive Eduardo själv.*

Aday: *Nej, jag fattar inte.*

Förhørsledaren: *Nej, för har du sett någonting och har du någonting att berätta?*

Aday: *Jag har inte sett.*

Förhørsledaren: *... så måste du tala om det.*

Aday: *Jag har inte sett. Alltså när vi var... gick in i korridoren vid trappan så var allting över. Då var han redan fastbunden och allting. Vid sidan låg, fast jag inte såg, men då misstänker jag... jag såg rep och jag såg blod. Han hade redan varit slagen. Var kom blodet ifrån? Han hade redan... allt hade hänt innan dess. Något slag eller någonting så såg jag inte. Jag såg bara hans nacke... (ohh.) Det var det enda. Samtidigt jag kallade på honom att han skulle komma och vi skulle köra därifrån.*

Den press som i ovan sekvenser läggs på den misstänkte kan illustrera gränslandet för vad som är tillåtet utifrån principen att betrakta den misstänkte som oskyldig. Utredarna har identifierat uppenbara inkonsekvenser i materialet och pressar den misstänkte för att förklara dessa, men inte för att erkänna ett specifikt brott. Då inkonsekvenserna grundar sig i att en annan misstänkt angett Aday som delaktig i brottet, innebär ändå pressen samtidigt att den enda förklaringen förhørsledaren kommer att godta också innebär att den misstänkte medger medverkan i brottet. Förhørsledaren har nämligen tydligt, genom flera förhör förmedlat att han inte godtar förklaringen att de andra misstänkta försöker sätta dit honom.

Säkrande av erkännande

En viktig del av informationshanteringen under förhören går ut på att kunna bedöma tillförlitligheten i ett eventuellt erkännande. Denna del betonas i

samtliga fokusgrupper. Det finns stabilt forskningsstöd för att människor ibland bestämmer sig för att erkänna brott de inte begått (se t.ex. Gudjonsson, 2003). Motiven till detta kan vara flera. Vid ett erkännande tillkommer därmed frågan om sanningshalten i erkännandet senare kan ställas utom rimligt tvivel i tingsrätten. Endast ett erkännande räcker inte, det måste inför rätten styrkas med någon form av stödbevisning. Ett sätt att styrka ett lämnat erkännande är genom den misstänktes egen förhørsutsaga.

Flera informanter betonar vikten av att identifiera *unika detaljer* i utredningsinformationen som över huvud taget inte avslöjas för den misstänkte under förhören. Dessa unika detaljer har som enda syfte att kontrollera huruvida ett eventuellt framtida erkännande är äkta eller om det kan vara falskt. En informant berättar om en man som misstänktes för att ha mördat två kvinnor. Den ena kvinnan var strypt med en livrem som satt kvar runt halsen när hennes kropp anträffades, och den andra kvinnans kropp var hopbunden med rep på ett speciellt sätt. Detta var information som utredarna identifierade som unika detaljer och som de medvetet undanhöll för såväl den misstänkte som för massmedia. När den misstänkte mannen så småningom erkände de bägge morden berättade han detaljerat om såväl strypningen med livremmen som om hur han bundit samman den andra kvinnans kropp. Detta gjorde att utredarna med stor säkerhet kunde dra slutsatsen att hans erkännande var äkta.

– /.../ och för att veta, när han berättar om det här skärpet att det såg ut så och det var anbringat såhär, då är jag inte till 100%, men i alla fall väldigt övertygad om att nån kunskap har han om det här.

– Så beroende på vad det är för typ av bevisning så tycker jag att man skall vara jätteförsiktig med hur man använder den. Jag menar, ett DNA, att det är ditt blod eller din sperma som finns på platsen det är ju ett faktum, men hur exakt det här repet var anbringat på halsen eller vad det var för typ av rep som personen var strypt med, som kanske är väldigt unik i sig själv, det kanske kan va dåligt att avslöja, för den där gärningsmannen sitter där och berättar exakt om den här speciella tekniken hur han hade strypt personen och sådär med nåt rep eller nåt. Då kan ju det så att säga vara en detalj som verkligen kan binda honom. Och har man då redan i förhör berättat det här, ja, ja då har jag inte mycket mer att komma med.

I det här bägge exemplen har de unika detaljerna om exakt hur och med vad offret ströps relativt litet värde att avslöja under själva förhöret. Den detaljen är däremot särskilt lämplig att spara och använda för att värdera tillförlitligheten av ett eventuellt erkännande. DNA-träffen däremot kan vara en information som är mer lämpligt att använda delvis, och sedan återanvända under förhöret. Om detta DNA tillhör den misstänkte bör förekomsten av det få en förklaring, antingen att det avsatts i samband med brottet eller att det avsatts i ett

annat sammanhang. På detta sätt behöver alla utredningsuppgifter i ärendet analyseras noga innan förhørsledaren bestämmer sig för vilken information som skall användas och hur.

Även de unika detaljerna kommer att delges den misstänkte i slutdelgivningen av förundersökningen enligt RB 23:18. De blir sedan i normalfallet offentliga då förundersökningssekretessen upphör i och med att åtal väcks. Detta innebär i sin tur att slutdelgivningen enligt RB 23:18 är en viktig brytpunkt för hanteringen av utredningsinformation under rättsprocessen.

Ytterligare aspekter på taktisk användning av utredningsinformation

Flera informanter betonade att man som förhørsledare inte under några omständigheter får använda falsk information eller på något sätt ge sken av att information som talar emot den misstänkte är starkare än det i själva verket är. Det kan till exempel vara frestande för förhørsledaren att använda en ofullständig teknisk information som om den vore fullständigt. Ingen informant har gått i polemik med dessa avståndstaganden.

- Då skall man, och det är ett renlighetskrav, att man inte liksom sitter och säger att du, vi har DNA ifrån dig.*
- Ja, då är man ju inne på felaktiga förhörsmetoder tycker jag.*
- Och såhär att de här lågkvalitativa bevisen måste man nog verkligen se till vad de är så att säga. Det måste man göra bara så att man inte...*
- Man kan ju fråga vad du menar med lågkvalitativ bevisning, för en bevisning är ju, alltså, är det dålig bevisning, då kan man ju inte använda den helt enkelt.*
- Ja det kan peka i en viss riktning, det kan det göra.*

Informanterna talar här om renlighetskrav och felaktiga förhörsmetoder i samma diskussion. *Felaktigheten* i citatet ovan syftar troligen på den rättsliga regleringen (RB 23:12, objektivitetsprincipen och oskuldspresumtionen), medan *renlighetskravet* syftar till ett mer allmänt etiskt ställningstagande, att man inte skall vilseleda den misstänkte. I andra sammanhang har flera informanter gett uttryck för att ett ärligt förhållningssätt gentemot de misstänkta också är viktigt ur taktisk synvinkel. Förhören beskrivs som beroende av ett bra kommunikationsklimat och om den misstänkte känner sig lurad och orättvist behandlad anses detta kunna drabba kommunikationen och därmed förhørsresultaten.

En informant tar upp en kommunikativ aspekt av hur utredningsinformation en avslöjas för den misstänkte. Han fick medhåll av sin fokusgrupp. Resonemanget gick ut på att förhöret behöver vara ett samtal med ett visst flyt. Ur detta hänseende är förhör med misstänkta problematiska. Det kan bli låsta positioner där den misstänkte inte kommer igång att berätta för att förhørsle-

daren är alltför envis med att inte ge någonting tillbaka. Detta kan ses som en balansgång där informanten menar att det kan vara nödvändigt att släppa viss utredningsinformation för att föra förhören framåt och hålla igång kommunikationen. Detta bygger dock på att förhørsledaren är väl förberedd och har analyserat vilken information som är relativt ofarlig att släppa.

– Och för att kunna visa förhørsprocessen framåt hela tiden så vill man alltid ha något att komma med, liten bit varje gång va. För då vet den som är misstänkt att fan de vet mer än vad jag tror, och då kommer nytt varje gång.

– Och det är meningsfullt att komma till förhören då, och få en liten morot att... Och det landar ju ändå där till syvende och sist att vi vill ju inte hamna i den situationen där de vägrar prata med oss. Där har vi haft ett antal utredningar...

– Ja det har man ju. De kommer emellanåt ju.

– Ja, vi hade en som höll käften i 8 månader, det är mitt längsta. Sa inte ett pip.

– Nä, och det var vi som förlorade på det.

Teman

Några viktiga teman har också kunnat identifieras i materialet. Det är framför allt de inledande förhören, kommunikationen, försvarets roll, utredarnas möjlighet att göra korrekta tillförlitlighetsbedömningar och förhör med tolk som intar en särställning i materialet. Utöver dessa, som informanterna själva gett stort utrymme, har jag även valt att ta upp en frågeteknik jag hittat i fallstudien. Jag kallar denna för *tusenfrågorstekniken*. Slutligen har jag tagit upp dokumentationsfrågan. Denna berörs, om än flyktigt, av samtliga fokusgrupper.

De inledande förhören

I förhören med den misstänkte betonas framför allt det inledande så kallade anhållningsförhören enligt RB 24:8. Syftet med detta förhör skall vara att ge åklagaren ett beslutsunderlag för huruvida den misstänkte skall anhållas eller släppas fri. I detta förhör skall den misstänkte delges brottsmisstanken och rätten till försvarare. Den misstänkte skall sedan få lämna sin inställning till anklagelserna och sedan beredas tillfälle att själv berätta om den aktuella händelsen. Det brukar inledningsvis ta formen av att den misstänkte antingen erkänner eller förnekar brott. Det kan också innebära att den misstänkte vitsordar de faktiska omständigheterna, men förnekar brott.

Några informanter betonar att frågan om att erkänna eller förneka brottet är orimlig att ställa till den misstänkte tidigt under en utredning av grövre brott.

Det anses vara en för stor fråga för den misstänkte att ta ställning till då, särskilt som den misstänkte i detta läge sällan haft möjlighet att diskutera anklagelserna med sitt juridiska ombud. Dessa förhör genomförs ofta utan någon försvarare närvarande. Utredningstaktiskt är erkännanden inte heller särskilt betydelsefulla, då dessa ändå måste byggas upp med annan bevisning i rätten. Det viktiga är snarast att den misstänkte i någon mån bemöter anklagelsen och lämnar någon form av redogörelse. Denna redogörelse kan sedan direkt användas i det fortsatta utredningsarbetet.

– Ja, vi brukar ju ställa frågan "Du är här för att du är misstänkt för ett mord" så frågar man "Hur är din inställning till det" eller "Hur ser du på den saken?" Då får han förklara hur han ser på den saken. Just det här erkänner eller förnekar, man kan ju inte begära att någon skall sitta och erkänna ett mord. Det är kanske inget mord.

Taktiskt kan de inledande förhören dessutom ge annan information som för utredningen framåt i form av kontrollerbart alibi. De första förhören har också en viktig kommunikativ funktion. Informanterna i samtliga fokusgrupper beskriver de inledande förhören som tillfällen för förhørsledaren och den misstänkte att lära känna varandra.

– Sen en annan sak som jag tror är ganska viktig. Säg att någon nu sitter gripen för ett brott, något allvarligare brott, så första förhöret du har med den personen, det är en helt vilt främmande människa. Och då måste du under första förhöret kanske bilda dig en uppfattning. Vad är det här för en människa? Är det en som vill prata som en pratkvart eller någon som är tyst eller är det någon som är blyg eller är det någon som är aggressiv och vad det nu än är va. Så första förhöret kan vara lite svårt. Måste försöka få en bra kontakt. Det är inte alltid så lätt.

– Att man får personen över huvud taget att prata tycker jag. Ja, det bottnar hela tiden i att du först skapar en relation och jag brukar inleda först alla förhör med att... ja, sitta och prata en stund. Ja, sen att de får prata, att man lämnar ordet fritt i princip, och han får lämna redogörelsen.

Flera informanter menar att det kan vara värdefullt att redan i det inledande 24:8-förhöret ta en mer omfattande biografi av den misstänkte. Det kan gälla umgänge, bostad, familj, tillgång till fordon, vilka mobiltelefoner den misstänkte disponerar med mera. Dessa uppgifter kan visa sig värdefulla för utredarnas möjligheter att, tidigt under utredningen, få en bild av den misstänktes liv och kunna inrikta straffprocessuella tvångsmedel mer exakt (t.ex. husrannsakan och beslag).

– Ett bra exempel på en god förhörsteknik tycker jag är: Du höll ett förhör [kollegans namn] som är ytterst ovanligt, man ser, jag tror det var NN, XX:s mördare, där du delger misstanke och sen så berör ni inte brottet över huvud taget för han hade ingen advokat. Men du får ändå två sidor förhör tror jag om allting annat, vilket gör att spaningsledningen kan dunka på med andra tvångsåtgärder att jag bor där och jag har bott där och jag har köpt bil där och jag kör den bilen och jag har den cykeln och jag har det vindsförrådet och det källarförrådet, alltså den typen av frågor som inte berör brottet men utredningen stannar inte för att, i avvak-tan på en advokat.

Flera informanter varnar för att avslöja utredningsinformation ovarsamt i de inledande förhören, inte bara av de taktiska skäl som tidigare angetts, utan också då den initiala berättelsen anses ha högt bevisvärde under en kommande rättegång (se t.ex. Schelin, 2007). Den bör därför ha tillkommit helt fritt från den misstänkte.

– Det högsta bevisvärdet i förhöret det är ju om de själv berättar spon-tant om en sak. Det, utan att vi kommer in med en massa frågor. Utan kommer där en spontan berättelse om någonting, så vet man ju att det, det är ju att det tar ju rätten mer fasta på.

Flera informanter menar att det är rimligt att hålla två till tre förhör innan någon bevisning avslöjas för den misstänkte.

– Första förhöret får han berätta fritt och det andra förhöret kanske man kommer med någonting om det är något nytt om du vill ändra på eller du vill berätta från det tidigare förhöret. Så först kanske i andra, tredje för-höret så ställer vi honom mer mot vad vi har från förhör med andra och teknisk bevisning.

I två av fokusgrupperna förs det fram att förhørsledaren överhuvudtaget inte bör beröra brottet under det inledande förhöret, annat än för att ge den misstänkte möjlighet att bemöta anklagelsen som riktats i den lag- och konventionsstadgade delgivningen av misstanke. Detta anses särskilt viktigt i de fall den misstänkte inte har någon försvarare med. Undantaget är då den misstänkte bestämmer sig för att själv lämna en fri redogörelse. Denna skall tas emot, men utan att den misstänkte konfronteras med någon utredningsin-formation. De informanter som berört frågan tycker sig inte ha sett några allvarliga problem med att andra poliser än de på länskriminalen håller de inledande förhören.

– Men man kan i regel inte förstöra då. Om det är så att vederbörande vill berätta va, lämna en berättelse och du slår på mikrofonen, så ställer

man frågan: "Men berätta vad som har hänt". Också får de berätta fritt och du behöver inte avbryta över huvud taget med kanske någon, du sticker kanske emellan med något "vad hände sen?" då "ja berätta vidare" då, och sen så får dom lämna sin story sen är det bra med det. Då kan man knappast förstöra.

I samtliga fokusgrupper betonar informanterna att ett visst klientel inte är mottagligt för vare sig kommunikativa tekniker eller för taktiskt användande av utredningsinformation. Den grupp som framför allt pekas ut är personer som ingår i organiserade kriminella nätverk. Informanternas generella uppfattning är att dessa, när de har rollen som misstänkta, i högre utsträckning lyckas undvika att prata under förhören. De förefaller också väl införstådda med hur rättsprocessen fungerar och väljer som medveten strategi att invänta slutdelgivningen. Sedan talar de eventuellt under rättegången, men bara i de delar som gynnar dem. Ingen av fokusgrupperna hade några förslag på hur förhørsledaren skulle kunna få ut mer av förhören med denna kategori misstänkta. I materialet förekommer inte fler nyanser i beskrivningen av gruppen organiserat yrkeskriminella. Gruppen exemplifieras med MC-gäng, narkotikaligor och allmänt kriminella nätverk. Politiskt organiserade aktivister nämns också i detta sammanhang. Enligt en informant har flera av dessa grupper hemsidor på vilka de ger medlemmarna råd om hur de skall agera under polisförhör. Vid enklare sökningar med Google verifierades denna uppgift (2012-07-26).

Själva delgivningen av brottsmisstanke kan göras på olika detaljnivå. Informanterna är dock överrens om att utredaren som minst måste delge en brottsrubricering och en kortare gärningsbeskrivning. Delgivningen skall innehålla tillräckligt med information för att den misstänkte skall kunna planera sitt försvar, utan att ha avslöjat någon utredningsinformation som kan vara användbar för förhørsledarna i ett senare skede.

Flera informanter menar att det inledande förhöret trots detta är mycket värdefullt, framförallt för att få fram uppgifter som går att kontrollera i efterhand. Med en bra kommunikation med den misstänkte kan förhørsledaren få en detaljerad berättelse om händelsen. Den berättelsen kan vara sann eller osann, det anses inte ha så stor betydelse. Huvudsaken är att den innehåller uppgifter som går att kontrollera.

Kommunikationen i förhørsrummet

I samtliga fokusgrupper betonas vikten av att tidigt bygga upp en relation mellan den misstänkte och förhørsledaren eftersom en god kommunikation i förhørsrummet ger mer information från den misstänkte till utredningen. Hela det första förhöret kan ibland ägnas åt detta. Detta fokus på kommunikationen menade en informant var något som kommit på senare år.

– Så var det inte förr. Då gick förhørsledaren mer rakt på sak och krävde att den misstänkte skulle berätta direkt, vilket kunde resultera i att den misstänkte höll tyst istället.

I en komplicerad utredning, som den i fallstudien, håller förhørsledarna ett stort antal förhör med de misstänkta av varierande längd. De kontinuerliga mötena mellan misstänkt och förhørsledare är relationsskapande. De misstänkta beskrivs vidare som en heterogen grupp där känslor ibland kan ta överhand och påverka vilken riktning förhöret tar.

– /.../ man får gå in och tänka att där sitter en person mittemot som har hittat på nåt dumt och innerst inne vill han berätta vad det är va och det gäller bara att få någon viss form av relation och nästan förtroende för varandra så kommer det så småningom. Ibland. Det har vi ju sett alltså.
– Ja, vissa av dem är ju så ångestfyllda, det ser vi ju på dem, att de vill ju berätta.

En förutsättning är då att förhørsledaren kan förstå dessa känslor, kan förmedla empati och vara en god lyssnare. Många misstänkta mår dåligt under anhållningstiden och förhørsledarna är en av de få sociala kontakter de tillåts ha. I Ulf Holmbergs (2004) undersökningar av personer dömda för mord och sedlighetsbrott rapporterade till exempel mer än hälften att de haft sömnproblem under anhållningstiden. Psykisk labilitet är också en faktor som visat sig kunna generera falska erkännanden (Sigurdsson & Gudjonsson, 1996) och erkännanden lämnade under inverkan av ångest kan, om de tas tillbaka och stödbevisning saknas, leda till att ett åtal ogillas⁸⁹. I några förhör i fallstudien blir det tydligt att den misstänkte mår psykiskt dåligt. Ett av dessa förhör (det fjärde för denne misstänkte, drygt tre veckor efter gripandet) går inte att genomföra då den misstänkte vägrar prata.

Eduardo: Men nu säger jag ingenting.

Förhørsledaren: Är det ingenting du vill utveckla på något vis?

Eduardo: Ingenting alls. Någonting, jag vill inte förhöras mer. Alltså det är inget att jag ska vara otrevlig mot er eller någonting, ni är hur trevliga som helst, men jag vill inte förhöras någonting. När rättegången är klar då kan jag snacka hur mycket som helst, om det finns något att snacka om. Just nu har jag ingenting. Jag mår skitdåligt och jag kan inte snacka.

Förhørsledaren: Varför mår du skitdåligt?

---

⁸⁹ Se t.ex. dom B 4708-11, Hovrätten för västra Sverige.

Eduardo: Därför att jag har ingenting att göra i mitt rum. Varken TV eller tidningar eller någonting, och det har med detta att göra mycket. /..../

Eduardo: Jag kan inte hjälpa att jag har ingenting. Jag sover på dagarna och är uppe på nätterna, då gör det mycket att jag, med att, kan inte snacka. Det är jobbigt för mig.

I en fokusgrupp beskrivs att det inte alltid är enkelt att visa empati, och att man som förhørsledare behöver vara i rätt sinnesstämning för just det förhör man skall hålla. Den mentala förberedelsen kan vara viktigare än att sätta ihop frågor som kanske ändå inte kan användas sedan. Väl i förhørsrummet kan sedan den misstänktes känslor styra vad denne vill tala om, och förhørsledaren kan därför tvingas överge en tidigare beslutad strategi för förhöret, för att av kommunikativa skäl följa den misstänkte, och vad denne vill tala om.

– Man kan ha ett upplägg som ser ut på ett sätt, men så kan det då ändras beroende på vad den misstänkte säger. Och den bevisning du skall lägga fram kanske inte blir framlagd på grund utav det. Så det kan ju så att säga ändras under förhörets gång.

– Ja, jag håller med dig. Ett praktiskt exempel är X-utredningen ... Då hade man en plan, det är ju precis som grabbarna sagt tidigare där det kan gå tre dagar för att planera ett förhör med en misstänkt för att vara riktigt förberedd. Och i den här gruppen diskutera vad vi vill ha fram. Och då hade jag glasklart för mig att såhär, dit vill jag nå, och vi skall prata om det här och det här. Och så börjar jag att inleda och då drar hon iväg på ett sidospår och för hennes del, där måste man anpassa sig till personen alltså. Här drog hon iväg och berättade om någonting helt annat, men det var ändå väldigt intressant för utredningen. Då får inte jag vara så att jag håller: Bra, stopp, in på det här spåret igen!, utan då lät jag henne berätta klart om det där och så blev det nästan jämt kan jag säga. Jag sa till henne att, det blev aldrig som jag hade tänkt det, hon skrattade lite och tyckte det var lite kul själv, men man vill ändå, vi skall nå målet här nere, men sen hur riktigt det går till, det får ju ta de här banorna fram och tillbaka då.

Ovan exempel härrör sig från ett förhör i ett mordärende med en extremt känslomässig misstänkt. Kvinnan dömdes sedan för mord till rättspsykiatrisk vård. Informanterna beskriver en del medvetna strategier för att lära känna den misstänkte, inge förtroende och på så sätt underlätta för kommunikationen i förhørsrummet. I en fokusgrupp beskriver de hur de alltid försöker vara med när den misstänkte får besök av sina anhöriga. Inte för att snoka, utan för att stötta, svara på frågor och få en känsla för hur den misstänkte fungerar i normal social interaktion. Det menade informanterna kan ge en mer komplett bild av den misstänkte som person. Tillsammans med nära anhöriga behöver

den misstänkte inte förstå sig och när den misstänkte vet att förhørsledaren sett dem i den situationen blir det också lättare för förhørsledaren att etablera en mer äkta kommunikation med den misstänkte.

Försvarets roll

Jag beskrev i kapitel tre hur utredarna uppfattar den misstänktes försvarare som en resurs snarare än en motpart. Två fokusgrupper betonade också att kunskaper om, och respekten för, försvararens yrkesroll är viktig för förhörskontexten och för att förstå hur informationshanteringen i utredningen kan påverkas. I dessa fokusgrupper beskrivs försvararen som den person som kan hjälpa den misstänkte att förstå när *"loppet är kört"* på ett visst område och det är meningslöst att fortsätta förneka en omständighet som blivit uppenbar genom utredningsinformation. Samtidigt tyder internationell forskning på att försvarare ofta råder sina klienter att förneka brott och vara återhållsamma med information under förhören (se t.ex. Moston et al., 1992; Pearse et al., 1998).

I min fallstudie har jag noterat att inget av de mer fullständiga erkännanden som lämnats under förhören lämnats på ett sätt att de varit ett resultat av förhørsledarens taktik i just det specifika förhöret. Vid några tillfällen pressas de misstänkta mot erkännanden, detta har dock varit resultatlöst. I citatet nedan jobbar förhørsledaren med ett implicit hot. I och med att åklagaren hävdar medhjälp till mord menar förhørsledaren att den misstänkte måste berätta om (erkänna) grovt rån för att inte åka fast för mord. Taktiken är inte framgångsrik.

***Förhørsledaren:** Och nu uppmanar jag dig att tänka lite grann på dig själv här för att åklagaren har ju hävdad att ni gemensamt, att ni fyra tillsammans, har gjort det här grova rånet och mordet. Åklagarens inställning är att ni tillsammans har gjort det här. Och är det så att du inte har med själva mordet att göra så måste du berätta det.*

***Eduardo:** Jag har inte mördat någon. Jag har sagt det. Jag har inte mördat.*

***Förhørsledaren:** Nej, men du måste berätta om omständigheterna.*

***Eduardo:** Nej, det gör jag inte... för jag vet inte vem som har gjort det.*

Samtliga mer omfattande erkännanden (hos tre av fyra misstänkta) kommer istället i inledningen av ett förhör som rimligtvis föregåtts av att de misstänkta diskuterat igenom utredningsläget med sina respektive försvarare. Det skall tilläggas att inget av dessa tre erkännanden kommer oreserverat som ett erkännande av det faktiska brottet, utan som medgivanden av faktiska omständigheter som varit svåra att fortsätta förneka på grund av den utredningsinformation som redan delgetts den misstänkte i tidigare förhör.

Förhørsledaren: Eduardo, tidigare har jag delgivit dig misstanke om mord och grovt rån i Habo. Din inställning till detta idag?

Advokaten: Han erkänner misshandel och rån.

Eduardo: Jag erkänner misshandel och rån.

Förhørsledaren: Du erkänner misshandel av Nils Nilsson och rån i Habo.

Eduardo: Ja.

Det finns från informanterna även uttryck för viss misstro mot de misstänkta försvarare, en misstro som enligt en informant emellanåt delas av de misstänkta själva. I det fall han exemplifierade med rörde det sig om grov organiserad brottslighet. En misstänkt begärde att få bli förhörd utan närvaro av sin försvarare, då han befarade att försvararen skulle läcka känslig information till hans medbrottslingar. Det finns flera uttryck för misstro mot de misstänkta försvarare i materialet. Det går då ut på att information kan läcka från utredningen via försvararen. Då informanterna gett uttryck för sådan misstro har de samtidigt betonat att de inte ser detta som något stort problem, att de utgår från att de flesta advokater arbetar i enlighet med god advokatssed och att några "rötägg" inte skall få färga synen på en hel yrkeskår. När det gäller kunskap och förståelse för försvararens yrkesroll menar de att varje utredare måste vara medveten om att advokatens uppgift är att på bästa sätt tillvarata sin klients intressen. Det går därför inte att diskutera ett ärende med en advokat utan att dennes klient får veta vad som sagts. De informanter som tagit upp frågan menade att det inte finns något "off the record" med en försvarsadvokat.

I framför allt det initiala utredningsarbetet kan tillgången på försvarare vara begränsad. Den misstänkte har under vissa förutsättningar rätt att få en offentlig försvarare (RB 21:3), och den misstänktes önskemål om vilken försvarare som utses skall tillmätas stor betydelse (Ekelöf, 2004). Den försvarare som den misstänkte önskar kan vara upptagen, vilket innebär organisatoriska hänsyn utredarna måste ta när förhören planeras.

Tillförlitlighetsbedömningar, andra möjligheter

Jag har ovan beskrivit hur utredarna arbetar taktiskt med utredningsinformation, delvis för att kunna göra korrekta tillförlitlighetsbedömningar av de misstänkta utsagor. I samband med att tillförlitlighetsbedömningar diskuterades kom en del fokusgrupper in på andra metoder att avslöja om den misstänkte ljuger. I de fall fokusgrupperna inte kommit in på detta spontant riktade jag en direkt fråga om ämnet. De metoder de gett uttryck för kan kategoriseras under följande sex rubriker:

1. **Efterkontroll.** Förhørsledaren söker aktivt efter detaljinformation som är möjlig att kontrollera i efterhand. Det kan till exempel röra sig om hur en misstänkt förflyttat sig genom ett köpcentra där utredaren vet

att det finns övervakningskameror eller vilka personer en misstänkt interagerat med under den period den misstänkte hävdar ett alibi. Om detaljinformationen verifieras stärks tilltron till den misstänktes berättelse och om den kan falsifieras sjunker tilltron. Detta tas upp av två fokusgrupper i samband med att taktisk användning av utredningsinformation diskuteras. De betonar att man som förhørsledare inte bara har med sin information in i förhørsrummet. Man bör ha med sig ännu mer information ut.

2. **Rättssykiatriska undersökningar.** De rättssykiatriska undersökningarna kan ge kunskap om den misstänktes inre värld, något som kan vara värdefullt både vid planering av förhör och vid värdering av tillförlitlighet. Resultaten av dessa undersökningar kommer dock sent, inte sällan efter att förundersökningen är avslutad.
3. **Kartläggning av den misstänkte.** Utredaren kan före förhöret kartlägga hur den misstänktes sociala och mentala förhållanden varit vid tiden för brottet. Detta kan ske genom att anhöriga och andra närstående förhörs och genom att även offer och vittnen kartläggs. Det är inte ovanligt att ord står mot ord när förhören i en utredning sedan jämförs. Tillförlitligheten av den misstänkte kan då bedömas även i relation till tillförlitligheten hos de andra inblandade.
4. **Information om tidigare kontakter med rättsväsendet.** Det finns en rad olika sätt för en förhørsledare att i förväg informera sig om den misstänkte. Förutom polisens olika register som samlar uppgifter om tidigare poliskontakter (inklusive tidigare förhör) kan utredaren söka upp kollegor som förhört den misstänkte tidigare för att på så sätt skapa sig en bild av hur den misstänkte kan tänkas agera. I tidigare ärenden kan det dessutom finnas en dom, vilket innebär att någon form av sanning i rättslig mening fastslagits. Denna kan då jämföras med förhören i det ärendet för att se om, och i så fall hur, den misstänkte ljugit tidigare.
5. **En kombination av magkänsla och väl valda kontrollfrågor** kan enligt en fokusgrupp vara en framkomlig väg för att värdera tillförlitlighet. De menar också att förhørsledaren behöver lära känna den misstänkte väl innan det finns förutsättningar att använda denna metod, eftersom magkänslan blir bedräglig eller obefintlig annars. Kontrollfrågorna kan röra olika saker av mindre betydelse som utredaren redan har information om, och logiken är att om den misstänkte ljuger i sina svar på kontrollfrågorna är det troligt att personen ljuger om annat också. I förlängningen av denna diskussion gör gruppen en del referenser till aktuell forskning och uttrycker en medvetenhet om att poliser är dåliga på att skilja lögn från sanning. De för samtidigt fram att forskningen på området inte har gett dem några användbara verktyg. *"Forskare talar generellt men kan inte uttala sig i det enskilda fallet, det måste*

vi ju göra.” Diskussionen avslutas med att det konstateras att en objektiv värdering av den tillgängliga informationen och dess källor ändå är det viktiga i slutändan, något som *”vi poliser är ganska proffsiga på”*.

6. **Förstå motiven bakom lögnen.** En informant för ett resonemang som går ut på att uppgiften att avslöja lögn ofta utförs fantasilöst genom att bedömarens utgångspunkt är sig själv. Det kan finnas många olika motiv till att ljuga, och om bedömarens utgångspunkt är det som skulle kunna utgöra egna motiv kommer alla de lögnerna som har andra motiv att missas.

Ingen informant har gett uttryck för att de skulle använda sig av sådana stereotypa icke-verbala ledtrådar som beskrivs i föregående kapitel. Detta kan bero på att mina informanter tagit till sig av forskning på området. Det kan också bero på att de genom sin erfarenhet kommit fram till att dessa inte fungerar, eller att de använder sådana metoder men av någon anledning valt att inte ge uttryck för detta.

Förhör med tolk

Tolkförhören har en särställning i materialet, trots att sådana förhör inte varit en av studiens frågeställningar. Det framgår av intervjuerna att just dessa förhör är särskilt svåra av en rad skäl och att de förtjänar uppmärksamhet. Förutom kulturella hinder för kommunikationen med den misstänkte upplevs själva samtalet som allvarligt stört, då det måste föras via tolk. Det blir svårare att läsa av kroppsspråk då tolkningen fördröjer reaktioner och en rad missförstånd kan uppstå. För hanteringen av utredningsinformation kan det innebära att en misstänkt som ljugar om sina förehavanden skyller på ett missförstånd i samband med översättningen istället för att lämna en förklaring då denne konfronteras med motsägelser. En fokusgrupp ger rådet att spela in tolkförhören på video, för att i efterhand kunna kontrollera exakt vad som sagts och hur den hörde reagerat.

–/.../ och i det fallet är det ännu viktigare med det här dialogförhöret för då kan man faktiskt ta fram det exakt vad som sades ordagrant om det skulle behövas. Om han skulle ifrågasätta ”Det var inte så jag uttryckte mig, det var inte så utan det var ett missförstånd” mellan tolken och förhørsledaren, men har man det här då så kan man spela upp det och verkligen visa att så här låter det, såhär sa du.

Språkbarriären upplevs kunna göra att nyanser i en fråga eller ett svar försvinner eller till och med får en annan betydelse eller värdeladdning. Det som på svenska uppfattas som ett absolut ställningstagande, till exempel uttryck som *aldrig* och *alltid* kan i en översättning uppfattas som *sällan* och *ofta*. Konsekvensen kan i förlängningen bli att förhørsledaren felaktigt avstår från, eller bestämmer sig för, att konfrontera det han uppfattat som en inkonsekvens med

utredningsinformationen, något som den misstänkte sedan kan avfärda som ett missförstånd.

– Så tolkförhören, i och med att det sitter en tolk emellan så får man kanske inte den här rätta känslan, när en människa berättar så hör man ju vilka ord de använder och så vidare och kroppsspråk och så här. Men har man en tolk som sitter emellan så kan man tappa delar av nyanser, som man skulle uppfatta om man kunde kommunicera direkt. Om de säger någonting som skulle få en att reagera och vakna till, men går man via en tolk då så kan tolken inte översätta, utan man tappar bitar.

Jävssituationer är sällsynta enligt de informanter som tagit upp frågan. Det förs ofta fram att det till exempel kan vara olämpligt att ha en tolk från en etnisk grupp som varit i krig med den grupp den hörde tillhör. Detta kan möjligtvis vara ett problem i pågående och väldigt färska konflikter, men bara den omständighet att både tolken och den hörde flytt från konflikten innebär att de oftast tagit ställning mot den, vilket alltså talar emot politiska och etniska jävsproblem. Problemen kan dock vara påtagliga i extremt små språkgrupper. En informant exemplifierar en språkgrupp inom vilken i stort sett alla boende i distriktet är släkt med varandra. I de fallen behöver utredarna använda en tolk från en annan stad. Av praktiska skäl tolkas då dessa förhör via högtalartelefon, något som innebär att icke-verbal kommunikation går förlorad och ytterligare missförstånd kan uppstå. Några informanter för fram att kvaliteten på tolkarna varierar kraftigt, vilket i förekommande fall kan generera allvarliga brister i utredningsmaterialet⁹⁰. Det faktum att en tolk är auktoriserad upplevs visserligen som en form av kvalitetsstämpel, men det betyder inte alltid att tolken är bra. En del tolkar har svårt att förmedla enklare nyansskillnader i förhöret medan andra kan simultantolka med stor precision. Oavsett vilket upplevs tolkningen som en osäkerhetsfaktor, då förhørsledaren tvingas förlita sig på en utomstående och riskerar att tappa kontrollen över kommunikationen.

Tusenfrågorstekniken

I fallstudien visade det sig att ytterligare en teknik används. I vissa lägen av förhören med de misstänkta frångår förhørsledarna helt en intervjuteknik präglad av öppna frågeställningar, och börjar istället ställa en mängd frågor på detaljnivå i tät följd. Frågorna kan ofta röra detaljerade förhållanden som vad de olika misstänkta haft på sig för kläder, var de har suttit i en bil, hur de har rört sig i en fastighet, i vilka sinnesstämningar de varit, hur de har resonerat och tänkt utifrån olika situationer de ställts inför och så vidare. Frågorna är i huvudsak slutna, inte sällan av ja-eller-nej-typ och ibland till och med direkt

---

⁹⁰ Åtal kan ogillas av rätten om de finner att tolkningen varit behäftad med allvarliga brister (se t.ex. dom B 10439-10, Svea hovrätt).

ledande. Denna taktik har inte tagits upp i någon av fokusgrupperna och blev därför föremål för diskussion först i de kompletterande individuella intervjuerna. I fallstudien förefaller inte denna teknik komma till användning i ett läge då samtalet i förhørsrummet präglas av konfrontation, snarast tvärt om. Taktiken förefaller huvudsakligen tjäna ett informationsinsamlande syfte, men den verkar även ha vissa kommunikativa funktioner.

Den information som efterfrågas har relevans för utredningsarbetet till exempel när det gäller att jämföra olika utsagor med varandra och i utredandet av de subjektiva rekvisiten. Frågorna som ställs i denna teknik förefaller också vara sådana som förhørsledaren inte fått svar på i den fria berättelsen från den misstänkte. En nyckelinformant skrev i en kommentar till detta att: *"Normalt berättar man inte så detaljerat om en händelse som det behövs i vissa avsnitt i en polisutredning. Även om förhørsledaren ber den hörde berätta självständigt och ställer öppna frågor kan beskrivningen av händelsen bli alltför allmänt hållen och förhørsledaren ställer därför en mängd klargörande frågor"*.

Nedan följer en passage från ett förhör i vilket en av de misstänkta för mordet på Nils har erkänt. Denna del handlar om var de kastat bytet från brottet. De ledande frågorna i just denna passage förklaras huvudsakligen av att frågorna berörts tidigare i samma förhör. Det är alltså bekräftelse av en tidigare utsaga förhørsledaren i första hand söker här, inte bekräftelse av en egen hypotes.

Förhørsledare: Och var någonstans kastade ni det?

Jesper: Aday kastade det någonstans där nere. Jag såg inte.

Förhørsledare: Kastade han det i vattnet eller bland stenarna?

Jesper: I vattnet.

Förhørsledare: Han kastade det i vattnet. Det är en ganska bra bit ner här.

Jesper: Ja.

Förhørsledare: Vad är det han kastade? Är det silverföremål?

Jesper: Ja.

Förhørsledare: Det kastade han ut i vattnet ungefär...

Jesper: Längst ner, så långt ner du kan komma för trappan.

Förhørsledare: Ni fortsatte trappan så långt ni kan komma och därifrån kastade han det ut i vattnet.

Jesper: Ja.

Förhørsledare: Vet du om han kastade det rakt ut eller kastade höger eller vänster?

Jesper: Lite snett ut.

Förhørsledare: Snett ut... norrut eller söderut? Mot Göteborg eller Stora Höga?

Jesper: Håller mot Torekov. Alltså där en liten bukt eller någonting kan man säga.

Förhørsledare: Vad är det han kastar där?

Jesper: En svart sopsäck.

Förhørsledare: En svart sopsäck. Var den tillknuten?

Jesper: Ja.

Förhørsledare: Och i den ligger grejerna?

Jesper: Ja.

Förhørsledare: Kastade ni några kläder och sånt här ute?

Jesper: Nej.

Förhørsledare: Eldade ni någonting?

Jesper: Nej. (Förhör 6 m Jesper, s162 ff)

Tekniken verkar ha en funktion i att "smida medan järnet är varmt", åtminstone då den används i ett läge när samtalsklimatet i förhørsrummet är gott och den misstänkte faktiskt svarar på frågor. Avsnittet ovan är ett kort exempel på hur det kan se ut. I det aktuella förhøret är denna passage cirka 6 sidor lång. På några ställen i intervjumaterialet betonar informanter att en bra förhørsledare inte bara skall veta vilka frågor som behöver besvaras, utan också ha bra timing för att kunna ställa dessa frågor i de lägen då det finns förutsättningar att få svar. Motsvarande teknik återkommer i flera olika förhör som ingår i materialet. De gemensamma nämnarna förefaller vara att förhørsledaren och den misstänkte inte bara har en bra kommunikation, utan också att den misstänkte börjat göra vissa medgivanden.

Dokumentation av förhørsarbetet

Förundersökningens dokumentationskrav regleras i RB 23:21 och FUK 20-25. Dokumentationen av själva förhørsarbetet har inte varit i fokus för intervjuerna, men har ändå berörts under i stort sett samtliga intervjuer. När dokumentationsformer diskuterats har det i de flesta fall handlat om själva förhørsutsagan, men även frågor om hur planering och beslutsprocesser dokumenteras har tagits upp. I en fokusgrupp berättades om ett mer omfattande ärende i vilket utredningsgruppen på grund av den höga arbetsbelastningen tvingats ta in förhørsledare från ett annat polisområde, förhørsledare som normalt inte arbetade med grova brott. Då detta var kollegor som spaningsledaren inte kände väl, begärde han att de skulle lämna in skriftliga planeringar inför varje förhör. Dessa skulle godkännas innan förhøren påbörjades. Denna metod beskrevs som lyckosam och lärorik för alla inblandade. De mindre erfarna kollegorna höll, enligt informanten, sedan utmärkta förhör och växte i sin uppgift. I en annan fokusgrupp berättades det att de tagit för vana att protokollföra sina möten då de olika ärendena diskuterats. Dessa protokoll sparas och skulle kunna utgöra ett stöd för framtida utvärdering av hur arbetet i ett visst ärende bedrivits. Ingen av de andra fokusgrupperna beskrev detta, men då frågan inte väckts är det okänt i vilken utsträckning de dokumenterar sina planeringsmöten.

De flesta informanter föredrar att arbeta med bandspelare och spela in hela förhöret. Detta för dock med sig minst två nackdelar. För det första tar det lång tid att skriva ut förhör i dialogform. Då de tidigare vanliga skrivcentralerna som utförde denna arbetsuppgift i stort sett avskaffats, kan uppgiften att transkribera förhören falla på utredaren. Detta betraktas som monotont och tidskrävande. Den andra nackdelen som beskrivits är att transkriberade förhör utgör ett svårtillgängligt material. Talspråk betraktas som svårt att läsa och då utskriftarna blir långa (40-50 sidor är inte ovanligt) blir det också svårt för utredare, åklagare och försvarare att hitta i materialet. Ett alternativ är att spela in förhören på video. Det, menar en del informanter, kan ha stora fördelar när det föreligger en hotbild mot den hörde. Det minskar risken för represalier mot den hörde då dessa skulle vara verkningsslösa. Om den hörde sedan vägrar tala i tingsrätten, eller kraftigt förändrat sin historia, kan det videobandade förhöret spelas upp. I dessa lägen anses en videoinspelad förhørsutsaga ha betydligt högre värde än bara en ljudupptagning.

En informant menar att han känner sig mest bekväm med att själv tala in förhören i referat på ett band som sedan skrivs ut. Ett referat blir då lättare att förstå och mer kortfattat. Kommunikativt är detta inte optimalt, då varje intalning på bandspelaren innebär ett kort avbrott, men det betraktas som bättre än att skriva in förhöret direkt i datorn, och intalningarna på bandet innebär att förhørsledaren kontinuerligt gör små sammanfattningar. Dessa sammanfattningar kan ha ett visst värde eftersom de bekräftar vad som sagts i förhørsrummet. Denna teknik kan användas samtidigt som förhöret i helhet spelas in på video. Vid tiden för fokusgruppsintervjuerna var det en spridd missuppfattning inom svensk polis att alla förhör som talats in i dialogform, på grund av gällande arkivbestämmelser, också var tvungna att skrivas ut ordagrant i dialogform. En av fokusgrupperna hävdade denna uppfattning. I själva verket kom en föreskrift år 2000⁹¹ som ger möjlighet att sammanfatta ett bandat förhör i skrift utan att behöva skriva ut det i dialogform. Villkoret är dock att kopior på ljudupptagningen går till såväl arkivet som till försvaret.

Sammanställning av teman i relation till hänsyn

I tabellen nedan har jag utifrån intervjuer och rättslig reglering sammanställt ovanstående teman i relation till de olika hänsyn informanterna gett uttryck för. I denna intar kommunikationen en särställning, då den juridiska regleringen i polisförordningen 4:1 § är av en mer allmänt normativ karaktär och detta tema därför huvudsakligen vilar på taktiska hänsyn.

---

⁹¹ RPSFS 2000:62, FAP 400-1, Rikspolisstyrelsens allmänna råd om förhör som spelats in på ljudband eller videoband.

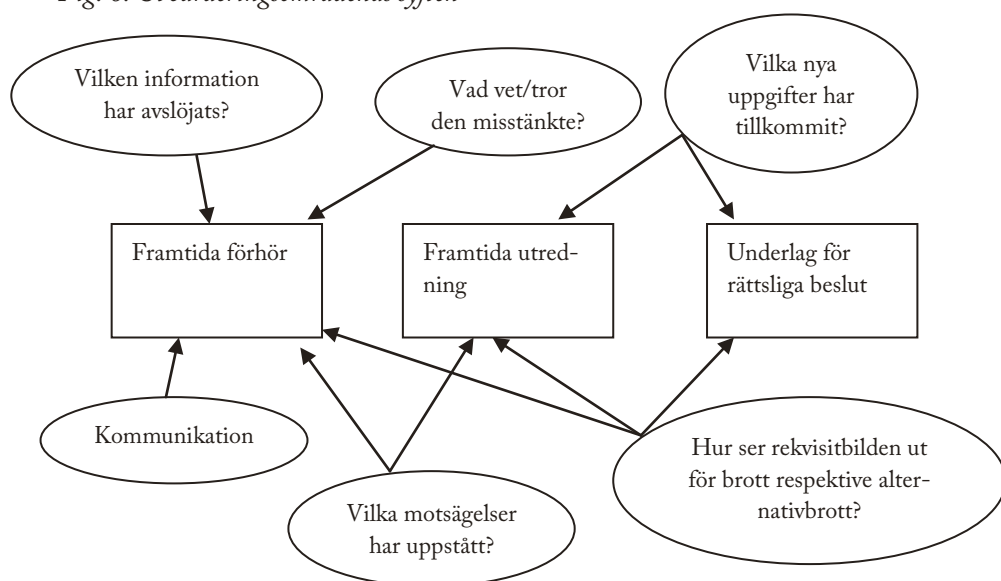
Fig 5. Sammanställning av teman i relation till hänsyn.

	Juridiska	Organisatoriska	Taktiska
De inledande förhören	RB 24:8 RB 36:3	Åklagarkontakt	Informationsinhämtning för det initiala utredningsarbetet
Kommunikationen	PF 4:1	Eventuellt byte av förhørsledare	Rapport building
Förhör med tolk	ICCPR art. 14 RB 5:6	Tillgång Jäv	Förtroendeskapande Förståelse Kommunikativa komponenter går förlorade
Försvarets roll	RB 23:18 RB 21:3	Tillgång/ tillgänglighet	Förtroendeskapande Hjälp att finna alternativa förklaringar
Metoder för tillförlitlighetsbedömning	Begränsningar i RB 23:12 Tidsgränser för taktisk användning av utredningsinformation vid häktning RB 24:12 och slutdelgivning RB 23:18	Tillgång till utredningsinformation via t.ex. SKL	Taktisk användning av utredningsinformation Sökande efter kontrollerbar information
Dokumentation	RB 23:21 FUK 22-23 FAP 400-1	Hantering av DurTvå/PUST Rutiner för arkivering	Möjlighet att söka information Möjlighet att spåra underlag för beslut

Utvärdering av förhör

Utvärderingen av ett förhör med en misstänkt har inte varit huvudtemat för studien, men har ändå fått viss uppmärksamhet i såväl fokusgrupper som individuella intervjuer. Utvärderingsarbetet beskrivs som mycket viktigt av informanterna och som en del i en cyklisk utredningsprocess. Utvärderingen utgör samtidigt en del av förberedelsen inför kommande förhör, framtida utredningsåtgärder och som underlag för rättsliga beslut. För att strukturera informanternas uppfattning i frågan har jag valt att dela in utvärderingsarbetet i nedanstående sex områden. Såsom i förberedelsearbetet förekommer överlappningar av dessa, och alla områden förekommer förmodligen inte heller i varje utvärderingsprocess. De identifierade utvärderingsområdenas syften kan illustreras i nedan figur.

Fig. 6. Utvärderingsområdenas syften

Hur har kommunikationen fungerat?

Samtliga informanter betonar vikten av en bra kommunikation mellan förhørsledare och misstänkt i förhørsrummet. Nyckelorden förefaller vara förtroende, professionalitet⁹² och empati. Flera informanter betonar också att det

⁹² Professionalitet i detta sammanhang innefattar goda kunskaper om ärendet, goda kunskaper om utredningsarbetets juridik och organisation samt integritet så till vida att inga felaktiga uppgifter används och att de grundläggande principerna för utredningsarbetet iakttas (se även föregående kapitel).

ibland kan "skära sig" och menar att detta kan ha sina orsaker i ren personkemi och att en skärning kan innebära att man måste byta förhørsledare.

– Ja, den bygger väl på mycket det här att du ska få igång en dialog och om möjligt få dem att berätta själva. Och det gäller ju att skapa en god kontakt med den du pratar med, så du inte kommer på kant av någon anledning. Utan det är ju att spela med, även om du tycker hur illa som helst om den här, så får du ju se en som, se gärningen han är misstänkt för, men personen får du försöka behandla så bra som möjligt. För kommer du inte på god hand så att säga med... Så är det kört från början, då är det lika bra att byta förhørsledare.

Ett huvudproblem i förhören med de misstänkta som beskrivs är att de ofta är ojämlika kommunikationssituationer, att förhørsledaren som har överläge intar en slags disciplinerande föräldraroll medan den misstänkte intar rollen som ett trilskande trotsigt barn. Konsekvensen kan då bli att förhørsledaren fastnar i ett uppfostrande kommunikationsmönster medan den misstänkte fastnar i en trots- och motståndsposition utan att ta ansvar för att kommunikationen skall fungera. Detta berörs av flera informanter och då oftast i sammanhanget att den misstänkte inte alls vill uttala sig. Tid, tålmod och att arbeta med tystnad beskrivs som adekvata metoder för att komma ur denna besvärighet.

– Men han NN och jag hörde honom [en man misstänkt för mord, min anm.] innan tillsammans, det [att arbeta med tystnad, min anm.] fungerade varje gång. 100 % av fallen kan jag säga. Ibland tog det 15 sekunder, ibland tog som längst kanske 1½ minut, han berättade alltid, det kom alltid någonting. Alltså, det kom ingen sanning om det, men han måste säga någonting.

Tystnaden syns inte särskilt bra i de analyserade transkriberingarna av förhören i min fallstudie, men en relaterad teknik som samverkar med tystnad, så kallad spegling, syns väl och förekommer frekvent i fallstudien. Spegling är i detta sammanhang när förhørsledaren upprepar vad den misstänkte just sagt följt av tystnad som tydligt signalerar för den hörde att han förväntas berätta mer.

Förhørsledaren: Jag har ju ställt den frågan till dig vad som hände på kvällen efter... alltså på kvällen sedan när ni släpptes från polisen. Vill du berätta det igen för mig?

Eduardo: Jag åkte hem till mina föräldrar.

Förhørsledaren: Mm, först åkte du hem till dina föräldrar. [Här infaller tystnad, min anm.]

Eduardo: Med bilen. Jag tog bilen när jag släpptes och så åkte jag hem till mina föräldrar. Så var jag där. Så antagligen efter att jag var hos

mina föräldrar, jag hade inte åkt till Kevin men jag har förmodligen åkt hem till Kevin, resten av kvällen. Har jag inte det så har jag varit hos mina föräldrar eller hos någon tjej som heter Nina. Men hos Nina har jag inte varit, jag har tänkt efter. Eftersom jag inte träffat henne på ett tag.

Vilken utredningsinformation har avslöjats?

Trots vikten av planering betonar flera informanter att även timingen är viktig. Det skall det finnas utrymme för flexibilitet. Förhørsledaren skall kunna "skjuta från höften" det vill säga kunna exploatera situationer där möjligheten att få adekvat information är stora. Detta innebär att den uppgjorda planen inte alltid hålls. Mer eller mindre utredningsinformation än planerat kan komma att användas. Utvärderingsarbetet i denna del syftar därför till att inventera vilken information som fortfarande är dold för den misstänkte och följaktligen användbar i kommande förhör. Under förhöret kan det också uppdagas att den misstänkte kände till eller gissat sig till utredningsinformation som utredarna tidigare trott var okänd för den misstänkte.

Vilka motsägelser har uppkommit?

Förutsatt att den misstänkte lämnat redogörelser under förhöret menar informanterna att det kan ha uppstått motsägelser med den sedan tidigare kända utredningsinformationen. Utifrån en inventering av dessa eventuella motsägelser kan utredarna planera fortsatta utredningsåtgärder för att verifiera eller falsifiera både den initiala och den nya informationen. Om till exempel utredningen genom vittnesinformation visat att den misstänkte befunnit sig på brottsplatsen, men den misstänkte hävdar ett alibi som innebär att han/hon befunnit sig på en annan plats, har det uppstått en motsägelser, och de nya uppgifterna behöver verifieras eller falsifieras med nya utredningsåtgärder. Detta förfarande genererar ytterligare utredningsinformation och behöver därmed tas upp i kommande förhör.

Vad vet eller tror den misstänkte?

Redan efter det första förhöret menar flera informanter att utredarna bör kunna analysera vilken utredningsinformation den misstänkte tror att utredarna har tillgång till. Detta kan ske genom att titta på vilka delar av den misstänktes berättelse som ligger i linje med tidigare information och huruvida den misstänktes berättelse i dessa delar förefaller trovärdig ur andra aspekter, till exempel om berättelsen ger ett självupplevt intryck och/eller om den återges med stor detaljrikedom. Genom att jämföra dessa delar av berättelsen med andra där utredningsinformation saknas eller är bristfällig, men där själva återgivningen varit liknande, menar några informanter att utredarna kan få en indikation om ett område där den misstänkte tror att utredarna har information.

Utifrån denna analys kan sedan utredarna planera de kommande förhören så att de inte avslöjar att de saknar denna information. De kan också ha fått en indikation på områden där den misstänkte är ovetande om utredarnas information och som därför är lämpliga att fokusera på för att få en utvecklad berättelse som i sin tur underlättar möjligheten att göra mer träffsäkra kompletterande utredningsåtgärder och korrekta tillförlitlighetsbedömningar.

Vilka nya uppgifter har inkommit och hur kan de kontrolleras?

Den misstänkte kan ha lämnat information mer eller mindre explicit och med mer eller mindre goda möjligheter för utredarna att genomföra efterkontroller. Efterkontrollerna som sådana kan också variera kraftigt i träffsäkerhet. Två av fokusgrupperna har uppehållit sig en del vid efterkontroll av ny utredningsinformation. I citatet nedan beskriver en informant hur de i ett mordärende kunde följa upp en rad detaljer för att värdera tillförlitligheten i efterhand.

– Men sen så kan det ju också vara bevis, alltså det som kan styrka tillförlitligheten det är ju att han berättar att han var på den macken då och köpte en stor ask Prince, och att vi sen i efterhand kollar upp det. Har han vart på macken då? Finns han med på videokameran? Eller han säger som han sa, vittnet, när vi hade det nere i X-by. Dom hade skurit halsen av varandra. Ett vittne som sa att nej då var vi där och sen så åkte vi i en lastbil som det stod Agne Sjögrens åkeri på och sen så passerade vi en lyktstolpe där det stod en kille från televerket och mekade och... Alltså, alla dom detaljerna följde vi ju upp.

Utredning av de nya uppgifterna kan emellanåt leda till att nya rättsliga beslut behöver fattas. Det kan till exempel röra straffprocessuella tvångsmedel som husrannsakan och beslag för att säkra bevismaterial.

Hur ser rekvisitbilden ut för brott och alternativbrott?

Liksom i förberedelsefasen menar informanterna att rekvisitbilden för det aktuella brottet och tänkbara alternativbrott behöver gås igenom igen även vid utvärderingen av ett förhör. Den misstänktes egna uppgifter är viktiga inte minst för att bedöma brottens subjektiva rekvisit. Som nämndes i inledningskapitlet kan liknande eller till och med samma gärningar, utgöra olika brott beroende på subjektiva omständigheter som den misstänktes kunskap och uppsåt vid brottstillfället. Dessa subjektiva omständigheter är enligt informanterna normalt sett svåra att utreda annat än genom förhören med den misstänkte. Detta innebär i sin tur att brottsrubriceringar kan komma att ändras som konsekvens av vad den misstänkte uppgivit under förhören. Det förekommer också att andra brott än de som det initialt fanns information om kommer upp under förhören. Det kan gälla både brott som den misstänkte gjort sig skyldig till och brott som kan läggas andra till last. Speciellt i våldsbrott kan den misstänkte rikta motanklagelser mot den som initialt betraktats

som brottsoffer. Om dessa motanklagelser inte kan ställas utom rimligt tvivel kan den misstänkte under vissa omständigheter frias eller ha ett lägre ansvar beroende på straffrihetsgrunder som nöd, nödvärn och nödvärnsexcess (BrB 24 kap.).

En ändrad brottsrubricering innebär normalt att ytterligare utredningsåtgärder inklusive förhör, behöver vidtas för att det nya brottets rekvisit skall kunna täckas in och provas.

Beslutsfattande och makt i förhørsrummet

Sammantaget ger empirin en bild av förhørsarbetet som något som sker i taxonomier i flera dimensioner över olika kontinuum. I kapitel fyra beskrev jag tre olika kontinuum: förhørsledarens stil, det verbala utrymmet och samarbetsviljan från den hörde. Jag vill här föra in ytterligare en dimension till den taxonomin som hänför sig till beslutsfattandet i förhørsrummet. Denna rör huruvida förhørsledaren har fullständiga eller bristfälliga beslutsunderlag, arbetar spontant eller planerat och huruvida förhørsledaren intar en passiv eller aktiv kognitiv nivå till dessa. Förekomsten av dessa dimensioner antyds på flera håll i intervjumaterialet.

Fig 7. Beslutsfattande och kognitiv aktivitetsnivå

Beslutsunderlag

Bristfälligt	Fullständigt
X-----	-----X

Beslutsfattande

Ad hoc	Pre hoc
X-----	-----X

Kognitiv aktivitetsnivå i relation till beslutsfattandet

Låg	Hög
X-----	-----X

Om förhørsledaren har ett brett beslutsunderlag möjliggör detta en mer detaljerad planering där olika eventualiteter, både semantiska och kommunikativa, kan förutses redan när förhöret planeras. Detta borde i sin tur innebära att förhöret kan genomföras i enighet med planeringen (*pre hoc*). När förhöret genomförs enligt planeringen bör förhørsledaren också kunna vara mer aktiv i relation till sitt beslutsfattande, genom att ett brett beslutsunderlag inkluderas. Det motsatta skulle kunna inträffa om förhørsledaren har ett bristfälligt beslutsunderlag, vilket under förhöret kan tvinga fram snabba oförutsedda beslut (*ad hoc*). Detta kan i sin tur innebära en lägre kognitiv aktivitetsnivå i relation till beslutsfattandet. I dessa fall ligger det nära till hands att förhørsledaren

upplever sig "skjuta från höften", vilket kan innebära att en tyst kunskap kommer till uttryck. Utredarens tysta kunskap problematiseras i nästa kapitel.

Den kommunikativa kontexten i förhørsrummet har asymmetrisk karaktär. Det är en i grunden ojämlig situation i huvudsak styrd av institutionella mål och regelverk (se t.ex. Jakobsson Öhrn, 2005). För att sätta denna asymmetri, beslutsfattandet och den kognitiva aktivitetsnivån i samband med dimensionerna *förhørsledarens stil*, *det verbala utrymmet* och *samarbetsviljan från den hörde* vill jag diskutera tre aspekter. Den första är makt, den andra är motstånd och den tredje är kommunikation. Jag utgår här först från Foucaults teorier om att a) kunskap är en viktig bärare av maktresurser, att b) makt (mikromakt) i en kommunikationssituation i hög grad är dynamisk både vad gäller styrka och vem som för tillfället brukar den (se t.ex. Foucault, 1980) och att c) makt aldrig står ensamt, dess motsats är motstånd som alltid är närvarande när makt utövas (Nilsson, 2011). Jag skall också anknyta till Asplunds teori om mikromakt och social responsivitet (1987) vilken bär stora likheter med Habermas beskrivningar av manipulation i kommunikativt handlande (Arvidsson, 2007; Habermas, 1996).

Ett viktigt fokus för detta avhandlingsprojekt har varit att förstå hur olika kunskaper flödar och kommer till användning under utredningsarbetet i allmänhet och förhören i synnerhet. Dessa utgörs till exempel av kunskaper om händelseförloppet, vilken utredningsinformation som är tillgänglig och tyst kunskap baserad på tidigare erfarenhet av förhörssituationer. Kunskaperna om händelseförloppet bör normalt sett huvudsakligen besittas av en skyldig misstänkt medan kunskaperna om vilken utredningsinformation som finns tillgänglig huvudsakligen innehas av förhørsledaren. Både förhørsledaren och den misstänkte kan ha erfarenheter från tidigare förhör i varierad grad. Det är ett rimligt antagande att förhørsledaren har mer erfarenhet än den misstänkte, men då "misstänkta" är en mer heterogen grupp än "förhørsledare" kan värdet av förhørsledarens erfarenhet vara mer begränsad än för den misstänkte.

Förhørsledare omfattas dessutom av regelverk som är mer konstanta och uttalar än de som de misstänkta eventuellt omfattas av. På sätt och vis kan både den misstänkte och förhørsledaren sägas vara experter på förhörsteknik. Det som skiljer dem åt är från vilket perspektiv de inhämtat sina kunskaper (jfr. Berger & Luckman, 1966). Sammantaget ger detta en bild av att förhørsledaren, trots sitt juridiska och fysiska maktövertag, inte har monopol på att exploatera makten i förhørsrummet. En skyldig misstänkt kan, utifrån sina detaljerade kunskaper om händelseförloppet och erfarenheter från tidigare polisförhör, också nå en viss maktposition. Detta kan till exempel ske om den misstänkte manipulerar förhørsledaren genom att analysera vilken utredningsinformation förhørsledaren rimligtvis kan ha och sedan lämna en berättelse som huvudsakligen är konsistent med denna, men som fritar den misstänkte från

straffrättsligt ansvar. Jag skall inte fördjupa detta resonemang här, utan hänvisar till kapitel fem där den misstänktes mottaktiker behandlas. Den misstänkte kan också möta förhørsledarens frågor med tystnad. Foucault (1980) menade att makt likaväl kan ligga hos den som lyssnar och tiger som hos den som talar.

En av Foucaults teser om makt är att den aldrig står ensam, att makt alltid genererar motstånd. När förhørsledaren talar och frågar kommer förhørsledaren att exploatera makten i förhørsrummet. Detta sker inte bara i kraft av ett juridiskt och fysiskt överläge, utan också i kraft av kunskaper om den tillgängliga utredningsinformationen som fortfarande är dold för den misstänkte. Detta kommer därmed att generera ett motstånd från den misstänkte. Detta motstånd kan ta sig olika uttryck, men det vanligaste är antagligen att den misstänkte försöker svara på förhørsledarens frågor på ett trovärdigt sätt utan att ta på sig skuld. Detta indikerar både min empiri och min egen erfarenhet. Den misstänkte kan också bjuda motstånd genom att försöka ta till sig egen makt på det sätt som beskrivits ovan. Om den misstänkte väljer att besvara förhørsledaren med tystnad kan detta samtidigt innebära ett försök att utnyttja det som Asplund (1987) kallar social responsivitet. Med detta menar Asplund ett utnyttjande av spänningsfältet mellan helt återhållen social respons och helt öppen och spontan respons. En person kan till exempel förmedla besvikelse genom att svara inadekvat, fåordigt och ironiskt istället för spontant och öppet. Denna typ av mikromaktutövning kan enligt Asplund (ibid) bara ske i asymmetriska relationer, vilket den mellan förhørsledare och misstänkt kan sägas vara.

Om den misstänkte blir framgångsrik i denna typ av maktutövning kan fåordigheten leda till att förhørsledaren avslöjar mer av sin kunskap än denne tänkt, vilket ytterligare förskjuter makten något till den misstänktes förmån. Förhørsledaren kan också använda sig av social responsivitet i sin maktutövning, men det förutsätter att förhørsledaren först uppnått en social relation till den misstänkte där den misstänkte iakttar normala sociala regler. Den misstänktes "belöning" för att besvara förhørsledarens frågor blir då en självbildsstärkande social uppmuntran medan "bestraffningen" för felaktigt eller fåordigt besvarade frågor kan bli det motsatta genom att förhørsledaren uttrycker en personlig besvikelse. Detta kan beskrivas som en viktig komponent i den humana och empatiska förhørsstilen som Holmberg med flera förespråkar (Holmberg & Christiansson, 2002; Kebbell et al., 2010). I den humana empatiska approachen ligger att förhørsledaren visar förståelse för den misstänktes känslvärld, både kopplat till gärningstillfället och till själva utredningskontexten. Positiv social responsivitet kopplas därmed till själva gärningen den hörde är misstänkt för, under förutsättning att denne berättar om den. I idealförhöret uppnår förhørsledaren det som brukar kallas *rapport*, vilket kan leda till en

samarbetsallians mellan förhørsledaren och den misstänkte (se kapitel fem). Vägen till en sådan går genom positiv social responsivitet.

Ytterligare en aspekt av mikromakten är att den misstänkte har en inre konflikt. Den misstänkte riskerar visserligen ett straff någonstans i framtiden, men det är samtidigt bekvämt att foga sig till vad makten (här representerad av förhørsledaren) vill. Detta är, enligt Foucault (1987), i sig ett utövande av den disciplinerande mikromakten. Fenomenet med att en misstänkt föredrar en omedelbar lättnad genom ett erkännande, även om det innebär allvarligare men mer avlägsna konsekvenser, har påvisats av Madon och kollegor (2011). Det är också värt att betona att makt, enligt Foucaults teori, aldrig exploateras utan syfte och mål, men att detta inte betyder att maktutövning i alla avseenden sker i enlighet med individens vilja (Nilsson, 2011). Det vill säga, maktutövningen kan ske både omedvetet och missriktat.

Sammantaget ger detta en bild av en dynamisk kommunikativ maktrelation i förhørsrummet, där makt och motstånd kan pendla upprepade gånger och i varierad styrka mellan förhørsledaren och den misstänkte. Denna pendlande och föränderliga maktrelation var också något Foucault (1982) intresserade sig för och beskrev. Förhørsledaren kan dessutom ytterligare manipulera maktsituationen i förhørsrummet genom att ge den misstänkte en falsk känsla av maktresurs. Genom att förhørsledaren inte avslöjar sin information, utan tvärtom låtsas tro på den misstänkte och ber om en utvecklad berättelse på känsliga punkter, kan den misstänkte förledas i en falsk trygghetskänsla. När förhørsledaren sedan avslöjar bevisning och kräver förklaringar på denna, har den misstänkte eventuellt målat in sig i ett hörn och blivit maktlös. Detta ger de tydligaste kopplingarna till taxonomin från kapitel fyra. Ett brett beslutsunderlag ger förhørsledaren möjlighet att i högre grad välja vilken stil som skall användas i förhöret. Pre hoc-beslut ger förhørsledaren ökade möjligheter att skapa och använda den misstänktes sociala responsivitet. Detta ger i sin tur den misstänkte ett ökat verbalt utrymme i förhørsrummet, men mer begränsade möjligheter att ta makten över kommunikationen. Då huvudsakligen pre hoc-beslut kan fattas ökar också förhørsledarens möjlighet att hålla en högre kognitiv aktivitetsnivå i relation till dem.

Lipsky (2010) tar upp tre sätt på vilket en klient kan ställa till problem för en tjänsteman (gatubyråkrat), genom att öka kostnaderna för av klienten önskat beteende. Lipsky menar att denna strategi är universell och giltig för allt från gerillakrigsföring till koncentrationsläger. För det första kan klienten ta mer av det tjänstemannen har minst av: tid. Tjänstemannen har ofta en hög ärendebelastning och kommer därför att vara benägen att prioritera bort tidsödande arbetsuppgifter. Om klienten lyckas bli en tidsödande arbetsuppgift ökar möjligheten att bli bortprioriterad och därmed undgå repression. För det andra har tjänstemannen ett regelverk som begränsar vilka åtgärder som kan vidtas mot

klienten. Tjänstemannen är också begränsad av sociala normer om uppförande vilket inte gäller i samma utsträckning för klienten. Genom att utnyttja denna skillnad och konsekvent motsätta sig att utföra sådant som förutsätter frivillighet (som t.ex. att svara på frågor) kan klienten avsevärt försvåra tjänstemannens arbete. För det tredje är tjänstemannen i vissa avseenden beroende av att klienten är nöjd (t.ex. med de utredningsåtgärder som vidtagits). Även detta kan klienten utnyttja för att manipulera relationen och försvåra tjänstemannens arbete. Vid utredningar av grova brott torde den första av Lipskys punkter ha begränsad giltighet, då resurstilldelningen i dessa fall är relativt god. Åtminstone bör den misstänktes möjligheter att styra bort utredarnas uppmärksamhet från ärendet enbart genom att obstruera i utredningsprocessen vara små eller obefintliga.

Lipsky (ibid) beskriver vidare hur tjänstemannen i sin tur kan gå tillväga för att kontrollera klienten genom fyra delvis relaterade strategier. För det första genom att distribuera de fördelar och sanktioner som deras funktion tillåter. I förhören med de misstänkta torde det i första hand röra sig om delgivande av utredningsinformation. För det andra kan kontroll ske genom att tjänstemannen strukturerar den kontext i vilken klientens interaktion med myndigheten skall ske. Utredaren har här viss frihet att definiera eller åtminstone påverka definitionen av den misstänktes juridiska positioner. För det tredje kan tjänstemannen lära klienten hur de skall uppträda i sin roll som klient. För utredaren kan detta handla om att förklara rättsprocessen för den misstänkte och vilka konsekvenser olika ageranden från den misstänkte kan komma att få. Detta kan i sin tur utgöra en viktig påverkansfaktor, då till exempel ett erkännande kan leda till att incitament för vissa restriktioner upphör. Balansgången mellan vad som är nödvändig information till den misstänkte och vad som är otillbörlig påverkan är inte helt okomplicerad. För det fjärde menar Lipsky att tjänstemannen kan fördela psykologiska belöningar och sanktioner i relation med klienten, likt det som beskrivits ovan, i termer av mikromakt och social responsivitet.

Sammanfattande analys

Det kan låta banalt att en korrekt identifierad ficklampa eller gräsklippare skulle vara avgörande i ett mordärende, men citatet om konfrontationer av den typen av objekt sätter fingret på den komplexitet bevisbilden kan ha i en polisutredning. Mediebilden av polisiärt utredningsarbete ger lätt intrycket att utredarna söker ett fåtal handfasta bevis för att styrka en misstänkt persons skuld, en misstänkt som man fångat genom att föreställa sig hans/hennes motiv. Materialet från föreliggande intervjustudier stödjer en motsatt bild. Utredarna beskriver att de arbetar brett med att eftersöka och styrka eller falsifiera

en mängd detaljer i vittnesutsagorna⁹³ för att så småningom kunna förbereda och genomföra förhören med de misstänkta.

Denna studie har bland sina informanter haft de som anses vara kompetenta och erfarna förhørsledare, utredare på länskriminalavdelningarna. Dessa utredare arbetar ofta under lägre tidspress än utredare av mängdbrott, då de är numerärt bättre bemannade i förhållande till antalet ärenden och då "deras" misstänkta ofta sitter häktade och finns tillgängliga för förhör under lång tid. Det är därför inte så förvånande att informanterna beskriver i huvudsak både väl fungerande och genomtänkta strategier och organisatoriska finesser i utredningsprocessen.

Informanterna ger bland annat uttryck för ett metodologiskt angreppssätt, att sätta händelsen (läs brottet) i centrum, för att sedan förutsättningslöst och brett ta reda på så mycket fakta som möjligt. När de hanterar misstänkta utgår de inte från den misstänkte, utan från misstänkarna. För förhörssituationen innebär detta att förhørsledaren söker förklaringar till utredningsinformationen och möjlighet att värdera dessa förklarings tillförlitlighet, istället för att i första hand eftersträva erkännanden från de misstänkta. De förklaringar som har låg tillförlitlighet kan innebära att den misstänkte är skyldig till brottet. I så fall behöver ett framtida åtal mot den misstänkte vara så komplett som möjligt så att rätten inte tvingas ogilla åtalet. För att kunna värdera förklaringarnas tillförlitlighet väljer förhørsledarna att så långt det är möjligt dölja utredningsinformation för den misstänkte för att se om plausibla förklaringar kommer spontant. Samtidigt behöver den misstänkte och dennes försvar få ta del av utredningsinformation av flera skäl: för att kunna vara delaktiga i att utredningen att bli så bred som möjligt, för att alternativa förklaringar till det som pekar mot den misstänkte skall kunna utredas och för att försvaret skall kunna förberedas i enlighet med den misstänktes mänskliga rättigheter.

Förhørsledarnas planering av förhørsstrategier påverkas i hög grad av andra faktorer än de rent taktiska. Förundersökningen omgärdas av ett omfattande och ibland svårtolkat juridiskt regelverk samtidigt som organisatoriska hänsyn måste beaktas. Det handlar framför allt om samarbetet med åklagaren, väntetider på svar från SKL och hur användningen av potentiella bevis skall planeras inför häktningsförhandlingar och slutdelgivning. Detta innebär visserligen ett kontinuerligt kompromissande för utredarna, men utifrån informanternas berättelser uppfattas det inte som särskilt besvärande. Informanterna beskriver att det framför allt innebär perioder av viss tidspress eller väntan, men materialet innehåller i stort sett inga beskrivningar av att detta skulle leda till sämre resultat.

---

⁹³ Vid en kommande rättegång kan odetaljerade och oprecisa utsagor från vittnen och målsäganden leda till att åtalet ogillas (jfr. t.ex. dom B 9229-11, Svea hovrätt; dom B 6912-11, Svea hovrätt).

I såväl fokusgrupper som individuella intervjuer uppger samtliga informanter att de har ambitionen att använda en informationssamlande taktik där den misstänktes egen fria berättelse lämnas stort utrymme. På mina informanternas beskrivning förefaller de arbeta i huvudsak i linje med vad som anses ha god forskningsevidens (vilket redovisats i föregående kapitel). Även i fallstudien är de metodologiska huvuddragen i enlighet med informanternas beskrivning, med några få undantag. Ett sådant undantag är användandet av en stor andel slutna och ibland ledande frågor. Jag har inte räknat olika frågetyper, då ett sådant resultat ändå skulle ha låg generaliserbarhet, men min uppfattning är att förhören i fallstudien ligger, om inte i linje med, så i alla fall i samma riktning som Kepinska Jacobsens (2010) analys av danska förhör som beskrevs i kapitel fyra. Jag vet av egen erfarenhet att förhör med en person som inte vill berätta ofta tenderar att bli frågedrivna, då man som förhørsledare inte får någon, eller ytterst låg, respons på öppna frågor. Detta är problematiskt och sätter återigen fokus på förhørsledarens kommunikativa färdigheter, som också var en av de huvudsakliga brister som identifierats när brittiska förhørsutbildningar i PEACE utvärderats.

7. EN OVANLIGT HÖGLJUDD TYST KUNSKAP?

I skolan lär vi oss först läxan, sen kommer provet. I livet kommer provet först, av det lär vi oss läxan.

Tom Bodett

Polisens utredare av grova brott arbetar i förhållandevis stora organisationer med delvis hårt specialiserade kompetenser och med en organisatorisk särställning som påverkar deras yrkesroll. I detta sammanhang och ställda inför arbets utmaningar beskriver utredarna sin roll som förhörsledare framför allt utifrån sina förmågor, kunskaper och färdigheter där analytiska och kommunikativa kompetenser står i centrum. Under mina intervjuer har informanterna gett uttryck för detta men emellanåt haft problem att verbalisera till exempel delar av de förhörstekniker de använder. Uttryck som att *"Man måste kunna skjuta från höften."*, *"smida medan järnet är varmt"* och *"Ibland måste man våga släppa planeringen och jobba lite på känsla också."* förekommer på flera ställen i intervjumaterialet. Kravet på improvisationsförmåga och en hög grad av responsivitet i komplexa arbetsuppgifter omgärdade av omfattande detaljreglering, är också en av de paradoxer som Lipsky (2010) beskriver för de tjänstemän som arbetar med myndighetsutövning i direkt interaktion med medborgarna. Att inom sitt yrke framgångsrikt kunna använda sin intuition brukar benämnas som tyst kunskap eller *tacit knowledge* (se t.ex. Göransson, 2006; Innes, 2003). Denna intuition är beroende av individens erfarenhet som ger förmågan att känna igen relevanta mönster i en situation. Igenkänningen av mönster ger då individen förståelse för situationens dynamik och förmågan till ett intuitivt beslutsfattande (Klein, 1998). Jag för i detta kapitel också in begreppet lågmäld kunskap, vilket ligger nära det Polanyi (1964) och Benner (1993) benämner som *maximer*.

Jag har i mina intervjuer sett att polisutredares tysta kunskap förefaller vara mer lågmäld än tyst. En förlängning av decibelmetaforen ger att denna kunskap därför kan komma att överröstas i olika situationer. För att beskriva dessa förhållanden skall jag först ge en kortfattad bakgrund till begreppet kunskap i allmänhet och tyst kunskap i synnerhet för att sedan definiera vad jag menar med kunskap som är lågmäld. Observera att jag inte har som ambition att kartlägga eller särskilja utredarnas tysta kunskap i de i avhandlingen beskrivna förhörsmetoderna. Jag vill med detta kapitel snarast formulera en teoretisk bakgrund som kan ge en ökad förståelse för polisutredarnas tysta och lågmälda kunskap som fenomen, hur vi utifrån kunskaper om dessa bättre kan förstå vad som händer i förhørsrummet och hur dessa kunskaper kan förmedlas. Den tysta kunskapen inom olika professioner har varit föremål för forskares intresse ända sedan Aristoteles tid, men det är först genom de senare årens framsteg inom neuropsykologin som de biologiska, filosofiska och pedagogiska forskningsspåren kunnat kopplas samman (Björklund, 2008). I litteraturen brukar perspektiven på tyst kunskap kategoriseras under kunskapernas uppkomst, dess innehåll eller dess funktion. Utifrån denna avhandlings fokus kommer mitt intresse för tyst kunskap företrädesvis att anknyta till dess innehåll och funktion.

Vad är kunskap och hur tyst skall den vara för att få kallas tyst?

Kunskapsbegreppet är omdiskuterat och det är förmodligen lättare att ringa in det, att tala om vad kunskap inte är, eller att definiera de olika typer av kunskap man diskuterar för stunden, än att försöka skapa en heltäckande definition. Platon definierade kunskap som en delmängd av det som är sant och det som är trott, vilket visar att det tidigt fanns tankar om behovet av att problematisera kunskapsbegreppet (Plato, Cornford, & Noble, 2003). Det som är sant men som individen inte tror på är enligt Platon inte kunskap, lika lite som det individen tror men som är osant kan kallas kunskap. Platon valde därmed att ringa in kunskap genom att resonera om vad det inte kan vara. Platons enkla modell förutsätter dock att det finns absoluta sanningar, absoluta felaktigheter och ingenting däremellan.

Aristoteles indelning av tre kunskapsfält var också en tidig problematisering av begreppet, men tar fasta på kunskapens användning utifrån dess mer abstrakta och subjektiva sida. Aristoteles skilde på den kontextberoende praktiska kunskapen/visdomen (*phronesis*), den icke kontextberoende vetenskapliga kunskapen (*episteme*) och den kontextberoende instrumentella hantverksskickligheten (*techne*). Den moderna diskursen kan sägas börja någon gång kring

förra sekelskiftet och Ellen Key författade just år 1900 sin kanske mest citerade tes:

"Bildning är lyckligtvis icke blott kunskap om fakta, utan enligt en ypperlig paradox: det, som är kvar sedan vi glömt allt, hvad vi lärt." (Key, 1900, s. 160).

Bildning är enligt Key något mer, en djupare förståelse grundad i kunskaper och parad med egna erfarenheter som tillsammans bildar ett tillstånd av bildning där individen har kompetenser. Idén om sammansmältning av kunskaper och erfarenheter har senare beskrivits bland annat som en assimilations- och ackommodationsprocess i Jean Piagets modell för kognitiv utvecklingspsykologi hos barn. Med assimilation menas att individen anpassar nya erfarenheter till sina gamla tankemönster medan ackommodation innebär att individens gamla tankemönster förändras för att det skall bli möjligt att förstå de nya erfarenheterna (som refererad i Wadsworth, 1996).

För att ge en uppfattning av hur den aktuella diskursen ser ut i Sverige kring detta skall jag beskriva hur kunskapsbegreppet behandlas i några officiella dokument som styr svensk skola idag. Det är ju skolan som är den institution som i första hand har samhällets uppdrag att förmedla kunskap. I *Betänkandet av läroplanskommittén* (SOU 1992:94) organiseras kunskapstyper på ett liknande sätt, i fyra olika kunskapsformer, och kommittén är tydlig med att ingen av dessa skall betraktas som en högre eller lägre form än någon annan. De fyra kunskapsformerna i indelningen är a) faktakunskap (veta att), b) förståelse (veta varför), c) färdighet (veta hur) och d) förtrogenhet (veta vad). Läroplanskommittén menar med dessa kunskapsformer inte bara samspelar med varandra utan också förutsätter varandra. De olika kunskapsformerna är nödvändiga för att individen både skall ha information (fakta), mening med denna information (förståelse), förmåga (färdighet) och omdöme (förtrogenhet). Dessa kunskapsformer är fortfarande centrala komponenter i den senaste läroplanen för grundskolan.

"Kunskap är inget entydigt begrepp. Kunskap kommer till uttryck i olika former – såsom fakta, förståelse, färdighet och förtrogenhet – som förutsätter och samspelar med varandra." (Skolverket, 2011, s. 10)

Fakta och förståelse betraktas som enkelt verbaliserbara medan färdighet ses som en mer lågmäld kunskapsform. I diskursen beskrivs förtrogenhet frekvent som en tyst kunskap. Inom högre utbildning i Sverige talas det snarare om kunskap respektive kompetens, där kunskap utgörs av det man kan lära sig av mer kvantitativ art, medan kompetens förstås som förmågan att använda denna kunskap, och som följaktligen har mer kvalitativ art. När regeringens proposition *Fokus på kunskap – kvalitet i den högre utbildningen* kom, innehöll

den endast begreppen kunskap respektive kompetens, vilka inte definierades närmre (Prop. 2009/10:139). Indelningen är påfallande enkel och i andra sammanhang har termerna *att veta* respektive *att kunna* använts. Vetandet har beskrivits som objektivt och digitalt medan kunnandet beskrivits som subjektivt och analogt (se t.ex. Sveiby, 1995).

Bloom (1956) beskriver i en taxonomi en nivåindelning som speglar en generell och hierarkisk utveckling från kvantitativ reproducerbar kunskap till kompetent skapande. Blooms steg är: 1) Kunskap, förmågan att ta till sig fakta, att kunna memorera. 2) Förståelse, förmågan att förstå dessa fakta. 3) Tillämpning, förmåga att utföra något med denna förståelse. 4) Analys, förmåga att se samband mellan olika förståelser. 5) Syntes, förmågan att dra egna slutsatser av dessa samband. 6) Utvärdering, förmåga att producera, planera och generera ny kunskap. I en revidering av Blooms taxonomi ändrar Pohl (2000) kategorinamnen från substantiv till verb och organiserar om de två högsta nivåerna något. Pohls nya taxonomi lyder: 1) minnas 2) förstå 3) tillämpa 4) analysera 5) utvärdera 6) skapa. Blooms taxonomi kan sägas tillhöra en av pedagogikens klassiker men den, liksom Pohls revidering, beskriver snarare ett statiskt förhållande än en utveckling. Då utveckling av kunskap ligger i fokus inom pedagogiken behövdes det beskrivningar på hur individer kan förhålla sig till, och röra sig mellan olika kompetensnivåer.

Dreyfus & Dreyfus (1986) gör, cirka 30 år efter Bloom, en mer detaljerad nivåindelning. Detta kan ses som en variant av Blooms taxonomi, men här inriktad mer på den tysta kunskapens utveckling. Bröderna Dreyfus beskriver utvecklingen till *expert* via *novis*, *avancerad nybörjare*, *kompetent* och *skicklig*. I denna beskrivning förstås en *novis* som det första steget, där en individ som lär sig och utvecklar färdigheter av någon mer erfaren. *Novisen* lär sig hur, men behöver inte lära sig varför en arbetsuppgift skall utföras på ett visst sätt då novisen inte har tillräcklig erfarenhet för att förstå arbetsuppgiftens värde i ett helhetsperspektiv. Novisens kunskaper bärs därmed av ett kontextfritt regelsystem. Göransson (2006) exemplifierar detta med en militärrekryt som lär sig utföra en viss order. Även en *avancerad nybörjare* lär sig via normativa regler som inte behöver problematiseras eller förklaras. Skillnaden mot en *novis* är framför allt att den avancerade nybörjaren lär sig känna igen liknande sammanhang och därmed utvecklar sin förmåga att applicera metoder och regler i dessa kontexter. Kunskaper och förståelser assimileras succesivt (ibid). Regelsystemet internaliseras allteftersom den avancerade nybörjaren praktiserar (Janik, 1996). Den avancerade nybörjaren känner inte heller fullt ansvar för händelseförloppet så länge regelsystemet följs. Den som är *kompetent* har utvecklat förmågan till mer förfinad differentiering mellan olika situationer då erfarenhetsbanken växt. Den kompetente kan därför resonera sig fram till, självständigt välja och känna ansvar för lösningar av de situationer som liknar tidigare och som därför kunnat förutses. Den kompetente kommer dock i

oförutsedda situationer fortfarande att få problem om de inte täcks in av det aktuella regelsystemet.

Till de två kvarvarande nivåerna sker ett kvalitativt språng som består i att regeltänkande gradvis överges som den viktigaste basen för handling och ersätts med kontextbunden intuition (Flyvbjerg, 1991). Även *den skicklige* följer förvisso regelsystemen, men har sådan erfarenhet och förståelse att även implicita regler assimilerats och kan användas. Den skicklige är mindre rigid och kan utifrån sin erfarenhet avgöra vad som skall falla under en regel och vad som utgör ett undantag. Den skicklige kan dessutom hålla sig lugn i oväntade situationer och ofta agera instinktivt rätt under tidspress. Den skicklige analyserar huvudsakligen sitt handlande i efterhand. *Expert*en agerar ännu oftare intuitivt rätt utan att det behöver föregås av analys och planering. Analysen, om sådan behövs, sker istället simultant. *Expert*en ser det inte som problemlösning utan snarare som en del av sitt vardagliga arbete (Göranzon, 2001). *Expert*en kan göra detta genom lång träning och mycket god kännedom om de sammanhang i vilka arbetsuppgifterna utförs. *Expert*en har omgivningens förtroende och är den person andra vänder sig till med svårare problem, sådana som inte kan lösas utifrån befintliga regelverk och rutiner.

Denna utvecklingskedja har beskrivits i flera sammanhang och på något olika sätt. Hoffman har till exempel senare gjort den mer detaljerade indelningen *Naïve*, *Novice*, *Apprentice*, *Journeyman*, *Expert* och *Master* (Hoffman, 1998). Det är inte i första hand indelningen i olika nivåer som ger ett förklaringsvärde för de erfarna polisutredarnas lägmälda respektive tysta kunskap, utan snarare det faktum att det förefaller råda konsensus om att det finns en utvecklingslinje där individen på de högre nivåerna kan arbeta mer intuitivt, att detta arbete är kvalitativt bättre och att denna utvecklingslinje förutsätter tysta kunskaper från en ständigt ökande erfarenhetsbank. Dessa erfarenheter förutsätter inte bara att individen ställts inför en beslutssituation om hur ett problem skall hanteras, utan också att individen sett resultatet av sitt beslut, fått någon form av feedback.

Carlgren och Marton (2003) menar att en större del av kunskapen är dold och de liknar individens kunskapsmassa vid ett isberg, där endast den synliga delen är den som enkelt både kan verbaliseras och mätas. Det är därför denna mindre del som normalt uppfattas som kunskap i skolan och därmed belönas mer i ett traditionellt utbildningssystem. Carlgren och Marton betonar vikten av det de kallar relationell kunskap, den kunskap som kommer till uttryck i individens sätt att uppfatta världen då tidigare kunskaper och erfarenheter skall ställas i relation till nya. De liknar utvecklingen av denna kunskap som att individen lär sig hitta i ett landskap snarare än den mer traditionella bilden av att klättra upp för en stege, något som därmed står i viss konflikt med bröderna Dreyfus (1986) syn. Ju mer individen blir förtrogen med landskapet desto

bättre blir möjligheterna att röra sig i det, urskilja och tolka nyanser och detaljer samt så småningom att navigera mer eller mindre obehindrat i det.

Vid valet av indelning eller beskrivning av hur individens kunskap är organiserad och utvecklas konstaterar jag att alla de ovan redovisade synsätten har förklaringsvärden utifrån vilken frågeställning som valts. Vårt kunskapssystem förefaller alltför komplicerat och abstrakt för att låta sig organiseras i sektioner och nivåer på ett i alla avseende användbart sätt. Personligen tycker jag att Carlgren och Martons (2003) beskrivning är tilltalande för just polisutredares kompetens som förhørsledare. Förhørsarbetet kan nämligen beröra så många och så vitt skilda områden att ingen rimligtvis kan bli expert på alla. Däremot kan en erfaren förhørsledare bli skicklig på att navigera i såväl känd som okänd terräng genom att känna till viktiga landmärken och därmed också förstå vilka terrängavsnitt som är enklast att ta sig fram i, för att förlänga Carlgren och Martons metafor.

Bernt Gustavsson (2004) framhåller att tyst kunskap inte nödvändigtvis behöver förbli oformulerad, och ansluter sig till Jean Laves (2001), Rolfs (1991) och därmed Polanyis syn på tyst kunskap som något situationsbundet, där en del av denna kunskap kan verbaliseras och öppnas för reflektion i ett sammanhang där individen till exempel deltar aktivt i en situation tillsammans med en mentor. Skall denna typ av kunskap då fortfarande definieras som tyst? Jag använder i detta kapitel benämningen *lägmäld kunskap* istället, och menar då kunskap som normalt är förbehållen en praktisk kontext utan att för den sakens skull vara helt intuitiv. Lägmäld kunskap är alltså varken tyst eller enkelt verbaliserbar.

I frågan om tyst kunskap har det funnits ett polemiskt förhållande mellan synsätt som förts fram av professor emeritus i filosofi, Bertil Rolf å ena sidan och professor emeritus i yrkeskunnande och teknologi Bo Göranzon å den andra. Göranzon ligger närmare Wittgensteins syn på tyst kunskap medan Rolf ligger närmare Polanyis. Den avgörande skillnaden i synsätt utgörs av huruvida tyst kunskap är verbaliserbar eller inte. Wittgenstein menar att det är praktiken som ger orden mening, inte tvärtom, och att tyst kunskap är och förblir tyst (Wittgenstein, 2005/1921). Polanyi å andra sidan menar att tyst kunskap kan verbaliseras, reflekteras för att sedan åter bli tyst. Polanyi för in begreppet personlig kunskap och med detta förstås i huvudsak en inlärd verbaliserbar kunskap där tidigare förvärvad verbal kunskap kombinerats med en individuell upplevelse (jfr. *assimilation*). Polanyi menar också att tyst kunskap bärs upp av ett i hög grad omedvetet och dynamiskt regelsystem som lärts in via exempel, antingen genom individens eget experimenterande eller från mästare till lärning. Exemplet är nödvändiga då inte ord räcker till när till exempel en snickare skall lära sig hur hårt ett borr kan tryckas genom ett arbetsstycke utan att baksidans kanter flisas upp. Vilken giltighet har då detta för polisiär

förhörssamhet? Ett exempel är utvärderingen av den brittiska polisens utbildningsinsats i förhörsmetoden PEACE, där det framkom att utbildarna i den metodologiska delen i princip bara nått framgång då de gett individuell handledning på respektive polisstation. Teoretisk utbildning och tryckta utbildningsmaterial hade haft genomslag i polisernas hantering av juridiska och administrativa frågor, men obefintlig effekt på utredarnas arbetsmetod i förhörssrummet (Clarke & Milne, 2001).

Senare års framsteg inom neuropsykologin möjliggör ytterligare en distinktion. Jag menar att den går mellan denna lågmälda kunskap och den helt tysta erfarenhetsbaserade kunskapen som tar sig uttryck i renodlat intuitiva handlingsmönster. Det finns flera exempel på professioner inom vilka en sådan intuitiv tyst kunskap förefaller vara, om inte dominerande, så åtminstone en viktig komponent i förmågan att genomföra vissa arbetsuppgifter. Inom pedagogiken exemplifieras detta ofta med en erfaren lärares förmåga att se alla elevernas individuella behov, prestationer och problem i ett klassrum, förmågan att läsa en flerstämmig komplex situation. Erfarna läkare ställer snabbare och mer korrekta diagnoser, även om deras medicinska kunskaper är sämre uppdaterade än hos nyutbildade kollegor. Detta sker genom att de genom sin erfarenhet snabbare och mer träffsäkert kan känna igen relevanta kombinationer av detaljer i patientens allmäntillstånd, symptom och anamnes (se t.ex. Schmidt & Boshuizen, 1993). Expertkompetensen blir framför allt tydlig under tidspress och i komplicerade sammanhang genom att experten kan ta hänsyn till fler detaljer och nyanser. De kan därmed se och organisera sina kunskaper till abstrakta principer som är oåtkomliga för andra (Chi, 2006). Intuition har en biologisk grund (se t.ex. Bechara, Damasio, Tranel, & Damasio, 1997). I sin avhandling från 2008 för Björklund samman de filosofiska och pedagogiska forskningsspåren med modern neuropsykologi och drar slutsatsen att det visst finns en helt tyst kunskap som är neurologiskt organiserad i ett annat system och därför mindre åtkomlig för verbalisering. Björklund skriver i avhandlingens sammanfattning:

När en engagerad individ utsätts för en upprepad variation av upplevelser skapas kunskap som består av utfallsmärkta sensoriska mönster i framför allt de basala ganglierna men även i amygdala och cerebellum. Dessa sammantaget utgör ett implicit, omedvetet inlärningssystem parallellt med det medvetna explicita. Det implicita systemet jämför det vi betraktar med tidigare lagrade mönster vilket gör att vi snabbt kan upptäcka vad som är relevant i komplexa, stressade situationer. (Björklund, 2008, sammanfattningen)

Utmärkande för detta system är, enligt Björklund, att det inte hämmas av begränsningar i individens arbetsminne⁹⁴ avseende hastighet och antal möjliga detaljer att inkludera. Detta innebär i sin tur att de kunskapsmönster som lagrats i systemet är omedelbart åtkomliga utan att behöva ta omvägen via en kognitiv bearbetning. Detta tillåter den erfarna experten att agera snabbt, intuitivt och adekvat. Beslutsprocesserna som grundas i de tysta kunskaperna är så automatiserade att experten får kognitiv kapacitet över till att ta in fler aspekter eller arbeta med flera uppgifter simultant. Eftersom den intuitiva kunskapen inte alls, eller ytterst marginellt, behandlats kognitivt, blir den svår att verbalisera. Åtminstone förutsätter en verbalisering att individen gör en efterkonstruktion. Nu förefaller inte dessa två kognitiva system vara helt oberoende av varandra, tvärtom kan de både konkurrera med, och stödja, varandra.

Psykologen Daniel Kahneman menar att det första systemet är det implicita som utmärks av att vara intuitivt, snabbt och styrt av associationer och känslor. Det andra systemet, det explicita, är däremot mer logiskt, långsamt, kontrollerat och styrs av regler utan inblandning av känslor. Kahnemans bidrag till den ekonomiska foran, som också gav honom Sveriges Riksbanks pris i ekonomisk vetenskap till Alfred Nobels minne 2002, var kunskaper om hur beslutsfattande sker utifrån dessa två kognitiva system (Kahneman, 2003). Det implicita systemet styr oss i högre utsträckning än vad som tidigare varit känt (Bargh & Chartrand, 1999).

Avsaknaden av feedback, eller felaktig sådan, har förts fram som tänkbar orsak till att tyst kunskap inte verkar fungera i vissa sammanhang. Akehurst et. al. (1996) kunde till exempel påvisa att erfarna polisutredare var obetydligt bättre än slumpen på att göra korrekta tillförlitlighetsbedömningar då de visades videosekvenser med personer som ljög respektive talade sanning. I en annan studie presterade interner på fängelser signifikant mer träffsäkra bedömningar än en jämförelsegrupp som utgjordes av studenter, och betydligt bättre än slumpen (Hartwig, Granhag, Strömwall, & Andersson, 2004). Polisutredare däremot visade sig, i linje med Akehurst et. al. (1996), inte heller i denna studie överträffa slumpen i att göra korrekta bedömningar. Detta oavsett om de fick hålla förhören själva eller om de endast passivt fick se en videoupptagning av ett förhör (Hartwig, Granhag, Strömwall, & Vrij, 2004). I diskussionen för Hartwig et. al., utifrån DePaulo & Pfeifer (1986) och Hogarth (2001), fram att förhörssituationen saknar tydlig, omedelbar och korrekt feedback, vilket gör den till en mindre gynnsam lärandesituation för förhørsledaren. Avsaknad

---

⁹⁴ Det mänskliga arbetsminnet kan innehålla ca 7 objekt simultant plus/minus 2 (Miller, 1956). En kognitiv process bygger på att de delar som skall ingå i beräkningen kan hållas i arbetsminnet. Den som är förtrogen med ett visst område kan kombinera objekt med varandra, så kallad *chunking*. Individen kan därmed använda arbetsminnet mer ekonomiskt.

av adekvat feedback har tidigare förts fram som ett generellt problem för människors möjlighet att utveckla sin förmåga att avslöja lögn (se t.ex. DePaulo & Kirkendol, 1989).

Lågmäld kunskap, ett komplement till decibelmetaforen

Jag för här in begreppet lågmäld kunskap som ett komplement till decibelmetaforen. Polanyi (1964) och senare Benner (1993) använder begreppet *maximer*, och menar då verbaliseringen av regler i ett mellanläge där individen visserligen arbetar efter ett regelsystem, men har sådan bred erfarenhet att reglerna kommit att bli mer diffusa och därför inte riktigt blir möjliga att beskriva utanför det kunskapssammanhang där de hör hemma. Maximerna bärs av små nyanser som inte är begripliga för utomstående. Lågmäld kunskap skiljer sig från *maximer* i Polanyis och Benners mening genom att jag i detta begrepp betonar kunskapernas förmedlande snarare än betydelsen av underliggande regelsystem. Polanyi använder, som tidigare nämnts, även begreppet *personlig kunskap* och menar med det kunskap som uppstått när en individ satt teoretisk eller verbal kunskap i ett praktiskt sammanhang och lärt sig av utfallet, det vill säga när individen skaffat sig en erfarenhet och reflekterat över den. Även *personlig kunskap* kan tyckas ligga nära begreppet lågmäld kunskap, men den personliga kunskapen utgår från kunskapens ursprung och förutsätter att processen enbart sker inom individen. I begreppet lågmäld kunskap utgår jag istället från kunskapens användning och möjligheterna att förmedla den vidare i en praktisk kontext.

Lågmäld kunskap är enligt min definition: Kunskap som kan verbaliseras, men svårigen till andra än redan initierade i ämnet och enklast och mest effektivt i den kontext kunskapen normalt används. Jag skall illustrera detta med ett exempel på en vanligt förekommande arbetsuppgift under en polisutredning. För utredaren kan en lågmäld kunskap vara hur ett ärende skall beskrivas för en åklagare då utredaren önskar ett beslut om vissa straffprocessuella tvångsmedel i ärendet. Uppgiften är till synes enkel och det finns i doktrin, JO-beslut (JO 2318-2002) och kurslitteratur kortfattade beskrivningar av målet med, sådana föredragningar och hur dessa skall gå till. Det talas om välstrukturerat beslutsunderlag och förundersökningsledarens möjlighet att effektivt leda en förundersökning (se t.ex. Bring & Diesen, 2009; Kronkvist & Skoglund, 2012). Om vi vecklar upp underliggande utmaningar och inbyggda motsättningar framstår uppgiftens komplexitet då flera olika värden behöver vägas in i föredragningen; värden som sällan är dikotoma utan snarast är föremål för bedömningar på ett eller flera kontinuum.

För det första behöver föredragningen ha ett pedagogiskt upplägg. En förundersökning kan även i ett tidigt skede vara en komplicerad historia med en mängd olika faktorer som kan, eller till och med måste, vägas in i en åklagares bedömning. Att förklara ett komplicerat sakförhållande som till sin natur dessutom till stora delar är okänt eller alternativt, kan vara en utmanande uppgift för utredaren. Ett målade språk kan underlätta förståelsen, men samtidigt hamna i konflikt med kravet på objektivitet. Olika åklagare kan också ha olika önskemål om vilket pedagogiskt upplägg de vill ha på en föredragning. En del åklagare vill till exempel att utredaren inleder med formalia, för att sedan berätta vilket beslut utredaren önskar innan relevanta omständigheter i ärendet beskrivs. Andra åklagare vill inte att utredaren för fram en egen åsikt och vill bara ha översiktlig formalia i inledningen för att ta den detaljerade sist.

För det andra behöver föredragningen vara tillräckligt komplett för att åklagaren skall få ett relevant beslutsunderlag, men den kan ofta inte vara helt komplett, då detta skulle ta alltför lång tid. Ovidkommande detaljer från till exempel förhören måste därmed utelämnas medan viktiga behov inkluderar. Att välja ut vilka uppgifter som skall vara med i föredragningen kräver en god juridisk kunskap om hur åklagarens beslutsunderlag behöver se ut.

För det tredje behöver utredaren hantera det faktum att han/hon ofta har en klar uppfattning om vilket beslut han vill att åklagaren skall fatta. En del åklagare vill som sagt veta vilket beslut utredaren är ute efter. Detta kan också stå i konflikt med objektivitetsprincipen och med kravet på att betrakta den misstänkte som oskyldig. Om utredaren förhåller sig helt objektiv till sitt ärende och inte lägger någon värdering eller ger åklagaren några ledtrådar till vilket beslut som önskas, kommer utredaren eventuellt att uppfattas som otydlig. Om utredaren däremot är alltför tydlig med sin vilja och argumenterar för sin sak kan han/hon istället uppfattas som besvärlig och/eller påverka åklagarens beslut på ett otillbörligt sätt.

För det fjärde kan olika åklagare ha olika kynne och göra olika bedömningar beroende på till exempel vilken tid på dygnet det är. Om utredaren väckt en åklagare ur dennes goda nattsömn för att få ett beslut i ett komplicerat ärende som tar lång tid att redogöra för kommer åklagarens kynne eventuellt att vara annorlunda än om utredaren nått åklagaren i ett rutinärende en tisdag efter lunch.

Dessa fyra punkter kan tjäna som exempel på kunskap som är lågmäld snarare än tyst, och som relativt lätt verbaliseras då någon frågar efter den, till exempel en intervjuande doktorand. Det skulle även gå att ge detaljerade verbala instruktioner för var och en av dem. Problemet är att dessa instruktioner skulle

bli långa och i den mån åhöraren inte var väl initierad i den juridik, de rutiner och de resurser som tillsammans bildar relevanta delar av polisutredarens och åklagarens arbetsvillkor, skulle dessa åtminstone delvis behövt förklaras först. Eftersom utmaningarna rör färdigheter som i hög utsträckning kräver en förmåga att göra situationella bedömningar, skulle en verbal instruktion behöva använda ett stort antal illustrerande exempel för att förmedla gränsdragningsproblematik och ge åhöraren artificiella erfarenheter som grund för sina framtida bedömningar.

Artificiella erfarenheter i form av verbalt förmedlade exempel bär en del brister. De är alla konstruktioner och förenklingar eftersom de behöver kunna förmedlas effektivt, vilket i sin tur innebär att de kommer att vara fattigare på detaljer och kringliggande information än ett självupplevt fall. De är filtrerade genom förmedlarens glasögon och kan vara mer eller mindre medvetet tillrättalagda för att föra fram en viss poäng eller åsikt. Detta medför en ytterligare förenkling av det beskrivna fallet som kan beröva åhöraren nödvändiga nyanser för möjligheten att problematisera arbetsuppgiften. Förenkningarna riskerar leda åhöraren till tumregelstänkande och därmed bort från att faktiskt assimilera exemplet som del i den erfarenhetsbank som skulle kunna utgöra en grund för framtida bedömningar.

Kunskapens ursprung och utveckling från ett samspel mellan människor i praktiska sammanhang är väl beskriven i pedagogisk litteratur. Inte minst ett modernt komplext samhälle förutsätter att individer bidrar såväl med sina praktiska som med sina teoretiska kunskaper i samtal med varandra (Hannerz, 1992). Detta kan till exempel röra sig om två polisutredare som gemensamt utvärderar ett nyss avslutat förhör. Denna situationsbundna och sociala kunskap är även den väl beskriven. Bland andra Roger Säljö (1996) argumenterar utifrån Schön (1983) och Vygotsky (1986) för att kunskap egentligen bara kan existera mellan människor och att den inte kan vara komplett innan den satts i ett sammanhang.

Hur tyst och lågmäld kunskap kan överröstas

Det framstår som uppenbart att polisutredare av grova brott är ett yrke som inte skiljer sig från andra professionsyrken vad gäller förekomsten av tyst kunskap. Det vill säga, en ansevärd del av yrkeskunnandet är oartikulerat och följaktligen svårt eller omöjligt att beskriva i en bok eller förmedla verbalt. När det gäller polisutredares tysta kunnande kan bilden dock vara mer komplicerad än för andra professionsgrupper. Polisarbete i allmänhet och utredningar av grova brott i synnerhet beskrivs nämligen frekvent och målande i skönlittera-

tur, i TV-program (både dokumentärt och i dramaform) och på film⁹⁵. Dessa beskrivningar utförs i stort sett uteslutande av berättare i form av till exempel författare, journalister och regissörer. Dessa berättare har det gemensamt att de ofta saknar egna erfarenheter av polisiärt utredningsarbete och följaktligen har sina huvudsakliga bilder av yrkets tysta kunskap från sina mediekollegors tidigare produktioner. Dessutom har media ofta ett primärt syfte i att underhålla konsumenterna eller åtminstone att attrahera dem. Detta korresponderar inte alltid med att korrekt beskriva polisiär utredningsverksamhet. Utöver detta är ofta det dramatiserade formatet alltför kortfattat för att ge komplicerade processer full rättvisa. Den tysta kunskap som förmedlas genom till exempel Beck-filmernas alla fallbeskrivningar kan paradoxalt nog överrösta den lågmälda kunskapen som finns inom den egna organisationen då den dramatiserade blir mer högljudd. Då de specialiserade utredarna av grova brott arbetar i egna enheter i egna lokaler med ärenden som normalt har ett högt sekretesskydd, är det troligt att det framför allt är poliskollegor med andra arbetsuppgifter som drabbas av en sådan överröstning.

Några av informanterna berörde mediebilderna, och även om åsikterna gick isär något när det gällde deckarnas underhållningsvärde, rådde enighet kring ett par punkter där media ansågs förmedla en direkt felaktig bild av utredningsarbetet. När det gäller TV-deckarna var det framför allt på fyra punkter bilderna uppfattas som felaktiga:

- 1) TV-poliserna arbetar ofta självständigt och utsätter sig regelbundet för stora risker. I själva verket beskriver informanterna en polisutredning av ett grovt brott som ett lagarbete med en tydlig rollfördelning och i den mån det förekommer riskfyllda situationer under utredningsarbetet (vilket är ytterst sällsynt) anstränger sig utredarna för att minimera riskerna både för sig själva och för andra inblandade.

- 2) Utredningsarbetet beskrivs som en relativt snabb process där en skicklig utredare kan hoppa från ledtråd till ledtråd och bygga bevisning av långa induktiva kedjor. I själva verket beskriver informanterna en idealtypisk polisutredning av ett grovt brott som en utdragen abduktiv process. Det förekommer förvisso arbetshypoteser, men betydande energi läggs på att inventera och utreda tänkbara alternativa förklaringar, även om de förefaller osannolika. Detta motiveras med att det senare

---

⁹⁵ Jämförelser kan göras med läkaryrket som också frekvent är föremål för dramatiseringar. I läkaryrket finns dock en stor mängd namngivna och tydligt definierade diagnoser. I dramatiseringarna framställs det trots detta som ett mycket kvalificerat och i högsta grad verbaliserbart problemlösningsarbete grundat i omfattande faktakunskaper om de symptom som genom deduktion leder läkaren fram till rätt diagnos.

vid en rättegång inte får finnas några alternativa förklaringar till brottet som kan utgöra rimligt tvivel om den misstänktes skuld.

3) Bevisning i allmänhet och teknisk bevisning i synnerhet beskrivs som snabb, objektiv och exakt i sin förmåga att peka ut den skyldige. I själva verket är en teknisk undersökning allt annat än snabb. Det har beskrivits som det kanske mest tålmodsprövande polisarbetet som finns. När den tekniska undersökningen av till exempel en brottsplats är slutförd har arbetet med den tekniska utredningen ändå bara börjat. Sedan vidtar fortsatt undersökning av material som tagits med och sedan analys av de säkrade spåren. Väntetiderna på provsvar från SKL kan ibland vara flera månader och när analyssvaren kommer återstår ytterligare analyser för att sätta alla dessa svar i rätt sammanhang. Den tekniska undersökningen är inte heller isolerad från den övriga utredningen, tvärtom finns vinster av att resultaten fortlöpande kommuniceras. En utsaga i ett vittnesförhör kan påverka inriktningen av en teknisk undersökning lika väl som ett resultat från till exempel en DNA-analys kan påverka utredarnas taktik i förhørsrummet. Svaren från den tekniska undersökningen kan tala i flera olika riktningar och/eller ha en säkerhetsnivå som understiger det rätten kan acceptera som ett fällande bevis. Svaren kan dessutom ha flera alternativa förklaringar och det finns i stort sett alltid en viss grad av osäkerhet. En fokusgrupp talade om "CSI-effekten"⁹⁶ i domstolarna och menade med detta att även rätts ledamöter, genom mediebilderna fått för höga förväntningar på den tekniska bevisningens förmåga att peka ut en skyldig gärningsman och att "*gammal hederlig*" bevisning därför värderades lägre än tidigare.

4) TV-poliserna bryter frekvent mot det regelverk som omger utredningsarbetet och de drabbas ytterst sällan av sanktioner för detta. Informanterna ger uttryck för en motsatt bild. Att följa regelverket och vara tydlig med detta uppfattas som en garant för goda relationer med såväl åklagare, försvarare och de misstänkta som är föremål för utredningen. Inte vid något tillfälle i någon av mina intervjuer har det ens antytts acceptans för regelbrott. Vid några intervjuer beskrivs istället vilka negativa konsekvenser regelbrott kan få i form av förtroendeförlust. Beskrivningen av att den som trots allt bryter mot regelverket sällan drabbas av några sanktioner förefaller dock stämma, åtminstone inte

---

⁹⁶ CSI-effekten finns beskriven i några studier (se t.ex. Bergslien, 2006; Goodman-Delahunty & Newell, 2004). Johanna Björkman (2009), åklagare och doktorand med forskningsinriktningen forensisk bevisning och processrätt, har flera gånger fört fram CSI-effekten som ett påtagligt fenomen även i Sverige. Effekten förefaller dock inte vara generell (se t.ex. Kim, Barak, & Shelton, 2009) och mer kunskap behövs. Inte minst med validitet för svenska förhållanden då forskning från t.ex. USA baseras på jurysystem.

sanktioner i juridisk mening (se t.ex. Granér, Skoglund, & Mikkonen, 2011).

Om underhållningsmedier generellt gav en felaktig och orealistisk bild av polisens utredningsarbete borde detta inte utgöra något problem. Då skulle ingen med insyn bli lurad och följaktligen skulle ingen överröstning av den lägmälda kunskapen kunna ske. Problemet spetsas dock till av den ökande realismen i underhållningsmedias skildringar. Tapper (2011) belyser i sin avhandling hur förhållandet mellan fakta och fiktion gällande polisarbete i svenska romaner och i svenska filmer gradvis upplösts under 1900-talet. Fenomenet, eller rättare sagt fenomenets resultat, har kallats kallas faktion. Gränserna är inte längre tydliga. Flera romaner har under 1900-talets andra hälft fram till idag skildrat verkliga rättsfall blandat med fiktion samtidigt som faktabaserade program som *Efterlyst*, *Misstänkt* och *Veckans Brott* förpackat och presenterat polisiärt utredningsarbete på ett underhållande sätt (ibid). De sistnämnda produktionerna tenderar dock att bortse från brottens och brottslighetens orsaker, till förmån för en betoning av de utredande och repressiva momenten. Pollack (2001) menar att denna förenklade skildring av brottslighet, utan sitt sociala sammanhang, gynnar en politisk dagordning som ensidigt betonar lag, ordning och repression.

En annan faktor som verkar kunna överrösta den tysta eller lägmälda kunskapen är arbetets formella ramar. Dessa kan komma från olika källor och ha olika genomslag. Det kan till exempel handla om olika direktiv från statsmakterna kanaliserade genom polisledningen⁹⁷ eller utredningsdirektiv som kommit från en åklagare. Styrningen av polisiär utredningsverksamhet kan också kanaliseras genom de villkor som dikteras för arbetet. Det kan variera från utformningen av en viss blankett till mer genomgripande och svåröverkomliga rutin- och resursfrågor. I den mån polisledningens inblandning beskrivs som negativ i materialet (vilket för övrigt inte är en dominerande bild) beskrivs den som ibland resurssnål och irriterande genom användning av inadekvata resultatstyrningsmodeller. Ingen informant har beskrivit ledningens direkta inblandning i utredningsarbetet även om detta förekommit historiskt⁹⁸.

Freidson (2001) tar upp kollisioner som kan ske mellan olika styrlogiker, och det förefaller uppenbart att en sådan kollision sker när resultatstyrningsprinciper implementeras inom en människobehandlande organisation som polisen. Freidson tar upp tre styrlogiker: 1) Den byråkratiska styrlogiken betonar rutiner, regler och formfrågor. Förutsebarhet, rättvisa och ansvar utifrån hur sådan fördelats organisatoriskt är viktiga värden för denna. Utifrån lagstiftning och

---

⁹⁷ Genom till exempel regeringens regleringsbrev som utkommer vart budgetår.

⁹⁸ Ett rikskänt sådant fall är när dåvarande länspolismästaren Hans Holmérs utsåg sig själv som spaningsledare i Palmeutredningen, något som kritiserats kraftigt.

organisationsform torde polisverksamheten i stora delar vara en byråkratisk organisation. 2) Den professionella styrlogiken däremot utgår snarare från professionellt kunnande, professionens yrkesetik och individuellt ansvar för det egna arbetets kvalitet. Mellan dessa två styrlogiker ligger en stor del av den konflikt Lipsky (2010) beskriver. Mashaw (1983) beskriver den enskilde tjänstemannens praktiska serviceteknologi som varandes någonstans på ett kontinuum mellan byråkratiskt processande och professionell behandling. 3) Den tredje logiken Freidson (ibid) beskriver, är marknadens styrlogik. Denna betonar snarare värden som effektivitet, konkurrens och ansvar i ett hierarkiskt system. Resultatstyrning med kvantitativa mått på måluppfyllelse ligger väl i linje med en marknadsmässig styrlogik, utan påtagliga konflikter med en byråkratisk, men med uppenbara konflikter gentemot den professionella.

I en fokusgrupp uttryckte informanterna irritation över att effektivitet bland annat mättes genom att räkna hur många förhör de hållit. Då vissa ärendekategorier genererar behov av förhör som kan vara mer tidsödande än andra, menade informanterna att detta mått var undermåligt. Informanterna menade att framför allt oerfarna utredare kan ledas till att slarva i arbetet i sin förmodade ambition att vara effektiva i polisledningens ögon. I en annan fokusgrupp vände sig informanterna av samma skäl mot genomströmningstid som mått på effektivitet. I dessa två fokusgrupper förordades kvalitativa mått då inga kvantitativa mått ansågs tillförlitliga för att ensamma mäta effektivitet i kvalificerad utredningsverksamhet. Lipsky (2010) tar upp problemet med när uteslutande kvantitativa mått används som medel för målstyrning och visar med stöd av bland andra Blau (1963) hur sådan målstyrning kan vara, inte bara ineffektiv, utan också direkt kontraproduktiv.

Tre kvantitativa effektivitetsmått har diskuterats i fokusgrupperna: genomströmningstid, uppklaringsprocent och personuppklaringsprocent. Alla dessa mått anses vara behäftade med brister och i de fall något av dessa mått gett underlag för individuell lönesättning möts detta med indignation av informanterna. Svårigheten med effektivitetsmått och verksamhetsstyrning är dock inte föremål för denna avhandling. I detta sammanhang går det därmed att argumentera för att tyst eller lågmäld kunskap kan överröstas av formella ramar, genom att de som besitter den tysta eller lågmälda kunskapen inte kan, vill, orkar eller får förklara för den som beslutar om ramarna.

Borde den tysta kunskapen förbli tyst?

Det finns flera motiv till att den tysta kunskapen, åtminstone i vissa sammanhang, borde förbli tyst. Wittgenstein (2005/1921) menade att det finns saker vi inte kan tala om och att vi därför inte bör försöka. Han sade i ett av sina mest spridda citat att "Därom man icke kan tala, måste man tiga". Witt-

genstein (1958) hävdade att orden ger ”intellektuell kramp”. Istället för att fråga vad ett ord betyder menade han att man skall fråga sig hur det används och hur vi lärt det.

Wittgenstein får visst stöd i senare forskning. Individens beslutsfattande kan i vissa sammanhang få lägre kvalitet när orsaker och preferenser bakom besluten verbaliseras (Wilson & Schooler, 1991). Dijksterhuis (2004) visade i en serie om fem experiment i komplicerat beslutsfattande, att de som fattade sina beslut snabbt utan tid att tänka efter kom fram till klarare, mer polariserade beslut som integrerade fler delar av minnet. I ett uppföljande experiment kunde Dijksterhuis och Meurs (2006) visa att intuitivt beslutsfattande ledde till mer originella lösningar som var mer associativa och gränslösa medan de som tänkt efter längre kom med lösningar som var mer fokuserade och begränsade. Mer subjektiva sinnesupplevelser som igenkänning och bedömning av till exempel lukt och smak verkar drabbas negativt då försökspersoner tvingats verbalisera och kategorisera sina bedömningar. Fenomenet kallas *verbal overshadowing* och har påvisats vid bland annat igenkänning av ansikten (Fallshore & Schooler, 1995) och vid vinprovning (Melcher & Schooler, 1996). Det har också visat sig att vissa motoriska färdigheter kan skadas då individen tänker på vad som skall utföras (Beilock & Carr, 2002).

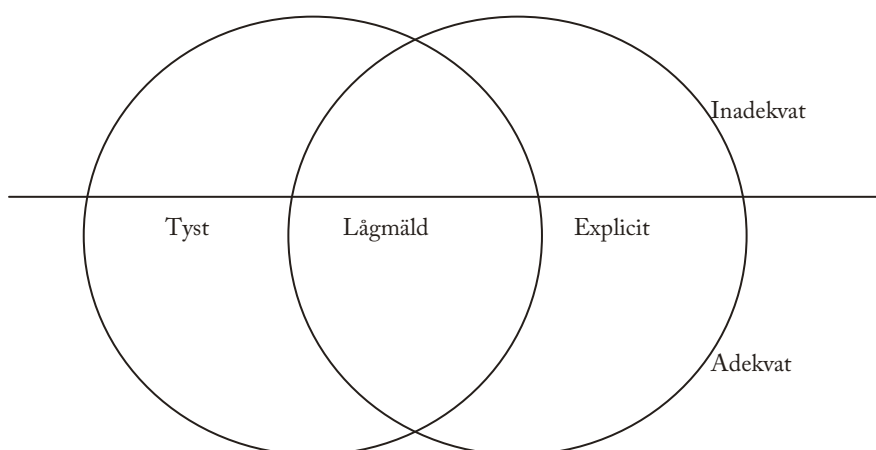
Den stora bristen i det explicita systemet är att det tar mycket arbetsminne i anspråk. Detta är nödvändigt för den kognitiva processen då hypoteser skall testas och bedömningar skall göras utifrån explicita regler. Processen blir långsam och mödosam då arbetsminnet bara kan hantera en dimension åt gången. Det implicita systemet har inte denna begränsning då det istället bygger på igenkänning av tidigare upplevda exempel där flera dimensioner finns lagrade och därför blir tillgängliga i bedömningsunderlaget mycket snabbare och mer holistiskt (se t.ex. Johansen & Palmeri, 2002; Klein, 1998; Zeithamova & Maddox, 2006). Klein (1998) kallar detta *recognition-primed decision making*. Här ligger därmed både den stora fördelen och risken med implicit beslutsfattande. Så, bör den tysta kunskapen förbli tyst? Ja, under förutsättning att den inte behöver förmedlas till någon annan, och om man kan vara säker på att den är adekvat.

Hur skiljer man på adekvat respektive inadekvat tyst och lågmäld kunskap?

Problemet med att analysera och värdera tysta kunskaper är just att de är så tysta. Om de förblir tysta blir det omöjligt att skilja på adekvata och inadekvata tysta kunskaper. Vad är då inadekvat tyst kunskap? Utifrån ovan resonemang om de två separata kognitiva minnessystemen och hur de kan samverka och konkurrera vid beslutsfattande, kan vi sluta oss till att vi riskerar

inadekvat tyst kunskap i de fall en bias smugit sig in i det implicita systemets beslutsunderlag. Något eller några dåliga exempel, självupplevda eller artificiella, har bildat grund för snabba beslut och det vi normalt kallar en fördom har bildats. Fördomar kan vara såväl positiva som negativa. De kan vara generella eller specifika och de kan gälla såväl personer som objekt, processer eller interaktion. Inadekvata kunskaper kan därmed förekomma både på explicit, lågmäld och tyst nivå.

Fig 8. Adekvata och inadekvata kunskaper

Denna tysta kunskap som kan hjälpa oss till snabba och ändamålsadekvata beslut bygger i allt väsentligt på erfarenhet och benämns ibland som gott omdöme. När vi söker efter skiljelinjen mellan den adekvata och den inadekvata tysta kunskapen är det därför delvis dåligt omdöme vi är ute efter. Kant menade redan år 1790 i sin *Kritik av Omdömeskraften* (2003/1790) både att dåligt omdöme och dumhet (läs inadekvata kunskaper och kunskapsanvändning) är synonyma med varandra och att dåligt omdöme i hög utsträckning är oförmågan att se när olika regelsystem är applicerbara. Detta knyter på ett intressant sätt an till bröderna Dreyfus och Polanyis beskrivningar av tyst kunskap som regelsystem som kan vara mer eller mindre avancerade och integrerade beroende på individens erfarenhetsbank.

En del människor anses ha dåligt omdöme trots att de är erfarna och detta kräver därför någon form av förklaring. Rolf (1991) poängterar att den tysta kunskapen innehåller såväl giltig kunskap som vanföreställningar. I en studie av sjuksköterskors erfarenhet i förhållande till kompetens kunde det inte påvisas något stöd för att enbart tid skulle generera kompetens (Rischel, Larsen, & Jackson, 2008). Det är andra faktorer än bara tid i yrket som skall till. Benner

(1993) menar att det är kombinationen av den teoretiska kunskapen, de praktiska erfarenheterna, den reflektiva förmågan och möjligheten att integrera dessa med den egna personligheten som är avgörande för om ett expertkunnande skall kunna uppstå.

Damasio (1996) beskriver hur känslomässigt betydelsefulla situationer eller situationer förknippade med belöningar skapar det han kallar en somatisk markör i minnet som dessutom lagrat vilken bedömning som gjordes då och vad den resulterat i (se även Lindholm, 1985). Dessa minnen är därför lätt åtkomliga och kan bilda snabba genvägar till beslut då en liknande situation uppstår igen. Enligt senare forskning förefaller det finnas flera olika minnesenheter som är specialiserade på att lagra olika situationer som kan vara användbara i framtiden, såväl sådana som varit ogynnsamma som gynnsamma för individen (se t.ex. Nielsen & Kaszniak, 2006; Northoff et al., 2006). Då dessa somatiska markörer förefaller lagras vid betydelsefulla och belönande situationer kan man argumentera för att dessa kan vara verksamma även när felaktig feedback tas emot av en polisutredare i förhørsrummet. Det finns till exempel stabilt stöd för att det i huvudsak är hur en skyldig misstänkt upplever styrkan i polisens bevisning som påverkar huruvida den misstänkte erkänner brottet eller inte (se t.ex. Deslauriers-Varin, St-Yves, et al., 2011). Det finns också stöd för att en förhørsledare gör klokt i att hålla inne med sin utredningsinformation under förhören, då detta förefaller kraftigt underlätta möjligheten att efter förhören göra en korrekt bedömning av berättelsens tillförlitlighet (Dando & Bull, 2011; Hartwig et al., 2006). När förhørsledare trots detta använder sig ovarsamt av bevisning under förhören kan det, utifrån vad som tidigare redovisats här, ha två samverkande orsaker. Den ena att deras adekvata tysta eller lågmälda kunskap överröstats av en mer högljudd inadekvat kunskap från till exempel en TV-serie, och det andra att de fått felaktig feedback i liknande situationer tidigare. Denna felaktiga feedback kan de ha fått om de tidigare har lagt fram tung bevisning ovarsamt och tidigt under förhör, och detta emellanåt har "belönats" med ett erkännande från den misstänkte och därmed skapat en inadekvat somatisk minnesmarkör hos utredaren. Motsvarande fenomen har påvisats i en serie experiment av forskarlaget kring Marvin Chun. Chun kallar fenomenet *contextual cuing* och menar att individens kunskaper om sammanhang är mycket stabil och baserar sig på minnen av flertalet enskilda händelser snarare än på generella bedömningar av flera sammanlagda händelser (se t.ex. Chun & Jiang, 2003).

En bias behöver inte nödvändigtvis bero på felaktig feedback som i exemplet med polisutredarnas oförmåga att avslöja lögn. Det kan bero på en rad olika psykologiska fenomen som appellerar till det implicita systemet, något som är välkänt i forskning om ekonomiskt beslutsfattande. I flera studier har det till exempel påvisats att en individ är mer benägen att välja det som är tydligt definierat framför det som är vagt, oavsett om det vagt definierade är uppen-

bart mer värdefullt. I en serie klassiska studier visade Johnson m.fl. (1993) bland annat hur respondenterna var beredda att betala betydligt mer för en reseförsäkring som skulle betalas ut i händelse av en terroristattack på en specifik flygsträcka, än en försäkring som skulle betalas ut oavsett orsaken till olyckan och oavsett när under resan den inträffade. Det implicita systemet är också mer verksamt då beslut skall fattas under tidspress, något som utnyttjas vid försäljning genom att inte bara föra fram hur förmånligt ett erbjudande är, utan också trycka särskilt på att det är tidsbegränsat.

Här är det viktigt att skilja på inadekvata kunskaper som beror på felaktig inlärn timer och de som beror på en mer generell psykologisk bias. För att en inadekvat tyst, eller för den delen lågmäld, kunskap skall kunna jämföras med den adekvata, oavsett vilket av de här redovisade synsätten man väljer, krävs att den inadekvata är resultatet av någon form av inlärn timer. Då kodningen i det implicita systemet sker genom att erfarenheter görs i samband med en praktisk kontext, är det vid missvisande erfarenheter eller felaktig feedback som inadekvat tyst och lågmäld kunskap uppstår. De personliga erfarenheterna kodas i minnet med hela sitt sammanhang inklusive fysiska och psykiska förnimmelser. Detta gör dem tillgängliga genom igenkänning på ett annat sätt än minnen av enbart semantisk karaktär (jfr. Fisher & Geiselman, 1992). Det gör också att de kodas hårdare än artificiella exempel och därmed blir svårare att bortse ifrån. Som konsekvens blir inadekvat tyst och lågmäld kunskap lika stabil och svår att komma åt som adekvat. Även anammandet av institutionella föreställningar, som till exempel en fördomsfull nedvärdering av motparten, kan ses som en inlärn timer till inadekvat tyst kunskap, även om termen socialisering vanligen används.

Ytterligare ett problem med att komma åt inadekvat tyst och lågmäld kunskap är att den, i den mån den kan medvetandegöras, kan komma att ändra form i samma stund den blir föremål för kognitiv bearbetning genom inverkan av andra psykologiska fenomen. Ett generellt psykologiskt fenomen är, som tidigare nämnts, *självttjänande bias* vilket innebär att vi som individer strävar efter en positiv självbild (se t.ex. Cooley, 1902/1964; James, 1890/1957). Ett annat generellt fenomen som stödjer självttjänande bias är *hindsight bias* som gör oss efterkloka då vi har facit i hand (se t.ex. Tversky & Kahneman, 1973). Ytterligare ett närbesläktat fenomen är individens omedvetna strävan att undvika *kognitiv dissonans* (Festinger, 1957). Dessa fenomen kommer att verka för att felaktiga beslut i efterhand glöms bort helt eller att episoden kring beslutet rekonstrueras så att antingen misstaget framstår som minimalt och förklarligt, att beslutet framstår som annorlunda än det varit eller att målen för besluten ändras så att ett felaktigt beslut trots allt framstår som riktigt. Den inadekvata tysta eller lågmälda kunskapen behöver följaktligen identifieras innan den närmedveten form, annars kan den framstå som mer adekvat än den i verkligheten är. I och med den tysta kunskapens natur som grundad i exempel kommer

en diskussion om den alltid att utgå just från exempel och därmed vara öppen för anekdotisk bevisföring. Anekdotisk bevisföring brukar få exemplifiera låg reliabilitet och redan Aristoteles tog upp det som ett ytterst problematiskt sätt att argumentera⁹⁹.

Slutligen kan handlingar drivna av det som liknar tyst kunskap i själva verket vara verbaliserbara men formellt inkorrekta eller inoportuna att verbalisera. Den som har att beskriva orsakerna till en viss handling kan på detta sätt dölja klandervärda eller skyddsvärda bevekelsegrunder efter eget skön.

Den professionella utredaren

Vad är då, utifrån aktuell forskning och diskurs, en professionell utredare av grova brott? Smith och Flanagan (2000) sökte, utifrån intervjuer och tidigare forskning, svaret på vilka egenskaper en effektiv utredare av grova brott behöver ha. De kom fram till 22 punkter vilka de delade in i tre huvudkategorier: 1) utredande förmåga (förmågan att söka, förstå, processa och använda information) 2) kunskapsnivå och 3) ledaregenskaper.

Utredaren behöver besitta en omfattande kunskapsbank, såväl tyst som lågmäld och verbaliserbar. Personen behöver också ha en god förståelse för, och vara drivande i, att sätta kvalitetsregler för det egna och sina kollegors arbete. Enligt Rolf förekommer det inom en profession ”en ömsesidig social koordination som ligger till grund för kvalitetsregler och praktisk kunskap” (Rolf, 1991). Vidare behöver utredaren, som alla poliser, ha god kunskap om verksamhetens mål och ha löst och integrerat de svåra moraliska frågor som polisycket kan föra med sig (Forslund, 1995; Muir, 1977). Personen är dessutom ambitiös, karriärmedveten, har en helhetssyn och ett väl balanserat förhållningssätt till samtliga aspekter av polisarbete, från mordutredningar till att skriva parkeringsböter (Reiner, 1978). Utredaren har hängt med i, och förstår att använda sig av de nya verktyg som ständigt kommer till hans/hennes hjälp i form av till exempel informationsteknologi, kriminaltekniska landvinningar och nya arbetsmetoder (Garland, 2001). Slutligen är personen på ”rätt plats” eftersom en kompetens enligt Polanyi inte är en egenskap, utan snarare en relation mellan individen och det regelsystem (läs arbetsuppgifter) personen är satt att verka i (Rolf, 1991).

Polanyi menar att ett kännetecken för profession är att varje medlem i professionsgruppen kan påverka hela systemet för denna koordination och därmed

---

⁹⁹ Aristoteles menade att en argumentation utifrån exempel varken är från delar till helhet (induktiv) eller från helhet till delar (deduktiv). Det är istället ett resonemang utifrån vissa delar till andra delar där bägge delarna anses underordnade samma regelverk och där bara den ena är känd.

professionsgruppens regelsystem. Detta sker genom reflektion utifrån individens kunskap (Rolf, 1991). I professionella organisationer menar Rolf att medlemmarnas praktiska kunskap kännetecknas av att den används för att bearbeta problem med flera centra, *polycentra problem*. Lösning av ett problemcentrum innebär därför ofta en överskjutning av problem till andra medlemmar av organisationen. Då den professionelles yrkesutövning ofta styrs av vaga och i viss mån anpassningsbara regler försvåras en planerad styrning (Lipsky, 2010). Detta innebär i sin tur att medlemmen i den professionella organisationen inte bara har en hög grad av autonomi i att handla, utan också i att bedöma kvaliteten på sitt eget och andra medlemmars arbete, så kallad *peer evaluation*. När det gäller kvalitetsbedömning av det utförda arbetet menar Polanyi att det i hårt specialiserade sammanhang inte är möjligt för en person att bedöma kvaliteten på de olika specialisternas arbete, det kan bara göras av andra specialister inom samma skrå. I litteraturen om *tacit knowledge* och expertis beskrivs också *peer evaluation* som den dominerande utvärderingsmetoden (Björklund, 2008).

När det råder konsensus om en kvalitetsnivå lokalt i en organisation (inom ett specialistområde) överförs denna lokala konsensus till en gemensam konsensus för organisationen där delarna normalt inte ifrågasätts. Rolf (1991) betonar att det finns överlappningar mellan de olika specialistområdena, men att dessa överlappningar av kvalitetsmåttén tunnas ut och blir vagare ju längre från källan man kommer. Detta kan i viss utsträckning förklara den kritik informanterna riktar mot de uteslutande kvantitativa effektivitetsmått som används för att skapa underlag för resultatstyrning och i förekommande fall individuell lönesättning. Då dessa informanternas utredningsuppdrag i hög grad är specialiserade är det troligt att inga annan än de som besitter liknande expertis är kompetenta att bedöma kvaliteten på alla aspekter av detta arbete. Då specialisterna själva anser att kvaliteten i utredningsarbetet är viktigare än kvantiteten blir effektivitetsmått om bygger på kvantitativa mätningar ointressanta och eventuellt förolämpande för dem.

Att studera tyst kunskap

Som jag berört tidigare ligger det huvudsakliga problemet i att analysera tyst kunskap just i att den är så tyst. Trots detta finns det en ansevärd mängd forskning på området. Tyst kunskap kan studeras på en rad olika sätt och som i all forskning behöver metoden väljas utifrån frågeställning och med en bedömning av vilken validitet och reliabilitet forskaren önskar uppnå. Flera metoder kan också väljas för att angripa en komplicerad frågeställning från olika håll, så kallad triangulering. Klein (1998) använde, som tidigare nämnts, berättelser av kritiska skeenden för att nå fram till informanternas intuitiva slutsfattande. En slutsats Klein drog av dessa var att betraktare normalt kon-

centrerar sig på skeenden som påverkar beslut. I själva verket kan även icke-skeenden vara betydelsefulla. Avsaknaden av en normalitet kan vara avgörande för ett intuitivt beslut. Klein (ibid) exemplifierar detta med ett brandbefäl som dragit tillbaka en grupp brandmän från en till synes rutinartad brand i ett kök. Efter att han dragit tillbaka gruppen kollapsade golvet i fastigheten, då den huvudsakliga brandkällan visade sig vara i källarplanet, inte i köket. Först långt senare, under intervjun med forskaren, kunde brandbefälet nå fram till varför han uppfattat den till synes harmlösa situationen som så farlig. Orsaken var *brist* på igenkänning på några subtila punkter. Rökutvecklingen hade varit för liten och branden hade varit för tyst för att bara komma från köket. Brandbefälet hade först trott att han hade ett sjätte sinne, och bara genom ett detaljerat och reflekterande berättande kunde den tysta kunskapen verbaliseras.

I detta fall handlade det om att, genom ett narrativ, fånga det som inte gick att verbalisera eftersom det var obefintligt. Det som fångades var en företeelse som saknades. Polanyi (1967) beskriver att tyst kunskap inte bara innebär att individen ger akt på ett förhållande, utan också att individen bortser från något. Ett förhållande kan överskugga ett annat och skymma sikten för det som är väsentligt. Polanyi (ibid) leder detta resonemang till att även gälla förhållandet om hur individen kan använda tyst kunskap för att växla uppmärksamhet mellan delar och helhet. Konsertpianisten som börjar koncentrera sig på varje enskild ton kan till exempel komma av sig. Pianisten måste bortse från delarna för att kunna koncentrera sig på helheten. Även sådana förhållanden borde vara näbara med Kleins (1998) metodik.

Rolf (1991) menar att en av de framkomliga vägarna är att studera misslyckandena. I denna ansats kan forskaren, utifrån fall där den tysta kunskapen lett till misstag, lättare söka och föra en diskussion om orsakerna till felet. Detta eftersom ett uppenbart misstag är enklare att avgränsa och verbalisera. En annan ansats Rolf (1991) beskriver är att jämföra olika grupper av professionella. Därigenom kan forskaren förhoppningsvis se mönster av tyst kunskap, i vilka situationer de gör sig gällande och i vilka sammanhang de kan verbaliserats. Jag har i detta kapitel beskrivit en del sådan forskning som riktat in sig inte bara på poliser, utan även på professionsgrupper som lärare, sjuksköterskor och läkare.

Polanyi menade att vår förmåga till igenkänning är en framkomlig väg för att lyfta upp tyst kunskap och verbalisera den (Björklund, 2008). I sådana studier kan forskaren alltså använda metaforer och analogier för att i ett samtal med experten få fram och identifiera tyst kunskap. Just igenkänningsprocessen appellerar till det implicita minnessystemet som beskrivits av bland andra Kahneman (Kahneman, 2003; Tversky & Kahneman, 1973), och där den tysta kunskapen anses vara lokaliserad.

I de fall forskaren kan iscensätta en situation där en problemlösning utifrån det implicita systemet behövs, kan en väg till den tysta kunskapen vara att exper-ten ombeds "tänka högt" samtidigt som problemet löses (Hoffman, Shadbolt, Burton, & Klein, 1995). Sådana studier tillhör undantagen i förhörssammanhang, men en studie har gjorts på relativt välutbildade förhørsledare i England. Den visade en hög grad av medvetet beslutsfattande när frågetaktik formades och bekräftade bilden av den stora komplexitet en verklig förhörssituation innebär (Griffiths et al., 2011). Även i en sådan studie finns vissa brister, bland annat då det implicita systemet sällan förefaller skapa medvetna minnen som kan beskrivas i ord, ens i den verkliga kontexten (Beilock & Carr, 2002). Som beskrivits ovan kommer dessutom den tysta kunskapen (adekvat eller ej) med all sannolikhet att förändras något då den når medvetandet och blir föremål för kognitiv bearbetning. Bastick (1982) vänder sig emot synen på intuitivt respektive analytiskt tänkande som ändpunkter på ett kontinuum. Han menar att vi i analytiskt tänkande abstraherar logiska samband från den intuitiva tanken, men utan dess åtföljande känsloläsligheter. Detta talar delvis emot uppfattningen om två separata system och ger den tysta kunskapen huvudrollen.

Sammanfattning

Den svenske uppfinnaren Christopher Polhem (1661-1751) skapade det han kallade *det mekaniska alfabetet* med 79 olika modeller som var och en representerade och visade mekaniska grundfunktioner. De kunde till exempel vara olika typer av hävstänger, lager och kuggmekanismer. Poängen med Polhems mekaniska alfabet var att den som förstod och rätt kunde kombinera alla modellerna också kunde lösa i stort sett alla mekaniska problem som kunde uppstå i början av 1700-talet. På samma sätt kan man förstå expertens tysta kunskap, med skillnaden att denne för sina uppgifter har långt många fler bokstäver (läs exempel eller erfarenhetsmodeller), att dessa är dolda inte bara för omgivningen, utan i allt väsentligt även för experten själv, och att några av dessa bokstäver, omöjligt att veta vilka, är obrukbara eller till och med skadliga för maskineriet.

Senare års neuropsykologisk forskning har visat på två separata minnessystem där det implicita levererar snabba och oftast korrekta bedömningar i komplexa situationer, detta då det implicita systemet inte behöver ta omvägen om kognition och därmed utnyttjandet av vårt i sammanhanget kraftigt begränsande arbetsminne. Lågmäld kunskap kan vara en korsning av detta helt tysta system och det lätt verbaliserbara, genom att individen förmår hejda sig något i beslutsprocessen och kan väga in situationsspecifika omständigheter och semantisk kunskap som inte kunnat inkluderas i den tysta beslutsprocessen. För en förhørsledare kan det kännas som att de "*skjuter från höften*", men vid närmare

observation går det antagligen att urskilja en rad omständigheter som är fullt verbaliserbara. Om den tysta eller lågmälda kunskapen överröstas kan det finnas en assimilation av felaktiga referenser. Exponeringen för verkliga egna erfarenheter är förmodligen det enda som kan överrösta dessa. Tyst eller lågmäld kunskap kan i vissa fall vara inadekvat, företrädesvis i sammanhang där naturlig, snabb och korrekt feedback saknats.

8. SAMMANFATTNING OCH DISKUSSION

The illiterate of the 21th century will not be those who cannot read and write, but those who cannot learn, unlearn and relearn.

Alvin Toffler

Jag skall i detta kapitel sammanfatta mina viktigaste resultat och diskutera olika utmaningar som är förknippade med dem. Jag skall också beskriva hur jag anser att avhandlingens resultat i kombination med aktuellt forskningsläge skulle kunna påverka utvecklings- och utbildningsfrågor rörande förhörsteknik. Avslutningsvis skall jag beskriva några problemområden jag anser är angelägna för framtida forskning.

Sammanfattning

Avhandlingen syftar till att ge ökad kunskap om, och problematisera, hur polisförhör med misstänkta för grova brott planeras, genomförs och utvärderas. Särskilt fokus har riktats på informationshantering och tillförlitlighetsbedömningar. Avhandlingen beskriver vilka juridiska, taktiska och organisatoriska hänsyn som tas och vilka besluts- och konfliktsituationer som kan uppstå. Avhandlingen beskriver och analyserar dessutom dessa hänsyns relation till den misstänktes mänskliga rättigheter och förhørsledarens tysta kunskap. Avhandlingens huvudsakliga empiri består av fokusgruppsintervjuer och kompletterande intervjuer med utredare på länskriminalavdelningar, samt en fallstudie av en mordutredning.

Beslutsytorna i den juridiska, organisatoriska och taktiska kontexten

Besluten som fattas under utredningsarbetet kan grupperas efter vilka hänsyn som primärt tas. De olika hänsyn som framkommit i analys av fokusgruppsintervjuerna är juridiska, organisatoriska och taktiska. Dessa förekommer både enskilt och i olika kombinationer.

Utredarna agerar i ett stort antal beslutssituationer under utredningens gång. Varje ny information måste vägas mot den tidigare innan beslut kan fattas om hur den nya informationen skall hanteras. Jag har kallat dessa situationer för beslutsytor, då de kontinuerligt uppstår i korta tidsfönster under utredningens gång. Mängden beslutsytor bestäms av utredningens längd och informationsflödets intensitet. Dessa beslut kan stödjas i regelverk som ratificerade internationella konventioner, nationell lagstiftning, föreskrifter och lokalt beslutade organisatoriska rutiner. Regelverken är i vissa avseenden diffusa, ofullständiga och/eller motsägelsefulla, vilket försvårar beslutsfattandet. Kontextens komplexitet och dess föränderliga karaktär gör att beslutsytorna dessutom blir svår-förutsebara. Den stora mängden beslutsytor och svårigheten att i efterhand identifiera exakt vilken information som varit tillgänglig vid varje givet tillfälle, reducerar också möjligheterna att utvärdera fattade beslut. Detta är särskilt påtagligt i förhörssituationer, där den kommunikativa situationen genererar än snabbare och mer svårhanterliga beslutsytor. I dessa avseenden passar utredarna väl in på Lipskys beskrivning av gatubyråkrater. De fattar beslut i nära kontakt med medborgarna, deras chefer har begränsade möjligheter att kontrollera och påverka dessa beslut vilket ger utredarna en diskretionär makt. Förhørsledaren ställs ofta, även efter grundlig förberedelse, inför överväganden där besluten är intuitiva snarare än kognitivt genomarbetade. I dessa situationer kommer förhørsledarens tysta kunskap att spela en väsentlig roll, samtidigt som de gör förhørsledaren sårbar för olika former av bias.

Det finns ett visst hierarkiskt förhållande mellan å ena sidan den juridiska och å andra sidan organisatoriska och taktiska hänsyn. Juridiska hänsyn beaktas i första hand då ett beslut skall fattas, vilket också förefaller naturligt för en verksamhet inom rättsväsendet. Förhållandet mellan organisation och taktik är däremot mindre tydligt. I en del avsnitt av intervjumaterialet förefaller organisatoriska hänsyn poängteras och i andra de taktiska. Det går dock att utläsa att vissa organisatoriska faktorer i större utsträckning är kompromisslösa och därmed dominerande när de uppstår. En sådan är till exempel i vilket intervall en teknisk undersökning kan generera information till utredningen. Andra organisatoriska faktorer förefaller öppna för viss förhandling, som till exempel önskemål om vilken utredningsinformation som skall användas vid en häktningförhandling eller hur resurser skall fördelas mellan olika arbetsuppgifter. Slutligen beskrivs en del organisatoriska faktorer som uppenbart underordnade

de taktiska. Polisledningens ambition att idka målstyrning med kvantitativa mått möts till exempel snarare med irritation än genom att taktiska hänsyn överges.

Särskilt konfliktfyllda beslutsytor

Två typer av beslutssituationer framstår som särskilt konfliktfyllda. Dessa är när kravet på att betrakta den misstänkte som oskyldig ställs mot det explicita organisatoriska målet att föra fram en misstänkt till åtal, och när objektivitetsprincipen ställs mot skyndsamhetsprincipen. Att betrakta en misstänkt som oskyldig även i de fall där det framkommit "övertygande bevisning om skuldens sannolikhet" innebär en kognitiv konfliktsituation. Lagstiftaren förefaller då kräva att utredaren skall vara övertygad om två motsatta förhållanden samtidigt. Om en misstänkt betraktas som skyldig ökar risken för att information ensidigt söks för att stärka ett framtida åtal mot denne, information som bekräftar redan definierade misstankar. På detta sätt riskerar utredarna att fatta beslut under inverkan av *confirmation bias*, det vill säga en omedveten strävan att bekräfta en hypotes snarare än att förutsättningslöst söka ny information. Jag använder *confirmation bias* i den rättsliga kontexten som ett paraplybegrepp drivet av olika och socialpsykologiska fenomen som kan uppstå. Några av dessa är need for closure, behovet av en positiv självbild och kognitiv dissonans, men även group think och priming. Confirmation bias är i viss mån motverkad av att utredarna måste förhålla sig till objektivitetsprincipen.

Kravet på objektivitet innebär att även de omständigheter som talar till den misstänktes fördel skall utredas. Dessa ytterligare utredningsåtgärder tar mer tid och kan därför antas hamna i konflikt med skyndsamhetsprincipen. I avhandlingens intervjumaterial anses dock att skyndsamhetsprincipen i dessa fall får ge vika för objektivitetsprincipen. Vare sig lagstiftare, litteratur eller internt publicerat metodstöd erbjuder någon vägledning i hur dessa konfliktsituationer bör hanteras. Avhandlingen visar att informanterna trots detta applicerar flera medvetna strategier för att hantera dem.

Hur förhören planeras, genomförs och utvärderas

Informanterna har gett uttryck för kunskaper och attityder som ligger i linje med huvuddragen i rekommendationerna från aktuell forskning på områden som lögn-detektion, kommunikation, taktisk användning av utredningsinformation och problematiken med falska erkännanden. De har dessutom problematiserat och kompletterat detta kunskapsfält med olika aspekter. De flesta av dessa aspekter anknyter på något sätt an till informationsflödet under utredningens gång och med förhören med de misstänkta som tydligt nav. Förberedelsearbete, utvärdering och hur olika utredningsåtgärder kan korsbefrukta varandra har en central ställning i informanternas beskrivning av förhörsarbetet.

Fallstudien visade att utredarna arbetade taktiskt med sin utredningsinformation och att de i detta hänseende var hjälpta av att information kom in kontinuerligt under utredningsarbetet. Utredningsinformation som finns tillgänglig före ett förhör med en misstänkt analyseras, och innan förhöret påbörjas beslutas när och under vilka förutsättningar denna information skall användas. Den misstänkte ombeds sedan under förhöret att lämna detaljerade beskrivningar av ett visst händelseförlopp där utredningsinformation är tillgänglig. När en redogörelse lämnats som motsäger, av förhørsledaren känd, graverande utredningsinformation, ombeds den misstänkte att upprepa och utveckla sin berättelse på denna punkt. Senare under förhöret, eller i inledningen av nästa, avslöjas informationen och den misstänkte ombeds förklara eventuella motsägelser. Det finns en rad dimensioner på både hur utredningsinformation kan analyseras och hur den kan användas. Som huvudregel används information med svagt bevisvärde och sådan som den misstänkte kan antas känna till tidigare i förhöret än information med högt bevisvärde som utredarna förmodar är okänd för den misstänkte. Samma information kan ibland användas i flera steg, genom att dess förekomst först antyds för att sedan avslöjas mer och mer detaljerat. Häkttingsförhandlingen och slutdelgivningen inför att åtal väcks, utgör viktiga juridiska gränser för när förhørsledaren har möjlighet att fritt använda utredningsinformationen taktiskt. I häkttingsförhandlingen kommer åklagaren att tvingas avslöja viss bevisning. Denna bör därför vara behandlad före förhandlingen. I slutdelgivningen skall hela förundersökningsmaterialet delges den misstänkte varför all information i ärendet bör vara behandlad i förhör innan dess.

I analysen av fallstudien blev det också tydligt att det idealtypiska förhör utredarna beskrivit i intervjuerna snarare är ett fiktivt förhör, vilket egentligen sällan förekommer. När de talat om hur utredningsinformationen bör användas under ett förhör, menade de i själva verket hela förhørssekvensen. I fallstudien sträcker sig sådana sekvenser över flera månader och omfattar ett stort antal förhör. Olika förhör visade sig kunna ha olika syften. Till dominerande del har dessa varit informationsinsamlande, även om tydliga inslag av erkännandeinriktade tekniker förekommer. De erkännandeinriktade teknikerna förefaller dock ha syftat till att pressa fram förklaringar på motsägelser snarare än att få fram direkta erkännanden av själva brottet. Det bör betonas att om sådana förklaringar leder till medgivande om vissa omständigheter, kan detta i sin tur leda till att även brottet betraktas som erkänt eller att utredningsläget annars ändras till den misstänktes nackdel. I fallstudien har inte dessa tekniker nått någon omedelbar framgång. Medgivanden och erkännanden har i stället kommit i inledningar av förhör som hållits efter det att de misstänkta delgetts graverande utredningsinformation och haft tillfälle att diskutera bevis- och rättsläget med sin försvarare. Trots att informanterna frekvent tryckt på vikten av planering och taktik gav de också tydligt uttryck för att de ibland arbetade

på känsla, en slags erfarenhetsbaserad intuition. I fallstudien identifierade jag en sådan, vilken jag kallat för *tusenfrågorsteknik*.

Tusenfrågorstekniken intar en särställning i materialet genom att den inte beskrivits av informanterna i fokusgrupperna men var tydlig i fallstudien. Den innebär dessutom en avsevärd tempoväxling och maktförskjutning i förhørsrummet. När tekniken används ställer förhørsledaren ett stort antal slutna frågor på detaljnivå, men vad jag kunnat utläsa företrädesvis i lägen där samtalsklimatet är gott och där den misstänkte visat sig villig att svara på frågor. Det verkar som initieringen av tusenfrågorstekniken kommer som ett ad hoc-beslut, att förhørsledaren "*skjuter från höften*" och att varje fråga i sig är spontant formulerad. Däremot kan de problemområden som frågorna rör vara identifierade som intressanta redan i planeringen av förhöret. De områden som behandlats på detta sätt i min fallstudie indikerar att det förhåller sig så. Under dessa sekvenser har förhørsledaren allt initiativ i samtalet på bekostnad av den misstänkte, åtminstone så länge denne svarar. Det är svårt att bedöma vilken kognitiv aktivitetsnivå förhørsledaren har i relation till besluten om vilka frågor som skall ställas, men det verkar som att flertalet frågor är antingen av uppföljande karaktär eller rena utfyllnadsfrågor med lågt utredningsvärde, och följaktligen inte föranleder särskilt hög kognitiv belastning för förhørsledaren. Några frågor förefaller däremot vara mer planerade. När till exempel förhørsledaren frågar om de misstänkta färd till brottsplatsen förekommer några för utredningen ytterst väsentliga frågor om färdväg, hur brottet planerats under resan och hur de misstänkta använt sina mobiltelefoner. Dessa blandas med frågor om hur de misstänkta varit placerade i bilen och hur de varit klädda. Sådana frågor har lägre utredningsvärde, men kan eventuellt vara användbara för att komparera de misstänkta berättelser och skapa en helhetsbild. Vidare blandas det in en mängd uppföljande frågor på hög detaljnivå som förefaller ha obefintligt utredningsvärde. Tusenfrågorstekniken avviker från det rekommenderande användandet av öppna frågeställningar som inbjuder till fritt berättande, något som forskning på området visat ger ett bättre informationsutbyte. Tekniken innebär därmed tydligt ett avsteg från förhörskontextens evidensbas.

Utredarnas möjligheter att utvärdera förhören på ett nyanserat sätt bärs, liksom allt utvärderingsarbete, av några viktiga förutsättningar. De behöver tid, ett naturligt forum, metodik och kunskaper. I utredningsarbetet arbetar informanterna ofta i flera förhörsteam om två utredare i varje, ledda av en polisär spaningsledare och en åklagare som förundersökningsledare. Till denna grupp kopplas även analytiker och eventuellt en tekniker med generalistkompetens. Detta ger en relativt liten och hanterbar grupp med specialistkompetenser som kan utgöra ett naturligt forum för utvärderingsarbetet. Huruvida studiens informanter har tillräcklig tid kan i och för sig diskuteras, men klart står att de arbetar under lägre tidspress än sina kollegor som utreder mängd-

brott. I utvärderingsarbetet riktas speciellt fokus på analys av information. Utredarna inventerar vilken utredningsinformation som använts under förhöret och vilken ny information som tillkommit utifrån den misstänktes förklaringar. Sedan analyseras vilken information som den misstänkte känner till och vad denne kan ha gissat sig till. Vidare analyseras hur den misstänktes uppgifter kan jämföras med annan tillgänglig information och på vilka sätt de kan kontrolleras och/eller kompletteras med nya utredningsåtgärder, till exempel de fortsatta förhören. På detta sätt utvecklas kunskapen i utredningen likt i en hermeneutisk spiral. Även kommunikativa aspekter av förhöret är föremål för utvärdering. En misstänkt kan må psykiskt dåligt av flera skäl, något som kan begränsa dennes möjlighet att kommunicera. Brister i den personliga kontakten mellan förhørsledaren och den misstänkte kan också utgöra ett kommunikativt hinder som kan leda till att förhørsledaren behöver bytas ut. Kunskap och makt är betydelsefulla komponenter i kommunikationen mellan förhørsledaren och misstänkt. De har och får olika kunskaper i de teman som behandlas, och därmed olika möjligheter att exploatera den makt som dessa ger möjlighet till. I och med att det pågår en kunskapsutveckling för båda parterna i förhørsrummet kan denna makt komma att pendla upprepade gånger.

Kunskap i olika ljudvolym och dess föränderlighet

I kapitel sju har jag genom en decibelmetafor visat hur utredarnas yrkeskunskaper kan vara helt tysta, lågmälda respektive lätt verbaliserbara. Beskrivningen av de lågmälda kunskaperna innebär en förlängning av den befintliga decibelmetaforen utifrån bland andra Polanyi och Wittgenstein. Syftet med denna förlängning är dels att öka förståelsen för nyanser i förhørsledarnas erfarenhetsbaserade kunskap, och dels att peka på faktorer som kan överrösta den lågmälda kunskapen. För de som inte är direkt inblandade i den arbetskontext kunskapen gäller menar jag att sådan överröstning kan ske genom till exempel normal konsumtion av mediedramatiseringar av polisiärt utredningsarbete. Överröstning kan också ske genom vissa av arbetets formella ramar, till exempel då målstyrning sker med överanvändande av kvantitativa mått. Detta förefaller uppträda i brytpunkterna mellan professionell, byråkratisk och marknadsmässig styrlogik.

Diskussion

Hur sanningen slutar konstrueras, den förhandlingsbara kvaliteten

Avhandlingen har till stora delar handlat om hur en sanning konstrueras i polisutredningen genom olika former av beslutsfattande där kvalitativa frågor står i centrum. Jag vill här problematisera momentet när sanningen slutar konstrueras av polisutredarna. När och på vilka grunder bestämmer sig utredarna och förundersökningsledaren för att förundersökningen är färdig, att sanning-

en skall sluta konstrueras? Här finns flera incitament som motverkar de kvalitativa aspekterna av utredningsarbetet.

Förundersökningsprocessen är till sin konstruktion inriktad på att nå fram till att någon skall kunna misstänkas för brottet/brotten som utreds och att denne skall kunna åtalas. Slutpunkten för förundersökningen blir därför när åtal väcks. Därefter lämnas ärendet helt över till rätten att bedöma. Åtal får väckas när det finns "tillräckliga skäl för åtal", när åklagaren anser att den misstänktes skuld är ställd utom rimligt tvivel. Några av mina informanter har menat att detta inte nödvändigtvis är synonymt med att polisen gjort en fullständig och objektiv utredning, vilket i sin tur kan utgöra ett rättssäkerhetsproblem. Det handlar inte om att göra ett bra jobb, snarare om att göra ett *tillräckligt* bra jobb. En informant säger också att *"Man slutar utreda när det räcker till åtal. Oskyldiga kan bli dömda"*.

De juridiska, organisatoriska och taktiska hänsynen utredarna tar är i hög grad beroende av varandra, och är alla nödvändiga för en djupare förståelse av utredningsprocessen. Dessa tre hänsyn samverkar också för att förundersökningen skall avslutas just när den är *tillräckligt* bra, snarare än när den är bra. De juridiska faktorerna är primärt reglerna för åtal som beskrivits ovan, men även skyndsamhetsprincipen förefaller betydelsefull. De organisatoriska faktorerna är framför allt kraven på effektivitet och måluppfyllelse, vilket ligger i linje med gällande politiska direktiv (se t.ex. Ju2009/3950/Å; Regeringen, 2012).

Mina informanter beskriver, till skillnad från utredare av mängdbrott, inte sin verksamhet som överdrivet styrd av kvantitativa mål, även om dessa förekommer och orsakar viss irritation. Detta kan i sin tur bero på den organisatoriska särställning mina informanter beskriver att de har. De sitter inte bara på detaljkunskaper om brotten de utreder och vilka metoder som är mest adekvata utan också på nyckeln till det stora massmediala intresset just dessa brott genererar. Den kombinationen ger dem två implicita maktkomponenter i relation till sina chefer.

Trots den organisatoriska särställningen och trots den relativt låga ärendebelastningen finns det arbetsuppgifter de anser nödvändiga att prioritera ned. Ärenden som är särskilt svårutredda lämnas efter en viss tid till förmån för andra av mer akut karaktär. De gamla ärendena riskerar då att bli så kallade *cold cases*. Detta är fall där det inte längre anses försvarligt att lägga ner ytterligare resurser. I mordfall förekommer det emellanåt att offrets kropp inte kunnat hittas, vilket normalt leder till att mord inte kan bevisas. I mordärenden och vissa andra grövre brott gäller sedan 2010 inte längre någon preskriptionstid, vilket gör att dessa utredningar kan återupptas efter lång tid. Sammantaget ger detta att det kan anses taktiskt riktigt att låta svårutredda fall "ligga till sig" och att omprioritera utredningsgruppens resurser. I en del fall kan misstankar-

na mot en person röra flera brott. Det anses då av informanterna taktiskt riktigt att ibland fokusera utredningsresurserna på de brott som är enklast att utreda. Det kan också förekomma att utredarna i ett visst läge ser att den tillgängliga utredningsinformationen kan leda till åtal i ett lindrigare alternativbrott medan det grövre alternativet förefaller särskilt svårutrett (t.ex. dråp vs. mord). I dessa fall kan ett taktiskt övervägande leda till att utredningsinsatserna fokuserar på det lindrigare alternativbrottet. I alla dessa fall kan därmed utredningen bli *tillräckligt* bra, snarare än bra.

Den omöjliga objektiviteten

Objektivitet och oskuldspresumtion i juridisk mening är en svår, för att inte säga omöjlig, fråga för utredande poliser. Som jag visade i kapitel tre och i beskrivningen av det implicita systemet i kapitel sju är vi människor inte psykologiskt konstruerade för objektivitet. Utredarna har i detta avseende en dubbel roll med ett dubbelt ansvar. De skall å ena sidan som tjänstemän vara trovärdiga representanter för det allmänna och garantera rättssystemets förutsebarhet och blinda rättvisa, vilket utgör ett viktigt fundament för dess legitimitet. Samtidigt skall de vara människor som bidrar med kreativa lösningar, entusiasm, klokhet och annan mänsklighet i systemet (jfr. Lipsky, 2010). Om vi vill att rättssystemet skall ha människans alla positiva egenskaper tvingas vi därför även tolerera några av de negativa. Människor gör misstag, människor är öppna för olika typer av bias och människor är till sin natur subjektiva varelser som har svårt att hantera kravet på objektivitet.

En viktig uppgift för alla verksamma i rättssystemet är därför att kontinuerligt arbeta för att minimera den negativa inverkan av sina egna mänskliga svagheter och maximera nyttan av sina mänskliga styrkor. För detta krävs medvetenhet, kontrollsystem och ett brett register av strategier. En faktor som visat sig minska inverkan av *need for closure* är då beslutsfattaren hålls ansvarig för sina bedömningar i efterhand är (se t.ex. O'Brien, 2007). För att en beslutsfattare skall kunna hållas ansvarig krävs att både beslut, beslutsfattare och beslutsunderlag kan identifieras och värderas i efterhand. Det naturliga vore därför att ställa ökade krav på dokumentation av besluten under utredningsprocessen. Som jag visade i kapitel tre förekommer en stor mängd dynamiska beslutssituationer under en polisutredning. Det skulle därför kunna anses opraktiskt och tidsödande att i varje beslutssituation göra en fullständig dokumentation. För att undvika att ökade dokumentationskrav blir en belastande administrativ påлага, som upplevs onödig, behöver sådana krav konkretiseras i syfte och form och implementeras som ett naturligt steg i utredningsprocessen. Med dagens datoriserade utredningsstöd finns redan möjlighet att infoga utredningsanteckningar digitalt, direkt i respektive ärende. Ett högt medvetande om, och taktisk användning av, utredningsinformation under förhör verkar enligt Fahsing och Rachlew (2009) i samma riktning, genom att det stimulerar

förhørsledaren till att aktivt söka alternativa förklaringar redan då förhören planeras.

Flera informanter menade att kommunikationen med den misstänktes försvar kan hjälpa utredarna att genomföra utredningen på ett mer objektivt sätt. Genom att hålla försvaret underrättat om hur utredningen fortlöper kan utredarna på ett tidigt skede få uppslag till alternativa spår som behöver utredas. Av taktiska skäl vill utredarna trots detta ofta hålla viss information dold för försvaret. En fokusgrupp beskrev en lösning på problemet. De lät emellanåt någon i gruppen agera *"djävulens advokat"*. Dennes uppgift blir då att agera försvarare och att ifrågasätta alla slutsatser, hitta svagheter i alla resonemang och ständigt försöka finna argument mot gruppens konsensus. Detta var ett sätt för gruppen att inte fastna i *group think*, och att tvingas utforska alternativa förklaringar till det som vid en första anblick kan likna ett uppenbart orsakssammanhang. Denna lösning förefaller både praktisk och effektiv för ändamålet.

En fokusgrupp menar att objektiviteten hjälps av att utredarna utgår från brottsmisstankarna för att se vem/vilka de träffar, istället för att försöka samla misstankarna kring en person. Om misstankarna inte längre träffar den misstänkte är de då enklare att rikta om.

Flera fokusgrupper gav uttryck för en målsättning att genomföra regelbundna planerings- och utvärderingsmöten. Det går inte att utläsa av materialet med vilken frekvens och under hur lång tid sådana möten genomförs. Dessa anses dock tjäna två syften som bägge kan motverka *confirmation bias* och därmed hjälpa utredningens objektivitet. För det första kan stressade beslutssituationer undvikas och för det andra sker en kontinuerlig utvärdering. I en fokusgrupp gav informanter uttryck för att motivbilder bör betraktas med försiktighet. Detta utifrån ett resonemang om att ett brottsligt motiv hos en okänd person kan vara svårt att föreställa sig och därmed riskerar att leda utredningen fel. Slutligen menade några informanter att termen bevis bör användas med försiktighet, då denna implicerar ett exklusivt intresse för graverande utredningsinformation och därmed utgör en potentiell konflikt med objektivitetsprincipen. Sammantaget ger intervjumaterialet därmed en rad konkreta råd för att undvika *confirmation bias* och stärka utredningsarbetets objektivitet.

De professionella kunskaperna

Jag har i avhandlingen visat på nyanser av förhørsledarnas professionella kunskaper. De kan vara helt tysta, lågmälda och lätt verbaliserbara. Jag har också visat på hur verksamhetens evidensbaserade kunskap täcker in vissa områden relativt väl medan andra lämnats i stort sett obeforskade. Forskare behöver hitta vägar att kommunicera nya relevanta kunskaper, medan de som kan använda kunskaperna behöver ha kompetens och rutin för att söka, förstå och

omsätta dessa kunskaper i praktiskt arbete. Det behövs fler arenor där forskare och praktiker kan mötas. När det gäller komplicerade kontexter som utrednings- och förhørsverksamhet behövs en ömsesidig förståelse för respektive verksamhet. Forskare inom dessa områden tenderar att formulera operationella definitioner och skapa experimentella designer utifrån förenklingar som begränsar studiernas externa validitet. Samtidigt tenderar praktiker att förvänta sig universella, robusta och direkt användbara resultat i tumregelform.

Det är något olika typer av kunskaper som efterfrågas av forskare å ena sidan och praktiker å den andra. En förklaring till denna skillnad kan vara att pragmatiska hänsyn styr respektive grupps intressefokus. Fleck (1981) jämförde vetenskaplig och praktisk medicinsk kunskap och kom fram till att vetenskapsmannen primärt söker det typiska, normala och förutsägbara. Läkaren däremot söker det atypiska och onormala, vilket gör att en läkare ytterst sällan kommer att betrakta två identiska fall. Ett enskilt symptom räcker därför sällan för att ställa diagnos och besluta om en behandling. Den typen av kunskap blir därmed otillräcklig i läkarens praktik. Jag menar att det här finns en tydlig parallell till kunskaper om polisutredarens praktik i förhørsrummet. Den exakta vetenskapliga kunskapen om att till exempel en viss förhörstaktik under vissa bestämda betingelser ger förhørsledaren bättre möjlighet att korrekt avgöra om den misstänkte ljuger har begränsad användbarhet. Åtminstone om den betraktas isolerad från den sammantagna utredningsinformationen, den kommunikativa kontexten och annan förhörstaktik förhørsledaren kan välja att applicera. De illustrerande exempel som informanterna i mina studier beskrivit visar att de, i likhet med läkarna i Fleck (ibid), också tar fasta på det atypiska och onormala. Informanterna beskriver visserligen mängder av regelbundenheter, men när dessa skall illustreras sker det ofta med beskrivningar av undantag, fall som varit unika och avvikit från dessa regler. Den sammantagna bilden är inte att undantagen bekräftar reglerna, utan snarare att undantagen *är* reglerna. Klein (1998) noterade snarlika förhållanden i sina studier av räddningsledare.

Den stora variationsrikedomen gör att utredarnas förståelse av, och förmåga att analysera dessa undantag, i hög grad kommer att bäras av deras tysta och lågmälda kunskap. I de hierarkiska kompetensnivåer som beskrivs i kapitel sju förefaller utredarna pendla mellan *den skicklige* och *experten*. Frågan är om någon egentligen förmår vara expert i den meningen, i ett så stort och komplext område som utredningskontexten innebär. I rollen som expert ingår förmågan att behärska ett intuitivt beslutsfattande, vilket i sin tur frigör kognitiv förmåga att hantera mer information och därmed kunna agera skickligt även i beslutsprocesser som inte helt faller inom ramen för den egna expertisen. Shanteau (1992) menar att expertkompetens i princip inte går att uppnå i arbetsuppgifter som präglas av a) stor dynamik b) där mänskligt beteende skall bedömas c) där chanserna till feedback är begränsade d) där arbetsuppgifterna

inte är så repetitiva att typologier kan byggas upp och e) där det ges få försök att lösa uppgiften. Dessa omständigheter förefaller väl beskriva arbetssituationen för utredare av grova brott. Är det då omöjligt att bli expert på att utreda grova brott? Ja förmodligen, åtminstone om expertisen skall omfatta alla tänkbara fall och arbetsuppgifter. I förlängning av detta resonemang blir slutsatsen därför att utredarens yrkeskunskaper kommer att tala med olika ljudvolym i olika situationer och sammanhang, från helt tyst till lågmäld och lätt verbaliserad kunskap.

Uti från Basticks (1982) syn på det intuitiva tänkandet som huvudrollsinnehavare kan man argumentera för att även analytiskt tänkande, och därmed utveckling av verbaliserad kunskap, drabbas av en viss tröghet. Jag menar att detta är vad som i utbildningssammanhang ibland benämns som *oönskade attityder* till den nya kunskapen som utbildaren vill förmedla. Om det stämmer att de oönskade attityderna är burna av logiska samband extraherade från intuitivt tänkande är det osannolikt att dessa kan raderas endast genom att nya verbaliserade kunskaper erbjuds. I så fall är det snarare nya erfarenheter som behövs.

Kapitel tre, fem och sex skildrar områdets verbaliserade kunskaper. I arbetet med dessa har jag gått igenom ett stort antal ämnesrelevanta manualer, handböcker, antologier, vetenskapliga rapporter, instruktioner samt olika juridiska och organisatoriska styrdokument. Dessa har i vissa stycken visat sig motsägelserfulla medan det på andra områden råder relativ konsensus om hur arbetet bör bedrivas, vad som utgör *best practice* på området. Detta kan sammantaget sägas utgöra den verbaliserade delen av kunskapen, men även den talar med olika ljudvolym i olika kontexter. I USA förefaller till exempel den erkännandeenriktade Reid-tekniken tala med hög volym medan den informationsinriktade PEACE-modellen och dess snarlika versioner är mer tongivande i länder som Storbritannien, Nederländerna, Norge och Sverige. I forskarsamhället talar antologier och rapporter med högre ljudvolym än handböcker och instruktioner, medan det omvända förhållandet verkar råda bland praktiker.

Utveckling av tyst och lågmäld kunskap förutsätter kontextnära utvärdering av det egna arbetet. Informanterna i mina intervjuer beskriver att de har ett genomgående fokus på kvalitet framför kvantitet. Det är därmed troligt att de är benägna att ta sig nödvändig tid till utvärderingsarbete. Genom arbetets organisation har de också ett naturligt forum. Dessa utredare förefaller väl motiverade, något som speglats av informanternas entusiastiska beskrivning av utredningsarbetets olika kvalitativa aspekter och den för polisiära sammanhang låga graden av kritik mot den egna organisationen. Tjänster som utredare av grova brott är något man som polis aktivt måste söka sig till för att få. Tjänsterna tillsätts i viss konkurrens vilket ytterligare talar för en hög motivation. Vidare utgörs dessa utredningsgrupper av medarbetare med lång erfarenhet och högre utbildningsnivå än mängdbrottsutredarna. Till grupperna knys specialistkom-

petenser vilket tillsammans med ett nära samarbete med åklagare ytterligare ökar deras möjligheter att utvärdera sitt arbete på ett nyanserat sätt. Det finns med andra ord tydliga incitament för utveckling av tyst och lågmäld kunskap i dessa utredningsgrupper.

Övertron på kvantitativa mått

Polisorganisationen använder i stor utsträckning resultatstyrning med kvantitativa mått, även för utredningsverksamheten. Samtidigt saknas i stort sett kvalitativa mått vilket gör att organisationen efterfrågar att förundersökningar avslutas snabbt snarare än att de håller hög kvalitet. Ett exempel är mätandet av genomströmningstid, det vill säga hur lång tid det tar från anmälan till att förundersökningen avslutas. Detta mått inkluderar även utredningar som lagts ned och låg genomströmningstid anses spegla hög effektivitet. Som alternativt mått används uppklaringsprocent. Detta mått inkluderar även en del brott där inte någon misstänkt person kunnat föras fram till åtal. Sådana kan till exempel vara ärenden som skrivits av för att den misstänkte varit minderårig, för att gärningen inte ansågs vara brott eller som redovisats till åklagare, men där åklagaren lämnat åtalsunderlåtelse. Metoden att använda antalet hållna förhör som mått på effektivitet är också problematiskt, då förhören i sig kan variera kraftigt i såväl kvalitet som längd. I min fallstudie varierar till exempel förhörens längd mellan 2 och 107 minuter.

Slutligen används personuppläring som mått på utredningsarbetets effektivitet och kvalitet (Regeringen, 2012; Rikspolisstyrelsen, 2012). Ett personupplärat brott är där en person förts fram till åtal och föredras därför ofta framför uppläring som mått på hur effektiv utredningsverksamheten är. Även detta mått är dock förknippat med en del brister. För det första säger måttet relativt lite om kvaliteten i utredningen, bara att åklagaren bedömt att materialet innehåller tillräckligt stöd för åtal. Måttets användande riskerar därmed att stimulera organisationen till att göra *tillräckligt* bra arbete snarare än bra. För det andra varierar svårighetsgraden i att personupplära ett brott kraftigt mellan olika brottstyper. Ringa narkotikabrott och rattfylleri brukar tas som exempel på brott med extremt hög personuppläring. Detta beror på att brotten i stort sett är färdigutredda direkt på plats. När en misstänkt rattfyllerist lämnat ett positivt utandningsprov eller när en misstänkt narkotikamissbrukare visat tydliga tecken på påverkan återstår endast få och rutinmässiga åtgärder för att ärendet skall kunna slutredovisas. Detta gör att måttet personuppläring har begränsad användbarhet för att göra jämförelser mellan olika brottstyper. Då utredningsverksamheten till stora delar är specialiserad överförs denna svårighet på möjligheten att jämföra olika enheters resultat. Även en del mordärenden kan vara relativt lättutredda eftersom en stor andel av gärningsmännen står att finna inom offrets närmsta bekantskapskrets. Ett spaningsmord kan däremot vara synnerligen komplicerat att utreda, vilket inte minst min fallstudie visat. Ett ytterligare problem med personuppläring som mått

blir därmed att det riskerar stimulera organisationen till att prioritera de lätt-lösta ärendena framför de mer komplicerade, så kallad *creaming* (jfr. Lipsky, 2010).

Utveckling av förhørsverksamhet

Ett övergripande syfte med forskning om professionell praktik är att den skall kunna ge förståelse och kunskaper som i sin tur kan bidra till riktlinjer för förbättringar av den aktuella verksamheten. Ziman (2000) menar att den huvudsakliga bron mellan vetenskapen och samhället och går via träning och utbildning. Jag skall därför utifrån avhandlingens innehåll sammanfatta några punkter för möjliga utvecklingsområden för polisiär förhørsverksamhet

Utbildning

Utbildningens genomförande

Mer utbildning brukar nämnas som en viktig faktor när en verksamhet behöver utvecklas. Hur denna utbildning bör genomföras, med vilket innehåll och för vilka lämnas ofta därhän. Erfarenheter från bland annat England, Wales och Danmark visar att stora utbildningsinsatser inom förhørsområdet ger resultat, men att det samtidigt förekommit oväntade brister när utbildningsinsatserna sedan utvärderats (Clarke & Milne, 2001; Clarke et al., 2011; Kepinska Jacobsen, 2010). För England och Wales hade utbildningsinsatserna i PEACE gett en rad positiva resultat, men det återstod en del brister, inte minst i förhørsledarnas kommunikativa förmågor. I Danmark uppvisade förhørsledarna en hög grad av förståelse för och kunskap om hur förhör bör planeras och hur frågor bör ställas, men i en utvärdering visade det sig att de, delvis av praktiska skäl, inte arbetade enligt sina kunskaper i förväntad utsträckning. Dessa erfarenheter tyder på att kommunikativa frågor är en viktig del av förhørsutbildningen och att utbildning bör ske nära den praktiska kontexten på ett sätt så att omedelbar feedback kan ges. Detta understryks av kunskaperna om hur utveckling av tyst kunskap sker. Dessutom bör utbildningar på området planeras så att de metoder som skall läras är helt användbara i deltagarens praktiska arbetssituation. Om de metoder som anses vara *best practice* inte går att använda i deltagarnas praktik behöver antingen utbildningen eller de praktiska förutsättningarna ändras. För de danska förhørsledarna utgjorde till exempel dokumentationsrutinerna vissa hinder för att genomföra förhör på det sätt de lärt sig. (Kepinska Jacobsen, 2010).

Kursverksamhet inom polisen bedrivs vanligtvis genom att ett antal föreläsare förmedlar kunskap muntligt för att sedan eventuellt iscensätta några grupparbeten och/eller övningsmoment. Väl valda simuleringar anses ha högt värde, inte minst då de går att anpassa, upprepa och pausa för reflektion (se t.ex. Klein, 1998). På senare år har vidareutbildningskurser som getts på någon av

grundutbildningsorterna ofta planerats så att de getts i flera delar och där deltagarna återgått till aktiv tjänst mellan kurstillfällena. En del av utbildningen utgörs då av självstudier vilket möjliggjort både tid för litteraturinläsning och praktiska uppgifter som kan seminariebehandlas senare. Kurserna inom vidareutbildning för förhørsledare innehåller i stort sett alltid olika övningsmoment. Detta ser sammantaget pedagogiskt gynnsamt ut, men ett viktigt utvecklingsområde kan vara värt att nämna.

En vanlig syn på vidareutbildning inom polisen är som en isolerad del av arbetet, en paus för att få nya aktuella kunskaper, eventuellt inför eller efter ett byte av arbetsuppgifter. Individens kunskapsutveckling ses också ofta som arbetsgivarens ansvar. Då kunskapsutvecklingen idag går snabbare än de flesta arbetsgivare förmår att vidareutbilda sin personal, och då arbetsmetoder, tekniska hjälpmedel och arbetsuppgifterna är mer föränderliga och mer komplexa än tidigare, är ett traditionellt vidareutbildningssystem otillräckligt. Varje arbetstagare behöver ta ett ökat ansvar för både sin egen och sina närmsta kollegors kompetensutveckling. Det har i flera år förekommit ambitioner att polisen skall bli en mer lärande organisation, men av olika anledningar har detta fått lågt genomslag (Kronkvist, 2000).

Då en arbetsgivarrepresentant varje år skall hålla ett medarbetarsamtal med varje anställd erbjuds ett tillfälle att i samråd planera varje medarbetares kompetensutveckling. I denna planering kan också beslutas vilka delar av kompetensutvecklingen som skall ske självstyrkt, vilka delar som skall ske i arbetsgivarens regi och vilka delar som skall ske i extern regi (t.ex. på ett närliggande universitet). Jag har i avhandlingen beskrivit olika typer av kunskap, hur dessa kan tala i olika volym och vara mer eller mindre lätta att förändra. Självkännedom har beskrivits som en förutsättning för att individen skall kunna lita på sin intuition när det gäller andra människor (Vaughan, 1979 som refererad i Lindholm, 1985). En utbildningsinsats behöver därför även ge individen verktyg för självreflektion.

Utbildningens innehåll

Kunskapsfältet är i ständig förändring, då det kontinuerligt pågår forskning inom flera för förhörstekniken relevanta områden. Det är med andra ord en grannliga uppgift för den som planerar en utbildning att välja ut evidensbaserad kunskap som svarar mot aktuell *best practice* och att föra fram dessa kunskaper på ett sätt så att kursdeltagarna inte bara förstår kunskapernas möjligheter och begränsningar, utan också får verktyg att själva hålla sina kunskaper uppdaterade. Forskningen på området har koncentrerats kring vissa delar och lämnat andra i stort sett obeforskade, vilket gör att en komplett förhørsutbildning i hög utsträckning behöver stödja sig på beprövad erfarenhet och försöka applicera de råd forskningen kan ge på ett visst område även på andra. Detta kan ibland stå i konflikt med forskarens operationella definitioner, men kan

ändå vara det bästa alternativet. Forskningen om hur en traumatiserad människa behöver behandlas i rättsprocessen har till exempel nästan uteslutande riktat in sig på misshandlade kvinnor och barn utsatta för övergrepp. Även andra grupper, som till exempel misstänkta, kan vara traumatiserade. Det är därför rimligt att applicera relevanta delar av det som är känt om krispsykologi och kommunikation med brottsoffer även i förhör med den misstänkta.

Svåra juridisk-psykologiska konflikter som till exempel kravet på att betrakta den misstänkte som oskyldig adresseras ytterst sällan direkt i forskningssammanhang. Dessa frågor är viktiga för utredare och behöver därför hanteras i en utbildning. Teoretiskt stöd återfinns i forskning rörande beslutsfattande, socialpsykologi och beskrivning av olika psykologiska bias. Vidare har forskning på förhørsområdet i huvudsak bedrivits inom kognitiv psykologi med kvantitativ metod, som ofta använt resultat från experimentstudier som empiri. Resultat från sådana studier ger förvisso en hel del handfasta kunskaper, men studierna har ofta begränsad ekologisk validitet och de operationella definitionerna gör att de emellanåt är svåröversatta för praktiska sammanhang. När forskare tar fram modeller för verksamheten, som till exempel kognitiv intervjuteknik, kommer dessa därför att ha vissa begränsningar i praktisk användbarhet. Ett pedagogiskt problem kan uppstå om dessa tekniker presenteras mer som odelbara och överlägsna paketlösningar, när det snarare handlar om ett antal tekniker som med fördel kan användas tillsammans. I fallet med kognitiv intervju är det ett antal minnesstödjande tekniker som kan användas i stort sett oberoende av varandra. Det finns en risk att den som ser metoden som ett odelbart paket kommer att förkasta hela paketet då praktiska förutsättningar saknas för att använda några av teknikens delar. Kognitiv intervju är ett användbart exempel även här, då den innehåller några dokumenterat svåränvända minnesstödjande tekniker (t. ex. perspektiv- och kronologiskifte, se Dando, Wilcock, & Milne, 2009).

Överhuvudtaget bör utbildningar för en så komplicerad arbetsuppgift som att hålla förhör undvika att förmedla tumregelstänkande och istället satsa på att förmedla trovärdiga teoretiska fundament som leder till förståelse. Att till exempel lära sig att använda graverande utredningsinformation sent under ett förhör är otillräckligt som tumregel. Förhørsledaren behöver förstå varför och under vilka förutsättningar denna metod kan varieras på ett adekvat sätt.

Utredningsstöd

En fråga som flera informanter tar upp är olika former av utredningsstöd. De flesta är nöjda med det datoriserade utredningsstödet, som dock inte innehåller någon funktion för omedelbar inspelning av ljud och bild. Flera informanter har tagit upp bristen på utskriftshjälp, det vill säga personal som har till uppgift att transkribera ljudinspelningar av förhör. Det har vid flera tillfällen under intervjuerna framkommit att fler förhör skulle bandas och skrivas ut i

dialogform om utredarna hade mer stöd för att transkribera dem. Då dialogförhör som tas upp på band allmänt betraktas som bättre (förhørsledaren kan koncentrera sig på kommunikationen och taktiken när ingen uppmärksamhet behöver riktas på att ta anteckningar) skulle en ökning av sådant stöd kunna leda till kvalitativt bättre förhör.

Organisation

Då en utveckling av kunskaper och färdigheter till en väsentlig del förefaller bäras av fortlöpande utvärderingar av det egna arbetet tillsammans med andra kunniga på området behöver hänsyn till detta tas när arbetet organiseras. Enligt Förundersökningskungörelsen 7 § skall ett förhörsvittne vara närvarande vid alla förhör om det finns tillgängligt. Lagen talar om medborgarvittnen (SFS 1981:324, FUK 7), men då några sådana sällan finns till hands är det vanligt att en kollega till förhørsledaren agerar som förhörsvittne. I dessa fall finns ett gynnsamt tillfälle till utvärdering efter förhöret, men det förutsätter att tillräcklig tid kan avsättas. En annan organisatorisk faktor som påverkar möjligheten till utvärderingar är i hur stora enheter utredningsarbetet organiserats. Möjligheten att utvärdera och reflektera över sitt eget arbete tillsammans med kollegor torde gynnas av mindre enheter.

Mänskliga rättigheter

De konflikter som föreligger mellan organisation, taktik och juridik har tydliga beröringspunkter med försvarandet av den misstänktes mänskliga rättigheter. Som jag visade i kapitel tre rör dessa konflikter framför allt att kraven på skyndsamhet kan hamna i konflikt med kraven på objektivitet, och att kraven på att presumera oskuld kan hamna i konflikt med målsättningen att föra fram en misstänkt till åtal. Även de uttalade ambitionerna att stärka brottsoffrens ställning i rättsprocessen kan i vissa lägen uppfattas som tveksamma ur objektivitetssynpunkt. Konflikterna har visserligen juridisk och organisatorisk karaktär, men är i grunden psykologiska. De appellerar dessutom uteslutande till kvalitativa aspekter av utredningsarbetet, vilket ytterligare motiverar att såväl ansvar som utvärdering och kontroll av måluppfyllnad bör ha en till väsentlig del kvalitativ grund.

För att utveckla skyddet av de mänskliga rättigheterna i verksamheten behöver frågor om dessa lyftas kontinuerligt och konfliktsituationerna diskuteras både i vidareutbildningar, på arbetsplatsträffar och under yrkeshandledning. Vidare behöver lagstiftningen på området förtydligas på de områden motsägelser kan uppfattas.

Metodlitteratur inom förhørs- och utredningsverksamhet har inte förmått hantera dessa konflikter, tvärtom ger flera av dem råd som står i strid eller åtminstone viss konflikt med den misstänktes mänskliga rättigheter (Kronkvist, 2008). Då vidareutbildningar planeras och metodlitteratur väljs är

det därför viktigt att denna granskas så att förekommande konflikter kan problematiseras.

Annan utvärdering

Åklagaren har bland sina arbetsuppgifter att genomföra en kvalitetskontroll på de förundersökningar som slutredovisas, vilket utgör en del i förberedelsearbetet inför en kommande tingsrättsförhandling. Åklagaren har möjlighet att från polisen begära kompletterande utredningsåtgärder, även i utredningar gällande mängbrott. Då denna kvalitetsgranskning ändå utförs vore det rimligt om den resulterade i kvalitativ feedback till utredare och kvalitetsansvariga på respektive myndighet, inte endast i form av negativ feedback då åklagaren önskar kompletteringar. Detta har tidigare skett lokalt på flera håll i landet och har då, så vitt jag förstått, varit ett uppskattat inslag i verksamheten. Polisutredares generella kompetens utvärderas på ett formaliserat sätt normalt endast i samband med tjänstetillsättningar, varvid vitsord sätts av respektive chef. Åklagarmyndigheten eller berörda enskilda åklagare torde ha goda möjligheter att bidra till dessa vitsord.

Yrkeshandledning är en form av samtal där såväl generella som specifika frågor av utvärderings- och utvecklingskaraktär kan behandlas enskilt eller i grupp. I denna kan med fördel kvalitativa och känslomässiga aspekter av arbetet behandlas utifrån konkreta fall deltagarna har personlig erfarenhet av. Enligt ett riksdagsbeslut från 2006 (Bet. 2005/06: JuU14; Rskr. 2005/06:185) skall handledning erbjudas polispersonal och vara en obligatorisk del av verksamheten¹⁰⁰. I en utvärdering av yrkeshandledningen i Polismyndigheten i Stockholms län (Samrell, 2012) konkluderas att medarbetarna över lag varit nöjda med handledningen men att utvecklingspotential finns. De huvudsakliga punkterna på vilka handledningsverksamheten kritiserats var i de fall deltagarna inte uppfattat tydliga syften med denna och då tid inte avsatts under ordinarie arbetstid. Det förekom olika uppfattningar om huruvida en chef skulle kunna ingå i handledningsgruppen. Fördelen med att inte ha med en chef beskrivs i termer av att samtalet då får ”högre till tak”. Enligt målsättningen med verksamheten i Stockholm skulle grupperna efter en tid dock bli självgående med stöd av sin närmsta chef och endast behöva professionell handledningshjälp vid förändringar (t.ex. i arbetsuppgifter eller av personalstyrkan). Denna målsättning omöjliggör enligt min uppfattning en rutin där den närmsta chefen inte ingår i handledningsgruppen. Om cheferna skall ingå i handledningsgrupperna behöver därför frågor som kräver ”högre till tak” ha ett

---

¹⁰⁰ Sådan handledning motiveras i debatten framför allt av att yrkesrelaterad stress behöver hanteras. Justitieminister Beatrice Ask (M) angav utredare av relationsbrott, grova våldsbrott och barnpornografibrott, poliser i yttre tjänst, kriminaltekniker samt personal vid kommunikationscentraler och polisens kontaktcenter som prioriterade grupper i sammanhanget (Svar på skriftlig fråga från Lena Olsson (V) 2010/11:511).

annat forum. Frågan om chefers medverkan i handledningssammanhang är inte okomplicerad. För mindre utredningsgrupper där den närmste chefen själv är aktiv utredare skulle det förmodligen uppfattas som onaturligt om inte denne deltog.

Ansvar och kontroll

Dokumentation

Enligt FN:s principer för skydd av frihetsberövade¹⁰¹ bör förhör med misstänkta spelas in på band. Denna starka rekommendation kommer sig av en önskan att garantera att den misstänktes mänskliga rättigheter inte kränks i förhørsrummet. Detta var också den huvudsakliga bevekelsegrunden när man i England och Wales införde detta krav. Det finns dessutom kommunikativa skäl för att föreslå en ökad användning av ljudinspelning av förhör, även i utredningar av brott med lägre straffvärde. Förhørsledaren lämnas mer tid och uppmärksamhet till de kommunikativa aspekterna av förhöret om denne slipper föra detaljerade anteckningar samtidigt.

Då utredningar av mängdbrott (eller vardagsbrott som de också kallas) genomförs under en högre tidspress än grövre brott förutsätter en ökad användning av ljudinspelningar att detta kan ske enkelt utan tidsspillan. Med modern teknik torde det vara enkelt att koppla på en möjlighet till digitala ljudinspelningar till redan befintligt datoriserat utredningsstöd. Det finns redan idag möjlighet att bifoga ljudfiler i de datoriserade utredningsstöden, men det saknas möjlighet att spela in direkt i programmet och att ta ut kopior på dessa filer till försvar och arkiv på ett enkelt sätt¹⁰². Tre av de fyra fokusgrupperna tar upp frågan med de nedrustade skrivcentralerna, vars uppgift varit att transkribera dialogförhör. Detta är en personalkrävande aktivitet, men när servicen behövs en viktig komponent för utredningsarbetets effektivitet och därmed även för rättssäkerheten. Då rättssäkerhets- och effektivitetsfrågor är en nationell angelägenhet skulle nationella riktlinjer för en lägsta acceptabel nivå på skrivservice kunna ge stöd både för polisområdenas personalplanering och för utredarna själva. Ytterligare en aspekt på behovet av ljudinspelade förhör är möjligheten att i efterhand utvärdera förhørsarbetet, möjligheten att i en rättegång spela upp en sekvens för att visa exakt vad som sagts och möjligheten att beforska förhørsverksamheten med högre reliabilitet. Videoinspelade förhör tas också upp av fokusgrupperna, och med dagens möjligheter till lagring av digital information, utrustningens förhållandevis låga kostnad och möjlighet till direkt

---

¹⁰¹ UN Body of Principles for the Protection of All Persons Under Any Form of Detention or Imprisonment. Antagna av FN:s generalförsamling 9 december 1988). Princip nr. 23

¹⁰² För polisens nya utredningsstöd PUST planeras en inspelningsfunktion i fas tre med implementeringsstart planerad 2014. Projektet är dock drabbat av förseningar och tidsplanen får därför betraktas som preliminär.

inspelning på en dator, borde även användningen av videoinspelade förhör kunna öka.

Högre krav på dokumentation av utredningsarbetets beslutsfattande kan, som tidigare nämnts, leda till en ökad känsla av ansvar. Dessutom kan själva processen med att skriva ner tankar och funderingar stimulera en utredare att värdera alternativa förklaringar till informationen de samlar in (Rachlew, 2009). Ytterligare dokumentationskrav kan dock lätt komma att uppfattas som, och bli, en belastning snarare än en hjälp för utredarna. Det är därför viktigt att ett påfört dokumentationskrav blir lätthanterligt, lättöverskådligt och enkelt att sammanställa då utvärderingar skall göras. Det finns redan omfattande krav på dokumentation, vilken skall ge en rättvisande bild av förundersökningens förlopp och bör författas kontinuerligt under arbetets gång (JO 1980/81 s. 79). Det brukliga är dock att dessa i första hand speglar de händelser i förundersökningen som har direkt juridisk betydelse. Det som skulle hjälpa utredarna i att undvika *confirmation bias* och stödja utvärderings- och planeringsarbete under utredningens gång är snarast en dokumentation av de mer subjektiva aspekterna av fattade beslut och vilket beslutsunderlag som lett fram till dessa beslut. Dokumentationen av dessa skulle också kunna stödja utvecklingen av mått på utredningsarbetets kvalitet som komplement till de redan existerande kvantitativa måtten.

Motivation

Det förekommer några uttalanden i fokusgrupper och individuella intervjuer som indikerar ett motivationssänkande missnöje med den högre ledningen i polisdistrikten. I en av grupperna nämns att ledningen ibland har bristande förståelse för hur tidsödande förhørsarbete kan vara och att de *"tänker bara på genomströmningstid"*. Uttalanden av denna typ tillhör undantagen och anknyter i materialet endast till upplevda negativa konsekvenser av målstyrning med kvantitativa mått. Lipsky (2010) menar att det finns generella svårigheter i att mäta tjänstemäns (gatubyråkraters) arbetsprestation, såväl kvalitativt och kvantitativt. Verksamhetens ofta vaga, flerbottnade och ibland motsägelsefulla mål i kombination med att de kvalitativa aspekterna är öppna för politiserade definitioner komplicerar denna uppgift. Det går till exempel inte att utgå från en marknadsmässig helhetsbedömning som en balansräkning. Organisationens svar på svårigheten blir, enligt Lipsky (ibid), att undvika denna konflikt och istället mäta det som lätt kan kvantifieras utan att inkräkta på tjänstemannens relation till klienterna.

Upplevda försämringar i tillgången på administrativt utredningsstöd nämns också i negativa termer, medan intressanta, varierade och utmanande arbetsuppgifter, gruppgemenskap och möjligheten att följa sina ärenden genom rättskedjan omnämns positivt.

Utmaningen för framtiden blir att bibehålla och ytterligare förbättra den höga graden av motivation mina informanter ger uttryck för, och samtidigt höja motivationen inom den övriga utredningsverksamheten. Om mina informanter skall tas som modell här framträder ett antal komponenter som kan utgöra råd för övrig verksamhet.

- Arbetsbelastningen kan visserligen vara hög, men inte så hög att utredarna upplever att arbetets kvalitet blir lidande. Detta innebär att en ökad effektivitet förutsätter andra komponenter än "hårdare arbete". Två sådana komponenter mina informanter gett uttryck för är ett effektivt administrativt utredningsstöd och en adekvat organisation där utredningsverksamheten kan stödjas av lätt tillgängliga specialistkompetenser.
- När kvantitativa mått används som medel att nå verksamhetsmålen är det viktigt att dessa mått inte tillåts bli självständiga mål utan sammanhang. Det inbjuder till att måtten istället för målen tillåts styra verksamheten. De kvantitativa resultaten riskerar också att från ett ledningsperspektiv felaktigt uppfattas som robusta fakta som inte behöver tolkas.
- De kvantitativa måtten behöver kompletteras med trovärdiga kvalitativa mått för att minska irritation och skapa ett bättre utvärderings- och beslutsunderlag för utredarna och deras chefer. För mina informanter ges naturligt viss kontinuerlig kvalitativ respons i och med deras nära samarbete med åklagare och deras möjlighet att följa sina ärenden vidare i rättskedjan. Även domstolens bedömning utgör en kvalitativ utvärdering av deras arbete. Detta är något som även utredare av mängdbrott sannolikt skulle vara behjälpta av.
- Utrymme för att utveckla och applicera nya arbetsmetoder är viktig för både kvalitet, effektivitet och yrkesstolthet.
- Mängdbrottsutredningar kan uppfattas som monotona för en del utredare (i kontrast till utredande av grövre brott). Varierade arbetsuppgifter bör därför kunna öka trivseln för dessa och därmed även motivation och effektivitet. Detta innebär därmed en balansgång med specialisering å ena sidan och variation å den andra.
- Möjligheten att arbeta i mindre och relativt autonoma arbetslag förefaller vara en trivsel- och motivationsfaktor för mina informanter, åtminstone om arbetslaget upplever ett förtroende från sina närmsta chefer.

Framtida forskning

De **kommunikativa mottaktiker** som appliceras av den misstänkte återstår i allt väsentligt att beforska. Hur kommer det sig att vissa misstänkta agerar

vänligt och tillmötesgående medan andra uppträder tvärt och ovänligt? Är detta passiva uttryck för deras sinnesstämning för stunden och svar på förhørsledarens agerande, eller kan det också finnas en aktiv och medveten taktik bakom? Min egen erfarenhet talar för att det åtminstone i vissa fall kan föreligga en högst medveten taktik bakom det sätt på vilket en förhörd person väljer att kommunicera med en förhørsledare. Denna fråga tror jag man bäst närmar sig med en serie intervjuer med livsstilskriminella efter att de dömts för de brott förhören avsett. Att använda livsstilskriminella (även kallade vaneförbrytare eller yrkeskriminella) skulle innebära att man som forskare får informanter med omfattande erfarenheter av att vara misstänkta i polisförhör. Att använda redan dömda skulle också innebära att en rättslig sanning i skuldfrågan etablerats bortom rimligt tvivel.

Forskningen om tillförlitlighet har i allt väsentligt riktat in sig på metoder att avslöja lögn, vilka ledtrådar som kan användas och huruvida dessa metoder kan förmedlas till andra. Några av mina informanter kritiserar detta och menar att värdet av att avslöja lögn under förundersökningen är begränsat. En utredare kan under optimala omständigheter vara relativt säker på att en misstänkt har ljugit, men exakt vad har han/hon ljugit om, och vad är sanningen? Detta är svårare för förhørsledaren att komma åt, även med förfinade analysinstrument. Ett fält som åtminstone för rättsliga sammanhang förefaller helt obeforskat är möjligheterna att istället minska andelen lögn i förhörsrummet. Om man utgår från grundantagandet att lögn ofta är ett försvar, borde en person vara mindre benägen att ljuga för en människa denne känner förtroende för, någon som är mindre hotfull. Det skulle kunna vara denna effekt som Holmberg och Christiansson (2002) var på spåren när de noterade en association mellan humana, respektfulla förhör och en ökad andel medgivanden. Detta område skulle vara svårt att operationalisera i experimentella studier, men borde gå att närma sig med intervjuer och fallstudier. Visst arbete har redan gjorts genom att misstänkta beslutsprocesser inför ett erkännande kartlagts. Lögnen är, om än närbesläktad, inte synonym med ett totalt förnekande av brott från en skyldig misstänkt. Framtida lögnforskning bör ta fasta på denna skillnad och koncentreras mer på vad misstänkta egentligen ljuger om i olika förhörssammanhang och varför. En metod skulle kunna vara att gå igenom förhörs materialet med både förhørsledare och en dömd misstänkt och be dem "tänka högt" utifrån tillförlitlighetsbedömning och taktik för förhørsledaren och sanningshalt och taktik för den misstänkte.

Tyst och lågmäld kunskap är som jag visat en påtaglig faktor i förhörsrummet. En rimlig hypotes skulle vara att denna tysta kunskap kommer till uttryck i olika grad och på olika sätt och att detta kan variera med de kontinuum jag redovisade i kapitel sex. Det vill säga, ett mer fullständigt beslutsunderlag bör kunna ge en större andel pre hoc-beslut i förhörsrummet som möjliggör en högre grad av kognitiv aktivitet i förhållande till dessa beslut. Denna modell

skulle kunna testas genom analyser av inspelade förhör där förhørsledaren antingen haft brett eller ofullständigt beslutsunderlag. Analyserna skulle kunna kopplas till intervjuer för att få så kallad *face validity*. Detta är också en hypotes som skulle kunna testas experimentellt genom att mer eller mindre förberedda förhørsledare (oberoende variabel) ställs inför en liknande förhörssituation och sedan skattar i vilken grad de tvingats fatta nya beslut under förhöret och i vilken grad de hunnit tänka igenom dessa nya beslut (beroende variabel). Respondenterna i en sådan studie behöver ha ungefär lika omfattande erfarenhet av förhørsarbete, då detta annars riskerar utgöra en supressorvariabel.

Jag berörde **uppsåtsfrågan** tidigare i detta kapitel, vilken förefaller vara i stort sett obeforskad i förhörssammanhang. Studier kring denna kan fokusera på hur framgångsrika olika förhörstekniker är på att få fram den misstänktes uppsåt. Sådana studier kommer oundvikligen att dras med vissa etiska såväl som reliabilitetsproblem då en människas innersta intentioner och känslor i samband med klandervärda gärningar skall avtäckas. En användbar utgångspunkt är förmodligen att först göra en genomgång av hur högre rätt bevisvärderar i uppsåtsfrågor och vilken betydelse olika utsagetyper från den misstänkte får när en dom formuleras. Utifrån denna kunskap borde utsagetyper kunna kategoriseras och kodas i fallstudier där förhørsledarens tekniker också kan skattas.

Jag har i denna avhandling upprepade gånger gjort **jämförelser mellan utredare av grova brott och utredare av mängdbrott**. Detta har jag gjort utifrån min empiri, som uteslutande grundar sig på uttalanden från informanter som är utredare av grova brott. Dessa har visserligen alla tidigare varit utredare av mängdbrott, då detta är den enda karriärvägen till att utreda grövre brott, men deras relevanta erfarenheter kan ligga långt tillbaka i tiden. En systematiserad komparation skulle kunna ge ytterligare kunskaper om utredningsarbetets villkor i olika sammanhang. Utredningsorganisationerna varierar inom polisverksamheten och olika polisområden kan ha olika mer eller mindre specialiserade utredningsgrupper. En komparativ studie skulle kunna genomföras med fokusgrupper och ta upp ungefär de frågor som utkristalliserades som hänsyn och teman i min fokusgruppstudie. För att få en bredare analys av materialet bör även lokala planerings- och styrdokument inkluderas. Eventuellt kan en separat intervjuserie göras med utredningsgruppernas chefer, för att ytterligare öka förståelsen för verksamhetens organisatoriska villkor.

En annorlunda och empirinära approach för att studera *best practice* i förhørs- och utredningsmetodik kan vara att göra **haveri- respektive framgångsstudier** av polisutredningar. Med detta menar jag att forskaren identifierar ett antal utredningar som enligt förutbestämda kriterier betraktas som undermåliga och jämför dem med ett antal som betraktas som särskilt framgångsrika. Att ställa upp dessa kriterier skulle vara en grannlaga uppgift, men det finns ett mindre antal svenska fall där det är klarlagt att en oskyldig blivit dömd. Det finns

också ett antal fall där rätten riktat direkt kritik mot utredningsarbetet och i förekommande fall underkänt åtalet. Framgångsfallen är förmodligen svårare att definiera då även fall som inte lett till åtal kan ha föranletts av ett framgångsrikt utredningsarbete (den misstänkte kanske var oskyldig).

Få studier har inkluderat **perspektiv från olika aktörer i rättsväsendet** i synen på förhørs- och utredningsverksamhet. Read och Powell (2011) intervjuade advokater, åklagare, utredare och akademiker om vilka brister de såg i polisförhör. Den studien skulle vara intressant att replikera för svenska förhållanden. Read och Powell intresserade sig bara för juridiska aspekter av polisförhör med misstänkta och fokus kom att riktas mot frågeteknik och informationsutbyte. Det finns även en potentiellt intressant komparation att göra mellan förundersökningens polisförhör och de förhör som hålls senare under rättegången av åklagare och försvarare.

Flera informanter har lyft frågan om att olika förhörstaktiker kan behöva användas **beroende av brottstyp** och beroende på huruvida den misstänkte känner till, eller enkelt kan gissa sig till, vilken utredningsinformation förhørsledaren har tillgång till. Jag har tidigare exemplifierat detta med familjevåldsbrott där teknisk bevisning i form av till exempel DNA, fingeravtryck och skador på offret lätt kan förutses av en skyldig misstänkt. I dessa fall finns också ett naturligt starkt känslomässigt inslag i själva brottet. Detta kan ställas i kontrast till brott där den misstänkte har svårare att förutse vilken information utredarna har och där de känslomässiga inslagen är låga eller obefintliga, till exempel ett bostadsinbrott. En rimlig frågeställning kan vara hur erfarna utredare ser på förberedelse och genomförande av förhör i dessa olika typer av ärenden. En studie skulle kunna använda en mindre serie intervjuer som förstudie för att sedan formulera vinjetter och enkäter till en experimentell huvudstudie.

Forskningsfältet om erkännanden är, som jag tidigare noterat, relativt väl inmutat. Jag vill dock ta upp en aspekt som fortfarande är hölj i dunkel. Det finns bara ett fåtal studier som har jämfört hur **erkännandefrekvensen ser ut inom olika brottstyper** (se t.ex. Neubauer, 1974). I komparationen mellan grövre och lindrigare brott finns en potentiell supressorvariabel, nämligen att de misstänkta i stort sett alltid har biträde av en försvarare under hela förundersökningen i grövre brottsmål. Detta är mer sällsynt vid utredningar av lindrigare brott. Närvaron av försvarare har visat sig sänka den misstänktes benägenhet att erkänna brott (se t.ex. Moston et al., 1992). En komparativ studie av erkännandefrekvenser för olika brottstyper behöver därför kompensera för förekomsten av försvarare. Det finns fler tänkbara supressorvariabler att kompensera för, till exempel huruvida de misstänkta har kriminell bakgrund.

Jag har på flera ställen nämnt bristerna i att utredningsverksamheten underkastas mål vars uppfyllelse i stort sett uteslutande mäts med kvantitativa mått.

Det förefaller saknas **trovärdiga och enkelt användbara kvalitativa mått**. Då ett mått lätt uppfattas som ett mål blir detta snedförhållande problematiskt, både för polisledningens och för utredarnas möjlighet att resultatstyra sin verksamhet. Här tror jag forskning på området kan lämna ett viktigt bidrag. Genom att i samarbete med utredare och åklagare sammanställa något som kan betraktas som *best practice*, borde det vara möjligt att lista några viktiga kvalitativa bedömningskriterier. Dessa kriterier bör formuleras så att en person väl insatt i en förundersökning relativt enkelt kan pricka av dessa "kvalitetsmärken". Dessa kan sedan översättas till en kvantitativ skala som genererar ett antal "slutbetyg" på förundersökningens kvalitet. Då omfattande utredningsarbete emellanåt inte leder någon vart trots att utredningsarbetet varit nödvändigt, behöver sådana kvalitetsmärken även spegla hur bred utredningen varit. Även beslutsprocesser och deras underlag bör kunna inkluderas i detta kvalitativa mått. För att ett verktyg av det här slaget skall komma till användning och uppskattas som ett hjälpmedel tror jag det är viktigt att det dels formuleras i nära samarbete med aktiva utredare och att det är lättanvänt snarare än att det är helt fulländat i alla delar.

Polisutredningar är en manlig värld. Både de flesta utredarna och de flesta misstänkta är män, även om det finns det undantag. **Genusfrågor i utredningsarbete** är ett av de områden som är dåligt inmutade av forskningen. Går det att identifiera genusrelaterade egenskaper och förhållningssätt i förhörsrummet? Hur förhåller sig i så fall dessa till varandra och till förhörens utfall?

Slutligen vill jag ta upp behovet av forskning om **polisförhör och mänskliga rättigheter**, inte minst i den för utredarna så svåra frågan om att bibehålla objektivitet i arbetet och att betrakta den misstänkte som oskyldig tills dess denne är dömd. Polisutredare behöver använda ett flertal väl definierade strategier för att den misstänktes mänskliga rättigheter ändå skall kunna garanteras. Några sådana strategier har beskrivits i avhandlingen. Det vore rimligt att fokusera en studie på att hitta flera sådana strategier, värdera dem mot tillgänglig forskning och aktuellt rättsläge, och sedan sammanställa dem i rapportform och eventuellt i ett utbildningspaket för grund- och vidareutbildning.

SUMMARY

This thesis aims to provide an increased knowledge, analysis and evaluation of the planning of police interviews with suspects of serious crime. Special focus has been paid to the credibility of the handling and assessment of information. I also describe and analyse the legal, tactical and organizational considerations taken by police investigators and look at the dilemmas that can occur in relation to decision making. Furthermore, I detail and examine such concerns in relation to the human rights of the suspect and basic Swedish legal principles. As the informants of the present study frequently expressed difficulty to express the purposes of their actions in the police interview, I also problematized the occurrence, use and mediation of the police interviewers' tacit knowledge. The main empirical material consists of interviews with focus groups (N=4, n=15), additional interviews (n=3) with homicide detectives and a case study of a complex murder case with four main suspects (36 police interviews over 23.5 hours).

Dilemmas in decision making within a legal, organizational and tactical context

Considerations and decisions made during a police investigation can be broken down in their relation to the primary concerns being examined. The three main fields emerging from the focus group analysis can be listed as legal, organizational and tactical concerns and these are presented both separately and in different combinations with each other.

The detectives face a large number of situations, which need careful thought and assured decision making during an investigation. Each new piece of information has to be assessed and weighed against prior knowledge of the case before any progression can be made. I have called these situations 'decision surfaces' as they occur for several brief moments during an investigation and need to be handled to a more rigid set of fundamental rules. The amount of decision surfaces relate to the length and flow of information during an inves-

tigation. The fundamental set of rules consists of ratified international conventions, national legislation and different local and national organizational rules and procedures.

The fundamental rules are, in some aspects, ambiguous, incomplete and/or contradicting, which make decision making more difficult. The complexity of an investigative context and its changing nature mean that decision surfaces often become unpredictable. The large amount of decision surfaces and the problems in identifying the exact timing of the availability of information reduces further the ability to subsequently evaluate such decisions. This is especially present in the context of an interview where the continuing communication generates even faster and more demanding decision surfaces. At such times the investigators fit Lipskys analysis of street level bureaucrats making decisions with discretionary power. The police interviewer is often, even after meticulous preparation, exposed to decision surfaces that demand intuitive decisions rather than carefully cognitively processed ones. In these situations the tacit knowledge of an interviewer plays an important role however such situations will inevitably make conclusions vulnerable to different forms of bias to a smaller or larger degree.

There is a certain hierarchic relationship between the legal and the organizational/tactical concerns. The legal concerns are primarily studied when decisions are made and this appears normal for an operation working within legal contexts. The relationships between organizational and tactical concerns are less obvious however. In some parts of the interview, material organizational concerns are stressed, and in other parts, the tactical. It is possible, however, to presume that certain organisational factors are less open to compromise and are thus more dominating when they occur. One of these is, for example, at which point an analysis of technical evidence will generate information for the investigation. Other organisational factors seem to be open to debate, for example, the decisions made by a prosecutor with regard to which evidence is used in a pre-trial process with relation to a request for a suspect to be held in custody, or how resources are to be divided between different tasks. Some organisational factors are described as being obviously less important to other tactical factors. One example is the police management's ambition to lead the investigators in a target oriented way using quantitative measures. Such ambitions are rather met with irritation, and tactical concerns are not abandoned.

Decision surfaces in conflict

Two types of decision surface' appear to be particularly in conflict. The first of these is when presumption of innocence (ECHR art 6:2) is challenged by the explicit organisational goal to bring a case to court. The second is when the

principle of objectivity (Swedish law, RB 23:4) is challenged by the principle of having swift criminal proceedings (Swedish law RB 23:4; RB 20:2, 3). To presume innocence in cases where convincing evidence of guilt is at hand (during the process) provides for a cognitive conflict for an investigator. The legislator appears to demand that an investigator, in such cases, should be convinced of these two conflicting aspects at the same time.

If the suspect is presumed to be guilty, the risk increases that information to support this hypothesis is pursued and gathered exclusively. In such a scenario an investigator is exposed to the risk of making decisions whilst under the strong influence of confirmation bias, an unconscious quest to confirm a hypothesis rather than to objectively search for new information. I explore confirmation bias in the forensic context and conclude that it may be driven by several psychological phenomena such as a need for closure, the need of a positive self-image, cognitive dissonance, group think and priming. The confirmation bias is to some extent counteracted by the principle of objectivity.

The demand for objectivity means, according to Swedish law, that circumstances, which speak in favour of the suspect, are also to be pursued and investigated. These additional investigative activities are time consuming and therefore may end up conflicting with the principle of swift processing. In the interview material of this thesis however, it appears that the principle of swift processing in these cases actually has a lower priority than the principle of objectivity. Guidance on how these conflicting situations should be handled cannot be found in comments made by the legislator, in literature or within methodological support published internally. The theses show that the informants, in spite of this, apply several conscious strategies to handle the conflicts and reduce the influence of confirmation bias. For example, one of the focus groups uses one member of the group to play the role of the suspect's lawyer during meetings when the investigation is planned and evaluated. Another focus group stresses that a careful use of the term "evidence" is necessary. If "evidence" is over used, it implies a sole interest in incriminating information, which might hamper objectivity. The investigators then might be more prone to seek, collect and even build evidence and thus lose interest in other information.

How the interviews are planned, performed and evaluated

The informants have expressed knowledge and attitudes in line with the main recommendations from research in areas like lie-detection, communication, tactical use of evidence and false confession. They have problematized and supplemented these fields of knowledge in different ways. Most of these as-

pects are, in one way or another, related to the information flow of the investigation, with the suspect interview as the hub. Preparation, evaluation and how different investigative actions can cross-fertilise each other have a central position in the informant's description of the context of interviewing suspects.

The case study shows that the detectives used their investigative information tactically and that they were helped in this by the fact that new and or additional material information entered the investigation continuously. Investigative information that is available before an interview is analysed by the investigators. They then decide when and how, during the interview, this information is to be disclosed to the suspect. The suspect is then, also during the interview, asked to describe the course of events in detail, especially in those areas where incriminating information is available to the investigators. When the suspect has given a statement that contradicts incriminating evidence, he/she is given a moment to repeat and elaborate on the subject.

Later during the interview, or at the beginning of the subsequent one, the incriminating information is disclosed to the suspect and he/she is asked to explain any contradictions. There are numerous dimensions as to how investigative information can be analysed and used. As a main rule the informants express that weak incriminating information and evidence that the suspect is expected to know (or easily surmise) is used early in an interview. Strong incriminating information and information that the suspect is unlikely to know is withheld by the investigators for a later stage. The same information can sometimes be used over several steps, by first being vaguely referred to and at a later juncture disclosed more precisely. The pre-trial proceedings, when a detention request is decided, and the final presentation of the investigation to the suspect and his/her defence, are important legal milestones for the investigators possibly to use the incriminating information tactically. In the pre-trial proceedings the prosecutor will have to reveal a certain amount of evidence to the court, suspect and defence in order to assure a court decision of detention. This information therefore needs to be used in the interviews preceding the pre-trial hearings. In the final presentation of the investigation, all the information that is to be used by the prosecution has to be disclosed. This marks an absolute end for the police investigation. All incriminating information needs therefore to be addressed in interviews prior to this stage.

In the analysis of the case study it also became obvious that the focus group informants had described an 'ideal suspect interview' which rarely exists in real homicide investigations. When they talked about how investigative information is to be used during an interview, they actually meant the entire sequence of interviews. In this case study such sequences stretched over several months and included a large number of interviews. Different interviews served different purposes. For the dominant part, these have been information gath-

ering but some obvious elements of confession orientated technique are present. These appear to target explanations to contradictions rather than an actual confession of the crime, even though admitting to having lied and confessing to certain circumstances might automatically lead a confession of the crime. These techniques have, in the case study, not reached any immediate success. Admissions and confessions have instead been given during the first minutes of interviews held after interviews where incriminating information was disclosed. Between interviews, suspects have the opportunity to think and discuss their situation with their defence lawyer. In contrast to the informants frequently stressing planning and conscious tactics, they also expressed that they sometimes acted on gut-feelings during the interviews – a kind of ‘experienced based’ intuition. In the case study I identify one of these and call it “the thousand question technique”.

The “thousand-question-technique” has an exceptional position in the material as it is not described in any of the interviews but is quite obvious in the case study. It also dictates a considerable change in the tempo and show of power in the communication. When the technique is used, an interviewer asks a large number of closed-ended questions about details, though this is mainly used in situations where the communicative climate is good and when the suspect has shown interest in answering questions. It seems that the use of such a technique comes from an impromptu judgement. The interviewer “shoots from the hip” with every question being quite spontaneous. The areas addressed might, on the contrary, already be identified as being interesting during the planning phase. During these sequences the police interviewer has the initiative and control of the dialogue, at least as long as the suspect replies to the questions. It is difficult to assess the level of conscious cognitive activity the interviewer has with regard to decisions as to which questions to ask but it seems that most questions are follow-up questions or “padding” questions with a low investigative value and therefore, on a cognitive level, not particularly demanding for the interviewer. Some questions, however, seem to be planned. For example, when the interviewer asks about a suspect’s route to the crime scene, some very important questions are asked about the planning of the crime inside the car and their use of cell phones. These questions are interspersed with questions about how the suspects were positioned in the car and how they were dressed. Such questions have lower investigative value but might be used to compare the suspect’s statements and to create an overall picture. A large number of follow-up and padding questions are also thrown into the mix, with low or non-investigative value. It is normally recommended for interviewers to use open-ended questions that invite the suspect to ‘free recall’. Stable research results conclude that such questions result in more information. “The thousand-question technique” therefore means an obvious lapse from an evidence based methodology.

The possibility for investigators to evaluate the interviews in a versatile way is, as in all forms of evaluation, covered by a couple of important conditions. They need time, a natural forum, methodology and knowledge. The informants explain how they usually work in pairs led by an investigation team leader and a prosecutor. An analyst and often a forensic technician with a generalist competence are also connected to this group. This gives a relatively small and easily gathered group, which can constitute a natural forum for the evaluation work. It can be debated whether or not the informants have enough time but it is clear that they work under less time pressures than their colleagues investigating more common crimes. During the evaluation process a special focus is aimed at the analysis of information. The investigators make inventories with regard to which information has been used during the interviews and which new information has come to light as a result of the statements of the suspects.

They then analysed which information the suspect knew and which might have been guessed. Furthermore it is analysed how the information obtained from the suspect can be compared to other available information and how it can be controlled and/or supplemented with further investigative actions (for example, the subsequent interviews). In this way, knowledge is developed in a 'hermeneutic spiral'. Communicative aspects of the interview are also the subject of evaluation. A suspect may feel emotionally distressed for several reasons, something that might hamper his/her capability to communicate. Shortcomings in the personal contact between the interviewer and the suspect can also constitute a communicative obstacle which might lead to the interviewer needing to be replaced. Knowledge and power are important components in the communication between the interviewer and the suspect. They have obtained different knowledge of the events that are under investigation and of the investigation itself. They therefore gain different possibilities to exploit the opportunities of power that this knowledge offers. As a result the knowledge of both parties develops and the power in the room might shift several times during the interview.

Knowledge in different volume and how it changes

In chapter seven I have, via a decibel metaphor, shown how the investigators professional knowledge might be completely silent, low key or easily verbalised. The description of the low key knowledge means an extension of the existing metaphor emanated from the Polanyi and Wittgenstein, among others. The purpose of this extension is partly to increase the understanding of the varieties in the police interviewers experience based knowledge and also to partly point out factors, which might drown out the low key knowledge. For those not directly involved in the investigative context of serious crimes, I argue that such over-voicing can also occur by normal consumption of drama-

tized descriptions such as TV shows. Over-voicing can also occur through some of the formal frames of the investigative context. For example, the organisational ambition to lead the investigators in a target orientated way using quantitative measures. This seems to be related to when professional, bureaucratic and market orientated management logics conflict.

REFERENSER

- Advokatssamfundet. (2011). Vägledande regler om god advokatsed Retrieved 2012-07-30, from www.advokatssamfundet.se
- Akehurst, L., Köhnken, G., Vrij, A., & Bull, R. (1996). Lay Persons' and Police Officers' Beliefs Regarding Deceptive Behaviour. *Applied Cognitive Psychology*(10), 461-471.
- Alvesson, M., & Skoldberg, K. (2010). *Tolkning och reflektion - Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod* (2 ed.). Lund: Studentlitteratur.
- Amelsvoort, A. v., Rispens, I., & Grolman, H. (2007). *Handleiding verhoor*. s-Gravenhage: Reed Business Information bv.
- Anderson, C. A., Lepper, M. R., & Ross, L. (1980). Precervance of social theories: The role of explanation in the persistence of discredited information. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39, 1037-1049.
- Arvidsson, M. (2007). *Den fabricerande människan - Om bedrägeri som vardaglig interaktionsform*. PhD, Karlstads universitet, Karlstad. (Karlstad University Studies 2007:20)
- Ask, K. (2006). *Criminal Investigation - motivation, emotion and cognition in the processing of evidence*. PhD, Göteborg University, Göteborg.
- Ask, K., & Granhag, P. A. (2005). Motivational sources of confirmation bias in criminal investigations: the need for cognitive closure. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 2(1), 43-63.
- Ask, K., & Granhag, P. A. (2007). Motivational bias in criminal investigators' judgments of witness reliability. *Journal of Applied Social Psychology*, 37, 561-591.

- Ask, K., & Granhag, P. A. (2011). Investigators Under Influence: How Social Norms Activate Goal-Directed Processing of Criminal Evidence. *Applied Cognitive Psychology*, 25, 548-553.
- Ask, K., Rebelius, A., & Granhag, P. A. (2008). The 'elasticity' of criminal evidence: A moderator of investigator bias. *Applied Cognitive Psychology*, 22, 1245-1259.
- Ask, K., Reinhard, M. A., Marksteiner, T., & Granhag, P. A. (2011). Elasticity in evaluations of criminal evidence. Exploring the role of cognitive dissonance. *Legal and Criminological Psychology*, 16(2), 289-306.
- Asplund, J. (1987). *Det sociala livets elementära former*. Göteborg: Korpen.
- Bargh, J. A., & Chartrand, T. L. (1999). The Unbearable Automatidity of Being. *American Psychologist*, 54(7), 462-479.
- Bastick, T. (1982). *Intuition. How we think and act*. Chichester: Wiley.
- Bechara, A., Damasio, H., Tranel, D., & Damasio, A. R. (1997). Deciding advantageously before knowing the advantageous strategy. *Science*, 275, 1293-1295.
- Beilock, S. L., & Carr, T. H. (2002). When Paying Attention Becomes Counterproductive. Impact of Divided Versus Skill-Focused Attention on Novice and Experienced Performance of Sensimotoric Skills. *Journal of Experimental Psychology: Applied*, 8(1), 6-16.
- Benner, P. (1993). *Från novis till expert - mästenskap och talang i omvårdnadsarbetet. Sakgranskning och svensk bearbetning av Liselotte Rooke*. Lund: Studentlitteratur.
- Berger, P. L., & Luckman, T. (1966). *Social Construction Of Reality - A Treatise in the Sociology of Knowledge*. New York: Bantam Doubleday Dell Publishing Group Inc.
- Bergmark, A., Bergmark, Å., & Lundström, T. (2011). *Evidensbaserat socialt arbete. Teori, kritik, praktik*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Bergslien, E. (2006). Teaching To Avoid the "CSI Effect". Keeping the Science in Forensic Science. *Journal of Chemical Education*, 85(5), 690.
- Bergström, S., Andersson, T., Hästad, T., & Lindblom, P. H. (2002). *Juridikens termer*. Stockholm: Liber.
- Beune, K., Giebels, E., Adair, W. L., Fennis, B. M., & van der Zee, K. I. (2011). Strategic sequence in police interviews and the importance of order and cultural fit. *Criminal Justice and Behaviour*, 38(9), 934-954.
- Björklund, L.-E. (2008). *Från Novis till Expert: Förtrogenhetskunskap i kognitiv och didaktisk belysning*. Doktorsavhandling, Linköpings Universitet, Norrköping. (17)

- Björkman, J. (2009). Arbogamålet och CSI-effekten Retrieved 2012-12-23, from <http://www.dagensjuridik.se/2009/02/arbogamålet-och-csi-effekten>
- Blau, P. (1963). *The Dynamics of Bureaucracy*. Chicago IL: University of Chicago Press.
- Blomkvist, C. (1987). *Försvaren*. Stockholm: Sveriges Advokatsamfund.
- Bloom, B. S. (1956). *Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals*. New York: David McKay Co Inc.
- Bohlin, I. (2011). Evidensbaserat beslutsfattande i ett vetenskapsbaserat samhälle. Om evidensrörelsens ursprung, utbredning och gränser. In I. Bohlin & M. Sager (Eds.), *Evidensens många ansikten. Evidensbaserad praktik i praktiken*. Lund: Arkiv.
- Bond, C. F., & DePaulo, B. M. (2006). Accuracy of deception judgements. *Personality and Social Psychology Review*, 10, 214-234.
- Borgnäs, L. (2004). *Sanningen är en sällsynt gäst: sökandet efter Catrine da Costas mördare*. Stockholm: Norstedts Pocket.
- Bower, G. H., Black, J. B., & Turner, T. J. (1979). Scripts in memory for text. *Cognitive Psychology*, 11(177-220).
- Bring, T., & Diesen, C. (2009). *Förundersökning* (4 ed.). Stockholm: Nordstedts Juridik.
- Brown, R. (1999). *Dynamics Within and Between Groups*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Bryman, A. (1989). *Research Methods and Organization Studies*. London: Unwin-Hyman.
- BRÅ. (2011). Anmällda brott - Slutlig statistik för 2011 Retrieved 2012-08-17, from www.bra.se/statistik
- Bull, R. (2012). Interviewing suspects in a humane way: What research can tell us. Presentation at the AEPC (Association of European Police Colleges) conference, February 2012, Stockholm: Swedish National Police Academy.
- Bull, R., & Cherryman, J. (1996). *Helping to identify skills gaps in specialist investigative interviewing*. London: Home Office.
- Bull, R., & Soukara, S. (in press). A set of studies of what really happens in police interviews with suspects. In G. D. Lassiter & C. Meissner (Eds.), *Interrogations and confessions*. Washington: American Psychological Association.
- Carlgren, I., & Marton, F. (2003). *Lärare av i morgon*. Stockholm: Lärarförbundets förlag.
- Cassell, P. G. (1999). The Guilty and the "Innocent": An Examination of Alledged Cases of Wrongful Conviction from False Confessions. *Harvard Journal of Law and Public Policy*(Spring 1999).

- Chi, M. T. H. (2006). Two Approaches to the Study of Experts' Characteristics. In K. A. Ericsson (Ed.), *The Cambridge handbook of expertise and expert performance* (pp. 21-38). New York: Cambridge University Press.
- Christiansson, S.-Å. r. (1996). *Rättspsykologi - Den forensiska psykologin i Sverige. En kunskapsöversikt*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Christiansson, S. Å., Holmberg, U., & Svedin, C. G. (2006, 2006-01-11). Inkompetens och naivitet styr vår brottsbekämpning, Debatt, *Dagens Nyheter*.
- Christie, N. (1986). Ideal Victim. In E. A. Fattah (Ed.), *From Crime Policy to Victim Policy*. New York: St Martin's Press.
- Chun, M. M., & Jiang, Y. (2003). Implicit, long-term spatial contextual memory. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 29(2), 224-234.
- Clarke, C., & Milne, R. (2001). National evaluation of the PEACE investigative interviewing course. Home Office, UK: Police Research Award Scheme.
- Clarke, C., Milne, R., & Bull, R. (2011). Interviewing Suspects of Crime: The Impact of PEACE Training, Supervision and the Presence of a Legal Advisor. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 8, 149-162.
- Clemens, F., Granhag, P. A., & Strömwall, L. A. (2011). Eliciting Cues to False Intent: A New Application of Strategic Interviewing. *Law and Human Behaviour*, 35, 512-522.
- Cooley, C. H. (1902/1964). *Human Nature and the Social Order*. New Jersey: Schocken books/Transaction Publishers, Rutgers.
- Dahlström, M., Nilsson, I., & Westerlund, G. (2007). *Brott & Påföljder*. Stockholm: Bruuns Bokförlag.
- Damasio, A. R. (1996). *Descartes' error: emotion, reason and the human brain*. London: Papermac.
- Dando, C., & Bull, R. (2011). Maximising Opportunities to Detect Verbal Deception: Training Police Officers to Interview Tactically. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 8, 189-202.
- Dando, C., Wilcock, R., & Milne, R. (2009). The Cognitive Interview: The Efficacy of a Modified Mental Reinstatement of Context Procedure for Frontline Police Investigators. *Applied Cognitive Psychology*, 23, 138-147.
- Dando, C., Wilcock, R., Milne, R., & Henry, L. (2009). A Modified Cognitive Interview Procedure for Frontline Police Investigators. *Applied Cognitive Psychology*, 23, 698-716.

- Darley, J. M., & Gross, P. H. (1983). A hypothesis-confirming bias in labelling effects. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44, 20-33.
- Deetz, S. (1996). Describing differences in approaches to organizational science: Rethinking Burrell and Morgan and their legacy. *International Journal of Value-Based Management*, 8, 191-207.
- Denzin, N. K., & Lincon, Y. S. (1994). Entering the Field of Qualitative Research. In N. K. Denzin & Y. S. Lincon (Eds.), *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks CA: Sage.
- DePaulo, B. M., Charlton, K., Cooper, H., Lindsay, J. J., & Muhlenbruck, L. (1997). The Accuracy-Confidence Correlation in the Detection of Deception. *Personality and Social Psychology Review*, 1(4), 346-357.
- DePaulo, B. M., & Kirkendol, S. E. (1989). The motivational impairment effect in the communication of deception. In J. C. Yuille (Ed.), *Credibility assessment*. Dordrecht: Kluwer.
- DePaulo, B. M., Lindsay, J. J., Malone, B. E., Muhlenbruck, L., Charlton, K., & Cooper, H. (2003). Cues to deception. *Psychological Bulletin*, 129(1), 74-118.
- DePaulo, B. M., & Pfeifer, R. L. (1986). On-the-job experience and skill at detecting deception. *Journal of Applied Social Psychology*, 16, 249-267.
- Deslauriers-Varin, N., Beauregard, E., & Wong, J. (2011). Changing Their Mind About Confessing to Police: The Role of Contextual Factors in Crime Confession. *Police Quarterly*, 14(1), 5-24.
- Deslauriers-Varin, N., St-Yves, M., & Lussier, P. (2011). Confessing their crime: Factors influencing the offender's decision to confess during police interrogation. *Justice Quarterly*, 28(1), 113-145.
- Diesen, C. (1994). *Bevisprövning i brottmål*. Stockholm: Norstedts Juridik AB.
- Dijksterhuis, A. (2004). Think Different: The Merits of Unconscious Thought in Preference Development and Decision Making. *Journal of Personality and Social Psychology*, 87(5), 586-598.
- Dijksterhuis, A., & Meurs, T. (2006). Where creativity resides: The generative power of unconscious thought. *Consciousness and Cognition*, 15(1), 135-146. doi: 10.1016/j.concog.2005.04.007
- DiMaggio, P., & Powell, W. (1983). The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields. *American Sociological Review*, 48(April), 147-160.

- Dreyfys, H., & Dreyfys, S. (1986). *Mind over Machines*. New York: Free Press.
- Dunning, D., & Ross, L. (1990). Overconfidence in Individual and Group Prediction: Is the Collective Any Wiser? *Working Paper Series, no. 90-02*. Ithaca, NY: Cornell University, Johnson Graduate School of Management, Center for Behavioral Economics and Decision Research.
- Dworkin, R. (1978). *Taking Rights Seriously*. London: Duckworth.
- Edvardsson, B. (2003). *Kritisk utredningsmetodik: begrepp, principer och felkällor*. Stockholm: Liber.
- Egidius, H. (2008). *Natur och Kulturs Psykologilexikon*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Ekelund, M. (2012, 2012-04-01). Polisens utredare: Vi hetsas att lägga ned, <http://bloggar.aftonbladet.se/polisgranskning/2012/04/polisens-utredare-vi-hetsas-att-lagga-ner-arenden/>, *Aftonbladet*.
- Ekelöf, P. O. (2004). *Rättegång. Andra häftet, åttonde upplagan*. Stockholm: Norstedts Juridik AB.
- Ekelöf, P. O., & Boman, R. (1992). *Rättegång. Fjärde häftet* (6 ed.). Stockholm: Norstedts Juridik AB.
- Ekelöf, P. O., & Edelstam, H. (2002). *Rättegång. Första häftet* (8 ed.). Stockholm: Norstedts Juridik AB.
- Ekelöf, P. O., Edelstam, H., & Boman, R. (1998). *Rättegång. Femte häftet* (7 ed.). Lund.
- Ekenvall, B. (2008). *En oförvitlig polis? Studier i polisetik*. PhD, Stockholms universitet, Stockholm.
- Ekman, G. (1999). *Från text till batong - Om poliser, busar och svennar*. PhD, Handelshögskolan, Stockholm.
- Ekman, P. (2001). *Telling Lies*. New York: W. W. Norton & Company inc.
- Ekman, P., O'Sullivan, M., & Frank, M. G. (1999). A Few Can Catch a Liar. *Psychological Science*, 10(3), 263-266.
- Ekström, L. (2008). *Brottsutvecklingen i Sverige fram till år 2007, BRÅ-rapport 2008:23*. Stockholm: BRÅ.
- Elias, N., & Scotson, J. L. (1999). *Etablerade och outsiders. En studie om grannskapsproblem*. Lund: Arkiv.
- Eliasson, R. (1995). *Forskningsetik och perspektivval*. Lund: Studentlitteratur.
- Eriksson, S. (2011). Klas Friberg - stolt över det osynliga arbetet, *Apropå*.
- Evans, T., & Harris, J. (2004). Street-Level Bureaucracy, Social Work and the (Exaggerated) Death of Discretion. *Brittish Journal of Social Work*(34), 871-895.

- Fahsing, A. I., & Rachlew, A. (2006). Etiske og effective avhør av mistenkte. *Kronik i politiforum*(juni/juli), 32-33.
- Fahsing, A. I., & Rachlew, A. (2009). Interviewing suspects of crime. In T. Williamson, B. Milne & S. P. Savage (Eds.), *Interviewing suspects of crime*. Devon: William Publishing.
- Fallshore, M., & Schooler, J. (1995). Verbal vulnerability of perceptual expertise. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 21(6), 1608-1623.
- Festinger, L. (1957). *A theory of cognitive dissonance*. Palo Alto: Stanford University Press.
- Fisher Holst, V., & Pezdek, K. (1992). Scripts for typical crimes and their effects on memory for eyewitness testimony. *Applied Cognitive Psychology*, 6, 573-587.
- Fisher, R. P., & Geiselman, R. E. (1992). *Memory-enhancing techniques for investigative interviewing: The Cognitive Interview*. Springfield IL: Charles C. Thomas.
- Fisher, R. P., Geiselman, R. E., & Amador, M. (1989). Field test of the cognitive interview: Enchanting the recollection of actual victims and witness of crime. *Journal of Applied Psychology*, 74, 722-727.
- Fisher, R. P., McCaule, M. R., & Geiselman, R. E. (1994). Improving eye-witness testimony with the cognitive Interview. In D. F. Ross, J. D. Read & M. P. Toglia (Eds.), *Adult Eyewitness Testimony: Current trends and Developments*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fitger, P. (2002). *Särtryck ur rättegångsbalken - Kap 19-28*, 36. Stockholm: Norstedts Juridik AB.
- Fleck, L., Trenn, T. J., & Merton, R. K. (1981). *Genesis and Development of a Scientific Fact*. Chicagi, IL: The University of Chicago Press.
- Fleming, J. S., & Watts, W. A. (1980). The dimensionality of self-esteem: Some results from a college sample. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39(5), 921-929.
- Flyvbjerg, B. (1991). *Rationalitet og magt. Det konkrètes videnskab. Bind 1*. Köpenhamn: Akademisk Forlag.
- Forslund, K. (1995). *Professionell kompetens. Fyra essäer om inlärning och utveckling för professionalitet*. Linköping: Linköpings universitet. Inst. för pedagogik och psykologi.
- Foucault, M. (1980). *Sexualitetens historia. 1. Viljan att veta*. Stockholm: Gidlunds.
- Foucault, M. (1982). The Subject and Power. *Critical Inquiry*, 8, 777-795.
- Foucault, M. (1987). *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv.
- Freidson, E. (2001). *Professionalism: the third logic*. Cambridge: Polity Press.

- Gadamer, H. G. (2008). Om förståelsens cirkel. In K. Marc-Wogau, L. Bergström & S. Carlshamre (Eds.), *Filosofin genom tiderna. 1900-talet, efter 1950: texter*. Stockholm: Thales.
- Garland, D. (2001). *The Culture of Control*. Chicago: Chicago University Press.
- Garrido, E., Masip, J., & Herrero, C. (2004). Police officers' credibility judgements: Accuracy and estimated ability. *International Journal of Psychology*, 39, 254-275.
- Geertz, C. (1988). *Work and Lives: The Anthropologist as Author*. Cambridge: Polity Press.
- Geiselman, R. E., Fisher, R. P., Firstenberg, I., Hutton, L. A., Sullivan, S., Avetissian, I., & Prosk, A. (1984). Enhancement of eyewitness memory: An empirical evaluation of the cognitive interview. *Journal of Police Science and Administration*, 12, 74-80.
- Glaser, B. G., & Strauss, A. L. (1967). *The Discovery of Grounded Theory*. Chicago IL: Aldine.
- Goffman, E. (1959/2009). *Jaget och maskerna. En studie i vardagslivets dramatik*. Stockholm: Norstedts.
- Goffman, E. (1970). *När människor möts - Studiet av det direkta samspelet mellan människor*. Stockholm: Bonniers.
- Goodman-Delahunty, J., & Newell, B. (2004). One in How Many Trillion? *Australian Science*, Aug, 14-17.
- Gordon, N. J., & Fleisher, W. L. (2006). *Effective Interviewing & Interrogation Techniques* (2 ed.). London: Academic Press.
- Grabosky, P. (2012). Criminal investigation: a mansion with many rooms. *Australian Journal of Forensic Science*, 44(1), 1-3.
- Granér, R. (2004). *Patrullerande polisens yrkeskultur*. PhD, Lunds Universitet, Lund.
- Granér, R., Skoglund, P., & Mikkonen, M. (2011). Anmälningar mot poliser – en kartläggning *Linnæus University studies in policing*. Växjö: Polisutbildningen.
- Granhag, P. A., & Christiansson, S. Å. (2008). *Handbok i rättspsykologi*. Stockholm: Liber.
- Granhag, P. A., Strömwall, L. A., & Hartwig, M. (2007). The SUE-technique: The way to interview to detect deception. *Forensic Update*, 88(Januari), 25-29.
- Granly Meldalen, S., Meland, A., & Krokfjord, T. P. (2011, 18 September). Her er polititeknikkene som får Breivik til å snakke. Har lagt bort de gamle avhørstriksene, *Dagbladet*.
- Granström, G. (2006). Att arbeta med juridiska material - metodologiska möjligheter och problem. In L. Roxell & L. Tiby (Eds.), *Frågor, fält och filter. Kriminologisk metodbok*. Lund: Studentlitteratur.

- Greenwood, P. W., Chaiken, J. M., & Petersilia, J. (1977). *The criminal investigation process*. Lexington MA: Health.
- Griffiths, A., Milne, B., & Cherryman, J. (2011). A question of control? The formulation of suspect and witness interview strategies by advanced interviewers. *International Journal of Police Science and Management*, 13(3), 255-267.
- Gudjonsson, G. H. (2003). *The Psychology of Interrogations and Confessions: A Handbook*. Chichester: John Wiley & Sons.
- Gudjonsson, G. H. (2010). Psychological vulnerabilities during police interviews. Why are they important? *Legal and Criminological Psychology*, 15, 161-175.
- Gudjonsson, G. H., & Bownes, I. (1992). The reasons why suspects confess during custodial interrogation: Data for Northern Ireland. *Medicine, Science and the Law*, 32, 204-212.
- Gudjonsson, G. H., & Pearse, J. (2011). Suspect Interviews and False Confessions. *Current Directions in Psychological Science*, 20(1), 33-37.
- Gudjonsson, G. H., & Sigurdsson, J. F. (1999). The Gudjonsson, Confession Questionnaire - Revised (GCQ-R): Factor structure and its relationship with personality. *Personality and Individual Differences*, 27, 953-968.
- Gundhus, H. I. (2012). Experience or Knowledge? Perspectives on New Knowledge Regimes and Control of Police Professionalism. *Policing*(October).
- Gustavsson, B. (2004). *Kunskap i det praktiska*. Lund: Studentlitteratur.
- Göranzon, B. (2001). *Spelregler - om gränsöverskridande*. Stockholm: Dialoger.
- Göranzon, B. (2006). Differences Between Novices and Experts. In B. Göranzon, M. Hammarén & R. Ennals (Eds.), *Dialogue Skill And Tacit Knowledge*. Chichester: Wiley.
- Habermas, J. (1996). *Kommunikativt handlande: texter om språk, rationalitet och samhälle*. Göteborg: Daidalos.
- Hammersley, M. (2003). Social research today: Some dilemmas and distinctions. *Qualitative Social Work*, 2(1), 25-44.
- Hannerz, U. (1992). *Cultural complexity: Studies in the social organization of meaning*. New York: Colombia University Press.
- Hanson, S. (1958). *Patterns of Discovery. An Inquiry into the Foundations of Science*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Harris, S. (1984). Questions as a mode of control in magistrates' courts. *International Journal of the Sociology of Language*, 49, 5-27.

- Hartwig, M. (2005). *Interrogating to detect deception and truth: Effects of strategic use of evidence*. PhD, Göteborg University, Göteborg.
- Hartwig, M., & Bond, C. F. (2011). Why Do Lie-Catchers Fail? A Lens Model Meta-Analysis of Human Lie Judgments. *Psychological Bulletin*, 137(4), 643-659.
- Hartwig, M., Granhag, P. A., & Strömwall, L. A. (2007). Guilty and innocent suspects' strategies during police interrogations. *Psychology, Crime and Law*, 13, 213-227.
- Hartwig, M., Granhag, P. A., Strömwall, L. A., & Andersson, L. O. (2004). Suspicious minds: Criminals' ability to detect deception. *Psychology, Crime & Law*, 10(1), 83-95.
- Hartwig, M., Granhag, P. A., Strömwall, L. A., & Kronkvist, O. (2006). Strategic use of evidence during police interviews: When training to detect deception works. *Law and Human Behavior*, 30, 603-619.
- Hartwig, M., Granhag, P. A., Strömwall, L. A., & Vrij, A. (2004). Police Officers' Lie Detection Accuracy: Interrogating Freely Versus Observing Video. *Police Quarterly*, 7(4), 429-456.
- Hartwig, M., Granhag, P. A., & Vrij, A. (2005). Police interrogation from a social psychology perspective. *Policing and Society*, 15, 255-260.
- Heidegger, M. (1927). *Varat och tiden 1-2*. Lund: Doxa.
- Heuman, L. (2011). *Process- och straffrätt för juridisk översikt kurs* (23 ed.). Stockholm: Norstedts Juridik AB.
- Hill, C., & Memon, A. (2007). Interviewing suspects of crime. In S. Å. Christiansson & P. A. Granhag (Eds.), *Offenders' memories of violent crimes*. Chichester: Wiley.
- Hoffman, R. R. (1998). How can expertise be defined? In R. Williams, W. Faulkner & J. Flec (Eds.), *Exploring expertise* (pp. 81-100). New York: Macmillan.
- Hoffman, R. R., Shadbolt, N. R., Burton, A. M., & Klein, G. (1995). Eliciting Knowledge from Experts. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 62(2), 129-158.
- Hogarth, R. M. (2001). *Educating intuition*. Chicago: University of Chicago Press.
- Holgersson, S. (2001). *IT-system och filtrering av verksamhetskunskap - Kvalitetsproblem vid analyser och beslutsfattande som bygger på uppgifter hämtade från polisens IT-system*. Fil.Lic., Linköpings Universitet, Linköping.
- Holgersson, S. (2005). *Yrke: POLIS. Yrkeskunskap, motivation, IT-system och andra förutsättningar för polisarbete*. PhD, Linköpings universitet, Linköping.

- Holgersson, S., & Knutsson, J. (2008). Individuella variationer i uniformerat polisarbete *Växjö University Studies in Policing*. Växjö: Polisutbildningen.
- Holmberg, U. (2004). *Police Interviews with Victims and Suspects of Violent and Sexual Crimes: Interviewees' Experiences and Interview Outcomes*. PhD, Stockholm University, Stockholm.
- Holmberg, U., & Christiansson, S. Å. (2002). Murderers' and Sexual Offenders' Experiences of Police Interviews and Their Inclination to Admit or Deny Crimes. *Behavioral Science and the Law*, 20, 31-45.
- Holmqvist, L., Leijonhufvud, M., Träskman, P. O., & Wennberg, S. (2005). *Brottsbalken en kommentar Del II (13-24 kap.) Brotten mot allmänheten och staten m.m. Studentutgåva 4*. Stockholm: Norstedts Juridik AB.
- Howard, M., & Jenson, J. (1999). Clinical practice guidelines: should social work develop them? *Research on Social Work Practice*, 9, 283-301.
- Hupe, P., & Hill, M. (2007). Street-Level Bureaucracy and Public Accountability. *Public Administration*, 85(2), 279-299.
- Inbau, F. E., Read, J. D., Buckley, J. P., & Jayne, B. C. (2012). John E. Reid & Associates. Inc. Retrieved 6 mars, 2012, from <http://www.reid.com/>
- Inbau, F. E., Reid, J. E., Buckley, J. P., & Jayne, B. C. (2004). *Criminal interrogation and confessions* (4th ed.). Boston: Jones and Bartlett Publishers.
- Innes, M. (2002). The 'Process Structures' of Police Homicide Investigations. *British Journal of Criminology*, 42, 669-688.
- Innes, M. (2003). *Investigating Murder: Detective Work and the Police Response to Criminal Homicide*. Oxford: Oxford University Press.
- Jacobsen, D. I. (2007). *Förståelse, beskrivning och förklaring*. Lund: Studentlitteratur.
- Jacobson, T. (1998). Etik och professionalisering. In V. Denvall & T. Jacobson (Eds.), *Vardagsbegrepp i socialt arbete: Ideologi, teori och praktik*. Stockholm: Norstedts Juridik AB.
- Jakobsson-Öhrn, H., & Nyberg, C. (2008). Searching for truth or confirmation? *IIRG Bulletin*, 2(1), 11-19.
- Jakobsson Öhrn, H. (2005). *Berätta din sanning*. PhD, Stockholms universitet, Stockholm.
- James, W. (1890/1957). *The Principles of Psychology: v. 1*. New York: Dover Publications inc.
- Janik, A. (1996). *Kunskapsbegreppet i praktisk filosofi*. Lindome: Symposium.

- Janis, I. L. (1982). Counteracting the adverse effects of concurrence-seeking in policy-planning groups: Theory and research perspectives. In H. Brandstatter, J. H. Davis & G. Stocker-Kreichgauer (Eds.), *Group decision making*. New York: Academic Press.
- Janis, I. L. (1989). *Crucial decisions: Leadership in policymaking and crisis management*. New York: Free Press.
- Jareborg, N. (2001). *Allmän Kriminalrätt*. Uppsala: Iustus Förlag.
- Jerre, K., & Tham, H. (2010). *Svenskarnas syn på straff Rapport 2010:1*. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Johansen, M. K., & Palmeri, T. J. (2002). Are there representational shifts during category learning? *Cognitive Psychology*(45), 482-553.
- Johnson, E., Hershey, J., Meszaros, J., & Kunreuther, H. (1993). Framing, Probability Distortions and Insurance Decisions. *Journal of Risk and Uncertainty*(7), 35-51.
- Kahneman, M. L. (2003). A Perspective on Judgment och Choice: Mapping Bounded Rationality. *American Psychologist*, 9(58), 697-720.
- Kalbfleisch, P. J. (1994). The language of detecting deceit. *Journal of Language and Social Psychology*, 13, 459-496.
- Kant, I. (2003/1790). *Kritik av Omdömeskraften (Kritik der Urteilskraft)*. Stockholm: Thales.
- Karlsson, J., & Pettersson, T. (2006). Det blir vad vi gör det till! - Om att skapa och analysera ett intervjumaterial. In L. Roxell & L. Tiby (Eds.), *Frågor, fält och filter. Kriminologisk metodbok*. Lund: Studentlitteratur.
- Kassin, M. S., Goldstein, C. C., & Savitsky, K. (2003). Behavioural Confirmation in the Interrogation Room: On the Dangers of Presuming Guilt. *Law and Human Behavior*, 27(2, april), 187-203.
- Kassin, S. M. (2006). A critical appraisal of modern police interrogations. In T. Williamson (Ed.), *Investigative interviewing: Rights, research, regulation*. Devon: Willian Publishing.
- Kassin, S. M. (2012). Why Confessions Trump Innocence. *American Psychologist*, 67(6), 431-435.
- Kassin, S. M., & Gudjonsson, G. H. (2004). The Psychology of Confessions: A Review of the Literature and Issues. *Psychological Science in the Public Interest*, 5(2), 33-67.
- Kebbell, M. R., Alison, L., Hurren, E., & Mazerolle, P. (2010). How do sex offenders think the police should interview to elicit confessions from sex offenders? *Psychology, Crime & Law*, 16(7), 567-584.

- Kebbell, M. R., & Daniels, T. (2006). Mock-suspects' decisions to confess: the influence of eyewitness statements and identifications. *Psychiatry, Psychology and Law*, 13, 261-268.
- Kebbell, M. R., Hurren, E. J., & Roberts, S. (2006). Mock-suspects' Decisions to Confess: The Accuracy of Eyewitness Evidence is Critical. *Applied Cognitive Psychology*, 20, 477-486.
- Kepinska Jacobsen, K. (2010). *Afhøring af sigtede. En undersøgelse af dansk politis afhøringspraksis*. København: Politiets Videncenter Rigspolitiet.
- Key, E. (1900). *Barnens århundrade*. Stockholm: Bonniers.
- Kim, Y. S., Barak, G., & Shelton, D. E. (2009). Examining the "CSI-effect" in the cases of circumstantial evidence and eyewitness testimony: Multivariate and path analyses. *Journal of Criminal Justice*, 37(5), 452-460.
- King, L., & Snook, B. (2009). Peering inside a Canadian interrogation room: An examination of the Reid model of interrogation, influence tactics, and coercive strategies. *Criminal Justice and Behaviour*, 36, 674-694.
- Klein, B. (2000). Transkribering är en analytisk akt. *RIG*, 73(2), 41-66.
- Klein, G. (1998). *Sources of Power – How People Make Decisions*. Massachusetts: The MIT Press.
- Klein, G. A. (1996). The effect of acute stressors on decision making. In J. E. Driskell & E. Salas (Eds.), *Stress and human performance*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Kronkvist, O. (2000). *Den lärande organisationen, Polisområde Nordöstra Skåne*. Opublicerat paper i PVP100. Kristianstad: Högskolan i Kristianstad.
- Kronkvist, O. (2006). *Strategisk bevisanvändning i manualer och handböcker i polisiär förhörsteknik*. Göteborg: Göteborgs universitet, Psykologiska inst.
- Kronkvist, O. (2008). Erkännande till varje pris? Förhørsmanualers normativa råd som strider mot de mänskliga rättigheterna. In R. Granér & P. Larsson (Eds.), *Policing in Scandinavia : proceedings from the Conference on Police Research in Växjö, August 2007, Växjö University studies in policing, 2008:5* (pp. 165-180). Växjö: Polisutbildningen, Växjö universitet.
- Kronkvist, O., & Skoglund, P. (2012). *Förhör med misstänkta, ett kompletterande kompendium*. (3 ed.). Linnéuniversitetet, Växjö: Polisutbildningen.
- Krosnick, J. A., Betz, A. L., Jussim, L. J., & Lynn, A. R. (1992). Subliminal conditioning of attitudes. *Personality & Social Psychology Bulletin*, 18, 152-162.
- Kruglanski, A. W. (2004). *The psychology of closed mindedness*. New York: Psychology Press.

- Kruglanski, A. W., & Freund, Y. (1983). The freezing and unfreezing of lay-influences: Effects on impression primacy, ethnic stereotyping and numerical anchoring. *Journal of Experimental Social Psychology*, 19, 448-468.
- Kruglanski, A. W., & Webster, D. M. (1991). Group members' reactions to opinion deviates and conformists at varying degrees of proximity to decision deadline and of environmental noise. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, 212-225.
- Kruglanski, A. W., Webster, D. M., & Klem, A. (1993). Motivated resistance and openness to persuasion in the presence or absence of prior information. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65, 861-876.
- Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Köhnken, G. (1987). Training Police Officers to Detect Deceptive Eyewitness Statements: Does it Work? . *Social Behaviour*, 2, 1-17.
- Köhnken, G., Milne, R., Memon, A., & Bull, R. (1999). The cognitive interview: A meta-analysis. *Psychology, Crime and Law*, 5, 3-28.
- Lamb, M. E., Orbach, Y., Sternberg, K. J., Hershkowitz, I., & Horowitz, D. (2000). Accuracy of investigators' verbatim notes of their forensic interviews with alleged child abuse victims. *Law and Human Behavior*, 24, 699-708.
- Lancaster, S., & Foddy, M. (1988). Self-extensions: A Conceptualization. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 18(1), 77-94.
- Laves, J. (2001). *Situated learning : legitimate peripheral participation*. New York: Cambridge University Press
- Leche, E., & Hagelberg, V. (1958). *Förhör i brottmål*. Stockholm: P.A. Norstedt & Söners Förlag.
- Leo, R. A. (1996). Inside the Interrogation Room. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 86(2), 266-303.
- Leo, R. A. (2008). *Police interrogation and American justice*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Lindberg, G. (2009). *Straffprocessuella tvångsmedel: när och hur får de användas?* Stockholm: Thomson förlag.
- Lindholm, S. (1985). *Kunskap - från fragment till helhetssyn*. Stockholm: Liber.
- Lipsky, M. (2010). *Street-level Bureaucracy - Dilemmas of the Individual in Public Services*. New York: Russel Sage Foundation.

- Lord, C. G., Ross, L. D., & Lepper, M. R. (1979). Biased assimilation and attitude polarization: The effects of prior theories on subsequently considered evidence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37, 2098-2109.
- Lundberg, M. (2001). *Vilja med förbinder. Polisens samtal om kvinnomisshandel*. PhD, Lunds universitet/Symposion, Stockholm/Stehag.
- Madon, S., Guyll, M., Scherr, K. C., Greathouse, S., & Wells, G. L. (2011). Temporal Discounting: The Different Effect of Proximal and Distal Consequences on Confession Decisions. *Law and Human Behaviour*, 36(1), 13-20.
- Mann, S., Vrij, A., & Bull, R. (2004). Detecting True Lies: Police Officers' Ability to Detect Suspects' Lies. *Journal of Applied Psychology*, 89(1), 137-149.
- Marksteiner, T., Ask, K., Reinhard, M.-A., & Granhag, P. A. (2011). Asymmetrical Scepticism Toward Criminal Evidence: The Role of Goal- and Belief-Consistency. *Applied Cognitive Psychology*, 25, 541-547.
- Martens, P. L. (1989). Sexualbrott mot barn. BRÅ-rapport 1989:1. Stockholm: BRÅ.
- Mashaw, J. L. (1983). *Beureaucratic justice: Managing social security disability claims*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Mayseless, O., & Kruglanski, A. W. (1987). What makes you sure? Effects of epistemic motivations on judgmental confidence. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 39, 162-183.
- Melcher, J. M., & Schooler, J. W. (1996). The misremembrance of wines past: Verbal and perceptual expertise differentially mediate verbal overshadowing of taste memory. *Journal of Memory Language, Special Issue: Illusions of memory*, 35(2), 231-245.
- Merriam, S. B. (1994). *Fallstudien som forskningsmetod* (B. Nilsson, Trans.). Lund: Studentlitteratur.
- Miller, G. A. (1956). The magical number seven, plus or minus two. some limits on our capacity for processing information. *The Psychological Review*, 63(1), 81-97.
- Milne, B., & Powell, M. (2010). Investigative interviewing. In J. M. Brown & E. A. Campbell (Eds.), *The Cambridge Handbook of Forensic Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Milne, R., & Bull, R. (1999). *Investigative interviewing : psychology and practice*. Chichester: Wiley.
- Molander, A. (2011). Efter eget skön: om beslutsfattande i professionellt arbete. *Socialvetenskaplig tidskrift*(4).

- Moore, T. F., & Lindsay, F. C. (2011). Justice Imperiled: False Confessions and the Reid Technique. *Criminal Law Quarterly*, 57(4), 509-542.
- Morgan, D. L. (1993). *Successful Focus Groups*. Newbury Park: Sage.
- Moston, S., & Stephenson, G. M. (2009). A Typology of Denial Strategies by Suspects in Criminal Investigations. In R. Bull, T. Valentine & T. Williamson (Eds.), *Handbook of Psychology of Investigative Interviewing*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Moston, S., Stephenson, G. M., & Williamson, T. (1992). The effects of case characteristics on suspect behaviour during police questioning. *British Journal of Criminology*, 32, 23-40.
- Muir, K. W. (1977). *Police: Streetcorner Politicians*. Chicago, IL: Chicago University Press.
- Mullen, E. J., Shlonsky, A., Bledsoe, S. E., & Belamy, J. L. (2005). From concept to implementation: challenges facing evidence-based social work. *Evidence & Policy*, 1(1), 61-84.
- Myers, D. G. (2002). *Social Psychology* (7 ed.). New York: McGraw-Hill.
- Neubauer, D. W. (1974). Confessions in Prairie City: Some causes and effects. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 65, 23-40.
- Nielsen, L., & Kaszniak, A. W. (2006). Awareness of Subtle Emotional Feelings: A Comparison of Long-Term Mediators and Nonmediators. *Emotion*, 6(3), 392-405.
- Nilsson, R. (2011). *Foucault - En introduktion*. Malmö: Égalité.
- Nisbett, R. E., & Ross, L. D. (1980). *Human Inference: Strategies and Shortcomings of Social Judgment*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Nitz, L. (2012, 2012-03-17). Polisen måste bli mer akademisk, Debatt, *Aftonbladet*.
- Northoff, G., Grimm, S., Boeker, H., Schmidt, C., Bermpohl, F., Heinzl, A., . . . Boesiger, P. (2006). Affective Judgment and Beneficial Decision Making: Ventromedial Prefrontal Activity Correlates With Performance in the Iowa Gambling Task. *Human Brain Mapping*(27), 572-587.
- Nyberg, C. (2010). Polisförhör - sökande efter fakta eller erkännande? *Linnaeus University studies in policing*. Växjö: Institute of Police Education.
- Nyberg, C. (2011). *Misstänkt för mord - men oskyldig!* Paper vid forskarutbildningskurs i polisvetenskap. Polisutbildningen. Växjö.
- O'Brien, B. M. (2007). *Confirmation bias in criminal investigations: An examination of the factors that aggravate and counteract bias*. PhD, University of Michigan, Michigan.
- Olsson, J., & Kupper, T. (2009). *Grundläggande kriminalteknik*. Stockholm: Jure.

- Oxburgh, G., & Ost, J. (2011). The Use and Efficacy of Empathy in Police Interviews with Suspects of Sexual Offences. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 8, 178-188.
- Pearse, J., Gudjonsson, G. H., Clare, I. C. H., & Rutter, S. (1998). Police interviewing and psychological vulnerabilities: predicting the likelihood of a confession (Vol. 8, pp. 1-21).
- Philips, C., & Brown, D. (1998). *Entry into the criminal justice system: A survey of police arrests and their outcomes*. London: Home Office.
- Plato, Cornford, F. M., & Noble, M. M. (2003). *Plato's Theory of Knowledge: The Theaetetus and the Sophist* Mineola, NY: Dover Publications.
- Pohl, M. (2000). *Learning to Think, Thinking to Learn: Models and Strategies to Develop a Classroom Culture of Thinking*. Cheltenham. Cheltenham, VIC: Hawker Brownlow.
- Polanyi, M. (1964). *Personal knowledge*. New York: Harper & Row.
- Polanyi, M. (1967). *The Tacit Dimension*. New York: Anchor Books.
- Polisen. (2012). *PUG - Polisens metodstöd för utredning av grova våldsbrott*. Stockholm, Intrapolis (polisens intranät): Plisen.
- Pollack, E. (2001). *En studie i medier och brott*. PhD, Stockholms universitet, Stockholm.
- Porter, S., & Yuille, J. C. (1995). Credibility assessment of criminal suspects through statement analysis. *Psychology, Crime & Law*, 1, 319-331.
- Potter, J., & Wetherell, M. (1987). *Discourse and Social Psychology. Beyond Attitudes and Behaviour*. London: Sage.
- Rachlew, A. (2009). *Justisfeil ved politiets etterforskning - noen eksempler og forskningsbaserte mottiltak*. PhD, Universitetet i Oslo, Oslo.
- Rassin, E. (2010). Blindness to alternative scenarios in evidence evaluation. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 7(2), 153-163.
- Read, J. M., & Powell, M. B. (2011). Improving the Legal Aspects of Police Interviewing of Suspects. *Psychology and Law*, 18(4), 599-611.
- Redlich, A. D., & Goodman, G. S. (2003). Taking Responsibility for an Act Not Committed: The Influence of Age and Suggestibility. *Law and Human Behavior*, 17(2), 141-156.
- Regeringen. (2012). Budget för rättsväsendet 2013 Retrieved 2012-12-12, from <http://www.regeringen.se/sb/d/1912/a/70938>
- Reiner, R. (1978). *The Blue-Coated Worker*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Reiner, R. (2000). Police research. In R. D. King & E. Wincup (Eds.), *Doing Research on Crime and Justice*. New York: Oxford University Press.
- Reiner, R., & Newburn, T. (2008). Police Research. In R. D. King & E. Wincup (Eds.), *Doing Research on Crime and Justice*. Oxford: Oxford University Press.
- Rikspolisstyrelsen. (2011). Polisen utvecklas genom utvärderingar Retrieved 2012-08-27, from <http://www.polisen.se/Aktuellt/Nyheter/Gemensam/okt-dec/Polisens-verksamhet-utvecklas-genom-forskning/>
- Rikspolisstyrelsen. (2012). Uppklarade brott Retrieved 2012-12-12, from <http://www.polisen.se/Arkiv/Nyhetsarkiv/Gemensam/uppklarade-brott/>
- Rikspolisstyrelsens ekonomisektion, R. (2012). *PM, Svar på begäran om statistiska uppgifter Dnr: EA-187-5323/12*. Stockholm: Rikspolisstyrelsen.
- Rischel, V., Larsen, K., & Jackson, K. (2008). Embodied dispositions or experience? Identifying new patterns of professional competence. *Journal of Advanced Nursing*, 61(5), 1043-1056.
- Rolf, B. (1991). *Profession, tradition och tyst kunskap*. Övre Dalkarlslyttan: Nya Doxa.
- Samrell, K. (2012). Uppföljning av yrkeshandledning inom Polismyndigheten i Stockholms län, AA-749-34735-2012: Polismyndigheten i Stockholms län.
- Sandgren, C. (1999-2000). Vad gör juristen? Och hur? Del II. *Juristisk tidskrift*(1999-00), 867-893.
- Sarnecki, J. (2010). Polisens prestationer – en ESO-rapport om resultatstyrning och effektivitet. In E. f. s. i. o. ekonomi (Ed.). Regeringskansliet: Finansdepartementet.
- Schelin, L. (2007). *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Schittekatte, M. (1996). Facilitating information exchange in small decision-making groups. *European Journal of Social Psychology*, 26, 537-556.
- Schlenker, B. R. (1982). Translating actions into attitudes: An identity-analytic approach to the explanation of social conduct. In L. Berkowitz (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology*. San Diego, CA: Academic Press.
- Schmidt, H. G., & Boshuizen, H. P. A. (1993). On Acquiring Expertise in Medicine. *Educational Psychology Review*, 5, 1-17.
- Schön, D. (1983). *The reflective practitioner. How professionals think in action*. New York: Basic Books Basic Books.
- Seidman, I. (1998). *Interviewing as Qualitative Research*. New York: Teachers College Press.

- Shadish, W. R., Cook, T. D., & Campbell, D. T. (2002). *Experimental and quasiexperimental designs for generalized casual inference*. Boston, MA: Houghton Mifflin Co.
- Shakespeare, W. (1603). *Othello, Akt 5, Scen 2*.
- Shanteau, J. (1992). Competence in experts: The role of task characteristics. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 53, 252-266.
- Shawyer, A., Milne, B., & Bull, R. (2009). Investigative interviewing in the UK. In T. Williamson, B. Milne & S. P. Savage (Eds.), *International Developments in Investigative Interviewing*. Devon: Willian Publishing.
- Sherman, L. W. (2010). The Cost-Effectiveness of Evidence-Based Policing Retrieved 20 juni, 2012, from <http://www.eso.expertgrupp.se/Uploads/Documents/Sherman.pdf>
- Sigurdsson, I., & Gudjonsson, G. H. (1994). Alcohol and drug intoxication during police interrogation and the reasons why suspects confess to the police. *Addiction*, 89, 985-997.
- Sigurdsson, J. F., & Gudjonsson, G. H. (1996). The Psychological Characteristics of 'False Confessors'. A Study Among Icelandic Prison Inmates and Juvenile Offenders. *Personality and Individual Differences*, 20(3), 321-329.
- Skolverket. (2011). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*. Stockholm: Skolverket.
- Sleen, J. v. d. (2009). A Structured Model for Investigative Interviewing of Suspects. In R. Bull, T. Valentine & T. Williamson (Eds.), *Handbook of Psychology of Investigative Interviewing*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Smith, N., & Flanagan, C. (2000). The Effective Detective: Identifying the skills of an effective SIO. *Police Research Series*, 122, London: Policing and Reducing Crime Unit.
- Snook, B., Eastwood, J., Stinson, M., Tedeschini, J., & Houce, J. C. (2010). Reforming Investigative Interviewing in Canada. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*, 52(2), 215-229.
- Socialstyrelsen. (2006). *Utreda, planera och följa upp beslutande insatser. Handbok för handläggning*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Soukara, S., Bull, R., & Vrij, A. (2002). Police detectives' aims regarding their interviews with suspects: Any change at the turn of the millenium? *International Journal of Police Science and Management*, 4, 100-114.

- Soydan, H. (2010). Politics and Values in Social Work Research. In I. Shaw, K. Briar-Lawson, J. Orme & R. Ruckdeschel (Eds.), *Social Work Research* (pp. 131-148). London: Sage Publications.
- Spiegelberg, H. (1982). *The Phenomenological Movement* (3 ed.). Haag: Nijhoff.
- St-Yves, M., & Deslauriers-Varin, N. (2009). The Psychology of Suspects' Decision-Making during Interrogation. In R. Bull, T. Valentine & T. Williamson (Eds.), *Handbook of Psychology of Investigative Interviewing*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Strasser, G. (1992). Pooling of unshared information during group discussion. In S. Worchel, W. Wood & J. A. Simpson (Eds.), *Group process and productivity*. Newbury Park, CA: Sage.
- Strauss, A. L. (1987). *Qualitative Analysis for Social Scientists*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Strömwall, L., Hartwig, M., & Granhag, P.-A. (2006). To act truthfully: Nonverbal behaviour and strategies during a police interrogation. *Psychology, Crime & Law*, 12(2), 207-220.
- Swann Jr, W. B., Stein-Seroussi, A., & Giesler, B. (1992). Why people self-verify. *Journal of Personality and Social Psychology*, 62, 396-401.
- Sveiby, K.-E. (1995). *Kunskapsflödet: Organisationens immateriella tillgångar*. Stockholm: SvD/Affärsvärlden.
- Svensson, R. (2004). Bank-, post- och värdetransportrån: En analys av rånen under 1990-talet, BRÅ-rapport 3:2004. Stockholm: BRÅ.
- Säljö, R. (1996). Samtal som kunskapsform. In C. Brusling & G. Strömqvist (Eds.), *Reflektion och praktik i läraryrket*. Lund: Studentlitteratur.
- Tapper, M. (2011). *Snuten i skymningslandet: Svenska polisberättelser i roman och film*. PhD, Lunds universitet, Lund.
- Thornborrow, J. (2002). *Power Talk: Language and Interaction in Institutional Discourse*. Harlow: Pearson Education Ltd.
- Thorsén, E., Andersson, L. O., & Andersson, K. (2001). *Utreda, planera och följa upp beslutande insatser. Handbok för handläggning*. Mjölby: Atremi.
- Trost, J. (2010). *Kvalitativa intervjuer* (4 ed.). Lund: Studentlitteratur.
- Tversky, A., & Kahneman, D. (1973). Availability: A heuristic for judging frequency and probability. *Cognitive Psychology*, 5(2).
- Wadsworth, B. J. (1996). *Piaget's theory of cognitive and affective development*. White Plains, NY: Longman.

- Wagenaar, W. A., van Koppen, P. J., & Crombag, H. F. M. (1993). *Anchored narratives: The psychology of criminal evidence*. New York: St Martins Press.
- Walsh, D., & Bull, R. (2010a). Interviewing suspects of fraud: An in-depth analysis of interviewing skills. *Journal of Psychiatry & Law*, 38, 99-135.
- Walsh, D., & Bull, R. (2010b). What really is effective in interviews with suspects? A study comparing interviewing skills against interviewing outcomes. *Legal and Criminological Psychology*, 15, 305-321.
- Walsh, D., & Bull, R. (2011). Benefit Fraud Investigative Interviewing: A Self-Report Study of Investigation Professionals' Beliefs Concerning Practice. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 8, 131-148.
- Walsh, D., & Milne, R. (2007). Perceptions of benefit fraud staff in the UK: Giving PEACE a chance? *Public Administration*, 85(2), 525-540.
- Walsh, D., & Milne, R. (2008). Keeping the PEACE? A study of investigative interviewing practice in the public sector. *Legal and Criminological Psychology*, 13, 39-57.
- van Koppen, P. J. (2009). Finding False Confessions. In R. Bull, T. Valentine & T. Williamson (Eds.), *Handbook of Psychology of Investigative Interviewing*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Vanderhallen, M., Vervaeke, G., & Holmberg, U. (2011). Witness and Suspect Perceptions of Working Alliance and Interview Style. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 8, 110-130.
- Vaughan, F. (1979). *Awakening Intuition*. New York: Anchor Books.
- Webster, D. M. (1993). Motivated augmentation and reduction of the overattribution bias. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65(2), 261-271.
- Webster, D. M., Richter, L., & Kruglanski, A. W. (1996). On leaping to conclusions when feeling tired: Mental fatigue effects on impressional primacy. *Journal of Experimental Social Psychology*, 32, 181-195.
- Webster Nelson, D., Klein, C. T. F., & Irvin, J. E. (2003). Motivational Antecedents of Empathy: Inhibiting Effects of Fatigue. *Basic and Applied Social Psychology*, 25, 37-50.
- Westerlund, G. (2001). *Förundersökning i brottmål*. Stockholm: Bruuns bokförlag.
- Westerlund, G. (2010). *Straffprocessuella tvångsmedel* (4 ed.). Stockholm: Bruuns förlag.
- Whyte, W. F. (1969). *Street Corner Society: The Social Structure of an Italian Slum*. Chicago IL: University of Chicago Press.

- Wibeck, V. (2000). *Fokusgrupper. Om fokuserade gruppintervjuer som undersökningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.
- Wilson, T. D., & Schooler, J. W. (1991). Thinking too much: Introspection can reduce the quality of preferences and decisions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60, 181-192.
- Winquist, J. R., & Larsson, J. R. J. (1998). Information pooling: When it impacts group decision making. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 371-377.
- Wittgenstein, L. (1958). *Philosophical Investigations* (2 ed.). Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Wittgenstein, L. (2005/1921). *Tractatus Logico-Philosophicus*. Stockholm: Thales.
- Vrij, A. (2003). "We will protect Your wife and Child, but only if You confess" In P. J. van Koppen & S. Penrod (Eds.), *Adversarial versus Inquisitorial Justice - Psychological Perspectives on Criminal Justice Systems*. New York: Kluwer.
- Vrij, A. (2004a). Guidelines to Catch a Liar. In P. A. Granhag & L. A. Strömwall (Eds.), *The Detection of Deception in Forensic Contexts*. Cambridge: Cambridge University press.
- Vrij, A. (2004b). Why professionals fail to catch liars and how they can improve. *Legal and Criminological Psychology*, 9, 159-181.
- Vrij, A. (2008). *Detecting Lies and Deceit - Pitfalls and Opportunities*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Vrij, A., Granhag, P. A., Mann, S., & Leal, S. (2011a). Lying about flying: The first experiment to detect false intent. *Psychology, Crime and Law*, 17(7), 611-620.
- Vrij, A., Granhag, P. A., Mann, S., & Leal, S. (2011b). Outsmarting the Liars: Toward a Cognitive Lie Detection Approach. *Current Directions in Psychological Science*, 20(1), 28-32.
- Vrij, A., Leal, S., Mann, S. A., & Granhag, P. A. (2011). A Comparison between Lying about Intentions and Past Activities: Verbal Cues and Detection Accuracy. *Applied Cognitive Psychology*, 25, 212-218.
- Vrij, A., Mann, S., & Fisher, R. P. (2006). Information-gathering vs accusatory interview style: Individual differences in respondents' experiences. *Personal and Individual Differences*, 41, 589-599.
- Vygotsky, L. (1986). *Thought and language* (A. Kozulin, Trans.). Cambridge MA: MIT Press.

- Zeithamova, D., & Maddox, W. T. (2006). Dual-task interference in perceptual category learning. *Memory & Cognition*, 34(2), 387-398.
- Ziman, J. (2000). *Real Science. What It Is and What It Means*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zulawski, D. E., & Wicklander, D. E. (2002). *Practical Aspects of Interview and Interrogation* (2 ed.). Boca Ration: CRC Press.

Offentligt tryck, rättsfall m.m.

- Bet. 2005/06 JuU14 rskr. 2005/06:185
- BrB, Brottsbalk (1962:700)
- Dom i mål 564-12, meddelad 2012-05-31 av Kammarrätten i Sundsvall.
- Dom i mål 4025-12, meddelad 2012-11-19 av Kammarrätten i Stockholm.
- Dom i mål B 1028-07, meddelad 2007-09-10 av Helsingborgs tingsrätt.
- Dom i mål B 1096-12, meddelad 2012-09-24 av Hovrätten över Skåne och Blekinge.
- Dom i mål B1998-12, meddelad 2012-05-22 av Hovrätten för västra Sverige.
- Dom i mål B 2704-08, meddelad 2010-12-16 av Helsingborgs tingsrätt.
- Dom i mål B 4708-11, meddelad 2012-04-02 av Hovrätten för västra Sverige.
- Dom i mål B 6912-11, meddelad 2011-09-15 av Svea hovrätt.
- Dom i mål B 9229-11, meddelad 2012-01-09 av Svea hovrätt.
- Dom i mål B 10439-10, meddelad 2011-11-18 av Svea hovrätt.
- Dom i mål B10711-12, meddelad 2013-01-09 av Svea hovrätt
- Dom mot Christer Pettersson: Mål B 1952/89 Svea hovrätt, dom DB 183 (underinstans: mål B 847/88 Stockholms Tingsrätt, dom DB 334 meddelad 1989-07-17).
- EKMR, Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
- FN:s konvention om Barnets Rättigheter antagen av FN:s generalförsamling den 20 november 1989
- FN:s konvention mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning 1984
- FL, Fordonslag (2002:574)
- FUK, Förundersökningskungörelse (1947:948)
- FL, Förvaltningslag (1986:223)
- Home Office Cirkular, 2/1992
- HL, Håketslag (2010:611)
- ICCPR, International Covenant on Civil and Political Rights. FN, 1966
- JO 1975 bilaga 6 s. 67
- JO 1980/81 s. 79
- JO 1992/93 s. 152
- JO 1993/94 s. 46
- JO 2318-2002
- JO 3551-2011
- JO ämbetsberättelse 1964 s. 21
- JO1993/94 s. 103

Ju2009/3950/Å. Uppdrag till Rikspolisstyrelsen, Åklagarmyndigheten och Domstolsverket att gemensamt vidta åtgärder för att säkerställa effektiv samverkan och handläggning av mängdbrott.

Justis- og Beredskapsdepartementet (Norge), Prop. 141 L (2009-2010) Endringer i straffeprosessloven mv.

Justitieminister Beatrice Ask (M) svar på skriftlig fråga från Lena Olsson (V) 2010/11:511

Lag (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare.

Lag om medborgarvittne (1981:324)

NJA 1980 s. 725

OSL, Offentlighets- och sekretesslag (2009:400)

PF, Polisförordning (1998:1558)

PL, Polislag (1984:387)

Prop. 1985/86:17 om godkännande av FN-konventionen mot tortyr och annan grym, omänsklig behandling eller bestraffning.

Prop. 2009/10:139. *Fokus på kunskap - kvalitet i den högre utbildningen*

Prop. 2012/13:1 Utgiftsområde 4. Budget för rättsväsendet.

RB, Rättegångsbalk (1942:740)

RF, Regeringsform, Kungörelse (1974:152) om beslutad ny regeringsform

RPS (2011) Utbildningsplan för polisprogrammet, Dnr: HR-761-5218/11

RPSFS 2000:62, FAP 400-1, Rikspolisstyrelsens allmänna råd om förhör som spelats in på ljudband eller videoband

Rskr. 2005/06:185

Transportstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om flygande inspektion (TSFS 2010:85)

SOU 1938:44, Processlagberedningens förslag till rättegångsbalk, II

SOU 1985:27, Betänkande av 1983 års häktningsutredning. Gripen- anhållen- häktad

SOU 1986:49, Rättshjälpkommittén, Målsägandebiträde : slutbetänkande

SOU 1992:94. Skola för bildning, Betänkande av läroplanskommittén

SOU 2002:37, Mats Svegfors, Utredning om en utredning

SOU 2005:84, En ny uppgifts - och ansvarsfördelning mellan polis och åklagare

SÖ 1986:1

UN Body of Principles for the Protection of All Persons Under Any Form of Detention or Imprisonment. FN, 1988

ÅFS 2005:9, Åklagarmyndighetens föreskrifter och allmänna råd om ledning av förundersökning i brottmål,

BILAGA 1 - JURIDIK SOM REGLE- RAR FÖRHÖR MED MISSTÄNKTA, FRÅN FN TILL RPSFS

Bilaga 1 - Juridik som reglerar förhör med misstänkta, från FN till RPSFS	1
Juridik som reglerar förhör med misstänkta, från FN till RPSFS	3
FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna	4
Artikel 5	5
Artikel 7	5
Artikel 8	5
Artikel 10	5
Artikel 11	5
FN:s konvention mot tortyr och annan grym, inhuman eller förnedrande behandling eller straff	6
Artikel 1	6
FN:s konvention om civila och politiska rättigheter	8
Artikel 9	8
Artikel 10	8
Artikel 14	8
Europakonventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna	9
Artikel 3 - Förbud mot tortyr	9
Artikel 5 - Rätt till frihet och säkerhet	11
Artikel 6 - Rätt till en rättvis rättegång	12
Artikel 14 - Förbud mot diskriminering	12
Rättegångsbalken och Förundersöknings-kungörelsen	14
RB 23:4	14
FUK 5	14
RB 24:8	15
RB 23:6	16
RB 23:7	17
FUK 5a	17
FUK 6	17

RB 23:8.....	18
PL 8.....	18
RB 23:9.....	19
RB 23:10.....	20
RB 23:11.....	20
FUK 7.....	21
RB 23:12.....	22
RB 23:18.....	23
RB 23:21, 1 st.....	25
FUK 22.....	26
RB 35:3.....	26
FAP 400-1, 2 punkten, 2 st/ RPSFS 2000:62	26
Referenser	28
Offentligt tryck.....	28
Justitieombudsmannen och Justitiekanslern	28
Författningar	28
Internationella konventioner med mera	29
Rättsfall Sverige.....	29
Rättsfall EKMR	29
Litteratur	30

Juridik som reglerar förhör med misstänkta, från FN till RPSFS

Förhören med de misstänkta regleras huvudsakligen i rättegångsbalken och förundersökningskungörelsen, men för att få en komplett bild av hur olika juridiska principer står i samklang (eller kontrast) behövs en genomgång även av de mänskliga rättigheter som i detta sammanhang skyddar framför allt den misstänktes rätt. Jag gör inledningsvis en genomgång av internationell reglering i form av FN-deklarationen för de mänskliga rättigheterna, relevanta FN-konventioner samt Europakonventionen för de mänskliga rättigheterna (EKMR). Därefter övergår jag till att beskriva svensk juridisk reglering utifrån Rättegångsbalken (RB), Förundersökningskungörelsen (FUK) och Rikspolisstyrelsens författningssamling (RPSFS). Jag vill poängtera att ord som *kan*, *bör* och *skall* i detta avsnitt i allt väsentligt härrör sig till juridisk reglering och därför inte skall betraktas som normativa i någon annan mening. De grundläggande principer som redogjorts för i kapitel tre är giltiga även för förhörs-kontexten, de kommer därför delvis att upprepas här, men i en vidare juridisk kontext. Jag har i denna redovisning utelämnat en del sådan juridisk reglering som saknar relevans för själva metodiken vid planering, genomförande eller utvärdering av förhör med misstänkta. Under varje rubrik återfinns ett citat ur aktuell deklaration, konvention eller författning för att sedan åtföljas av kommentarer. I denna bilaga återfinns referenserna huvudsakligen i fotnoter.

Några av de bakomliggande principerna för offentlig verksamhet i allmänhet och polisarbete i synnerhet kommer till uttryck i regeringsformen (RF), nämligen legalitetsprincipen i RF 1:1 förstärkt i 2:12; likhetsprincipen i RF 1:2 och objektivitetsprincipen i RF 1:9; men även polislagen (PL) och polisförordningen (PF) är viktiga. Dessa ställer nämligen upp ytterligare ett antal grundläggande principer för polisarbetet, relevanta vid förhöret. Andra viktiga rättskällor är förarbeten, myndigheters föreskrifter, rättspraxis och doktrin. För rättspraxis del är Justitieombudsmannen (JO) särskilt betydande då ämbetet har som huvuduppgift att tillvarata enskildas intressen gentemot det allmänna. JO har möjlighet att inte bara agera utifrån anmälan, utan också att utreda frågor på eget initiativ. JO:s yttranden och direktiv följs i stor utsträckning av de tjänstemän ämbetet är satt att granska¹.

---

¹ SOU 1985:26 s. 183

EKMR (engelsk förkortning ECHR) gäller som svensk lag sedan 1 januari 1995 (SFS 1994:1219)². Den innehåller egentligen inget som uppenbart motsäger svensk lag vad gäller förhör, men rättsfall från Europadomstolen kan ge viss vägledning om rättsläget. FN:s deklarationer och konventioner är inte på samma sätt direkt bindande för myndigheter och enskilda i Sverige, men erbjuder genom sitt textinnehåll samt den doktrin och i viss mån praxis som bildats kring dessa dokument djupare möjligheter till tolkningar även av EKMR.

I en internationell jämförelse kan den svenska regleringen av förundersökningsarbetet uppfattas som torftig, snårig och dåligt strukturerad³. Det juridiska begreppet förhørsledare kan till exempel uppfattas som oklart. Förhørsledaren är inte bara den som håller förhör, utan den *polisman*⁴ som fått uppdraget att verkställa själva utredningen⁵. Förhørsledaren kan därmed definieras som den polisman som under förundersökningsledaren utsetts som handläggare av utredningen⁶.

FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna⁷

FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna är just en *deklaration* och inte en konvention. Det innebär att den i princip inte är bindande, vare sig för medlemsstaten eller för rättssubjekten⁸ i denna. Deklarationer antagna av generalförsamlingen är inte föremål för ratificering. Att staten skrivit under är snarast ett uttryck för en vilja att iaktta och försvara dessa rättigheter. Samtidigt betraktas de mänskliga rättigheterna som universella, det vill säga de gäller även om inte staten ratificerat bindande dokument om dessa rättigheter⁹. Detta beror på att de till stor del anses ge uttryck för folkrättsligt bindande sedvanerätt, så kallad *jus cogens-regler*¹⁰. Det är också *erga omnes-regler*, vilket innebär att det inte får göras några undantag¹¹ och att alla stater har en skyldighet att skydda mot, undersöka anklagelser om och beivra till exempel brott

---

² EKMR har genom regler i RF (2:19 jämförd med 11:14) en starkare ställning än vanlig lag. Detta innebär att om riksdagen skulle besluta om lag som strider mot konventionen, till exempel i fråga om rätts säkerheten kring polisförhör, så ska dessa regler inte tillämpas.

³ Bring & Diesen (2009)

⁴ Även civilanställda kan uppdras att hålla förhör.

⁵ Ekelöf, Edelstam & Boman (1998)

⁶ I det fall flera utredare samarbetar i en och samma utredning får begreppet förhørsledare definieras som den polisanställda som håller det aktuella förhöret. Se Bring & Diesen (2009)

⁷ UN General Assembly (1948)

⁸ Med rättssubjekt avses här såväl fysiska som juridiska personer inom staten.

⁹ Crawshaw, Devlin & Williamson (1998)

¹⁰ Se t.ex. Strömberg & Melander (2003)

¹¹ Se t.ex. Selmouni mot Frankrike, där Europadomstolen förtydligar under § 95: "Even in the most difficult circumstances, such as the fight against terrorism and organised crime, the Convention prohibits in absolute terms torture and inhuman or degrading treatment or punishment."

som tortyr¹². Artiklarna 5, 7, 8, 10 och 11 kan ha anknytning till förhörssituationen:

Artikel 5

Ingen får utsättas för tortyr eller grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning.

Förbudet mot tortyr förekommer dessutom i både en egen FN-konvention och i EKMR. Definitioner och kommentarer ges därför nedan.

Artikel 7

Alla är lika inför lagen och är berättigade till samma skydd av lagen utan diskriminering av något slag. Alla är berättigade till samma skydd mot alla former av diskriminering som strider mot denna förklaring och mot varje anstiftan till sådan diskriminering.

Artikel 8

Var och en har rätt till verksam hjälp från sitt lands nationella domstolar mot handlingar som kränker hans eller hennes grundläggande rättigheter enligt lag eller författning.

Denna artikel lägger, tillsammans med artikel 7, ansvaret på landets domstolar. Hjälpens skall vara verksam, det vill säga rättsprocessen skall vara tillgänglig och fungerande för alla, oavsett till exempel religion, etnicitet eller ekonomiska förutsättningar.

Artikel 10

Var och en är på samma villkor berättigad till en rättvis och offentlig förhandling vid en oberoende och opartisk domstol vid prövningen av hans eller hennes rättigheter och skyldigheter och av varje anklagelse om brott mot honom eller henne.

”Var och en” kopplar tillbaka till artikel 7. Själva huvudförhandlingen inför domstolen skall, med vissa begränsade undantag, vara offentlig. Detta gäller dock inte förundersökningen. Det finns därmed ingen motsägelse gentemot den svenska förundersökningssekretessen¹³.

Artikel 11

1. *Var och en som är anklagad för brott har rätt att betraktas som oskyldig till dess att hans eller hennes skuld lagligen har fastställts vid en offentlig rät-*

---

¹² Jfr. Europaparlamentet, resolution 2006/2200

¹³ Se i första hand OSL 18:1 och 35:1 (2009:400).

tegång, där personen åtnjuter alla rättssäkerhetsgarantier som behövs för hans eller hennes försvar.

- 2. Ingen får fällas till ansvar för en gärning eller underlåtenhet som inte utgjorde ett brott enligt nationell eller internationell lag vid den tidpunkt då den begicks. Det får inte heller utmätas strängare straff än vad som var tillämpligt vid den tidpunkt brottet begicks.*

Första punkten innebär en slags objektivitetsprincip (jfr. RB 23:4) samtidigt som den ger uttryck för den så kallade oskuldspresumtion. Förhörets syfte får därför inte vara att få fram ett erkännande då utredaren i så fall före förhöret bestämt sig för att den misstänkte är skyldig. Andra punkten innehåller förbudet mot retroaktiv strafflagstillämpning. Detta förbud är också ett uttryck för legalitetsprincipen.

FN:s konvention mot tortyr och annan grym, inhuman eller förnedrande behandling eller straff¹⁴

Konventionen definierar tortyr och annan grym, inhuman eller förnedrande behandling eller straff i sin första artikel:

Artikel 1

I denna konvention avses med begreppet tortyr varje handling genom vilken allvarlig smärta eller svårt lidande, fysiskt eller psykiskt, medvetet tillfogas någon antingen för sådana syften som att erhålla information eller en bekännelse av honom eller en tredje person, att straffa honom för en gärning som han eller en tredje person har begått eller misstänks ha begått eller att hota eller tvinga honom eller en tredje person eller också av något skäl som har sin grund i någon form av diskriminering, under förutsättning att smärtan eller lidandet åsamkas av eller på anstiftan eller med samtycke eller medgivande av en offentlig tjänsteman eller någon annan person som handlar såsom företrädare för det allmänna. Tortyr innefattar inte smärta eller lidande som uppkommer enbart genom eller är förknippade med lagenliga sanktioner.

Tortyr skall betraktas som en *försvårande och medveten* form av grym, inhuman eller förnedrande behandling eller straff i syfte att få till exempel information eller erkännande och *utförd av* en myndighetsperson, civil eller militär¹⁵. En förhörsmetod kan därmed vara både grym, inhuman och förnedrande utan att betraktas som tortyr, men likafullt otillåten enligt konventionen. Begreppet

---

¹⁴ UN General Assembly (1984)

¹⁵ Rodley (2002)

tortyr är reserverat för de grövsta övergreppen. Detta kan låta cyniskt, men det finns en avsevärd skillnad mellan att till exempel hindra någons sömn och att plåga någon med elstötar. Av de rättsfall som finns kan man utläsa att förnedrande, grym och omänsklig behandling kan gå relativt långt innan det betraktas som tortyr. Sverige har kritiserats för att inte ha något brottsbalksbrott som heter tortyr. Istället skulle ett tortyrbrott betraktas som till exempel grovt tjänstefel, grovt olaga tvång och grov misshandel enligt BrB (brottsbalken 20:1, 4:4 och 3:6).

Sverige beslutade att ratificera konventionen den 12 december 1985. Tortyrkonventionen trädde sedan i kraft, även för Sverige, 26 juni 1987¹⁶. Definitionen för i första hand tankarna till obskyra diktaturer, där misstänkta och oliktankande plågas av sadistiska förhørsledare. Ganska få skulle sätta konventionen i samband med en svensk förundersökning. Det finns dock ett sammanhang där vi har anledning att vara särskilt försiktiga, då vi har frihetsberövade misstänkta. Det förekommer emellanåt en attityd om att misstänkta som man anser ljuger skall sitta och ”bli lite mörre” i cellen. I denna attityd ligger implicit både att frihetsberövandet är psykiskt plågsamt, att det är en framkomlig väg för att få en bekännelse och att detta är en acceptabel arbetsmetod. Det strider mot tortyrkonventionen likaväl som det strider mot EKMR artikel 3 och principerna om hänsyn och skyndsamhet i rättegångsbalken 23:4¹⁷.

En polisman kan inte med automatiskt befriande verkan hävda att denne bara lydde order. Polismannen är själv ansvarig för alla sina handlingar som rör våldsanvändning. Detta anges i FN:s grundläggande principer för användandet av tvång och skjutvapen (princip 24)¹⁸. Det föreligger nämligen ett dubbelt ansvar. Både chefen som ger den felaktiga ordern och polismannen som utför den kan hållas ansvariga. Regeln i BrB 24:8 om ”förmans befallning” kan dock i vissa fall, där lydnadsplikten är särskilt stark, leda till ansvarsfrihet. Utöver detta har den enskilde polismannen en plikt att ingripa för att skydda och upprätthålla de mänskliga rättigheterna i allmänhet och skydda mot fysiska och mentala övergrepp i synnerhet. Detta anges i FN:s så kallade *Code of Conduct for Law Enforcement*¹⁹.

---

¹⁶ SÖ 1986:1, prop. 1985/86:17

¹⁷ Kronkvist (2011)

¹⁸ Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders (1990)

¹⁹ UN General Assembly (1979)

FN:s konvention om civila och politiska rättigheter²⁰

Artiklarna 5, 7, 8, 10 och 11 i deklarationen om de mänskliga rättigheterna understryks alla i konventionen om civila och politiska rättigheter. För förhören är dessutom delar i artiklarna 9, 10 och 14 relevanta:

Artikel 9

Den misstänkte har rätt att omedelbart informeras om anledningen till arresteringen och vilka anklagelser som riktas mot honom. Den misstänkte har också rätt att skyndsamt få sin sak bedömd av domare eller annan auktoriserad myndighetsperson. Han skall släppas om inte särskilda skäl talar emot (referat).

Detta innebär att det är otillåtet att förhöra någon ”upplysningsvis” om denne i själva verket är skäligen misstänkt i ärendet. Den misstänkte har rätt till ett försvar, och ett effektivt försvar kräver att den misstänkte på ett tidigt skede vet vad misstankarna gäller.

I en del fall finns ingen klart definierad brottsrubricering. Brottets rekvirit kan vara helt beroende på information som bara kan fås genom förhör, till exempel uppsätsfrågan. I de fallen kan det vara rimligt att delge en gärningsbeskrivning och att förklara att den valda brottsrubriceringen kan komma att ändras beroende på vad utredningen kommer att visa. Förhørsledaren kan också ange alternativa brottsrubriceringar. Observera dock att det alltid måste finnas en konkret misstanke om ett visst brott för att det skall finnas möjligheter att besluta om tvångsåtgärder i ärendet. Brottet måste gå att placera in i ett häktningsskäl för att till exempel åklagaren skall kunna besluta om ett anhållande.

Artikel 10

Den misstänkte har rätt att behandlas humant, värdigt och respektfullt.

Det är därmed otillåtet att göra anhållningstiden onödigt obekvämt för den misstänkte. Artikeln är jämförbar med hänsynsprincipen (RB 23:4, FUK 5, PL 17).

Artikel 14

Den misstänkte har rätt att slippa vittna mot sig själv eller erkänna sin skuld.

Detta innebär att det inte får finnas några repressalier mot en misstänkt som håller tyst och/eller avstår från att erkänna det denne är misstänkt för²¹. Inte

---

²⁰ UN General Assembly (1966)

²¹ Part i målet, och vissa andra som misstänks för brott med anknytning till målet, får inte höras som vittne (RB 36:1).

heller närstående till den misstänkte kan tvingas vittna vid en rättegång, de får dock förhöras under förundersökningen (RB 36:3). Utifrån omedelbarhetsprincipen får, som huvudregel, inte polisförhör användas som bevisning under rättegången²².

Det finns inte heller någon sanningsplikt från den misstänktes sida. Lögner från den misstänkte under förundersökning och rättegång kan bara vara straffbara i de fall de på något annat sätt utgör brott, som till exempel falsk tillvitelse, om en misstänkt skyller ett brott på en oskyldig (BrB 15:7)²³.

Europakonventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna

Europakonventionen (EKMR) gäller, till skillnad från andra konventioner, som svensk lag (SFS 1994:1219). Konventionen förstärks ytterligare genom regeringsformen 2:19 som innebär att lag eller annan författning inte får stå i strid med konventionen och som, i kombination med RF 11:14 och principen om så kallad konventionskonform tolkning, i praktiken ställer konventionen över svensk lag. EKMR befäster i allt väsentligt det som står i FN:s deklarationer och konventioner. Här finns inskrivet rätten till liv, de grundläggande fri- och rättigheterna, skyddet mot tortyr med mera. Jag skall göra några nedslag i konventionstexten där artiklar som kan vara relevanta för polisförhör återfinns.

Artikel 3 - Förbud mot tortyr

Ingen får utsättas för tortyr eller omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning.

Europakonventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna innehåller inte någon egen definition på tortyr. Detta har lämnats åt Europadomstolen att definiera genom praxis²⁴. Stöd för denna hämtas bland annat från FN:s tortyrkonvention (ovan). Rekvisiten för tortyr är **för det första** att den skall framkalla allvarlig smärta eller svårt lidande, fysiskt eller psykiskt. Om inte smärtan eller lidandet har varit allvarligt kan det i stället handla om annan grym, inhuman eller förnedrande behandling eller straff. **För det andra** skall syftet vara att erhålla information eller bekännelse, eller att bestraffa. **För det tredje** ska själva misshandeln ha anstiftats, initierats

---

²² Undantag gäller om den hörde vägrar yttra sig vid huvudförhandling eller lämnar avvikande uppgifter i förhållande till polisförhöret. Huvudregeln om att en närstående inte är tvungen att vittna vid huvudförhandling får inte kringgåas genom att ett polisförhör med denne läses upp och återopas som bevisning (jfr. RH 112:80; Bring, Diesen & Wahren (2008)).

²³ Jfr. NJA 1994 s. 518

²⁴ Stenberg (2010)

eller utförts av någon som representerar det allmänna. Privatpersoner kan därmed inte göra sig skyldiga till tortyr såvida de inte på något sätt anstiftats eller uppvisats av en representant för det allmänna²⁵.

Gränsdragningen mellan tortyr å ena sidan och grym omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning å andra sidan förtjänar särskild uppmärksamhet. Tortyr definieras som en försvårande och medveten form av grym, inhuman eller förnedrande behandling eller straff i syfte att få till exempel information eller erkännande och utförd av en myndighetsperson, civil eller militär²⁶. Om något inte är att betrakta som tortyr kan det istället vara frågan om grym, inhuman eller förnedrande behandling eller straff. När det gäller omänsklig behandling behöver inte lidandet vara fysiskt, det räcker med ett psykiskt lidande för att det ska röra sig om ett brott mot artikel 3²⁷. Enligt Manfred Nowak (2010), FN:s särskilde rapportör i tortyrfrågor, skall man inte bara se till hur allvarlig smärta och lidande som åsamkats offret, utan snarare till hur uppsåtligt brottet varit och hur hjälplöst offret varit i förhållande till en annan persons (gärningsmannens) direkta kontroll. Om en person utsatts för allvarligt lidande genom slarv eller slentrianmässig dålig behandling är det troligen frågan om grym, inhuman eller förnedrande behandling snarare än tortyr. Det skulle till exempel kunna röra sig om dåliga förhållanden i en arrestmiljö.

Van Dijk med flera (2006) konstaterar utifrån bland annat kommissionens rapport om McCallum mot Storbritannien²⁸, att det saknas en standard för vad som ska betraktas som tortyr, för vad som ska betraktas som omänsklig och förnedrande behandling och för vad som ska falla utanför artikel 3. Det är därför upp till Europadomstolen att avgöra detta från fall till fall, bland annat med hänsyn taget till omständigheter och tidsanda. Hur tidsandan inverkar på dessa bedömningar kan vi få ledning i genom färskare rättsfall. I till exempel Slyusarev mot Ryssland 2010 fann Europadomstolen att Slyusarev, som gripits för väpnat rån, utsatts för förnedrande behandling i strid mot artikel 3 då han inte fått tillbaka sina glasögon förrän 5 månader efter gripandet.

Blotta hotet om misshandel bedömdes som omänsklig behandling i Gäfgen mot Tyskland, även det 2010. Detta fall är särskilt intressant då hotet Gäfgen utsattes för av de tyska poliserna motiverades med att rädda liv. Gäfgen hade

---

²⁵ Kronkvist (2011); Crashaw, Devlin & Williamson (1998)

²⁶ Rodley (2002)

²⁷ Jfr t.ex. Selçuk och Asker mot Turkiet; Dulas mot Turkiet och Bilgin mot Turkiet. Dessa hade fått sina hem rivna av turkiska säkerhetsstyrkor som opererade i området där de klagande bodde. Det faktum att de klagande lämnades utan hem, med den ångest och det lidande detta innebar, ansågs i sig vara en kränkning mot artikel 3.

²⁸ McCallum var dömd för rån och hindrades (när han satt i isoleringscell) från att fritt skicka och ta emot brev. Storbritannien dömdes till ansvar för brott mot artikel 3.

kidnappat och mördat ett barn och gömt kroppen. Trots att Gäfgen redan mördat barnet pressade han föräldrarna på pengar. Han kunde gripas i samband med att lösensumman betalades, och han hotades sedan med tortyr om han inte berättade var barnet var. Polisen trodde i detta läge att barnet fortfarande var vid liv och hölls fängslat någonstans och därmed skulle svälta ihjäl om det inte hittades i tid. Utifrån detta kan vi anta att tidsandan går mot en striktare bedömning av de europeiska staternas eventuella brott mot artikel 3, och att Europadomstolen (i stor kammare) dessutom befast att inga undantag för brott mot artikel 3 tolereras.

Artikel 5 - Rätt till frihet och säkerhet

1. Var och en har rätt till frihet och personlig säkerhet. Ingen får berövas friheten utom i följande fall och i den ordning som lagen föreskriver

a) när någon är lagligen berövad friheten efter fällande dom av behörig domstol, b) när någon är lagligen arresterad eller på annat sätt berövad friheten, antingen därför att han underlåtit att uppfylla en domstols lagligen meddelade föreläggande eller i syfte att säkerställa ett fullgörande av någon i lag föreskriven skyldighet,

c) när någon är lagligen arresterad eller på annat sätt berövad friheten för att ställas inför behörig rättslig myndighet såsom skäligen misstänkt för att ha begått ett brott, eller när det skäligen anses nödvändigt att hindra honom från att begå ett brott eller att undkomma efter att ha gjort detta,

d) när en underårig genom ett lagligen meddelat beslut är berövad friheten för att undergå skyddsuppfostran eller för att inställas inför behörig rättslig myndighet,

e) när någon är lagligen berövad friheten för att förhindra spridning av smittsam sjukdom eller därför att han är psykiskt sjuk, alkoholmissbrukare, missbrukare av droger eller lösdrivare,

f) när någon är lagligen arresterad eller på annat sätt berövad friheten för att förhindra att han obehörigen reser in i landet eller som ett led i ett förfarande som rör hans utvisning eller utlämning.

2. Var och en som arresteras skall utan dröjsmål och på ett språk som han förstår underrättas om skälen för åtgärden och om varje anklagelse mot honom.

3. Var och en som är arresterad eller på annat sätt berövad friheten i enlighet med vad som sagts under punkt 1.c skall utan dröjsmål ställas inför domare eller annan ämbetsman, som enligt lag får fullgöra dömande uppgifter, och skall vara berättigad till rättegång inom skälig tid eller till frigivning i avvaktan på rättegång. För frigivning får krävas att garantier ställs för att den som frigives inställer sig till rättegången.

4. Var och en som berövas friheten genom arrestering eller på annat sätt skall ha rätt att påfordra att domstol snabbt prövar lagligheten av frihetsberövandet och beslutar att frige honom, om frihetsberövandet inte är lagligt.

5. Var och en som arresterats eller på annat vis berövats friheten i strid med bestämmelserna i denna artikel skall ha rätt till skadestånd.

Gripanden enligt rättegångsbalken är i sig förenliga med EKMR. Observera att utredningen måste påvisa *skälig misstanke*, både enligt svensk rätt (RB 24:3; 24:7 1 st; 24:6 2 st) och enligt EKMR (art. 5c). Det räcker inte att polismannen är övertygad om att någon är skyldig²⁹. Misstanken måste också vara tillräcklig för att övertyga en ”objektiv betraktare”³⁰.

Artikel 6 - Rätt till en rättvis rättegång

1. *Var och en skall, vid prövningen av hans civila rättigheter och skyldigheter eller av en anklagelse mot honom för brott, vara berättigad till en rättvis och offentlig förhandling inom skälig tid och inför en oavhängig och opartisk domstol, som upprättats enligt lag. Domen skall avkunnas offentligt, men pressen och allmänheten får utestängas från förhandlingen eller en del därav av hänsyn till den allmänna moralen, den allmänna ordningen eller den nationella säkerheten i ett demokratiskt samhälle, eller då minderårigas intressen eller skyddet för parternas privatliv så kräver eller, i den mån domstolen finner det strängt nödvändigt, under särskilda omständigheter när offentlighet skulle skada rättvisans intresse.*

2. *Var och en som blivit anklagad för brott skall betraktas som oskyldig till dess hans skuld lagligen fastställts.*

3. *Var och en som blivit anklagad för brott har följande minimirättigheter*

a) *att utan dröjsmål, på ett språk som han förstår och i detalj, underrättas om innebörden av och grunden för anklagelsen mot honom,*

b) *att få tillräcklig tid och möjlighet att förbereda sitt försvar,*

c) *att försvara sig personligen eller genom rättegångsbiträde som han själv utsett eller att, när han saknar tillräckliga medel för att betala ett rättegångsbiträde, erhålla ett sådant utan kostnad, om rättvisans intresse så fordrar,*

d) *att förhöra eller låta förhöra vittnen³¹ som åberopas mot honom samt att själv få vittnen inkallade och förhörda under samma förhållanden som vittnen åberopade mot honom,*

e) *att utan kostnad bistås av tolk, om han inte förstår eller talar det språk som begagnas i domstolen.*

Artikel 14 - Förbud mot diskriminering

Åtnjutandet av de fri- och rättigheter som anges i denna konvention skall säkerställas utan någon åtskillnad såsom på grund av kön, ras, hudfärg, språk, religion, politisk eller annan åskådning, nationellt eller socialt ursprung, tillhörighet till nationell minoritet, förmögenhet, börd eller ställning i övrigt.

Oskuldspresumtionen, rätten att betraktas som oskyldig intill dess man är överbevisad, finns inskriven i artikel 6:2. Det faktum att en person till exempel

---

²⁹ Vilket i sig är problematiskt utifrån oskuldspresumtionen i artikel 6 nedan.

³⁰ Jfr. Fox, Campbell och Hartley mot Storbritannien

³¹ Ett vittne är den som utan att själv vara misstänkt lämnar upplysningar under en förundersökning (Bring & Diesen, 2009 efter Leche & Hagelberg, 1958).

passerat en kassa på ICA med en burk kattmat i fickan innebär inte att man från rättsväsendets sida kan presumera tillägnelseuppsåt, lika lite som man kan presumera uppsåt till smuggling endast på grund av att en person passerar ett tullfilter med kontraband i väskan. I *Salabiaku mot Frankrike* och i *Pham Hoang mot Frankrike* diskuteras just denna presumtion av skuld, både vid smuggling och i andra fall. Om beviskraven blir för låga riskerar rättsprocessen att generera en omvänd bevisbörda, där den misstänkte istället skall bevisa sin oskuld (i dessa fall sin frånvaro av uppsåt). Det är inte acceptabelt och diskuteras i *Telfner mot Österrike*.

EKMR är i allt väsentligt analog med FN:s deklarationer och konventioner. Bland annat finns rätten att omedelbart bli delgiven vad man misstänks för inskriven i artikel 6:3a (se kommentar till RB 23:18 nedan) och rätten till effektivt försvar i artikel 6:3b-d. Rätten att bistås av tolk är absolut enligt artikel 6:3e. De minimirättigheter som räknas upp under artikel 6:3a-e är att betrakta som viktiga förutsättningar för att rättegången (läs rättsprocessen) skall bli rättvis. Även om dessa beaktas innebär det inte per automatik att rättegången varit rättvis enligt artikel 6³². Försvaret skall också ha möjlighet att förbereda sig genom att fortlöpande få information om hur utredningen fortskrider. Detta framgår av artikel 6:2b (jfr. RB 23:18).

Om inte försvaret fått ta del av visst material får det som regel inte heller användas i en rättsprocess mot den misstänkte³³. Uppgifter kan under vissa omständigheter ändå undanhållas den misstänkte, men det är i undantagsfall där det föreligger tunga sekretessskäl. I dessa fall är det rätten som skall besluta vad som skall döljas för den misstänkte. Åklagaren får inte besluta självständigt i frågan³⁴. Utöver detta har försvaret rätt att senast under rättegången ställa frågor till vittnen³⁵. För att polisutredningen skall bli objektiv och komplett innebär detta i princip att försvaret skall ha haft möjlighet att redan under utredningsstadiet begära förhör med vittnen och dessutom att försvaret i viss utsträckning haft möjlighet att påverka inriktningen i dessa förhör³⁶. Det föreligger ingen rätt för den misstänkte eller dennes försvarare att självständigt ställa frågor till vittnen under förundersökningen³⁷.

---

³² Se *Lüdi mot Schweiz* och *Bönisch mot Österrike*

³³ Se t.ex. *Kamasinski mot Österrike*

³⁴ Se *Rowe och Davis mot Storbritannien*

³⁵ Se *Unterpertinger mot Österrike*, *Asch mot Österrike* och *Delta mot Frankrike*

³⁶ *Fitger* (2002)

³⁷ Den misstänkte eller dennes försvarare har dock, om de är närvarande, rätt att "i den ordning undersökningsledaren bestämmer" framställa frågor till den hörde (RB 23:11).

Vidare anses artikel 6 också stipulera den misstänktes rätt att inte uttala sig och därigenom ge åklagaren bevisning som belastar honom själv³⁸. Det är därmed åklagaren som har att bevisa eventuell skuld hos den tilltalade³⁹.

Rättegångsbalken och Förundersökningskungörelsen

Om någon grips enligt RB 24:7 skall denne så snart det är möjligt förhöras av polisman eller åklagare. Detta så kallade anhållningsförhör regleras i RB 24:8. Detta är obligatoriskt och den misstänkte lider en rättsförlust om denne inte får beskriva sin inställning till anklagelserna. Det är också vid anhållningsförhöret den misstänkte senast underrättas om misstanken och rätten till försvarare. Redan vid gripandet skall dock den misstänkte få besked om det brott som denne är misstänkt för, samt grunden för frihetsberövandet (RB 24:9).

RB 23:4

Vid förundersökningen skola ej blott de omständigheter, som tala emot den misstänkte, utan även de som äro gynnsamma för honom beaktas och bevis, som är till hans förmån, tillvaratagas. Undersökningen bör så bedrivas, att ej någon onödigt utsättes för misstanke eller får vidkännas kostnad eller olägenhet.

Förundersökningen skall bedrivas så skyndsamt omständigheterna medgiva. Finnes ej längre anledning till dess fullföljande, skall den nedläggas.

FUK 5

Förhör skall, såvida icke därigenom förundersökningens behöriga gång motverkas eller polisens eller åklagarens arbete avsevärt försvåras, hållas å tid och plats, som antagas medföra minsta olägenhet för den som skall höras. Förhör skall och i övrigt anordnas så, att onödig tidsspillan för den hörde undvikas.

Den som skall höras bör, där så kan ske och det ej finnes olämpligt med hänsyn till utredningen, i god tid kallas till förhöret.

Om ersättning av allmänna medel till den som under förundersökning inställt sig till förhör gäller vad därom är särskilt stadgat.

Objektivitetsprincipen kan sägas ingå i principen om rättvis rättegång och vara en förutsättning för att kunna beakta principen om oskuldspresumtion. Mentalt kan det dock vara svårt för utredningspersonalen att betrakta en skäligen misstänkt som oskyldig, då man har flera oberoende källor som pekar på dennes skuld. Det kan också innebära en balansgång gentemot målsägaren. Polisen skall på en rad olika sätt stödja brottsoffren, både före och under förunder-

---

³⁸ Jfr. FN-konventionen för civila och politiska rättigheter artikel 14

³⁹ Danelius (2007)

sökningen (se till exempel FUK 13a-d). Att aktivt stödja brottsoffren kan dock av den misstänkte uppfattas som ett brott mot objektivitetsprincipen⁴⁰.

Hänsynsprincipen i PL17 gäller allt polisarbete, medan hänsynsprincipen, särskilt gällande brottsutredning, återfinns i rättegångsbalken (rättegångsbalken är betydligt äldre än polislagen) och i FUK. I FUK 5 förtydligas dessutom att förhørsledaren särskilt skall tänka på förhørsplatsen när det bedöms vilket som innebär minst olägenhet för den som skall förhöras. Utredaren kan med andra ord inte ha som princip att alla misstänkta skall höras på polisstationen.

Skyndsambetsprincipen i RB 23:4 och FUK 5 innebär att inga onödiga dröjsmål får förekomma i utredningsarbetet. En annan tidsaspekt utredaren måste ta hänsyn till är den om rätten till häktningförhandling utan dröjsmål. Förhandlingen får aldrig hållas senare än fyra dygn efter gripanden enligt RB 24:13, en regel som tillkommit efter att de anhållningstider som tidigare gällt i Sverige underkänts⁴¹. Formuleringen i EKMR är ”speedily” i artikel 5:4. I De Jong, Baljet och Van Den Bring mot Nederländerna bedömdes 6 dagar vara en för lång tid mellan arrestering och prövning.⁴²

RB 24:8

Har beslut att anhålla någon meddelats i hans frånvaro, skall han, så snart beslutet har verkställts, förhöras av polisman eller åklagare. Har åklagaren inte redan underrättats om frihetsberövandet, skall det skyndsamt anmälas till honom. Åklagaren skall efter förhöret omedelbart besluta om den misstänkte skall förbli anhållen.

Har någon gripits enligt 7 §, skall han så snart som möjligt förhöras av polisman eller åklagare. Har åklagaren inte redan underrättats om frihetsberövandet, skall det skyndsamt anmälas till honom. Åklagaren skall efter förhöret omedelbart besluta om den misstänkte skall anhållas. Anhålls inte den misstänkte, skall beslutet om gripande omedelbart hävas.

Innan åklagaren har underrättats om frihetsberövandet, får beslutet om gripande hävas av polismyndigheten, om det är uppenbart att det inte finns skäl för fortsatt frihetsberövande. I omedelbar anslutning till gripandet får beslutet under samma förutsättningar hävas även av en polisman som har fattat beslutet.

Om den som misstänks för brott avviker och det finns skäl att anhålla honom, får åklagaren efterlysa honom.

RB 24:8 reglerar det så kallade anhållningsförhöret. Detta förhör hålls då någon gripits såsom skäligen misstänkt för ett brott eller på grund av att denne varit anhållen i sin frånvaro, alltså inte i de fall då någon hämtats till förhör. Då hålls förhör jämlikt RB 23:6. Förhöret har som huvudsyfte att ge åklagaren

---

⁴⁰ SOU 1986:49; Ds 1993:29

⁴¹ Skoogström mot Sverige, appl. 8582/79 (förlikning)

⁴² De Jong, Baljet och Van Den Brink mot Nederländerna

underlag för ett eventuellt anhållningsbeslut. I de flesta fall behöver därför inte åklagaren kontaktas förrän efter 24:8-förhöret⁴³. Detta eftersom det oftast är först efter att den misstänkte lämnat sin utsaga och sin inställning till brottet som åklagaren har förutsättningar att bedöma recidiv-, kollusions-, och eventuell flyktfara⁴⁴. Det är också i detta förhör en gripen misstänkt senast skall delges en mer precist definierad misstanke om brott och rätten till försvarare enligt RB 23:18 och FUK 12.

Den misstänkte har rätt att lämna sin utsaga oberoende av vad andra har uppgett under utredningen. Det är därmed inte tillåtet att inleda förhöret med att berätta vad en annan misstänkt sagt under förhör.⁴⁵

Enligt ändamålsprincipen skall ett tvångsmedel upphöra så fort syftet med åtgärden uppnåtts⁴⁶. Det innebär att den misstänkte skall släppas så fort skälen för frihetsberövandet undanröjts. När det gäller gripande, anhållande eller häktning är de legala skälen recidiv-, kollusions- eller flyktfara.

RB 23:6

Under förundersökningen må förhör hållas med envar, som antages kunna lämna upplysning av betydelse för utredningen.

Det är otillåtet att förhöra någon *upplysningsvis* då personen egentligen har uppnått misstankegraden *skälig misstänkt*. Den misstänkte lider då en rättsförlust genom att denne förvägras möjligheten att effektivt förbereda sitt försvar. Det kan ändå hända att personer som *kan misstänkas* behöver höras. Detta innebär inte att utredaren slipper underrätta personen om anledningen till förhöret. Även *envar* har en absolut rätt att få reda på anledningen till förhöret⁴⁷. I fall där den som *kan misstänkas* skall höras bör denne upplysas om att det finns besvärande uppgifter i utredningen (utredaren behöver dock inte precisera dessa). Om det under förhöret skulle framkomma uppgifter som ytterligare stärker misstanken så att den hörde uppnå nivån *skälig misstanke*, måste en formell delgivning av misstanken enligt ovan ske innan förhöret fortsätter. RB 23:6a-b handlar om vitesförelägganden. Se även RB 23:18

---

⁴³ Departementschefens uttalande till Prop. 1986/87:112

⁴⁴ Recidivfara är risken att den misstänkte fortsätter sin brottsliga verksamhet. Kollusionsfara är risken att den misstänkte på något sätt kan försvåra utredningen, till exempel genom att påverka vittnen eller skaffa undan bevis. Flyktfara är risken att den misstänkte försöker undkomma lagföring och straff. Man skiljer här på vanlig flyktfara och så kallad kvalificerad flyktfara som kan föreligga när den misstänkte saknar hemvist i riket (Bergström, Andersson, Håstad & Lindblom (2002). När det gäller brott med minimistraff över 2 år presumeras dock att dessa skäl föreligger (RB 24:1, 2 st).

⁴⁵ Jfr JO 1987/88 s. 85 och JO 1990/91 s84

⁴⁶ SOU 1985:27 (se även RB 28:14; 28:12 och PL 8)

⁴⁷ Jfr JO 1982/83 s. 56

RB 23:7

Den som utan giltig orsak underlåter att följa en kallelse att inställa sig till ett förhör får hämtas till förhöret, om det har satts ut att hållas på en plats inom en väglängd av tio mil från den plats där han eller hon har sin bostad eller vid kallelsens mottagande uppehöll sig.

Utan föregående kallelse får den som uppehåller sig inom en väglängd av tio mil från den plats där förhör skall hållas hämtas till förhöret, om undersökningen avser ett brott på vilket fängelse kan följa och det skäligen kan befaras att han eller hon inte skulle följa en kallelse eller att han eller hon med anledning av en kallelse skulle genom undanröjande av bevis eller på annat sätt försvåra utredningen.

När det är av synnerlig vikt för utredningen att förhöret äger rum, får hämtning enligt första eller andra stycket ske oavsett väglängden.

Hämtning till förhör av den som skall höras som vittne eller annars utan att vara misstänkt för brott, bör äga rum endast när det föreligger skäl av särskild vikt för en sådan åtgärd.

Är den som skall höras anhöllen eller häktad, skall han eller hon inställas på den plats som bestämts för förhöret.

FUK 5a

Den som förhörs skall, om det kan antas vara av värde, uppmanas att till förundersökningsledaren anmäla adressändring som inte är tillfällig. En sådan uppmaning skall avse den tid som kan beräknas förflyta till dess målet är avslutat, genom laga-kraftäggande dom eller på annat sätt. Den myndighet som mottar en anmälan om adressändring skall vid behov vidarebefordra den till den domstol eller annan myndighet som handlägger målet.

FUK 6

Uppkommer under förundersökning fråga om hämtning till förhör och skall förhöret ej hållas av undersökningsledaren, åligger det förhørsledaren att skyndsamt underställa frågan undersökningsledarens prövning, såvida ej förhørsledaren äger gripa den som skall höras eller jämlikt 23 kap. 8 § rättegångsbalken medtaga honom till förhöret eller ock fara är i dröjsmål, för vilka fall förhørsledaren själv äger förordna om hämtningen.

Hämtning till förhör av den som skall höras som vittne eller eljest utan att vara misstänkt för brott bör äga rum allenast när skäl av särskild vikt föreligger för sådan åtgärd, såsom att förhöret icke eller endast med avsevärd svårighet kan hållas på den plats, där den som skall höras befinner sig, eller att vittne behöver inställas på viss plats för konfrontation eller på brottsplats för prövning av vittnets iakttagelseförmåga eller till rekonstruktionsförsök eller ock att med hänsyn till brottets beskaffenhet och omständigheterna i övrigt särskild skyndsamhet är av nöden.

Ett krav för att få beslut om hämtning till förhör (häfö) enligt rättegångsbalken 23:7 § 1 stycket är att den som skall höras dels har tagit del av kallelsen

och dels att denne uteblivit utan giltig orsak. Det är därmed viktigt att utredaren både skickat kallelsen (kallelserna) till rätt adress och att utredaren varit i kontakt med personen för att utreda om denne haft giltig orsak att utebli.

Hämtning utan föregående kallelse får ske vid fängelsebrott om förundersökningsledaren på goda grunder tror att personen inte skulle komma om denne kallades och/eller om det föreligger kollusionsfara. Observera att recidivfara inte ger stöd för häfö. 10-milsgränsen får överträdas om det är av synnerlig vikt för utredningen. Synnerlig vikt föreligger om det är nödvändigt för utredningen, det vill säga att utredningsarbetet blir allvarligt lidande annars.

Det är normalt förundersökningsledaren som beslutar om häfö. Förhørsledaren får själv besluta om häfö i de fall där denne har rätt att gripa eller medta en person till förhör (mefö) enligt FUK 6, 1st⁴⁸. En häfö är ett tvångsmedel som inleder förundersökning. Reglerna om häfö är i och för sig inte knutna till att personen skall vara skäligen misstänkt för brott, men det är ändå gentemot brottsmisstänkta regeln brukar praktiseras. Särskild vikt skall föreligga för att istället använda häfö på ett vittne. Den som blir gripen har rätt att omgående få veta vad som läggs honom/henne till last. Även vid en häfö bör utredaren direkt upplysa om att det handlar om ett förhör i en brottsutredning⁴⁹. Sedan skall den misstänkte ändå underrättas om anledningen till förhöret vid dess inledning.

RB 23:8

På tillsägelse av en polisman är den som befinner sig på den plats, där ett brott förövas, skyldig att medfölja till ett förhör som hålls omedelbart därefter. Väger han utan giltig orsak, får polismannen ta med honom till förhöret.

Vad som sägs i första stycket gäller också den som befinner sig inom ett område i anslutning till den plats där ett brott nyligen förövats, om det för brottet inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i fyra år. Detta gäller också vid försök till ett sådant brott.

Bestämmelserna i första och andra styckena gäller även innan förundersökning hunnit inledas.

PL 8

8 § En polisman som har att verkställa en tjänsteuppgift skall under iakttagande av vad som föreskrivs i lag eller annan författning ingripa på ett sätt som är försvarligt med hänsyn till åtgärdens syfte och övriga omständigheter. Måste tvång tillgripas, skall detta ske endast i den form och den utsträckning som behövs för att det avsedda resultatet skall uppnås.

---

⁴⁸ Jfr. JO 1967 s. 153

⁴⁹ Jfr. JO 1975 s. 137

Ett ingripande som begränsar någon av de grundläggande fri- och rättigheter som avses i 2 kap. regeringsformen får ej grundas enbart på bestämmelserna i första stycket.

Behovs- och proportionalitetsprincipen i PL 8 är särskilt viktig vid medtagande till förhör (mefö). Hur grovt är brottet? Hur intressanta uppgifter kan förväntas från personen? Det kan vara svårt för utredaren att avgöra om denne skall välja ett gripande, ett häfö utan föregående kallelse eller ett mefö som åtgärd. I normalfallen kan sägas att gripande är att föredra när kriterierna i RB 24:7 är uppfyllda och det kan förväntas att frihetsberövandet kommer att leda till ett anställande. Om ett anställande inte kan förväntas bör utredaren använda sig av ett häfö utan föregående kallelse på den som skäligen kan misstänkas.

Det finns inget hinder för häfö vid lägre misstankegrader, men ett mefö får anses som en lindrigare åtgärd och borde därför användas i huvudsak på vittnen och den lägsta misstankegraden. Mefö förutsätter dessutom att polisen kommer till platsen mycket kort tid efter brottet. Uttrycken ”*befinner sig på den plats där brott förövas*” och ”*inom ett område i anslutning till den plats där ett brott nyligen förövats*” måste vägas utifrån varje enskilt fall⁵⁰. Det som är nära i tid och rum i en storstad är betydligt snävare än i glesbygd. 10 minuter har ansetts vara för lång tid enligt första stycket⁵¹, medan 15 minuter godtagits i ett annat fall⁵². Någon eller några timmar bör vara maxgränsen enligt andra stycket⁵³. Det är inte heller endast själva brottsplatsen som skall utgöra navet för vad som anses vara nära. I grövre brott kan även flyktvägen beaktas om en sådan kan förutses (RB 23:8 2st).

RB 23:9

Den som inte är anhöllen eller häktad är inte skyldig att stanna kvar för förhör längre än sex timmar. Är det av synnerlig vikt, att den som kan misstänkas för brottet är tillgänglig för fortsatt förhör, är han skyldig att stanna kvar ytterligare sex timmar.

Den som är under femton år är inte skyldig att stanna kvar för förhör längre än tre timmar. Om det är av synnerlig vikt för utredningen, är den börde skyldig att kvarstanna ytterligare tre timmar.

Sedan förhöret avslutats eller tiden, då den börde är skyldig att stanna kvar, utgått, får han omedelbart avlägsnas sig. Utan synnerliga skäl får det inte krävas att han infinns sig till nytt förhör tidigare än tolv timmar därefter.

---

⁵⁰ Prop 1990/91:129 s. 13 och 27

⁵¹ JO 1967 s. 153

⁵² JO 2069-1995

⁵³ Prop 1990/91:129 s. 13

Den som kan misstänkas för brottet får tas i förvar under den tid han är skyldig att stanna kvar, om det är nödvändigt med hänsyn till ändamålet med ingripandet, ordning eller säkerhet.

Tiden räknas från det ögonblick då den som skall förhöras kommer fram till platsen där förhöret kan ske, alltså inte från tidpunkten för själva frihetsberövandet. Den som kan misstänkas för brottet får tas i förvar (sättas in i arrest) om det är nödvändigt. Principer om skyndsamhet, hänsyn, behov och proportionalitet gäller även denna kontext. Det gäller för utredaren att vara vaksam på att inte reglerna om kvarhållande används som ersättning för ett gripande⁵⁴. Enligt behovsprincipen får en förhörsperson inte kvarhållas längre än det finns behov att höra denne, även om tidsfristen inte löpt ut. Beslutandet om kvarhållandet skall egentligen underställas förundersökningsledaren, men enligt praxis fattas sådana beslut direkt av förhørsledaren⁵⁵.

RB 23:10

Undersökningsledaren bestämmer, med de begränsningar som följer av andra–sjätte styckena, vem som får närvara vid förhör.

Vid förhör ska såvitt möjligt ett av undersökningsledaren anmodat trovärdigt vittne närvara.

Ett biträde till en person som förhörs har rätt att närvara vid förhöret, om det kan ske utan men för utredningen och biträdet svarar mot de krav som ställs på försvarare i 21 kap. 3 § tredje stycket.

Den misstänkte och hans eller hennes försvarare har rätt att närvara vid förhör som hålls på den misstänktes begäran enligt 18 § andra stycket. Vid andra förhör får försvararen närvara, om det kan ske utan men för utredningen.

Målsägandebiträde har rätt att närvara vid förhör med målsäganden. Detsamma gäller en stödperson, om hans eller hennes närvaro inte är till men för utredningen.

Är den som hörs under 15 år, bör den som har vårdnaden om honom eller henne vara närvarande vid förhöret, om det kan ske utan men för utredningen.

Undersökningsledaren får besluta att det som har förekommit vid förhör inte får uppenbaras.

RB 23:11

Är den misstänkte eller hans försvarare närvarande vid förhör, får han i den ordning undersökningsledaren bestämmer framställa frågor till den som hörs. Detsamma gäller målsägandebiträde vid förhör med målsäganden. Om någon annan är närvarande vid förhör, får denne inte utan undersökningsledarens tillstånd vid förhöret meddela sig med den hörde.

---

⁵⁴ Jfr. JO 1968 s. 99

⁵⁵ JK 1986 s. 164

FUK 7

Som förhörsvittne bör i första hand anlitas ett medborgarvittne som avses i lagen (1981:324) om medborgarvittnen, om ett sådant finns tillgängligt.

Hålls förhör med en kvinna, bör ett kvinnligt förhörsvittne anlitas, om den som ska höras begär det och det lämpligen kan ske.

Om den som ska höras begär att, förutom vittnet, försvarare, målsägandebiträde eller biträde enligt 23 kap. 10 § tredje stycket rättegångsbalken, någon annan ska få närvara vid förhöret eller att förhöret ska äga rum utan särskilt förhörsvittne, får detta beviljas, om det kan ske utan men för utredningen.

En person, som på begäran av den som ska höras tillåts närvara vid förhöret, får uppmanas att vara förhörsvittne, om personen är lämplig för uppdraget.

Kan det förväntas att det vid förhör framkommer något som inte bör uppenbaras, ska undersökningsledaren överväga om det bör meddelas förbud att röja vad som förekommer vid förhöret. Om ett medborgarvittne inte finns tillgängligt, bör i ett sådant fall som förhörsvittne anlitas befattningshavare vid polis- eller åklagarväsendet, om det i övrigt är lämpligt.

Kan ett förhörsvittne inte anskaffas, får förhöret ändå hållas, om det skulle medföra väsentlig olägenhet att uppskjuta det.

När det gäller frågor om vem eller vilka som, utöver förhørsledaren och den som ska höras, får närvara vid förhöret, är det förundersökningsledaren som ytterst avgör dessa. Dock är det vanligt att det delegeras till förhørsledaren att avgöra sådana frågor i samband med själva förhöret. Grundregeln är att det skall finnas ett förhörsvittne när det är möjligt. Utan förhörsvittne får förhöret enligt förundersökningskungörelsen hållas bara om det skulle medföra *väsentlig olägenhet* att skjuta upp det. Den som anlitas som förhörsvittne ska vara *trovärdig*. I praktiken handlar det oftast om poliser trots att man enligt förundersökningskungörelsen i första hand ska anlita ett lagstadgat medborgarvittne. Sådana vittnen är dock sällsynta på svenska polisstationer. Den misstänkte får ha med sin försvarare om det kan ske utan men för utredningen. Om det är fråga om ett förhör som har begärts av den misstänkte har den misstänkte och hans försvarare i princip en ovillkorlig rätt att närvara. De enda undantagen är om försvararen på något sätt stör förhöret och inte rättar sig efter förhørsledarens instruktioner⁵⁶. Försvararen har ingen rätt att avbryta ett förhör för att överlägga med den misstänkte, men om försvararen eller den misstänkte önskar ett avbrott bör förhørsledaren ändå tillåta detta om det inte finns särskilda skäl som talar emot⁵⁷. Enligt doktrin skall möjligheten att be-

---

⁵⁶ Se t.ex. JO 1956 s. 96

⁵⁷ Se t.ex. JO 1960 s. 70

gränsa en försvarares närvarorätt vid förhör med den misstänkte själv vara ytterst begränsade⁵⁸.

Sedan 2008 har alla som ska höras av polis, oavsett i vilken egenskap vederbörande ska höras, rätt att ha med ett biträde vid förhöret om det kan ske utan men för utredningen. Rättigheten förutsätter dock att den som ska vara biträde uppfyller vissa kvalifikationskrav, vilka är desamma som de krav som i rättegångsbalken ställs på försvarare.

Därutöver kan förutom förhörsvittne och försvarare (och målsägandebiträde eller stödperson vid förhör med målsägande), annan person på begäran av den hörde få närvara. Det är då inte fråga om ett förhörsvittne utan kan vara till exempel en vårdare, en anhörig eller en vän som kan vara ett stöd för den hörde. I bedömningen om det kan ske *utan men* behöver utredaren kontrollera så att så att denna person inte på något sätt är inblandad i ärendet. Personer som närvarar får inte störa förhöret. Om det sker får förhørsledaren avvisa personen från förhörsrummet med hänvisning till att närvaron är till men för utredningen.

Enligt RB 23:10 7st (se även FUK 7) kan undersökningsledaren i vissa fall meddela de som närvarat vid ett förhör förbud om att avslöja vad som sagts, så kallat yppandeförbud. Beträffande försvararen gäller dock inte tystnadsplikten i förhållande till dennes klient.

RB 23:12

Under förhör må ej i syfte att framkalla bekännelse eller uttalande i viss riktning användas medvetet oriktiga uppgifter, löften eller förespeglningar om särskilda förmåner, hot, tvång, uttröttnings eller andra otillbörliga åtgärder. Den som höres må icke förmenas att intaga sedvanliga måltider eller åtnjuta nödig vila.

Redan i beredningsarbetet från 1943⁵⁹ påtalades att förhørsledaren inte får använda så kallade *snärjande frågor* som utgår från att den misstänkte är skyldig. Vad en snärjande fråga är har sedan diskuterats, och den något svävande definitionen är att det är en frågemetod som "åsidosätter tillbörlig hänsyn till den misstänktes intressen"⁶⁰. En begripligare och modernare definition skulle vara att det kan gälla frågor som på olika sätt försöker få den misstänkte att försäga sig. Det skall däremot inte gälla frågor där förhørsledaren försöker få den misstänkte att utveckla sin berättelse på områden där utredaren har grave-rande information.

---

⁵⁸ Bring & Diesen (2009)

⁵⁹ NJA II 1943 s. 308

⁶⁰ TSA 1959 s. 120

JO har upprepade gånger uttalat sig om förhörsmetoder som anses strida mot RB 23:12. I ett fall förhördes en person trots att han var omtöcknad och talade osammanhängande⁶¹ och i ett annat fall förhördes en person från klockan 20.30 till klockan 01.00⁶². JO framförde kritik i bägge fallen. Om det gäller ett vittne som förhørsledaren tror ljuger kan förhørsledaren påminna den hörde om att förhöret kommer att hållas under ed i huvudförhandlingen förutsatt att påminnelsen inte uppfattas som ett hot⁶³. Detta gäller dock inte misstänkta, då de inte hörs under ed i rättegången och inte heller är underkastade sanningsplikt.

Ett oöverstigligt problem med alla så kallade offensiva förhörsmetoder är att dessa bryter mot de viktiga principerna om hänsyn och objektivitet, det senare genom att förhørsledaren sätter erkännandet som syfte. Användandet av metoder som hot, tvång, och uttrötning förhindras dessutom av EKMR artikel 3.

RB 23:18

Då förundersökningen kommit så långt att någon skäligen misstänks för brottet, skall han, då han hörs, underrättas om misstanken. Den misstänkte och hans försvarare har rätt att fortlöpande, i den mån det kan ske utan men för utredningen, ta del av vad som har förekommit vid undersökningen. De har vidare rätt att ange den utredning de anser önskvärd och i övrigt anföra vad de anser nödvändigt. Under rättelse härom skall lämnas eller sändas till den misstänkte och hans försvarare, varvid skäligt rådrum skall beredas dem. Åtal får inte beslutas, innan detta har skett.

På begäran av den misstänkte eller hans försvarare skall förhör eller annan utredning äga rum, om detta kan antas vara av betydelse för undersökningen. Om en sådan begäran avslås, skall skälen för detta anges.

Innan åklagaren beslutar i fråga om åtal, får han hålla ett särskilt sammanträde med den misstänkte eller hans försvarare, om detta kan antas vara till fördel för åtalsbeslutet eller för sakens fortsatta handläggning i övrigt.

Skyldigheten att underrätta den misstänkte om vad som läggs denne till last, går igen i alla moderna rättssystem. Det är en mänsklig rättighet som stipuleras i såväl EKMR artikel 5 och 6 som i FN:s konvention om civila och politiska rättigheter artikel 9. Detta innebär inte att den misstänkte omedelbart skall delges alla *orsaker* till anklagelserna. Det finns flera skäl att tillfälligt hålla inne viss information i förhållande till den misstänkte. Det vanligaste sättet

---

⁶¹ JO 1964 s120

⁶² JO 1975 bilaga 1 s24

⁶³ JO 1958 s76

misstänkta rättigheter kränks på under förundersökningen är dock förmodligen genom att deras rätt till information beskärs⁶⁴.

Underrättelsen bör lämnas senast då förhöret påbörjas⁶⁵. Om underrättelsen lämnas senare skulle det kunna innebära att den misstänkte kan lockas att försäga sig⁶⁶ och denne skulle därigenom lida en rättsförlust genom att möjligheten att effektivt förbereda sitt försvar reduceras. Detta skulle i sin tur stå i strid mot EKMR artikel 6:3. Underrättelsen skall inte bara innehålla vilka gärningar som läggs den misstänkte till last, utan också den rättsliga kvalificeringen av dessa gärningar⁶⁷. Det innebär att underrättelsen både skall innehålla en gärningsbeskrivning och tänkbara brottsrubriceringar utifrån dessa gärningar.

JO har uttalat sig om delgivningen enligt RB 23:18 vid ett par tillfällen. Han menar att lagtexten utgår från en förenklad och inte helt korrekt syn på brottet. I lagtexten betraktas generellt brottet som något känt och utredningens uppgift att hitta och binda gärningsmannen vid brottet. I verkligheten är ofta endast effekten av ett eventuellt brott känd⁶⁸. Om den rättsliga verkan av gärningsbeskrivningen inte delges lider den misstänkte ytterligare rättsförlust genom att inte kunna förbereda sitt försvar effektivt⁶⁹. JO har därför godtagit att det tillgängliga utredningsmaterialet får styra hur noggrann delgivningen blir. Utredaren skall inte behöva gissa⁷⁰. Därför är det inte tillåtet att ange en brottsrubricering *istället* för en gärningsbeskrivning⁷¹. I samband med att den misstänkte underrättas om anklagelserna skall denne också underrättas om rätten till försvarare enligt FUK 12. I EKMR artikel 6 anges att underrättelserna skall ske på ett språk den misstänkte förstår. Det innebär att förhørsledaren kan behöva anlita tolk om det krävs för att den misstänkte till fullo skall förstå underrättelserna.

Försvarets rätt att fortlöpande ta del av utredningen och i viss mån påverka den är inte ovillkorlig. RB 23:18 innehåller reservationen att detta skall kunna ske utan men för utredningen. Ett sådant men kan vara att, om den misstänkte får ta del av bevisningen och se dess svaga sidor, kan det resultera i att den misstänkte anpassar sin version av händelseförloppet till att passa det befintliga

---

⁶⁴ Bring & Diesen (2009)

⁶⁵ JO 1964 s. 106

⁶⁶ SOU 1926:32; JO 1982/83 s. 54

⁶⁷ Bring & Diesen (2009)

⁶⁸ JO 1975/76 s. 132; 147

⁶⁹ Se t.ex. Pélissier och Sassi mot Frankrike

⁷⁰ JO 1964 s. 106

⁷¹ JO 1989/90 s. 60

bevismaterialet⁷². Å andra sidan är det just genom att få ta del av utredningsmaterialet som försvaret kan medverka till att utredningen blir objektiv och fullständig och att huvudförhandlingen kan genomföras vid ett rättegångstillfälle⁷³.

Utredarna har dock rätt att förvänta sig att försvaret själv skall ta en aktiv roll och engagera sig i utredningen för att hålla sig informerade i hur utredningen fortlöper⁷⁴. Om utredningen inte tillgodoser försvarets önskningar om att utreda till exempel alternativa förklaringar till bevisning i ärendet, kommer dessa förklaringar att vara ofullständigt utredda när ärendet behandlas i rätten. Om rätten sedan anser att åklagaren inte förberett sitt mål så att bevisningen kan presenteras och prövas i ett sammanhang skall rätten ogilla åtalet⁷⁵.

En förundersökning kommer ofta att innehålla material som inte har relevans för ärendet och som inte behövs för ett kommande åtal. Detta placeras i den så kallade slasken i DurTvå eller PUST⁷⁶. Detta material kommer inte att ingå i det framtida förundersökningsprotokollet. DurTvå implementerades i slutet av 90-talet och implementeringen av PUST påbörjades 2011, men dessa utredningsdokument har varit föremål för intresse långt tidigare. Redan 1964 uttalade sig JO om att detta material också borde delges försvaret, eftersom försvaret kanske inte skulle komma att göra samma bedömning som åklagaren om dess relevans för ärendet⁷⁷. Vissa uppgifter kan vara känsliga att röja till exempel personliga förhållanden hos brottsoffer eller vittnen.

RB 23:21, 1 st

Vid förundersökningen skall protokoll föras över vad därvid förekommit av betydelse för utredningen.

Sedan en utsaga av en misstänkt eller någon annan har upptecknats skall utsagan läsas upp eller tillfälle på annat sätt ges den som har hört att granska uppteckningen. Han skall också tillfrågas om han har något att invända mot innehållet. Upp-teckning och granskning skall ske innan förhöret avslutas eller, om förhöret är särskilt omfattande eller behandlar komplicerade sakförhållanden, så snart som möjligt därefter. En invändning som inte medför någon ändring skall antecknas. Efter granskningen får uppteckningen inte ändras. Har utsagan först efter granskningen antecknats i protokollet, skall uppteckningen biläggas handlingarna.

---

⁷² Ekelöf, Edelstam & Boman (1998). Enligt europeisk praxis skall den misstänkte åtminstone under-rättas om sådana omständigheter som gör att gärningsbeskrivning och/eller den rättsliga grunden förändras. Se Sadak m.fl. mot Turkiet.

⁷³ Gärde i Bring & Diesen (2009)

⁷⁴ SOU 1992:61 s. 385

⁷⁵ Diesen (1994)

⁷⁶ Polisens dataprogram för utredningsstöd

⁷⁷ JO 1964 s. 212

FUK 22

Protokoll skall avfattas så, att det ger en trogen bild av vad som förekommit vid förundersökningen av betydelse för målet.

Utsaga skall, i de delar den anses böra intagas i protokollet, återgivas i så nära överensstämmelse som möjligt med det talade ordet. Ordagrann återgivning behöver dock ej ske annat än då det ligger vikt på att de exakta ordalagen inflyta i protokollet. Utsaga som ordagrant antecknats i protokollet skall sättas inom citationstecken.

RB 35:3

Erkänner part i rättegången viss omständighet och är saken sådan, att förlikning därom är tillåten, skall vad parten erkänt gälla mot honom. Återkallar parten sitt erkännande, pröve rätten med hänsyn till de skäl, som anföras för återkallelsen, och övriga omständigheter, vilken verkan som bevis må tillkomma erkännandet.

Är saken ej sådan som i första stycket sägs, pröve rätten med hänsyn till omständigheterna, vilken verkan parts erkännande må äga som bevis.

Detta innebär att ett erkännande endast kan gälla som tillräcklig bevisning i de fall där förlikning är tillåten (tvistemål). I brottmål krävs någon form av stödbevisning som kan styrka ett erkännande. En sådan stödbevisning kan utgöras av hur den misstänktes berättelse formulerats, det vill säga om erkännandet stämmer överens med åklagarens gärningsbeskrivning och den tillgängliga informationen i ärendet. Om ett erkännande återtas har rätten att bedöma tillförlitligheten i de bägge utsagorna, erkännandet mot det senare förnekandet. Förhørsutsagorna från förundersökningen kommer då att vara mycket viktiga. I RH 1994:97 friades den tilltalade efter att hon återtagit sitt erkännande om innehav av drygt 12 g amfetamin (i överlåtelsesyfte). Rätten kunde inte se att de uppgifter hon tidigare lämnat i sitt erkännande gick att kontrollera.

FAP 400-1, 2 punkten, 2 st/ RPSFS 2000:62

Av sistnämnda bestämmelse framgår att ett förhör, i de delar det bör tas in i protokollet, skall återges antingen i sammanfattning eller ordagrant. En ljud- eller videoupptagning av ett förhör bör därför skrivas ut, antingen i sammanfattning eller i sin helhet.

Enligt RB 23:21 skall den hörde få uttala sig om innehållet i ett förhørsprotokoll och eventuella invändningar skall antecknas. Det finns därmed inget stöd för att på något sätt hålla den misstänktes egna förhör hemliga. Enligt FAP 400-1 bör bandade förhör skrivas ut, antingen fullständigt eller i sammanfatt-

ning. FN:s principer för skydd av frihetsberövade rekommenderar att göra ljudinspelningar av samtliga förhör med misstänkta⁷⁸.

---

⁷⁸ UN Body of Principles for the Protection of All Persons Under Any Form of Detention or Imprisonment, princip 23 (1988).

Referenser

Offentligt tryck

Ds 1993:29
Prop. 1985/86:17
Prop. 1986/87:112
Prop 1990/91:129 s. 13; 27
Prop 1990/91:129 s. 13
SOU 1926:32
SOU 1985:26 s. 183
SOU 1985:27
SOU 1986:49
SOU 1992:61 s.385
SÖ 1986:1
TSA 1959 s.120

Justitieombudsmannen och Justitiekanslern

JK 1986 s. 164
JO 1956 s. 96
JO 1958 s. 76
JO 1960 s. 70
JO 1964 s. 106
JO 1964 s. 106
JO 1964 s. 120
JO 1964 s. 212
JO 1967 s. 153
JO 1967 s. 153
JO 1968 s. 99
JO 1975 bilaga 1 s. 24
JO 1975 s. 137
JO 1975/76 s. 132; 147
JO 1982/83 s. 54
JO 1982/83 s. 56
JO 1987/88 s. 85
JO 1989/90 s. 60
JO 1990/91 s. 84
JO 2069-1995

Författningar

Brottsbalk (1962:700)
FAP 400-1/ RPSFS 2000:62, Rikspolisstyrelsens allmänna råd om förhör som spelats in på ljudband eller videoband

Förundersökningskungörelse (1947:948)
Offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)
Polisförordning (1998:1558)
Polislag (1984:387)
Regeringsform (1974:152)
Rättegångsbalk (1942:740)
SFS 1994:1219, Lag om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna

Internationella konventioner med mera

Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials. Adopted by the Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders. Havana, Cuba, 27 August to 7 September 1990

Code of Conduct for Law Enforcement Officials, Adopted by General Assembly resolution 34/169 of 17 December 1979

EKMR, *Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.*

Europaparlamentet (2006). Resolution 2006/2200

UN *Body of Principles for the Protection of All Persons Under Any Form of Detention or Imprisonment.* Adopted by the General Assembly of the United Nations on 9 December 1988). Principle no. 23

UN General Assembly. (1948). *Universal Declaration of Human Rights.* Adopted by the General Assembly of the United Nations on 10 December 1948.

UN General Assembly. (1966). *International Covenant on Civil and Political Rights.* Adopted by the General Assembly of the United Nations on 16 December 1966.

UN General Assembly. (1984). *Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment.* Adopted by the General Assembly of the United Nations on 10 December 1984).

Rättsfall Sverige

NJA 1994 s518
NJA II 1943 s308
RH 112:80
RH 1994:97
RH 1994:97

Rättsfall EKMR

Asch mot Österrike, dom 26 april 1991, appl. 12398/86
Bilgin mot Turkiet, dom 16 november 2000, appl. 23819/94

Bönisch mot Österrike, dom 6 maj 1985, appl. 8658/79
 De Jong, Baljet och Van Den Brink mot Nederländerna, dom 22 maj 1984, appl. 8805/79; 8806/79; 9242/81
 Delta mot Frankrike, dom 19 december 1990, appl. 11444/85
 Dulas mot Turkiet, dom 30 januari 2001, appl. 25801/94
 Fox, Campbell och Hartley mot Storbritannien, dom 30 augusti 1990, appl. 12244/86, 12245/86, 12383/86
 Gäfgen mot Tyskland, dom 6 juli 2010, appl. 22978/05
 Kamasinski mot Österrike, dom 19 december 1989, appl. 9783/82
 Lüdi mot Schweiz och, dom 15 juni 1992, appl. 12433/86
 McCallum mot Storbritannien, Rapport 4 maj 1989, Serie A nr. 183, sid. 29
 Pélissier och Sassi mot Frankrike, dom 25 mars 1999, appl. 25444/94
 Pham Hoang mot Frankrike, dom 25 september 1992, appl. 13191/87
 Rowe och Davis mot Storbritannien, dom 19 februari 2000, appl. 28901/95
 Sadak m.fl. mot Turkiet, dom 11 juni 2002, appl. 25144/94, 26149/95 till 26154/95, 27100/95, 27101/95
 Salabiaku mot Frankrike, dom 1 oktober 1988, appl. 10519/83
 Selçuk och Asker mot Turkiet, dom 24 april 1998, appl. 23184/94, 23185/94
 Selmouni mot Frankrike, dom 28 juli 1999, appl. 25803/94
 Skoogström mot Sverige, appl. 8582/79 (förlikning)
 Slyusarev mot Ryssland, dom 20 april 2010, appl. 60333/00
 Telfner mot Österrike, dom 20 mars 2001, appl. 33501/96
 Unterpertinger mot Österrike, dom 24 november 1986, appl. 9120/80

Litteratur

- Bergström, S., Andersson, T., Hästad, T. & Lindblom, P. H. (2002) *Juridikens termer*. Stockholm: Liber.
- Bring, T. & Diesen, C. (2009). *Förundersökning* (fjärde upplagan). Stockholm: Norstedts.
- Bring, T., Diesen, C. & Wahren, A. (2008) *Förhör* (tredje upplagan) Stockholm: Norstedts.
- Crawshaw, R., Devlin, B. & Williamson, T. (1998). *Human Rights and Policing: Standards for Good Behaviour and a Strategy for Change*. Haag, NL: Kluwer Law International.
- Danelius, H. (2007). *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis – En kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna*. (fjärde upplagan). Stockholm: Norstedts juridik.
- Diesen, C. (1994). *Bevisprövning i brottmål*. Stockholm: Norstedts juridik
- Ekelöf, P. O., Edelstam, H., & Boman, R. (1998). *Rättegång, Femte häftet* (7:e redigerade upplagan). Lund.
- Fitger, P. (2002). *Särtryck ur Rättegångsbalken Kap 19-28, 36*. Stockholm: Norstedts juridik.

- Kronkvist, O. (2011). Förbudet mot tortyr. i L. Karlbrink (red.), *Frihet och personlig säkerhet: de medborgerliga och politiska rättigheternas tillämpning i Sverige*. Stockholm: Liber.
- Leche, E. & Hagelberg, V. (1958). *Förhör i brottmål*. (femte upplagan) Stockholm: P. A. Norstedt & Söners.
- Nowak, M. (2010). A/HRC/13/39 *Report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment*. UN Human Rights Council.
- Rodley, N. S. (2002). The Definition(s) of Torture in International Law. i M Freeman (red.), *Current Legal Problems*, Oxford University Press 55, 467-493.
- Stenberg, G. (2010). Förbudet mot tortyr och non-refoulement-principen: en granskning av artiklarna 3 i Europakonventionen och i FN:s tortyrkonvention. I A. Lundberg (red.) *Mänskliga rättigheter – juridiska perspektiv*. Malmö: Liber.
- Strömberg, H. & Melander, G. (2003). *Folkrätt* (6:e upplagan). Lund: Studentlitteratur.
- van Dijk, P., van Hoof, F., van Rijn, A. & Zwaak, L. (2006). *Theory and practice of the European Convention on Human Rights* (fjärde upplagan.). Antwerpen: Intersentia.

Bilaga 2

Diskussionsunderlag för intervjuerna

Fokusgrupper

Fri inledning: Kortfattad information om forskningsprojektet. Hur arbetar ni med förhören med de misstänkta utifrån utredningens informationsflöde och möjligheten att bedöma utsagans tillförlitlighet?

Checklista för specifika diskussionspunkter:

Utredningsinformationens användande och kvalitet

- Tidigt eller sent
- Helt eller delvis
- Nya bevis under FU
- Upprepade förhör
- Olika kvalitet på bevisen
- Skyddande av spaningsmetod
- Den misstänkte känner till graverande utredningsinformation helt eller delvis

Aspekter av utredningens progression och tillförlitlighet

- Flera misstänkta
- Nya misstänkta
- Olika säkra tillförlitlighetsbedömningar på andra grunder
- Tidstillgång
- Alternativa förklaringar till utredningsinformation
- Skyddande av källa
- Hänsyn till andra ärenden
- Resursfrågor

Kompletterande intervjuer

Fri inledning: Kortfattad information om forskningsprojektet. Hur arbetar du med förhören med de misstänkta?

Checklista för specifika frågeställningar:

- Berätta om hur ni arbetar med planering av förhör.
- Berätta hur ni arbetar med utvärdering av förhör.
- Jag har i min fallstudie sett att förhørsledarna i avgränsade sekvenser av förhören ställer en stor mängd frågor på detaljnivå för att sedan återgå till mer öppna frågor igen. Vad har du för kommentar till det?

Linnaeus University Dissertations

Below please find a list of recent publications in the series Linnaeus University Dissertations. For more information: Lnu.se

44. Maria Mikkonen, 2011. *Internal Migration, Labour Market Integration, and Job Displacement: An Ethnic Perspective* (nationalekonomi, economics), ISBN: 978-91-86491-72-7.
45. Johan Vessby, 2011. *Analysis of shear walls for multi-storey timber buildings* (byggteknik/civil engineering), ISBN: 978-91-86491-73-4.
46. Anna Augustsson, 2011. *Climate change and metal mobility in an environmental risk perspective* (miljövetenskap/environmental science), ISBN: 978-91-86491-74-1.
47. Mia Berglund, 2011. *Att ta rodret i sitt liv. Lärande utmaningar vid långvarig sjukdom* (vårdvetenskap/caring science), ISBN: 978-91-86491-76-5.
48. Eva Pettersson, 2011. *Studiesituationen för elever med särskilda matematiska förmågor* (matematik med didaktisk inriktning/mathematics education), ISBN: 978-91-86491-77-2.
49. Veronica Lundgren, 2011. *Phytoplankton defense mechanisms against grazing: the role of grazing infochemicals* (akvatisk ekologi/aquatic ecology), ISBN: 978-91-86491-78-9.
50. Eva Gustafsson, 2011. *Characterization of particulate matter from atmospheric fluidized bed biomass gasifiers* (bioenergiteknik/bioenergy technology), ISBN: 978-91-86491-80-2.
51. Ulla Gadler, 2011. *En skola för alla – gäller det alla? Statliga styrdokumentens betydelse i skolans verksamhet* (pedagogik/education), ISBN: 978-91-86491-81-9.
52. Mikael Hilmerzon, 2011. *Establishment of Insidership Positions in Institutionally Distant Business Networks. –The entry of medium sized multinational exporters in emerging markets* (företagsekonomi/business administration), ISBN: 978-91-86491-82-6.
53. Joakim Stoltz, 2011. *L'alternance codique dans l'enseignement du FLE. Étude quantitative et qualitative de la production orale d'interlocuteurs suédophones en classe de lycée* (franska/french), ISBN: 978-91-86491-83-3.
54. Fredrik Håkansson, 2011. *Standing up to a Multinational Giant. The Saint-Gobain World Council and the American Window Glass Workers' Strike in the*

American Saint Gobain Corporation in 1969 (historia/history), ISBN: 978-91-86491-87-1.

55. Henning Henschel, 2011. *Towards Macromolecular Systems for Catalysis* (organisk kemi/organic chemistry), ISBN: 978-91-86491-88-8.

56. Fabio Kaczala, 2011. *Wastewater and Stormwater from the wood-floor industry: Towards an integrated water management* (miljövetenskap/environmental science), ISBN: 978-91-86491-93-2.

57. Carina Elmqvist, 2011. *Akut omhändertagande – i mötet mellan patienter, närstående och olika professioner på skadeplats och på akutmottagning* (vårdvetenskap/caring science), ISBN: 978-91-86491-95-6.

58. Karoline Johansson, 2011. *Properties of wave-front sets and non-tangential convergence* (matematik/mathematics), ISBN: 978-91-86491-96-3.

59. Stina K. Carlsson, 2011. *Effects of adenosine and acetylcholine on the lacrimal gland* (biomedicinsk vetenskap/biomedical sciences), ISBN: 978-91-86491-97-0.

60. Peter Nyman, 2011. *On relations between classical and quantum theories of information and probability* (matematik/mathematics), ISBN: 978-91-86491-98-7.

61. Olof Engstedt, 2011. *Anadromous Pike in the Baltic Sea* (akvatisk ekologi/aquatic ecology), ISBN: 978-91-86491-99-4.

62. Lise-Lotte Ozolins, 2011. *Beröringens fenomenologi i vårdsammanhang* (vårdvetenskap/caring science), ISBN: 978-91-86983-00-0.

63. Naghi Momeni, 2011. *Blood based biomarkers for detection of autistic spectrum disorders* (biomedicinsk vetenskap/biomedical sciences), ISBN: 978-91-86983-01-7.

64. Emina Hadziabdic, 2011. *The use of interpreter in healthcare. Perspectives of individuals, healthcare staff and families* (vårdvetenskap/caring science), ISBN: 978-91-86983-04-8.

65. Lina Lindell, 2011. *Environmental Effects of Agricultural Expansion in the Upper Amazon. A Study of river Basin Geochemistry and Hydrochemistry, and Farmers' Perceptions* (miljövetenskap/environmental science) ISBN: 978-91-86983-05-5.

66. Helmer Belbo, 2011. *Efficiency of accumulating felling heads and harvesting heads in mechanized thinning of small diameter trees* (skogs- och träteknik/forestry and wood technology) ISBN: 978-91-86983-08-6

67. Linda Olofsson, 2011. *Studies of terpene metabolism in trichomes of Artemisia annua L.* (biokemi/biochemistry) ISBN: 978-91-86983-12-3.

68. Ann-Sofie Bergman, 2011. *Lämpliga eller olämpliga hem? Fosterbarnsvård och fosterhemskontroll under 1900-talet* (socialt arbete/social work) ISBN: 978-91-86983-11-6.

69. Lisbeth Sandvall, 2011. *Överskultsättningens ansikten. En studie av vägar in i och ut ur ekonomiska svårigheter* (socialt arbete/social work) ISBN: 978-91-86983-13-0.
70. Niclas Eberhagen, 2011. *Understanding the Designing of Knowledge Work Support Tools as a Situated Practice* (datavetenskap/computer science) ISBN: 978-91-86983-15-4.
71. Charlotte Hommerberg, 2011. *Persuasiveness in the discourse of wine. The rhetoric of Robert Parker* (engelska/English) ISBN: 978-91-86983-18-5.
72. Anette Almgren White, 2011. *Intermedial narration i den fotolyriska bilden. Jean Claude Arnault, Katarina Frostenson och Rut Hillarp* (litteraturvetenskap/comparative literature) ISBN: 978-91-86983-20-8.
73. Mairon Johansson, 2011. *I dialogens namn – idén om en överenskommelse mellan regeringen och ideella organisationer* (socialt arbete/social work) ISBN: 978-91-86983-21-5.
74. Zara Bersbo, 2011. *"Rätt för kvinnan att bli människa – fullt och helt." Svenska kvinnors ekonomiska medborgarskap 1921-1971* (historia/history) ISBN: 978-91-86983-23-9.
75. Anders Bremer, 2012. *Vid existensens gräns – Etiskt vårdande och professionellt ansvar vid hjärtstopp utanför sjukhus* (vårdvetenskap/caring science) ISBN: 978-91-86983-25-3.
76. Viacheslav Mutavchi, 2012. *Solid waste management based on cost-benefit analysis using the WAMED model* (miljövetenskap/environmental science), ISBN: 978-91-86983-30-7.
77. Stina Israelsson, 2012. *Tissue tropism and oncolytic potential of enteroviruses* (biomedicinsk vetenskap/biomedical sciences), ISBN: 978-91-86983-32-1.
78. Susanne Sandberg, 2012. *Internationalization processes of small and medium-sized enterprises: Entering and taking off from emerging markets* (företags ekonomi/business administration), ISBN: 978-91-86983-35-2.
79. Karina Adbo, 2012. *Relationships between models used for teaching chemistry and those expressed by students* (naturvetenskap med utbildningsvetenskaplig inriktning/science education), ISBN: 978-91-86983-36-9.
80. Kirsten Husung, 2012. *Écriture comme seul pays. Construction et subversion des discours identitaires : hybridité et genre chez Assia Djebar et Nina Bouraoui* (franska/french), ISBN: 978-91-86983-41-3.
81. Anna Thurang, 2012. *Vardagslivet och vårdandet för kvinnor och män med alkoholberoende. En studie om alkoholberoende kvinnor och mäns levda erfarenhet av att leva med och vårdas för alkoholberoende* (vårdvetenskap/caring science) ISBN: 978-91-86983-43-7.

82. Cecilia Jonsson, 2012. *Volontärerna: Internationellt hjälparbete från missionsorganisationer till volontärresebyråer* (socialt arbete/social work) ISBN: 978-91-86983-44-4.
83. Per Nilsson, 2012. *Interactions between platelets and complement with implications for the regulation at surfaces* (biomedicinsk vetenskap/biomedical science) ISBN: 978-91-86983-46-8.
84. Lina Hellström, 2012. *Clinical pharmacy services within a multiprofessional healthcare team* (vårdvetenskap/caring science) ISBN: 978-91-86983-47-5.
85. Magdalena Sterley, 2012. *Characterisation of green-glued wood adhesive bonds* (byggteknik/civil engineering) ISBN: 978-91-86983-57-4.
86. Nina Jonsson, 2012. *Development of novel methods for studying picornaviruses* (biomedicinsk vetenskap/biomedical science) ISBN: 978-91-86983-59-8.
87. Therese Sjöden, 2012. *Sensitivity Analysis and Material Parameter Estimation using Electromagnetic Modelling* (fysik/physics) ISBN: 978-91-86983-60-4.
88. Neus Latorre-Margalef, 2012. *Ecology and Epidemiology of Influenza A virus in Mallards *Anas platyrhynchos** (mikrobiologi/microbiology) ISBN: 978-91-86983-61-1.
89. Stefan Karlsson, 2012. *Modification of Float Glass Surfaces by Ion Exchange* (glasteknologi/glass technology) ISBN: 978-91-86983-62-8.
90. Kaisa Lund, 2012. *Transfer of brand associations over time: The brand extension of Nivea* (företagsekonomi/business administration) ISBN: 978-91-86983-63-5.
91. Joel Karlsson, 2012. *Issues of Complex Hierarchical Data and Multilevel Analysis. Applications in Empirical Economics* (nationalekonomi/economics) ISBN: 978-91-86983-63-5.
92. Christina Nilsson, 2012. *Förlossningsrädsla – med fokus på kvinnors upplevelser av att föda barn* (vårdvetenskap/caring science) ISBN: 978-91-86983-65-9.
93. Lottie Giertz, 2012. *Erkännande, makt och möten. En studie av inflytande och självbestämmande med LSS att föda barn* (socialt arbete/social work) ISBN: 978-91-86983-66-6.
94. Michael Andersson, 2012. *Functional aspects of inorganic phosphate transport* (biokemi/biochemistry) ISBN: 978-91-86983-67-3.
95. Jenny Johansson, 2012. *Drivers of polymorphism dynamics in Pygmy grasshoppers* (evolutionär ekologi/evolutionary ecology) ISBN: 978-91-86983-70-3.
96. Marcus Ohlström, 2012. *Justice and the Prejudices of Culture. On Choice, Social Background and Unequal Opportunities in the Liberal Society* (statsvetenskap/political science) ISBN: 978-91-86983-75-8.

97. Andreas Nordin, 2012. *Kunskapens politik – en studie av kunskapsdiskurser i svensk och europeisk utbildningspolicy* (pedagogik/education) ISBN: 978-91-86983-77-2.
98. Simon Hartling, 2012. *L'Autorité dissimulée – l'autorité manifeste. L'écriture de la violence chez Yasmina Khadra* (franska/French) ISBN: 978-91-86983-79-6.
99. Marie Rusner, 2012. *Bipolär sjukdom – ur ett existentiellt perspektiv* (vårdvetenskap/caring science) ISBN: 978-91-86983-80-2.
100. Palanivelu Sengottaiyan, 2012. *Functional characterization of the *Saccharomyces cerevisiae* high-affinity phosphate uptake system and a regulatory GTPase* (biokemi/bio chemistry) ISBN: 978-91-86983-82-6.
101. Ewa Bergh Nestlog, 2012. *Var är meningen? Elevtexter och undervisningspraktiker* (svenska språket med didaktisk inriktning) ISBN: 978-91-86983-83-3
102. Helene Jacobson Pettersson, 2012. *Creating social citizenship: young people, ethnicity and participation in a Swedish local context* (socialt arbete/social work) ISBN: 978-91-86983-84-0.
103. Haidar Al-Talibi, 2012. *A Differentiable Approach to Stochastic Differential Equations – The Smoluchowski Limit Revisited* (matematik/mathematics) ISBN: 978-91-86983-85-7.
104. Pauline Johansson, 2012. *Mobil IKT inom omvårdnad – studier om sjuksköterskors och studenter användning av handdatorer* (vårdvetenskap/caring science) ISBN: 978-91-86983-88-8.
105. Lena Wennersten, 2012. *Population-level consequences of variation* (evolutionsbiologi/evolutionary ecology) ISBN: 978-91-86983-90-1.
106. Carina Werkander Harstäde, 2012. *Guilt and shame in end-of-life care – the next-of-kin's perspective* (vårdvetenskap/caring sciences) ISBN: 978-91-86983-91-8.
107. Tobias Bromander, 2012. *Politiska skandaler! Behandlas kvinnor och män olika i massmedia* (statsvetenskap/political science) ISBN: 978-91-86983-93-2.
108. Karthikeyan Baskaran, 2012. *Optimal Use of Peripheral Vision* (optometri/optometry) ISBN: 978-91-86983-94-9.
109. Anna Thyberg, 2012. *Ambiguity and Estrangement: Peer-Led Deliberative Dialogues on Literature in the EFL Classroom* (engelska/english) ISBN: 978-91-86983-95-6.
110. Hanna Farnelid, 2013. *Distribution and activity of nitrogen-fixing bacteria in marine and estuarine waters* (mikrobiologi/microbiology) ISBN: 978-91-86983-96-3.
111. Ola Österström, 2013. *The impact of evolution, growth rate and mode of development on the structure and function of the avian eggshell* (cell- och organismbiologi/cell and organism biology) ISBN: 978-91-86983-98-7.

112. Gunilla Lindqvist, 2013. *Informal caregivers' conceptions of daily life with a spouse having chronic obstructive pulmonary disease* (vårdvetenskap/caring sciences) ISBN: 978-91-86983-99-4.
113. Johanna Sjöstedt, 2013. *Effect of environmental factors on bacterioplankton community composition, diversity and functionality* (mikrobiologi/micro biology) ISBN: 978-91-87427-00-8.
114. Jörgen Forss, 2013. *Microbial treatment of textile wastewater applicable in developing countries* (kemiteknik/chemical engineering) ISBN: 978-91-87427-02-2.
115. Åsa Bolmsvik, 2013. *Structural-acoustic vibrations in wooden assemblies. Experimental modal analysis and finite element modelling* (byggteknik/civil engineering) ISBN: 978-91-87427-04-6.
116. Muhammed Sarfraz Iqbal, 2013. *Environmental modeling and uncertainty* (miljövetenskap/environmental science) ISBN: 978-91-87427-05-3.
117. Ola Kronkvist, 2013. *Om sanningen skall fram. Polisförhör med misstänkta för grova brott* (socialt arbete/social work) ISBN: 978-91-87427-06-0.

